

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СИРОТЮК НАЗАР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 94(477.83/.86)»18/19»

ДИСЕРТАЦІЯ
ЧАСОПИС «РУСЛАН» У СУСПІЛЬНОМУ, СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНОМУ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ЖИТТІ
ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

032 – Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н. Сиротюк

Науковий керівник: **Кліш Андрій Богданович**, доктор історичних наук,
професор

Тернопіль – 2026

АНОТАЦІЯ

Сиротюк Н. **Часопис «Руслан» у суспільному, соціально-економічному та культурно-освітньому житті Галичини (кінець XIX – початок XX ст.).** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2026.

У дисертаційній роботі проведено комплексне дослідження діяльності часопису «Руслан» наприкінці XIX – на початку XX ст. Досліджено ступінь вивчення наукової проблеми в історіографії, стан джерельної бази, теоретико-методологічні засади й відповідний інструментарій роботи. Подано розгорнутий історіографічний аналіз, який охоплює як доробок українських, так і зарубіжних дослідників. Простежено, як змінювалися оцінки значення «Руслана»: від радянської історіографії, де наголос робився на його «буржуазному» характері та підпорядкуванні інтересам народолюбів, до сучасних праць, що трактують видання як важливий майданчик ідейних дискусій та каталізатор формування національної ідентичності. Особлива увага приділена працям, що висвітлюють функціонування української преси в контексті політичної культури Галичини, розвитку громадянського суспільства та ідейної боротьби між народолюбцями і москвофілами.

Детально охарактеризовано джерельну базу дослідження. Центральне місце займають самі матеріали «Руслана» – редакційні статті, публіцистика, кореспонденції, огляди та дискусії, які дозволяють реконструювати суспільно-політичні й культурні пріоритети видання. Доповнюють картину епістолярна спадщина сучасників, що дає змогу простежити сприйняття «Руслана» в інтелігентських колах. Важливу групу джерел становлять інші українські періодичні видання («Діло», «Буковина»), які відображають полеміку довкола часопису та демонструють різні погляди на актуальні суспільно-політичні питання.

Обґрунтовано методологічну основу дослідження. Використано принципи історизму, системного підходу та міждисциплінарності, що дозволяють комплексно проаналізувати функції часопису як політичного, культурного й освітнього явища. Значне місце посідають методи контент-аналізу та дискурс-аналізу для виявлення домінант у риторичі «Руслана», а також просопографічний підхід, який уможливило створення колективного портрета його авторів та читачів. Порівняльний аналіз із іншими галицькими часописами дав змогу виявити специфіку «Руслана» у ширшому контексті української журналістики.

Другий розділ дисертації присвячений аналізу процесу становлення часопису «Руслан», його організаційній побудові та еволюції редакційної політики в умовах динамічних суспільно-політичних трансформацій Галичини кінця XIX – початку XX ст. У дослідженні простежено передумови виникнення видання, зокрема потребу українського громадсько-політичного середовища у власному щоденному органі, здатному відображати позицію народовського руху, консолідувати українську інтелігенцію та формувати громадську думку. Висвітлено соціально-політичний контекст заснування «Руслана», зокрема конкуренцію з іншими українськими та польськими виданнями, а також значення підтримки з боку провідних діячів народовецького табору.

У центрі уваги перебуває аналіз організаційної структури часопису: редакційний склад, фінансові механізми утримання, система передплати, коло авторів і кореспондентів. Визначено роль ключових постатей, які задавали інтелектуальний і політичний вектор газети, а також окреслено їх вплив на зміст і тональність публікацій. Показано, що «Руслан» поєднував функції інформаційного ресурсу та ідеологічного рупора, водночас залишаючись ареною для дискусій усередині українського суспільства. Особливу увагу приділено механізмам взаємодії редакції з читачами, які сприяли залученню ширшої громадськості до вироблення політичних і культурних пріоритетів.

Важливе місце займає характеристика редакційної еволюції часопису: від періоду ідейного пошуку й консолідації народовецького руху наприкінці XIX ст. до активнішої участі у формуванні суспільного дискурсу на початку XX ст. Простежено, як змінювалися тематичні акценти, жанрова структура та риторика публікацій залежно від політичних викликів, зокрема виборчих кампаній, реформ у Австро-Угорщині та посилення внутрішніх суперечностей у середовищі українських політичних сил. Доведено, що редакційна політика «Руслана» вирізнялася гнучкістю, але водночас демонструвала послідовність у захисті національних інтересів і просуванні ідей політичної та культурної модернізації українського суспільства.

Третій розділ дисертації присвячено аналізу соціально-економічної тематики, яка займала вагоме місце на сторінках часопису «Руслан». Видання не обмежувалося суто політичними чи культурними проблемами, а систематично зверталося до нагальних питань господарського життя, відображаючи потреби та інтереси широких суспільних верств, насамперед українського селянства. У публікаціях часопису виразно простежуються прагнення народовецького руху інтегрувати соціально-економічний дискурс у ширший контекст національного розвитку, підкреслюючи, що без розв'язання економічних проблем неможливе ні культурне, ні політичне відродження нації.

Детально розглянуто, як «Руслан» висвітлював аграрне питання, що було ключовим для галицьких українців. Газета критикувала польське землеволодіння та надмірну експлуатацію селян, виступала проти лихварства й аграрної нерівності. Значне місце відводилося ідеї економічної самоорганізації селянства через створення кооперативів, господарських спілок і кредитних товариств, які мали стати альтернативою соціальній та економічній залежності від польської шляхти та єврейських орендарів. «Руслан» акцентував увагу на тому, що саме організована економічна діяльність здатна забезпечити матеріальне підґрунтя національного руху,

водночас формуючи нову суспільну мораль, засновану на працьовитості, ощадливості та солідарності.

Досліджено висвітлення «Русланом» еміграційних процесів, які набули масового характеру наприкінці XIX – на початку XX ст. Часопис трактував еміграцію не лише як соціально-економічну проблему, спричинену малоземеллям, безробіттям і податковим тиском, а й як загрозу для національного розвитку. Публікації містили критику урядової байдужості до еміграційної політики, аналізували причини відпливу селянських мас до США, Канади, Бразилії, Аргентини чи Боснії та Герцоговини. Водночас «Руслан» інформував про умови життя українських емігрантів за кордоном, закликав до їх самоорганізації у громади й товариства, підтримував ідею національної єдності поза межами Галичини. У такий спосіб часопис прагнув перетворити еміграційний рух із деструктивного явища на потенційний ресурс для національної справи через зміцнення культурних і економічних зв'язків української діаспори з батьківщиною.

Третій розділ дисертації присвячено комплексному аналізу ролі часопису «Руслан» у формуванні культурно-освітнього та релігійного простору Галичини кінця XIX – початку XX ст. У ньому досліджено, як видання виконувало функцію не лише політичного органу народовського руху, а й впливового інтелектуального та ідеологічного чинника, що сприяв поширенню ідей модернізації українського суспільства. На матеріалах газети реконструйовано дискусії довкола стану та перспектив розвитку української освіти, ролі релігії у суспільному житті, а також процеси популяризації національної культури, які формували засади національної ідентичності.

Розглянуто погляди редакції на розвиток української освіти як ключового чинника емансипації народу. «Руслан» послідовно відстоював необхідність розширення мережі українських шкіл, забезпечення навчання рідною мовою та заснування українського університету у Львові. Особливу увагу приділено критиці урядової політики та польської адміністрації, що

перешкоджали розвитку українського шкільництва, а також аналізу позиції видання щодо потреби виховання національно свідомої інтелігенції.

Проаналізовано висвітлення «Русланом» ролі релігії та церкви в суспільному житті Галичини. Часопис наголошував на важливості ГКЦ як духовної опори народу, підкреслював її виховну й націєтворчу функцію, водночас критикував спроби політичних маніпуляцій із боку окремих духовних кіл. У публікаціях виразно простежується прагнення поєднати релігійно-моральні засади із суспільними та національними потребами, що було характерним для ідеології народовців.

Висвітлено значення «Руслана» у популяризації української культури. Газета активно публікувала матеріали про розвиток літератури, театру, музики, підтримувала діяльність культурно-освітніх товариств і висвітлювала творчість провідних митців. Простежено, як через культурний дискурс часопис формував ідею духовного відродження нації, пропагував національні цінності й намагався інтегрувати українську культуру в загальноєвропейський контекст.

Ключові слова: часопис «Руслан», преса, Галичина, Австро-Угорщина, культурно-освітнє життя, релігійне життя, соціально-економічне становище, еміграція.

ANNOTATION

Syrotiuk N. The Periodical «Ruslan» in the social, socio-economic, and cultural-educational life of Halychyna (late 19th – early 20th century). Qualifying scientific paper on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 03 Humanities, specialty 032 - History and Archeology. Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2026.

The dissertation presents a comprehensive study of the activities of the periodical «Ruslan» in the late 19th and early 20th centuries. It examines the historiography of the problem, the state of the source base, theoretical and methodological foundations, and the analytical tools employed. A detailed

historiographical analysis encompasses both Ukrainian and foreign scholarship. The study traces how interpretations of «Ruslan» have evolved – from Soviet historiography, which emphasized its «bourgeois» character and subordination to the Narodovtsi movement, to contemporary studies viewing it as an important platform for ideological debate and a catalyst in shaping national identity. Particular attention is paid to works examining the functioning of the Ukrainian press in the context of Halychyna’s political culture, the development of civil society, and the ideological struggle between Narodovtsi and Moscophiles.

The research provides a detailed characterization of the source base. Central to it are the materials of «Ruslan» itself – editorials, journalism, correspondence, reviews, and debates – which allow reconstruction of the newspaper’s socio-political and cultural priorities. Supplementary sources include the correspondence of contemporaries, revealing how «Ruslan» was perceived within the Ukrainian intelligentsia. Other Ukrainian periodicals («Dilo», «Bukovyna») are analyzed as comparative sources, reflecting polemics surrounding «Ruslan» and offering diverse perspectives on the pressing socio-political issues of the time.

The methodological foundation of the research is based on the principles of historicism, a systemic approach, and interdisciplinarity, which together allow for a holistic analysis of the periodical as a political, cultural, and educational phenomenon. Methods of content and discourse analysis are applied to identify dominant rhetorical trends in «Ruslan», while the prosopographical approach helps to construct a collective portrait of its authors and readers. Comparative analysis with other Galician newspapers reveals the specific features that distinguished «Ruslan» within the broader landscape of Ukrainian journalism.

The second chapter explores the origins, organizational structure, and editorial evolution of «Ruslan» amid the socio-political transformations of late 19th–early 20th century Halychyna. The study highlights the prerequisites for its founding – the need of the Ukrainian public and political environment for a daily organ capable of expressing the Narodovtsi position, consolidating the Ukrainian intelligentsia, and shaping public opinion. The socio-political context of its

establishment, competition with other Ukrainian and Polish newspapers, and support from leading Narodovtsi figures are analyzed in detail.

Special attention is given to the editorial composition, financial mechanisms, subscription system, and the network of contributors and correspondents. The research identifies the key individuals who determined the intellectual and political orientation of the publication and shaped its tone and content. «Ruslan» is shown to have combined the functions of an informational resource and an ideological platform, while simultaneously serving as a forum for internal debates within Ukrainian society. The interaction between the editorial board and its readership is examined as a mechanism for engaging the public in shaping political and cultural priorities.

The dissertation also traces the evolution of «Ruslan's» editorial policy – from the stage of ideological consolidation of the Narodovtsi movement in the late 19th century to its more active participation in public discourse in the early 20th century. The study demonstrates how thematic emphases, genres, and rhetorical strategies changed in response to political challenges such as election campaigns, Austro-Hungarian reforms, and internal divisions within Ukrainian political circles. It is argued that «Ruslan's» editorial policy combined flexibility with consistency in defending national interests and promoting the political and cultural modernization of Ukrainian society.

The third chapter analyzes the socio-economic themes that occupied a prominent place in «Ruslan». The newspaper regularly addressed issues of economic life, reflecting the needs of the Ukrainian peasantry and other social groups. It emphasized that national revival was impossible without addressing economic inequalities. The study focuses on «Ruslan's» treatment of the agrarian question, its critique of Polish landownership and usury, and its advocacy for peasant self-organization through cooperatives, agricultural associations, and credit unions. The paper's economic discourse underscored the link between material progress, moral values, and national solidarity.

The dissertation also examines «Ruslan's» coverage of emigration, a mass phenomenon in late 19th – early 20th century Halychyna. The newspaper interpreted emigration both as a socio-economic challenge and as a national concern, analyzing its causes and consequences while promoting the idea of organizing Ukrainian emigrant communities abroad. By reporting on the lives of Ukrainian migrants in the United States, Canada, Brazil, Argentina, and Bosnia and Herzegovina, «Ruslan» sought to transform emigration from a purely destructive process into a potential resource for the national cause through strengthening cultural and economic ties between the diaspora and the homeland.

The fourth chapter offers a comprehensive analysis of «Ruslan's» role in shaping the cultural-educational and religious landscape of Halychyna. The newspaper is shown to have functioned not only as a political organ of the Narodovtsi movement but also as an influential intellectual and ideological force that contributed to the modernization of Ukrainian society. Based on the newspaper's materials, the study reconstructs debates concerning education, the role of religion, and the promotion of national culture – all central to the formation of Ukrainian national identity.

«Ruslan» consistently advocated the expansion of Ukrainian-language education, the establishment of a Ukrainian university in Lviv, and the creation of a network of Ukrainian schools. It criticized the Polish government's educational policies, which hindered the development of Ukrainian schooling, and emphasized the need for a nationally conscious intelligentsia. The publication's views on the role of the Greek Catholic Church in public life are also analyzed – highlighting its spiritual and nation-building functions while noting the paper's criticism of clerical political manipulation. The newspaper sought to harmonize religious and moral values with the social and national needs of the Ukrainian community, in line with Narodovtsi ideology.

«Ruslan» played an important role in promoting Ukrainian culture by publishing materials on literature, theater, and music, supporting cultural and educational associations, and covering the work of leading artists. Through this

cultural discourse, the newspaper fostered the idea of national spiritual renewal and sought to integrate Ukrainian culture into the broader European context.

Keywords: periodical «Ruslan», press, Halychyna, Austria-Hungary, cultural and educational life, religious life, socio-economic conditions, emigration.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дослідження

1. Klish A., Syrotyuk N. Promoting the establishment of Raiffeisen unions in Halychyna through the columns of the newspaper «Ruslan». *Український селянин*. 2023. Вип. 30. С. 71–76. doi: 10.31651/2413-8142-2023-30-Klish-Syrotyuk
2. Klish A., Syrotyuk N. Emigration of Galician Peasants to Canada at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Century (Based on the Materials of the Newspaper «Ruslan»). *Український селянин*. 2024. Вип. 31. С. 80–88. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2024-31-Klish-Syrotyuk>
3. Сиротюк Н., Зубрик М. Міжнародні контакти галицьких українців наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Історія та археологія», Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка»)*. 2025. Вип. 1(31). С. 1281–1292. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1\(31\)-1281-1292](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-1281-1292)
4. Сиротюк Н. Жіноче питання в Галичині на зламі ХІХ–ХХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № 8(38) 2025. С. 2341–2351. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-2341-2351](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-2341-2351)
5. Kostyuk L., Syrotyuk N. Ukrainian Emigration to Bosnia and Herzegovina at the Beginning of the 20th Century (Based on the Materials of the Newspaper «Ruslan»). *Сторінки історії*. Вип. 60. 2025. С. 133–145 <https://doi.org/10.20535/2307-5244.60.2025.338317>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Сиротюк Н. Політичний чинник у релігійному процесі Галичини (на матеріалах газети «Руслан»). *Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи*: Матеріали наукової конференції. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 98–101. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/35385>
7. Кліш А., Сиротюк Н. Релігійне життя українських емігрантів у Канаді на початку ХХ ст. на шпальтах часопису «Руслан». *Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 квітня 2024 р.)*. К.: ТОВ «Геопринт», 2024. С. 117–120. https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2024/05/zakordonne-ukrayinstvo_konferencziya_26_04_2024.pdf
8. Syrotiuk N. The issue of female education in Halychyna at the end of the 19th and the beginning of the 20th century (based on materials from the newspaper «Ruslan»). *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 травня 2024 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.. Тернопіль: Осадца Ю. В. 2024. С. 175–179. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/33655>*
9. Syrotiuk N. The religious factor in the political processes of Halychyna (based on the materials of the newspaper «Ruslan»). *Дні науки – 2024: електрон. зб. матер. XIV Міжнар. наук. конф. студ., асп. та молод. вчен. (27 трав. 2024 р.)*. Київ: ВПЦ: «Київський університет», 2024. С. 34–36. http://www.history.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2024/10/Dni_nauky-2024_zbirnyk_materialiv.pdf
10. Кліш А., Сиротюк Н. Галицька преса напередодні Великої війни. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м.Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 296–298. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/34866>

11. Сиротюк Н. Сезонна еміграція галицьких селян до Німеччини наприкінці XIX – на початку XX ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали ІХ Краєзнавчої конференції (16 травня 2025 р.)*. Львів, 2025. С. 120–122. <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Materialy-IKH-kraieznavchoi-konferentsii-Istorychni-ramiatky-Halychyny-Lviv-2025.pdf>
12. Казюк М., Сиротюк Н. Висвітлення парламентської діяльності А. Шептицького на шпальтах часопису «Руслан». *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрія Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 118–122. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/36564>
13. Сиротюк Н. Буковинська проблематика на шпальтах часопису «Руслан» наприкінці XIX ст. *XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Тези доповідей, Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р.* / наук. ред. проф. Олександр Добржанський. Чернівці: Технодрук, 2025. С. 164–166. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/handle/123456789/12914>

Зміст

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	14
ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	21
1.1. Історіографія дослідження	21
1.2. Джерельна база	38
1.3. Методологія дослідження	48
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ, ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА РЕДАКЦІЙНА ЕВОЛЮЦІЯ.....	77
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ У ВИСВІТЛЕННІ ЧАСОПISУ «РУСЛАН».....	117
3.1. Аграрне питання і економічна самоорганізація селян	117
3.2 Висвітлення еміграційних процесів українців	133
РОЗДІЛ 4. ЧАСОПIS «РУСЛАН» У КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ТА РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ	166
4.1 Погляди видавців на розвиток української освіти	166
4.2. Висвітлення ролі релігії та церкви у суспільному житті.....	193
4.3. Популяризація національної культури.....	221
ВИСНОВКИ	251
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	262
ДОДАТКИ.....	296

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

арк. – аркуш

ВР ЛННБ ім. В. Стефаника – Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника.

ГКЦ – Греко-Католицька Церква.

ІЛ. ВР – Відділ рукописів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка НАН України.

ім. – імені

КРНС – Католицько-руський народний союз.

КШР – Крайова шкільна рада.

м. – місто

НДП – Національно-демократична партія.

о. – отець

оп. – опис

р. – рік

рр. – роки

РТП – Руське товариство педагогічне.

спр. – справа

ст. – століття

СХНС – Слов'янський християнсько-народний союз

ф. – фонд

ХСС – Християнсько-суспільний союз.

ЦДІАЛ України – Центральний державний історичний архів України,
м. Львів.

ч. – число (номер)

ВСТУП

Актуальність дослідження. Часопис «Руслан», що функціонував у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст., відіграв важливу роль у формуванні суспільного, соціально-економічного та культурно-освітнього простору регіону. Цей період характеризується підйомом національно-визвольного руху українців, змінами у соціально-економічній структурі та інтенсифікацією культурно-освітніх процесів. На тлі цих трансформацій медійні ресурси, такі як «Руслан», ставали важливими платформами для консолідації національної спільноти, поширення ідей просвітництва та підвищення рівня самоусвідомлення населення.

Дослідження діяльності часопису є актуальним з огляду на його багатогранний вплив. Як суспільно-політичне видання, «Руслан» відображав актуальні питання тогочасної дійсності, такі як боротьба за права українців у складі Австро-Угорської імперії, розвиток кооперативного руху, емансипація селянства та інтелігенції. У культурно-освітньому контексті часопис сприяв популяризації української літератури, науки, освіти та національної ідентичності, що мало вирішальне значення для підтримки духовного розвитку українського народу.

Актуальність обраної теми зумовлена також недостатнім рівнем дослідження подібних періодичних видань як важливих джерел інформації про історію, культуру та соціально-економічні процеси в Галичині. Комплексний аналіз діяльності «Руслана» допоможе не лише розкрити його роль у суспільному житті того часу, а й оцінити загальні тенденції розвитку української журналістики наприкінці XIX – початку XX ст.

У сучасному контексті, коли питання ролі медіа у формуванні національної свідомості та збереженні культурної спадщини набувають особливої ваги, дослідження історичного досвіду часопису «Руслан» може стати важливим внеском у розуміння механізмів взаємодії медіа, суспільства та культури.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконувалося в межах наукового напрямку кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Актуальні проблеми історії, культури, освіти, науки і техніки України» (державний реєстраційний номер 0111U009915).

Мета дослідження – проаналізувати діяльність часопису «Руслан» у суспільному, соціально-економічному та культурно-освітньому житті Галичини кінця XIX – початку XX ст., виявити його роль у формуванні національної свідомості, розвитку культури, освіти та соціальних процесів регіону.

Завдання дослідження:

- визначити історичні умови виникнення часопису «Руслан» та його місце серед інших періодичних видань Галичини кінця XIX – початку XX ст.;
- дослідити тематичну структуру публікацій часопису, окреслити основні суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-освітні питання, які висвітлювалися на його сторінках;
- розкрити роль часопису «Руслан» у суспільно-політичному житті Галичини, зокрема в контексті боротьби за права українського населення в умовах Австро-Угорської монархії;
- проаналізувати вплив «Руслана» на розвиток соціально-економічного життя, включно з кооперативним рухом, підприємництвом та соціальними реформами;
- оцінити внесок часопису у популяризацію української культури, освіти та науки, а також у формування національної ідентичності;
- дослідити взаємозв'язок між редакційною політикою часопису, культурними і суспільними процесами та актуальними викликами того часу;

- узагальнити значення часопису «Руслан» для історії української журналістики та суспільного розвитку Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст.

Об’єкт дослідження – суспільно-політичні, соціально-економічні та культурно-освітні процеси в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.

Предмет дослідження – діяльність часопису «Руслан» у контексті суспільного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя Галичини зазначеного періоду, його вплив на формування національної свідомості, розвиток культури, освіти та соціальних процесів.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від моменту заснування часопису «Руслан» у 1897 році до початку Першої світової війни у 1914 році. Цей період характеризується важливими суспільно-політичними, соціально-економічними та культурно-освітніми змінами в Галичині, що дозволяє комплексно дослідити роль часопису у зазначених процесах.

Географічні межі дослідження включають територію Галичини як частини Австро-Угорської монархії, де діяла редакція часопису «Руслан» і розповсюджувалися його публікації. Окрему увагу приділено місту Львову, як культурному, політичному та освітньому центру, де видавався часопис, а також впливу його діяльності на сусідні регіони з переважно українським населенням.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в наступному:

у перше:

- комплексно досліджено діяльність часопису «Руслан» у контексті суспільного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя Галичини кінця XIX – початку XX ст.;
- визначено основні напрями впливу часопису на формування національної свідомості, розвиток кооперативного руху та освітньо-культурну активність українців Галичини;

- виявлено специфіку редакційної політики «Руслана» у відображенні актуальних суспільних викликів та її роль у мобілізації національно-політичних ідей.

поглиблено:

- аналіз тематичного наповнення часопису, зокрема у висвітленні суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-освітніх питань;
- розуміння впливу «Руслана» на розвиток української журналістики та медійного простору Галичини наприкінці XIX – початку XX ст.;
- оцінку ролі часопису як важливого інструменту просвітницької діяльності серед українського населення регіону.

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження особливостей діяльності періодичних видань у Галичині як соціокультурного феномену, що впливав на формування суспільної свідомості та розвиток національної ідентичності;
- розгляд ролі часопису у консолідації української громади Галичини в умовах політичної та соціальної боротьби в складі Австро-Угорської монархії;
- аналіз механізмів популяризації національних ідей через пресу в умовах тогочасного медійного середовища.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає у можливості їх використання в науково-дослідній, освітній та культурно-просвітницькій діяльності. Отримані висновки й узагальнення можуть бути застосовані у подальших історичних, джерелознавчих та історіографічних студіях з історії Галичини кінця XIX – початку XX ст., історії української періодики, громадського руху та формування національної свідомості. Матеріали роботи доцільно використовувати під час підготовки та викладання навчальних курсів і спецкурсів з історії України, історії української журналістики, культури, соціально-економічної історії. Окремі положення дисертації можуть бути використані в міждисциплінарних

дослідженнях з історії медіа, соціальної комунікації та культурної пам'яті, сприяючи глибшому осмисленню ролі періодичної преси як чинника суспільних трансформацій у Галичині на зламі XIX–XX ст.

Особистий внесок здобувача. Усі результати наукового дослідження, що виносяться на захист, отримані автором самостійно. У друкованих працях, опублікованих у співавторстві, конкретний особистий внесок автора дисертації становить 80 % тексту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та матеріали дисертаційного дослідження представлені у доповідях на наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: науковій конференції «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (Тернопіль, 2023), Міжнародній науково-практичній конференції «Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку» (Київ, 26 квітня 2024 р.), VI Міжнародній науково-практичній конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід (Тернопіль, 17–18 травня 2024 р.); XIV Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 27 травня 2024 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція Восьмі Геретівські читання (Тернопіль, 27 вересня 2024 р.), Міжнародній науково-практичній конференції, приуроченій 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м.Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.), IX краєзнавча конференція «Історичні пам'ятки Галичини» (Львів, 16 травня 2025 року); Міжнародна науково-практична конференція «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.), XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р.), II Всеукраїнська наукова конференція, присвячена пам'яті Володимира Брославського «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (Тернопіль, 23 жовтня 2025 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображено у 14 публікаціях, 5 із яких – у наукових фахових виданнях України (1 – категорія А), 9 – матеріали регіональних, всеукраїнських та міжнародних наукових конференцій.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (432 найменування), додатку. Загальний обсяг дисертації складає 299 сторінок, з яких 213 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Вивчення історії часопису «Руслан» у контексті суспільно-політичного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя Галичини кінця XIX – початку XX ст. має давню наукову традицію. Однак, на сьогоднішній день комплексних досліджень, які б всебічно охоплювали різні аспекти діяльності цього видання та його вплив на українське суспільство, залишається недостатньо. У цьому розділі розглядаються наукові роботи, що присвячені аналізу ролі «Руслана» в інформаційному просторі Галичини, зокрема його значення в процесах формування української національної свідомості, розвитку громадянського суспільства та підтримки культурно-освітніх ініціатив.

При цьому історіографічний доробок українських дослідників умовно розподіляється на три періоди: 1) кінець XIX – середина XX ст.; 2) друга половина XX ст.; 3) після 1991 року.

Слід зауважити, що праця першого періоду, де характеризувався часопис «Руслан» не так і багато. У праці Костя Левицького «Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914» [1], яка є цінним джерелом для реконструкції суспільно-політичних процесів у Галичині на межі XIX–XX ст., подано характеристику часопису «Руслан» у контексті діяльності українських політичних партій, зокрема КРНС. Левицький з притаманною йому полемічністю іронізує щодо невизначеності самої партії, називаючи її «невидимою», тоді як її друкований орган – «Руслан» – є «видимим» [1, с. 597]. Такий вислів, попри критичний підтекст, непрямо вказує на впізнаваність і вагу самого видання в публічному просторі. Для історіографічного огляду, присвяченого «Руслану», ця згадка є важливою, оскільки демонструє, що навіть політичні опоненти визнавали існування й інформаційну силу часопису. За К. Левицьким, «Руслан» не просто функціонував як партійний друкований орган, а фактично виконував роль

самоствійного інтелектуального актора, який репрезентував окремий сегмент суспільної думки – клерикально-консервативний. Таким чином, праця К. Левицького, хоча й написана з позицій народовської традиції, фіксує суспільну значущість «Руслана» у ширшому політичному ландшафті Галичини початку ХХ ст., що надає їй важливої джерельної вартості для сучасного дисертаційного дослідження.

Іван Франко вкрай критично оцінював інтелектуально-політичну атмосферу Галичини кінця ХІХ ст., вбачаючи в діяльності тогочасних періодичних видань, зокрема «Руслана», відображення глибших суспільних і моральних криз українського інтелігентського середовища. Його ставлення до часопису було суперечливим: з одного боку, Франко неодноразово висловлював невдоволення редакційною політикою видання та його позицією щодо окремих культурно-політичних ініціатив, зокрема появи «Літературно-наукового вісника»; з іншого – зберігав конструктивні контакти з редакцією, використовуючи сторінки газети для публічного обговорення актуальних питань національного руху [2–4]. Такий характер взаємин засвідчує, що «Руслан» залишався одним із провідних комунікативних майданчиків українського інтелектуального простору, відкритим до дискусій і здатним репрезентувати різні позиції в межах народовецького середовища. Це, у свою чергу, підкреслює роль видання як важливого чинника формування політичного та ідейного ландшафту Галичини початку ХХ ст., який, попри внутрішні суперечності, сприяв розвитку суспільної думки й утвердженню публіцистичної культури українського національного руху.

У період існування Української РСР історіографія періодики розвивалася в межах ідеологічних настанов радянської історичної науки, що суттєво впливало на тематику, джерельну базу та методологічний інструментарій досліджень. Основна увага дослідників була зосереджена на вивченні історії радянської партійної преси, а також видань, що функціонували під егідою комуністичних організацій Західної України. Такі

роботи мали на меті передусім ілюструвати процеси «успішного ідеологічного впливу» та зміцнення соціалістичної системи засобами масової інформації. Водночас українська некомуністична преса, зокрема часописи національного, конфесійного чи ліберального спрямування, залишалася або повністю поза полем зору науковців, або трактувалася крізь призму ідеологічної упередженості, як вияв «буржуазного націоналізму» чи «ідейного розброду». У ряді випадків, попри суто ідеологічну мотивацію досліджень, автори все ж демонстрували професійне ставлення до фактографічного матеріалу, що дозволяє за умови критичного прочитання використовувати такі праці як джерело для реконструкції окремих подій і явищ [5, с. 106].

Винятком може слугувати науковий доробок одного із провідних дослідників історії української журналістики та бібліографії початку ХХ ст. В. Ігнатієнка. Його найвідоміші праці – історико-бібліографічний етюд «Українська преса (1816–1923)» та «Бібліографія української преси (1816–1916)» [6–7] – становлять першу системну спробу створити цілісний показник національної періодики ХІХ – початку ХХ ст. Ці роботи заклали методологічні засади подальших досліджень української преси, поєднуючи описово-бібліографічний підхід із історико-аналітичним коментарем. У своїх працях В. Ігнатієнко здійснив детальну класифікацію україномовних періодичних видань за регіональним принципом, простежив їх розподіл, подав низку схем, таблиць та статистичних показників, що дозволяють реконструювати основні тенденції розвитку української преси у зазначений період. Особливу увагу дослідник приділив виявленню взаємозв'язків між суспільно-політичними умовами, тематичною спрямованістю видань та динамікою їх появи і занепаду. У контексті аналізу української періодики Ігнатієнко наводить також відомості про часопис «Руслан» [6, с. 109–110]. Попри окремі фактологічні неточності й часткову фрагментарність охоплення матеріалу, праця В. Ігнатієнка залишається найповнішим на сьогодні історико-бібліографічним корпусом українських періодичних

видань 1816–1916 рр. і має визначальне значення для сучасних студій з історії журналістики та історіографії українського друку.

У контексті тематики дисертаційного дослідження заслуговують на увагу деякі публікації радянського періоду, які хоча й виконували «соціальне замовлення» держави, містили цінну інформацію щодо розвитку пресової системи в Україні. Зокрема, йдеться про підручник з історії української дожовтневої журналістики [8] та історико-публіцистичні нариси В. Дмитрука [9], присвячені становленню журналістики в Західній Україні. У цих працях, попри цензурні обмеження та ідеологічні кліше, частково висвітлювалися питання формування публіцистичних традицій, окремих редакторських персоналій і тематичних ліній у пресі, що дозволяє сьогодні, за умови наукового переосмислення, інтегрувати їх до ширшого історіографічного аналізу.

Певні здобутки в об'єктивному вивченні україномовної преси кінця XIX – початку XX ст. в цей період були здійснені представниками української діаспори. У закордонній українській історіографії з'явилися фундаментальні праці, присвячені історії українських періодичних видань. Особливої уваги заслуговує праця Аркадія Животка «Історія української преси» [10], написана в Німеччині. Ця монографія є важливим внеском у вивчення української журналістики, оскільки її автор, провідний дослідник у цій галузі, читав курс лекцій на відповідну тематику в Українському технічно-господарському інституті в Мюнхені. У своїй роботі А. Животко приділив увагу часопису «Руслан». Він коротко окреслив авторський колектив, а також подав основну тематику публікацій. Окремо він звернув увагу на публікацію епістолярію у часописі [10, с. 123–125].

У «Енциклопедії українознавства», яку видано у 1973 р. в Нью-Йорку Науковим товариством ім. Т. Шевченка, часопис «Руслан» показано християнсько-суспільним щоденником консервативного народовецького скерування та органом КРНС, заснованого О. Барвінським і А. Вахняниним у

1896 році. У 1911 році Союз перейменовано на ХСП. Видавався у Львові впродовж 1897–1914 рр. під керівництвом О. Барвінського [11, с. 2649].

Значний науковий інтерес становить праця С. Наріжного «Українська преса» [12], яка, попри наявність певних фактологічних неточностей і суперечливих інтерпретацій, залишається важливим внеском у дослідження історії української журналістики. Незважаючи на критику, якій неодноразово піддавалася ця робота, її зміст характеризується широтою охоплення матеріалу та прагненням автора розкрити суспільно-ідеологічну роль української періодики у національному русі. Варто зазначити, що у С. Наріжного фактичний матеріал не завжди піддано достатньому узагальненню, а його інтерпретація значною мірою детермінована суспільно-політичною концепцією доби.

У роки незалежності України розпочався і продовжується процес формування цілісної концепції історії української журналістики, яка ґрунтується на ключових принципах історизму, наукової об'єктивності, комплексності та достовірності. Сучасний етап розвитку цієї наукової галузі можна охарактеризувати як період піднесення, зумовлений низкою об'єктивних факторів. Скасування обмежень на доступ до раніше закритих відділів бібліотек і архівів дозволило дослідникам вивчати зміст українських періодичних видань, які раніше були недоступні через цензурні обмеження. Відкриття особистих фондів громадсько-політичних і культурно-освітніх діячів, редакторів, видавців та публіцистів сприяло систематизації розпорошених відомостей. Крім того, значного значення набули здобутки українських істориків і філологів, які працювали за кордоном. Результати їх досліджень, раніше недоступні для вітчизняної наукової спільноти, тепер інтегруються в загальний науковий дискурс, що сприяє поглибленню аналізу й уточненню концептуальних підходів до вивчення історії української журналістики.

У праці «Українське пресознавство на порозі XXI століття» М. Романюк акцентував увагу на проблемі періодизації української преси,

яка є ключовою для історико-журналістських досліджень. Автор наголосив, що успішність таких студій значною мірою залежить від розробки теоретичних та методологічних принципів аналізу журналістських явищ минулого. Він визначив цю проблему як самостійну й одну з найскладніших у галузі історико-журналістської науки. М. Романюк звернув увагу на недостатність ґрунтовних досліджень україномовної преси у зарубіжній історіографії. Попри наявний інтерес, такі роботи не враховують багатовимірність цієї тематики, зокрема специфіку окремих видань, вплив державної політики на їх діяльність, взаємодію з читацькою аудиторією та інші важливі аспекти. Ці прогалини виводять на передній план необхідність подальшого розвитку українського пресознавства, особливо в аспекті формування комплексних підходів до аналізу періодичних видань [13, с. 51]. Застосування таких підходів дозволить глибше зрозуміти роль української преси в суспільно-політичному контексті кінця XIX – початку XX ст., її вплив на формування національної свідомості та культурний розвиток.

У статті Л. Сніцарчук [14] здійснено ґрунтовне дослідження часопису «Руслан» як друкованого органу християнських суспільників, що функціонував у загальному контексті української преси кінця XIX – початку XX ст. Авторка проаналізувала особливості формування змістових структур видання та його значення для українського суспільства. Часопис «Руслан» висвітлюється як популярне серед українців Галичини видання, яке сприяло поширенню ідей консервативного народовства. Редакційний епістолярій «Руслана» розглядається як важливе історичне джерело для дослідження громадсько-політичного, економічного та культурного життя українців в умовах Австро-Угорської монархії. Особливу увагу приділено історичному значенню публікацій часопису для осмислення етапів розвитку українського суспільства та його боротьби за національну ідентичність.

У праці Т. Антошевського [15] здійснено аналіз становлення та еволюції християнсько-суспільних ідей у контексті політичного життя Галичини кінця XIX – початку XX ст. Автор окреслив соціально-релігійні

засади цього руху, простежив діяльність його провідних діячів, зокрема О. Барвінського, та показує поступову інституціоналізацію ХСП. Особливу увагу приділено взаємодії духовенства з політичними і громадськими організаціями, а також ролі періодичної преси у поширенні християнсько-соціальних принципів. Праця Антошевського становить важливе підґрунтя для розуміння ідеологічного контексту діяльності часопису «Руслан», який виступав головним пресовим органом християнсько-суспільного напрямку.

У статті Р. Лехнюка газета «Руслан» [16] досліджується як важливе джерело для вивчення діяльності КРНС і соціально-політичних процесів у Галичині початку ХХ ст. Автор розглянув умови заснування видання, його фінансове забезпечення та склад редакційного колективу. Значна увага приділена редакційній політиці газети, її змістовному наповненню та висвітленню ключових суспільно-політичних питань того часу, таких як роль Церкви, вплив нових ідеологічних течій, українсько-польські взаємини, а також соціальне становище українського селянства і духовенства. Особливо підкреслюється ідея «органічної праці», яка домінувала на сторінках газети та відображала консервативну ідеологічну лінію редакції.

Р. Лехнюк здійснив всебічне дослідження діяльності митрополита Андрея Шептицького на основі публікацій газети «Руслан» [17]. У межах аналізу автор зосередився на тематичних і змістових напрямках матеріалів, присвячених митрополиту, та охарактеризував полеміку редакції «Руслана» з іншими галицькими виданнями стосовно його діяльності. Особливий акцент зроблено на мотивах, які спонукали редакцію активно захищати Шептицького у відповідь на критику, що надходила з різних суспільно-політичних кіл. Лехнюк зазначив, що, хоча матеріали «Руслана» не дають вичерпного уявлення про всі аспекти діяльності митрополита, вони пропонують альтернативний погляд на його постать, який контрастує з позиціями провідних українських і польських видань того часу. Автор підкреслив, що публікації газети є цінним джерелом для доповнення знань

про діяльність Шептицького, а також для поглиблення розуміння ролі консервативних українських середовищ у Галичині початку ХХ ст. [17, с. 67].

У своїй монографії Р. Лехнюк зазначає, що історія газети «Руслан» відображає ключові виклики, з якими зіткнувся консервативний християнсько-суспільний рух у Галичині на межі ХІХ-ХХ ст. Незважаючи на численні труднощі, газета продовжувала успішно функціонувати до початку Першої світової війни, відіграючи активну роль у суспільних дискусіях. Автор акцентує, що «Руслан» став найуспішнішим медійним проєктом того періоду, створеним під керівництвом О. Барвінського та його однодумців. Газета виступала важливим засобом поширення консервативної ідеології, об'єднання української християнської інтелігенції та утвердження її позицій у суспільно-політичному житті Галичини [18].

С. Романюк здійснила аналіз процесу створення та функціонування часопису «Руслан» на основі рукописної спадщини О. Барвінського [19–20]. У своїй роботі вона акцентувала увагу на тому, що вивчення листування осіб, причетних до видання газети, редакційної документації та інших автобіографічних матеріалів відкриває нові перспективи для дослідження співпраці Барвінського з «Русланом». Авторка наголосила, що ці джерела не лише проливають світло на багатогранний характер взаємодії між Барвінським і газетою, але й дозволяють проаналізувати її роль у розвитку української журналістики кінця ХІХ – початку ХХ ст. У контексті цього дослідження «Руслан» постає як важливий елемент інформаційного простору, що сприяв формуванню суспільної думки та утвердженню журналістських традицій у Галичині [19, с. 56].

Р. Романюк здійснила дослідження співпраці О. Маковея з редакцією часопису «Руслан», акцентуючи увагу на тематичній спрямованості його публікацій та висвітленні національних питань українців. Авторка зазначила, що численні матеріали О. Маковея, опубліковані у «Руслані», демонструють широту його інтересів, до яких належали політичні, соціальні, літературознавчі та художньо-публіцистичні аспекти. Зроблені висновки

підкреслюють багатогранність публіцистичної діяльності Маковея, його внесок у розвиток національно-політичної думки та літературної критики [21]. Таким чином, Р. Романюк акцентувала значення публікацій О. Маковея у «Руслані» як важливого чинника в контексті еволюції української журналістики та суспільної думки початку ХХ ст.

Монографія В. Проскурняк [22] є комплексним дослідженням багатовимірної постаті одного з провідних представників українського інтелектуального середовища кінця ХІХ – початку ХХ ст. Автор проаналізував еволюцію світогляду О. Маковея, його участь у національно-культурному русі, редакторську й публіцистичну діяльність, зокрема в контексті функціонування часопису «Руслан». У праці розкрито вплив Маковея на формування громадської думки, розвиток української преси та становлення модерного журналістського дискурсу в Галичині. Дослідження В. Проскурняк має важливе значення для осмислення ідейно-програмних орієнтирів «Руслану» та його ролі у виробленні національно-культурних стратегій українського суспільства.

У контексті вивчення українського суспільно-християнського руху в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст., окремі аспекти функціонування часопису «Руслан» досліджував А. Кліш. Зокрема, його монографія «Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.» [23] є важливим внеском у дослідження суспільно-політичних та релігійних процесів в Галичині в цей період. Автор розглянув розвиток суспільно-християнського руху, друкованим органом котрого був часопис «Руслан», як важливу складову політичного та культурного життя Галичини, аналізуючи взаємодію між релігійними, політичними та соціальними інтересами різних груп населення. Це дослідження дає можливість глибше зрозуміти, як релігійний фактор переплітався з соціальною та політичною ситуацією в Галичині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., що є важливим аспектом при аналізі роботи часопису «Руслан», його взаємодії з суспільно-політичними рухами того часу. А. Кліш

акцентував увагу на тому, як християнські ідеї стали основою для створення політичних рухів і організацій, які активно впливали на суспільно-політичний клімат Галичини. Це дозволяє розглянути «Руслан» як частину ширшого суспільного процесу, де поєднувалися релігійні та політичні прагнення різних соціальних груп.

У статті «Функціонування часопису «Руслан» у Львові наприкінці XIX – на початку XX ст.: сучасна українська історіографія» [24] А. Кліш здійснив огляд сучасної української історіографії, яка висвітлює діяльність часопису «Руслан» у Львові наприкінці XIX – на початку XX ст. Він аналізує різні підходи та дослідження, що з'явилися у наукових працях, пов'язаних із історією цього видання, і оцінює його роль у культурно-освітньому житті Галичини. Це дослідження є корисним для розуміння контексту «Руслану» як важливого культурно-інформаційного ресурсу, що відображав національні, політичні та соціальні настрої епохи, а також для огляду методологічних підходів до вивчення цього часопису.

У дослідженні А. Кліша, Ю. Древницького та С. Прийдуна «Протидія російській пропаганді в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. (за матеріалами часопису «Руслан»)» [25] здійснено ґрунтовний аналіз ролі часопису «Руслан» у протистоянні російській культурно-політичній експансії. Автори доводять, що видання стало важливим інструментом формування національної ідентичності, поширюючи ідеї українського самоствердження та опору проросійським впливам. У роботі підкреслюється, що через публікації «Руслан» сприяв утвердженню цивілізаційної відмінності між українською та російською культурами, актуалізуючи питання національної самосвідомості.

У статті А. Кліша та Н. Ігнатенко [26] здійснено аналіз ролі часопису «Руслан» у висвітленні процесів української еміграції до Бразилії наприкінці XIX – на початку XX ст. Дослідники зазначають, що видання виконувало функцію важливого інформаційного посередника, публікуючи матеріали про умови переселення, соціально-економічні можливості та правові аспекти

життя українських емігрантів у Латинській Америці. Автори підкреслюють, що публікації «Руслана» не лише відображали причини еміграційних процесів, зумовлених економічними труднощами на батьківщині, а й висвітлювали культурно-освітні ініціативи української діаспори в Бразилії.

У статті Ю. Древницького та С. Прийдуна [27] досліджено механізми політичного представництва інтересів українського духовенства у Віденському парламенті та Галицькому сеймі. Автори простежують, як українські депутати використовували парламентські інструменти – інтерпеляції, петиції, законодавчі ініціативи – для відстоювання прав ГКЦ в умовах домінування польської адміністрації. У публікації наголошено на тісному взаємозв'язку між духовним та національно-політичним виміром українського руху, а також на ролі церковних питань як чинника консолідації українських парламентарів. Дослідження є цінним для розуміння ідеологічного та суспільного контексту, в якому формувався дискурс часопису «Руслан», зокрема його увага до проблем духовенства та національно-релігійної єдності.

У дослідженні Н. Васьків, аналізуючи публікації часопису «Руслан», розглянув погляди християнських суспільників Галичини початку ХХ ст. на шляхи вирішення так званого єврейського питання [28]. Учений зазначає, що представники цього напрямку розглядали економічну емансипацію українців як ключову умову національного розвитку, вбачаючи основну мету у звільненні від господарської залежності від єврейської громади. Як засоби досягнення цієї мети пропонувалися форми економічної самоорганізації – кооперація, взаємодопомога, розвиток власних господарських і фінансових інституцій. На сторінках «Руслана» також акцентувалася увага на потребі бойкоту єврейських торговельних і кредитних закладів, що розглядалося як один зі способів подолання економічного домінування. Водночас важливим аспектом суспільного відродження вбачалася освіта – підвищення рівня освіченості українців мало забезпечити зміцнення їх позицій у соціально-економічному та культурному житті. Як підкреслює Н. Васьків, у межах

ідеології християнського суспільництва єврейське питання інтерпретувалося не лише в економічному чи соціальному вимірі, а й як елемент внутрішньої консолідації українського суспільства в умовах політичних і національних викликів початку ХХ ст. [28, с. 46].

Дослідження Лілії Шологон [29] становить вагомий внесок у вивчення суспільно-політичної періодики Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема в контексті функціонування щоденної газети «Руслан». Авторка розглядає це видання як один із перших друкованих органів консервативного напрямку, заснований з ініціативи та за фінансової підтримки О. Барвінського, і підкреслює його значення як інтелектуального осередку українського національно-культурного життя. У дослідженні детально охарактеризовано тематичну структуру часопису, який, окрім висвітлення діяльності української консервативної партії, приділяв значну увагу мовному питанню, розвитку освіти та культурно-просвітницьким процесам. Особливу увагу Шологон звертає на публіцистичну риторичку «Руслана», спрямовану на захист і популяризацію української мови як одного з ключових чинників національної самоідентифікації. Важливою складовою праці є аналіз літературно-критичного дискурсу часопису, у межах якого особливе місце займає творчість О. Маковея, автора понад 120 публіцистичних матеріалів, що порушували проблеми розвитку української літератури та її сприйняття читацькою аудиторією. Зокрема, стаття «Письменники і публіка» (1911 р.) розглядається як свідчення культурних трансформацій та духовних викликів доби. Значну джерельну цінність має також реконструкція редакційно-видавничої діяльності О. Барвінського на основі його мемуарів та неопублікованих архівних документів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Цей аспект дозволяє глибше зрозуміти організаційні механізми функціонування газети, її редакційну політику та роль у формуванні національної інформаційно-культурної платформи в Галичині [29, с. 373–374].

О. Макарчук у своїх дослідженнях [30–31] розглядає «Руслан» як орган, що виник у межах діяльності КРНС, заснованого у 1896 р. за ініціативи О. Барвінського та за підтримки греко-католицького духовенства. Дослідниця підкреслює, що створення часопису зумовлене потребою забезпечення католицької спільноти власним ідеологічним рупором, який сприяв би утвердженню морально-релігійних і національних цінностей. «Руслан» став платформою для християнських суспільників, котрі прагнули поєднати ідеї національної єдності з принципами католицької духовності, пропагуючи концепцію «органічної праці» як основи поступового розвитку суспільства. На сторінках часопису активно обговорювалися питання освітніх реформ, виборчого права, заснування українського університету у Львові, а також ведеться боротьба з шовіністичними й москвофільськими впливами, що підкреслює його роль у збереженні української мовної та культурної ідентичності.

Б. Ревера у своїх наукових працях [32–33] здійснив дослідження добродійної діяльності української інтелігенції Галичини кінця XIX – початку XX ст., наголошуючи на її впливі на суспільний розвиток регіону. Особливу увагу автор приділив аналізу біографічних матеріалів, опублікованих у часописі «Руслан», які становлять важливе джерело для вивчення життєвого шляху видатних українських громадських, політичних, релігійних і культурних діячів зазначеного періоду. Ревера акцентував у вагу на тому, що публікації у «Руслані» сприяють глибшому розумінню ролі інтелігенції у формуванні національної ідентичності, розбудові українського суспільства, а також висвітлюють її значний внесок у добродійну діяльність.

В. Кочкодан [34], зазначала, що часопис «Руслан» (1897–1914 рр.) приділяв значну увагу питанням жіночої освіти, відображаючи актуальні проблеми тогочасного суспільства. Упродовж усього періоду свого існування видання систематично зверталося до теми здобуття жінками особистої свободи та прав на отримання професійної освіти. Редакція часто розміщувала на перших шпальтах матеріали, присвячені труднощам у

відкритті жіночих шкіл, зверненням батьків щодо продовження освіти їх доньок, а також обговоренню необхідності запровадження 5–6-х класів у школах для дівчат. Така увага до жіночої освіти свідчить про прагнення «Руслана» сприяти поступу в суспільно-культурному розвитку та емансипації українських жінок [34, с. 159].

Праця «Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: історико-бібліографічне дослідження» [35] є джерелом для вивчення розвитку української преси, зокрема часопису «Руслан» [35, с. 614–641], і становить наукову основу для формування його джерельної бази. Дослідження виконує функцію систематизованого репертуару львівської періодики, подаючи точні хронологічні, фактографічні та біобібліографічні дані про видання, включно з відомостями про редакторський склад – Теофіля Барановського, Стефана Кульчицького та Лева Лопатинського. Така деталізація дає змогу простежити еволюцію редакційної політики, ідейно-тематичних орієнтирів та стилістики публіцистики «Руслана», що безпосередньо корелює з трансформаціями соціокультурного та політичного контексту Галичини. Крім довідкової функції, праця має значний історіографічний і компаративний потенціал, оскільки визначає місце «Руслана» у структурі українського пресового простору Львова кінця XIX – початку XX ст. Наведені у дослідженні зразки публікацій підтверджують багатогранність тематичної палітри часопису – від освітньо-культурних ініціатив до соціально-економічної проблематики – що дозволяє використовувати це видання як аналітичний інструмент для реконструкції суспільного дискурсу доби.

У контексті історіографічного осмислення політичної функції часопису «Руслан» заслуговують на особливу увагу праці О. Добржанського [36–38]. Автор зосередив увагу на представниках українського депутатського корпусу з Буковини загалом. Застосування матеріалів «Руслана» дає змогу автору висвітлити як парламентську активність депутатів, так і спосіб репрезентації цієї активності в українській пресі. Особливий акцент зроблено на аналізі ідеологічних акцентів, засобів аргументації та редакційного позиціонування

щодо актуальних політичних питань, що дозволяє розглядати «Руслан» як важливе джерело вивчення політичної комунікації доби. Дослідник здійснив аналіз парламентарної діяльності Миколи Василька – одного з ключових представників української політичної еліти Буковини на рубежі XIX–XX століть, – зокрема, через призму публікацій у «Руслані». Автор зацентрував увагу на ролі часопису як джерела для реконструкції політичних стратегій, риторики та взаємодії українських депутатів із австрійськими політичними структурами. При цьому «Руслан» постає не лише як хронікер подій, але й як активний учасник публічного дискурсу, що формував суспільну думку щодо діяльності українських парламентарів.

У статті В. Мироша та В. Трофимовича [39] здійснено ґрунтовну реконструкцію інтелектуального портрета Б. Барвінського у контексті його співпраці з часописом «Руслан». Дослідники підкреслюють, що видання стало не лише інформаційним майданчиком, а й творчою лабораторією, у межах якої формувався Барвінський як публіцист, полеміст і історіософ. Його публікації вирізнялися широким тематичним спектром – від осмислення історичної пам'яті до аналізу освітньої політики, зокрема ідеї створення національного підручника з історії. Автори доводять, що завдяки «Руслану» Барвінський утвердився як авторитетний інтелектуал і речник української національної ідеї, чий голос мав значний вплив на суспільно-культурний дискурс Галичини початку XX ст.

У статтях А. Криськова та М. Полич [40–41] «Руслан» розглядається як цінне джерело для дослідження політичного життя українців Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. Автори наголошують, що часопис не лише фіксував перебіг політичних подій, але й активно впливав на формування громадської думки, слугував майданчиком для дискусій між різними політичними угрупованнями та мобілізації українського електорату. У працях простежується висвітлення проблем виборчих кампаній, парламентарської діяльності українських послів у Відні, а також відображення

актуальних суспільно-політичних процесів, що визначали траєкторію національного руху.

У дисертаційному дослідженні О. Хімяк [42] здійснено комплексний аналіз періодичних видань як важливого інструмента націєтворчих процесів у галицькому суспільстві. Авторка простежує динаміку розвитку української преси, її ідейно-політичну диференціацію та роль у консолідації національної еліти. Особливу увагу приділено впливу журналістських публікацій на формування громадської думки, освітніх і культурних орієнтирів українців. Хоча часопис «Руслан» безпосередньо не розглядається, висновки роботи створюють ширший контекст для розуміння його ролі у процесах національно-культурного самоствердження галицького суспільства.

У сучасній польській історіографії значний внесок у дослідження преси Галичини другої половини XIX – початку XX ст. зробили праці таких дослідників, як Ян Мислінський [43] та Єжи Яровецький [44–46] та їх студії містять ґрунтовний огляд видавничого ландшафту Львова та Галичини доби автономії, подаючи систематизовану бібліографію періодичних видань, характеристику їх політичної орієнтації та типології. Однак, незважаючи на високу інформативність і значення цих праць для реконструкції загальної картини галицької журналістики, вони лише побіжно згадують українську пресу, а часопис «Руслан» узагалі не став предметом окремого аналізу. У публікаціях Яровецького, зокрема в статті «Prasa ugrupowań politycznych we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej (1867–1918)» [45], увага зосереджена переважно на польських політичних виданнях, тоді як українські часописи розглядаються периферійно – у контексті національного розмаїття преси.

У статті Єжи Яровецького [46] здійснено комплексний аналіз розвитку української преси у Львові в добу галицької автономії. Дослідник розглядає пресу як складову ширшого соціокультурного процесу, пов'язаного з формуванням читацької культури, освітнім рівнем і соціальною структурою українського населення Галичини. Автор підкреслює масштаб і динамізм розвитку українського видавничого руху: лише у 1867–1901 рр. у Львові

виходило понад 135 українських періодичних видань, а впродовж 1901–1919 рр. – уже 266, серед яких 150 нових газет і журналів із додатками. Яровецький наголошує, що українська преса представлена широким спектром типів видань – політичних, релігійних, економічних, освітніх, літературних, що свідчить про її глибоку інтеграцію в суспільне життя. Водночас, хоча автор окреслює головні напрями та тенденції розвитку української журналістики, часопис «Руслан» не отримав у його дослідженні окремого висвітлення, згадується лише побіжно серед інших консервативно-християнських видань. Це підкреслює необхідність спеціального аналізу «Руслана» як важливого сегмента української преси початку ХХ ст., що досі залишався поза увагою навіть у фундаментальних оглядах польських дослідників.

Отже, праці польських дослідників є важливою базою для контекстуалізації розвитку львівського пресового середовища, проте залишають значний простір для подальшого вивчення українських видань, зокрема «Руслана», як самостійного феномена суспільно-політичного життя Галичини.

Серед зарубіжних дослідників, які зробили помітний внесок у вивчення політичної історії українців у складі Австро-Угорської монархії, особливе місце належить Г. Біндеру. У своїй фундаментальній монографії [47] він здійснив комплексний аналіз функціонування парламентських структур Цислейтанії на зламі ХІХ–ХХ ст., приділивши значну увагу українському депутатському корпусу. Дослідник застосував інституційно-порівняльний підхід, що дозволив простежити закономірності формування політичної культури українського представництва, його еволюцію від помірковано-консервативного до національно-демократичного спрямування. Праця Г. Біндера є цінним джерелом для реконструкції політичної поведінки українських парламентарів, їх участі у міжнаціональних союзах та механізмів адаптації до змін у парламентській системі Габсбурзької монархії, що

створює методологічне підґрунтя для дослідження суспільно-політичного дискурсу галицької преси, зокрема часопису «Руслан».

Серед узагальнюючих досліджень, присвячених історії Австрії, особливе наукове значення мають праці А. Дж. П. Тейлора [48] та Е. Цьольнера [49], у яких комплексно проаналізовано основні етапи політичного, соціально-економічного та культурного розвитку Австро-Угорської монархії. Історія Польщі ґрунтовно представлена в працях Н. Дейвіса [50], а також Л. Зашкільняка і М. Крикуна [51], які висвітлили динаміку національних і соціально-політичних процесів у галицькому регіоні, що має безпосереднє значення для розуміння суспільно-історичного контексту діяльності українських інституцій на зламі ХІХ–ХХ ст.

Низку праць із окресленої проблематики опублікував автор цього дослідження [52–61].

Аналіз історіографії, присвяченої дослідженню часопису «Руслан», свідчить про широкий інтерес науковців до цього друкованого органу, зокрема в контексті його впливу на суспільно-політичне, соціально-економічне та культурно-освітнє життя Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. У наявних дослідженнях розглядаються різні аспекти діяльності газети, зокрема її роль у формуванні національної свідомості українців, розвитку християнсько-консервативного руху та участі в суспільних дискусіях. Водночас, чимало аспектів функціонування «Руслана» залишаються недостатньо вивченими, особливо щодо його впливу на економічні та культурно-освітні процеси в регіоні. Це свідчить про необхідність подальшого комплексного дослідження часопису, яке дозволить розкрити нові аспекти його внеску у національний та культурний розвиток українського суспільства.

1.2. Джерельна база

Дослідження суспільного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. значною мірою

спирається на багатий корпус джерел, що відображають різні аспекти цього періоду. Часопис «Руслан», який видавався у Львові упродовж 1897–1914 рр., посідає особливе місце серед документальних матеріалів того часу. Його публікації стали не лише свідченням громадсько-політичних, економічних та культурних процесів, а й важливим засобом їх формування.

Джерельна база дослідження, що ґрунтується на матеріалах «Руслана», дозволяє комплексно охарактеризувати його діяльність, вплив на національну свідомість українців та участь у розв'язанні ключових суспільних питань. Завдяки регулярності видання, широті тематики та високому рівню аналітичності публікацій, «Руслан» стає незамінним джерелом для вивчення суспільно-політичного дискурсу, еволюції економічної думки, розвитку освіти та культури в Галичині.

Дослідження періодичної преси має низку специфічних особливостей, що обумовлюються її функціонуванням у двох вимірах. З одного боку, джерельною базою виступають документи, які відображають діяльність редакційної колегії, авторів статей, а також суспільно-політичний контекст, у межах якого здійснювалася робота видання. З іншого боку, центральне місце у такому дослідженні займає сам часопис, кожна публікація якого потребує ретельного і комплексного аналізу. Такий підхід відкриває широкі можливості для вивчення різних аспектів життєдіяльності українського суспільства, що знайшли своє відображення на сторінках видання.

Джерельна база даного дослідження поділяється на дві основні групи: архівні та опубліковані джерела. До першої групи належать документи, що зберігаються у фондах архівних установ. Серед них особливе місце посідають випуски часопису «Руслан», законодавчі та підзаконні акти, документація державних і громадських інституцій, а також епістолярна спадщина. Друга група охоплює опубліковані джерела, які містять як самі матеріали часопису, так і публікації інших видань, що слугують контекстуальним підґрунтям для глибшого розуміння суспільно-політичних та культурних процесів досліджуваного періоду.

Першоджерельну основу дослідження становить сам часопис «Руслан», який упродовж 1897–1914 рр. виходив щоденно, за винятком неділь і святкових днів, загалом налічуючи 5140 випусків. Видання вирізнялося системною структурною організацією матеріалу та широким тематичним охопленням, що забезпечувало комплексне відображення суспільно-політичного, економічного та культурного життя Галичини зазначеного періоду.

У змістовому аспекті газета включала низку постійних рубрик, серед яких: «Новинки», «Вісті політичні» (або «З політичного поля»), «Вісти економічні і статистичні», «Дописи», «Занедбуване і нехтоване наших народних прав», «Наука, штука, література», «Посмертна оповістка», «Малий фейлетон», «Вісті господарські, промислові і торговельні», «Іменованя, перенесеня, відзначеня, конкурси», «Послідні вісти», «Телеграми», «Справи внутрішні», «З країни нужди і здирства», «Наука, умілість і письменство», «Всячина» та інші. Така рубрикація засвідчує спробу редакції систематизувати подання матеріалу, охопивши як політичну та економічну проблематику, так і культурно-освітні, морально-етичні та соціальні питання. Традиційно на початку кожного календарного року публікувався редакційний огляд, у якому підбивалися підсумки політичного та економічного розвитку українських земель і міжнародної ситуації за попередній рік.

Поліграфічне оформлення газети було відносно стриманим, але відповідало стандартам європейської періодики початку ХХ ст. Заголовки статей виділялися жирним шрифтом і більшим кеглем; важливі фрагменти текстів іноді підкреслювалися або подавалися у розбивку з метою акцентування уваги читача. Оголошення, як правило, вміщувалися в рамці з декоративним оформленням, що надавало виданню візуальної впорядкованості. Остання сторінка традиційно відводилася під рекламні матеріали та повідомлення довідково-практичного характеру.

Матеріали часопису «Руслан» є цінним джерелом для вивчення процесу формування національної свідомості українського народу кінця XIX – початку XX ст. Його можна розглядати не лише як засіб відображення суспільно-політичної ситуації в Галичині, але й як інструмент пропаганди та відстоювання національних інтересів української громади. Аналіз публікацій часопису дозволяє дослідити формування та розвиток майже всіх українських періодичних видань, визначити масштаби їх діяльності, ступінь впливу на національний рух та роль у консолідації українського суспільства.

Статті, опубліковані в часописі, сприяють вивченню суспільно-політичної орієнтації редакторів, їх ставлення до актуальних політичних питань, а також ідейно-політичних переконань авторів. Це дає змогу прослідкувати мотивацію та принципи, якими керувалися журналісти при висвітленні ключових подій суспільного і політичного життя українських земель, а також з'ясувати, як змінювалася редакційна політика видання.

Часопис приділяв значну увагу висвітленню виборів до Державної ради та Галицького сейму, публікував статті, дописи, стенограми виступів депутатів. Одним із центральних напрямів стало обговорення економічних питань, зокрема земельної проблеми, яка була найболючішою для українського населення. Культурна тематика також займала важливе місце в редакційній політиці. Особливу увагу приділяли мовному питанню та боротьбі за право створення українських кафедр у вищих навчальних закладах.

Часопис «Руслан» слугував важливим інформаційним майданчиком для висвітлення перипетій суспільно-політичного життя, відображаючи найважливіші його аспекти й тенденції. Завдяки різнобічному змісту «Руслан» є важливим джерелом для комплексного відтворення суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесів Галичини зазначеного періоду.

Преса є унікальним видом джерел завдяки наявності в ній публіцистичних статей, які фіксують події, явища та відображають дух

національного відродження кінця XIX – початку XX ст. Аналіз публіцистики дозволяє не лише визначити громадську та політичну орієнтацію часопису, але й розкрити ідейно-світоглядні позиції авторів і видавців, їх ставлення до вирішення національного питання. Особливу роль у цьому відіграють жанри газетної публіцистики, які несуть подвійний інформаційний зміст: з одного боку, вони відображають конкретні події, а з іншого – передають ставлення до цих подій та їх інтерпретацію авторами й редакцією видання. Цей другий шар інформації проявляється не лише в коментарях до описуваних подій, але й у доборі матеріалів для публікації, їх редакційній обробці та навіть у способах розташування текстів у газетному макеті. Таким чином, публіцистичні статті є не лише цінним джерелом для реконструкції фактів, але й відображенням світоглядної позиції та редакційної політики, що робить пресу важливим об'єктом для історико-журналістських досліджень.

Архів редакції часопису «Руслан» зберігається у двох провідних установах. Документи редакції часопису доступні у фонді № 314 Центрального державного історичного архіву України у м. Львові, а також у фонді № 11 (справи № 5168–5531) відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Зазначені архівні матеріали є унікальними джерелами для аналізу змісту, редакційної політики та соціокультурного впливу часопису на суспільно-політичне життя Галичини.

Документи фонду 314 ЦДІАЛ України («Редакція журналу «Руслан») [62–125] – становлять надзвичайно цінний джерельний масив для реконструкції суспільного, соціально-економічного та культурно-освітнього життя Галичини кінця XIX - початку XX ст. Матеріали цього фонду охоплюють як журналістські, так і літературно-критичні, історико-культурні, освітні та художні тексти, які засвідчують широту тематичних інтересів редакції часопису та його роль як інтелектуального центру української суспільної думки того періоду. Значна частина документів, зокрема статті Білинського, Галянта, Мудрого, Заячківської, Чорняка та інших авторів,

демонструють активну участь «Руслана» в національній ідентифікації, утвердженні історичної пам'яті, християнських цінностей та освітніх реформ.

Особливу увагу привертають також численні художні твори – оповідання, поезія, переклади (наприклад, Бобикевича, Вербицького, Уайльда, Тургенєва, Гейне), що репрезентують український модерний літературний процес і водночас зберігають зв'язок із фольклорними мотивами, соціальними темами та моральною проблематикою. Літературний сегмент фонду дозволяє простежити ідеологічні орієнтири часопису, який підтримував цінності культурного патріотизму, моральної самосвідомості, християнського гуманізму та освіти. Крім того, віднайдені тексти виступів, публічних доповідей та рецензій (Івана Верхратського, Студинського, Ластовецького, Канія) розкривають обставини літературного, академічного і політичного життя регіону.

Загалом архівні матеріали цього фонду виступають не лише емпіричною базою для вивчення змістової еволюції «Руслана», а й свідченням складного й водночас плідного процесу формування української інтелектуальної традиції в умовах міжнаціональної конкуренції, ідеологічних поляризацій та культурного модернізму. Вони дають змогу окреслити часопис як поліфункціональний медіаресурс, що поєднував громадсько-політичну ангажованість із просвітницькою та естетичною місією.

Матеріали фонду 1 Відділу рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника становлять надзвичайно важливу джерельну базу для дослідження історії часопису «Руслан». Зокрема, покажчики до часопису за 1897–1914 рр. [126–128] систематизують вміст видання, надаючи дослідникам можливість оперативного доступу до публікацій та тематичних блоків. Ці покажчики не лише полегшують роботу з великим масивом газетних матеріалів, але й дозволяють простежити еволюцію проблематики, що відображалася на сторінках «Руслана» у різні хронологічні періоди. Завдяки такій джерельній систематизації можна виявити тенденції в редакційній політиці, динаміку висвітлення суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-

освітніх питань, а також співвіднести їх із ширшими контекстами політичного та національного руху в Галичині кінця XIX – початку XX ст.

У фонді Барвінських виокремлено колекцію матеріалів, пов'язаних із редакцією газети «Руслан», що є цінним джерелом для вивчення діяльності християнських суспільників, оскільки цей часопис був найтривалішим і найуспішнішим видавничим проектом цього напрямку. У фонді містяться листи, адресовані редакторам видання та Олександрю Барвінському, який мав вирішальний вплив на видавничу політику й діяльність редакції.

Листи від читачів і дописувачів газети розкривають масштаби впливу «Руслана» на суспільно-політичне життя Галичини, а також відображають як здобутки, так і недоліки редакційної політики. Кореспонденція з ключовими постатями, такими як К. Студинський і В. Тисовський (1851–1919), дає змогу зазирнути в «внутрішню кухню» редакційної роботи, висвітлюючи організаційні та творчі аспекти функціонування часопису [129–135].

Листи до редакції, зокрема кореспонденція читачів «Руслана», є важливим джерелом для вивчення взаємозв'язку часопису з його аудиторією. Успіх, популярність та авторитет періодичного видання, а також його вплив на читацьку аудиторію значною мірою залежали від наявності налагоджених каналів комунікації між редакцією та читачами.

Аналіз цих листів дозволяє не лише виявити ставлення читачів до видання, але й зрозуміти емоційний відгук на його матеріали, оцінки успішності діяльності часопису та його значення в суспільному житті. Листування редакції з простими українцями ілюструє близькість «Руслана» до повсякденного життя своїх читачів, а також відображає динамічний характер спілкування, яке сприяло зростанню довіри до часопису.

Варто зауважити, що жодна редакція не може повністю забезпечити інформування своєї аудиторії виключно силами штатних співробітників. Тому важливим елементом редакційної політики є залучення постійних дописувачів, які не лише надають нові ідеї, але й представляють широкий спектр думок і оцінок, що зближує часопис із його читачами та підвищує

його актуальність. Редакційна пошта завжди виступала одним із ключових джерел інформації, що були необхідними для ефективної роботи редакції. Листи читачів є унікальним документальним джерелом, яке нерідко містить ексклюзивну інформацію, недоступну іншими способами. Саме автори листів, як безпосередні учасники або свідки подій, могли надавати відомості, що відображають важливі аспекти суспільного життя, локальні події чи особисті переживання, які залишалися поза увагою офіційних репортерів.

Документальні матеріали, що зберігаються в українських архівосховищах, мають значний потенціал для розв'язання питань, пов'язаних із організаційно-функціональними аспектами діяльності «Руслана». Зокрема, аналіз листування осіб, причетних до творення часопису, редакційної документації, неопублікованих статей із редакторськими позначками та автографічних матеріалів надає можливість висвітлити різні аспекти діяльності часопису «Руслан» та визначити роль цього видання в системі української журналістики кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Чималий обсяг інформаційно-документального матеріалу, що зберігається в українських архівосховищах, є цінним джерелом для дослідження основних організаційно-функціональних аспектів діяльності часопису «Руслан». Ґрунтовний аналіз листування осіб, залучених до створення видання, редакційної документації, звітів, неопублікованих статей із редакторськими позначками та автографічних матеріалів дозволяє висвітлити багатовимірну співпрацю Олександра Барвінського з редакцією «Руслана» та визначити роль цього часопису в системі української журналістики. Для опрацювання зазначених питань у роботі залучено матеріали з архівних фондів «Андрей Шептицький» (ф. 358) [136], «Кирило Студинський» (ф. 362) [137–141], «Семен Горук» (ф. 385) [142], «Осип Маковей» (ф. 386) [143].

У фонді 312 ЦДІАЛ України («Українське спортивне товариство «Сокіл-Батько», м. Львів») [144] зберігаються матеріали, що мають істотне

значення для дослідження суспільно-громадського контексту діяльності часопису «Руслан». Зокрема, справа 3, опис 1, містить статті невстановленого автора про діяльність львівського «Сокола» за 1903 рік, опубліковані у газетах «Діло» та «Руслан» (січень–березень 1904 р.). Ці тексти становлять важливе джерело для вивчення участі «Руслана» в популяризації українського спортивно-громадського руху та формуванні ідеї фізичного й національного виховання галицької молоді.

Неопубліковані частини «Споминів з мого життя» О. Барвінського, які зберігаються у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України (понад 50 зошитів), становлять вагоме джерело для вивчення громадсько-політичного життя українців Галичини кінця XIX – початку XX ст. та журналістсько-редакторської діяльності, пов'язаної з часописом «Руслан». Особливу цінність мають записи шостої частини «Споминів», що висвітлюють історію заснування видання, зокрема процес вибору назви та підготовки перших чисел до друку, охоплюючи період кінця 1896 – початку 1897 рр. [145–159].

Епістолярна спадщина О. Барвінського, зібрана у фонді 135, також є важливим джерелом. Фонд містить понад 2 000 листів Барвінського до його дружини Є. Барвінської та 474 її листи-відповіді [160–169]. Ці матеріали розкривають особистісний вимір участі О. Барвінського в діяльності часопису, його міркування, стратегії, а також окремі аспекти редакційної та видавничої роботи, що суттєво доповнює дослідницький погляд на історію «Руслана».

У джерелознавчому контексті вивчення історії часопису «Руслан» особливу цінність становлять листи Кирила Студинського до Осипа Маковея, які зберігаються у фонді 59 (Осип Маковей) [170–194]. Зміст листів репрезентує не лише організаційні аспекти діяльності редакції, а й кадрову політику видання в умовах нестабільності, спричиненої ймовірним переходом С. Лопатинського до Українського театру. Пропозиція, адресована Маковеєві, містила конкретні умови праці, винагороду, житлове

забезпечення та обсяг обов'язків, що свідчить про високий рівень адміністративної впорядкованості редакційної практики. Водночас листування відкриває внутрішньоособистісні оцінки і конфлікти: у другому листі К. Студинський негативно висловлюється щодо Антона Крушельницького як альтернативного кандидата на посаду редактора, вказуючи на його сумнівні моральні риси та низький рівень виконавчої дисципліни. Подібні епістолярні джерела є важливим інструментом для реконструкції соціального функціонування інтелігенції, управлінської логіки у сфері української преси та уявлень про професійну етику в журналістському середовищі Галичини початку ХХ ст.

У збірнику «У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941)» [195] опубліковано багатий епістолярний матеріал, який дозволяє простежити інтелектуальні та суспільно-політичні процеси в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст. У листах відображено взаємозв'язки української інтелігенції, її ставлення до преси, зокрема до «Руслана», та оцінку його ролі у формуванні громадської думки. Це джерело важливе для реконструкції інтелектуального середовища, в якому функціонував часопис, і для розуміння сприйняття його суспільно-політичної та культурної місії.

У джерелознавчих дослідженнях К. Курилишина [196–199], присвячених часописам «Галичанинъ» та «Діло», представлено унікальний біобібліографічний матеріал, що є цінним джерелом для реконструкції видавничої історії та інтелектуального середовища Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Автор систематизував великий масив публікацій, виявивши персоналії авторів, їх тематичну спрямованість і місце у формуванні суспільно-політичної думки. Ці багатотомні видання не лише доповнюють знання про провідні українські газети, але й створюють методологічну основу для дослідження інших часописів, зокрема «Руслана». Завдяки ґрунтовним покажчикам і біобібліографічним довідкам ці праці дозволяють простежити взаємозв'язки між різними сегментами української преси, їх роль

у консолідації політичних та культурних ідей, а також виявити контекст, у якому функціонував «Руслан».

Таким чином, джерельна база дослідження вирізняється різноманітністю та достатньою широтою, що забезпечує неупереджене і достовірне висвітлення обраної теми. Специфіка дослідження передбачає ретельне опрацювання публіцистичних матеріалів, опублікованих у часописі «Руслан», у поєднанні з аналізом даних із інших доступних джерел. Такий підхід дозволяє здійснити комплексний аналіз ролі «Руслана» серед періодичних видань Галичини, його впливу на суспільно-політичні процеси в регіоні, а також оцінити внесок видання у розвиток національного руху. Ці документи дозволяють глибше зрозуміти соціокультурний контекст діяльності «Руслана», його функціонування як засобу комунікації та впливу на громадсько-політичне життя Галичини.

1.3. Методологія дослідження

Вибір теоретико-методологічного підґрунтя дисертаційного дослідження визначався специфікою матеріалу та завданнями наукової роботи. У межах дослідження особливу увагу приділено історичним принципам наукового пізнання, серед яких: об'єктивність, історизм, системність, усебічність і цілісність, комплексність, конкретність.

Принцип об'єктивності дозволив дослідити часопис «Руслан» у його багатогранності, враховуючи всі аспекти його діяльності. Принцип історизму забезпечив можливість розглянути розвиток видання в хронологічній перспективі, охоплюючи етапи його існування наприкінці XIX – початку XX ст. Системний підхід уможливив аналіз взаємозв'язків між складовими елементами функціонування часопису, включаючи видавця, місце друку, авторів публікацій та їх взаємодію.

Матеріали, опубліковані в «Руслані», розглядалися у тісному зв'язку з історичними умовами та соціально-політичними реаліями. Зокрема, тематика

статей і зміст видання відображали актуальні події, як-от боротьба за українські права, виборчі кампанії чи масова еміграція українців.

Принципи усебічності, цілісності та комплексності були реалізовані завдяки використанню різних груп джерел, включаючи документальні матеріали й особисті спогади. Це забезпечило багатосторонній і глибокий аналіз досліджуваної проблематики.

Принцип достовірності відіграв важливу роль у визначенні авторства матеріалів, опублікованих у часописі. Часто статті друкувалися під псевдонімами, криптонімами або взагалі без підписів. Наприклад, авторство таких підписів, як +, ?, !, x (О. Барвінський), Кость, Викторин (К. Студинський), Євмен (О. Маковей), встановлювалося через аналіз контекстуальних особливостей текстів.

З огляду на специфіку предмета дослідження, з сукупності методологічних підходів і прийомів виокремлено ті, що сприяють розкриттю преси як історичного джерела.

У дисертації застосовано методологічні підходи до вивчення засобів масової комунікації, зокрема концепцію тексту як цілеспрямованого відображення дійсності автором-суб'єктом із впливом на аудиторію. Ці підходи базуються на наукових розробках М. Житарюка [200], І. Михайлина [201] та інших дослідників. Крім того, використано напрацювання загальноджерелознавчого характеру, представлені в роботах І. Войцехівської, Я. Калакури [202], С. Макарчука [203].

Поєднання загальнонаукових, спеціальноісторичних, міждисциплінарних і спеціальних джерелознавчих методів дало змогу досягти поставленої мети й виконати завдання дослідження. З загальнонаукових методів використано аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, гіпотетичний метод, а також методи узагальнення, абстрагування, конкретизації, аналогії й опису. Завдяки описовому методу вдалося відобразити структуру часопису «Руслан», різні аспекти його діяльності й особливості публікаційної активності.

Методи індукції та дедукції використовується під час встановлення авторства статті. Автори часто послуговувались псевдонімами, особливі труднощі викликала атрибуція авторів статей у тому випадку, коли вони використовували кілька псевдонімів.

Застосування біографічного методу дозволило ідентифікувати авторів статей, що писали під криптонімами та псевдонімами на тему діяльності жіночих товариств, а також дослідити діяльність провідних редакторів і авторів часопису, таких як О. Барвінський, К. Студинський, О. Маковей, С. Горук. Їх світоглядні позиції суттєво впливали на характер інформації, яка публікувалася у виданні.

Історико-генетичний метод відіграв важливу роль у розкритті специфіки часопису, зокрема, у послідовному аналізі інформації, представленої на його шпальтах, а також у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між певними подіями та їх висвітленням у виданні.

Для виявлення спільних і відмінних рис у висвітленні інформації часописом «Руслан» у порівнянні з польськими та іншими українськими виданнями був використаний історико-порівняльний метод.

Історико-системний метод дав змогу простежити, що часопис охоплював усі значущі політичні, соціально-економічні та культурно-освітні явища не лише в межах Галичини, але й на міжнародному рівні.

Дослідження також включало типологічний аналіз преси (з урахуванням мети видання, його видавця, авторського складу, внутрішньої структури та періодичності), жанрово-видовий аналіз і контент-аналіз. Використання цих методів сприяло комплексному вивченню особливостей часопису «Руслан».

Важливе значення для написання даної праці мав просопографічний метод, що належить до напрямів історичних досліджень, зорієнтованих на аналіз масових джерел із метою створення, на основі їх статистичної та якісної обробки, динамічних «колективних біографій» певних соціальних груп. Просопографія передбачає також уважне вивчення біографій окремих

індивідуумів, які є представниками певної спільноти, з метою виявлення характерних рис, типологічних особливостей та взаємозв'язків усередині цієї групи. На думку Наталії Яковенко, просопографія становить своєрідний компроміс між «індивідуалізованою» та «соціологізованою» моделями історичного письма, поєднуючи увагу до особистісного виміру історії з аналізом соціальних структур і колективних процесів [204, с. 248–249]. Ірина Старовойтенко визначає просопографію як «якісно новий тип історико-біографічного дослідження особистості, що ґрунтується на джерельному відтворенні її багатогранного соціально-психологічного портрету. Такий підхід дає змогу побачити в історичному діячеві «живу» людину у всій сукупності її особистісних і людських рис, а не лише формалізовану постать, окреслену датами життя та переліком заслуг» [205]. Просопографічний метод застосовується переважно до малих соціальних груп – професійних, політичних, етнічних чи конфесійних спільнот, які перебували у взаємодії або мали спільні інтереси й цінності. У даній роботі просопографічний підхід використано для встановлення персонального складу дописувачів, редакторів часопису «Руслан», здійснити біографічний аналіз ключових діячів, що дало змогу простежити динаміку формування, ідейні орієнтири та соціальну структуру цього кола.

Кількісно-статистичний метод використовувався для визначення кількісних показників (тираж видання, кількість накладу, коло дописувачів, обсяги фінансування).

В останні десятиліття методологія дослідження преси активно інтегрує здобутки суміжних дисциплін (наприклад, соціології) та віддалених наук (зокрема, психології) шляхом порівняння теоретичного контексту з емпіричним матеріалом, отриманим у ході дослідження. У контексті вивчення часопису «Руслан» доцільним є застосування методів контент-аналізу та мовностилістичного аналізу.

Під час роботи з опублікованими та неопублікованими джерелами використовувалась методика пошуку та опрацювання історичного джерела та

евристичний метод. Контент-аналіз, як математично-статистичний метод, набув популярності в історичних дослідженнях ще з 1930–1940-х рр. Цей метод дозволив отримати кількісні характеристики текстових повідомлень і трансформувати їх у якісний аналіз [206]. У процесі дослідження використовувалися ключові властивості контент-аналізу, а саме: синтаксичність і семантичність елементів повідомлення; об'єктивність у виявленні даних; систематичність у підході до аналізу текстів; кількісний підхід до опрацювання матеріалу.

Цей методологічний підхід дозволив не лише сформулювати обґрунтовані висновки, оцінки та судження, але й ідентифікувати специфічні соціальні детермінанти, що впливали на сприйняття змісту часопису його читачами.

Мовностилістичний (філологічний) метод відіграв важливу роль у зовнішньому аналізі видання, дозволяючи дослідити стилістику та мовні особливості його матеріалів. У публікаціях часопису «Руслан» представлено майже всі основні функціональні стилі мовлення: офіційно-діловий, художній, науковий. Найбільш домінуючим був публіцистичний стиль, що забезпечував ефективну передачу позицій авторів і редакції до аудиторії.

Теоретичний аналіз і узагальнення, проведені у дисертації, базуються на застосуванні системно-структурного та функціонального підходів. Ці підходи дозволяють розглядати часопис як цілісну систему, що складається з взаємопов'язаних компонентів (видавець, читач, місце видання, тематичне наповнення тощо), які функціонують у контексті конкретних історичних умов.

У дисертаційному дослідженні, а також у публікаціях, підготовлених на його основі, до наукового обігу залучено широкий і репрезентативний комплекс джерельних матеріалів, серед яких особливе місце посідають періодичні видання, архівні документи та наукові праці, присвячені вивченню історико-культурного розвитку Галичини. Опрацювання цього корпусу джерел сприяло не лише уточненню окремих фактів і подій, але й

формуванню нових узагальнень, аналітичних висновків та концептуальних підходів до осмислення специфіки функціонування галицької преси досліджуваного періоду.

Під час аналізу друкованих матеріалів та укладання бібліографічного апарату дисертант послідовно застосовував бібліографічно-описовий метод, що забезпечило системність і достовірність відбору літератури та її наукової атрибуції. Використання цього методу дозволило здійснити науково обґрунтовану класифікацію джерел за їх тематичним, хронологічним та типологічним принципами, а також виявити динаміку розвитку періодичних видань у контексті суспільно-політичних процесів кінця XIX – початку XX ст.

Комплексне застосування загальнонаукових (аналітичного, синтетичного, порівняльно-історичного, системного) та спеціальних історико-філологічних методів у поєднанні з принципами історизму, об'єктивності та міждисциплінарності забезпечило можливість глибокого і всебічного аналізу функціонування часопису «Руслан». Завдяки цьому вдалося простежити його роль як важливого інтелектуального і культурно-національного феномена в контексті формування української журналістики Галичини кінця XIX – початку XX ст., а також окреслити еволюцію його редакційної політики, жанрової структури та ідейно-тематичних орієнтирів.

Понятійно-термінологічний апарат. У процесі дослідження діяльності часопису «Руслан» дисертант застосовував поняття «часопис» та «газета». Під часописом розуміється різновид серійного періодичного видання, що виходить упродовж певного часу, має постійну назву, сталу періодичність та однотипне графічне оформлення. У межах цього дослідження поняття «часопис» уживається як синонімічне до терміна «газета», оскільки обидва позначають види періодичних друкованих видань інформаційного характеру.

У комплексному вимірі періодична преса як соціальний феномен постає багатофункціональним історичним джерелом, що поєднує у собі

інформаційно-комунікативні, світоглядно-формувальні та культурно-репрезентативні функції. Її історичне значення полягає в здатності відображати не лише механізми впливу на суспільну свідомість і процеси формування трудових та соціальних відносин, а й повсякденні практики, що репрезентують усі рівні життя певної епохи – від побутово-локальних явищ до загальнополітичних процесів. Таким чином, преса функціонує як комплексне джерело, у якому відображено як мікроісторичний та мікротематичний, так і макроісторичний та макропроблемний рівні суспільного розвитку. У цьому контексті періодика може бути розглянута як своєрідний індикатор історичної динаміки, що фіксує суспільні настрої, ідеологічні зрушення та соціокультурні тенденції в реальному часі. Не випадково Артур Шопенгауер слушно визначав пресу як «секундну стрілку історії», підкреслюючи її роль у синхронному відбитті значущих подій та явищ сучасності [207, с. 89].

Використання термінів «українець» та «український» щодо мешканців Галичини кінця XIX – початку XX ст. у дисертації є цілком обґрунтованим як із позиції історичної ретроспекції, так і з огляду на необхідність термінологічної уніфікації наукового апарату. Це лексичне рішення спирається на низку аргументів концептуального та історико-культурного характеру. У другій половині XIX ст. у середовищі галицьких українців відбувався поступовий процес формування модерної національної ідентичності, що дедалі виразніше позначалася термінами «українець», «український народ», «українська мова». Цей процес був зумовлений поширенням ідей народництва, національного відродження, а також інтелектуальним впливом східноукраїнських діячів, які вже активно використовували термінологію «український» у культурно-політичному дискурсі. Наприкінці XIX – на початку XX ст. такі організації, як «Українська радикальна партія», «Український народний дім» та інші, послідовно вживали етнічний «українець», позиціонуючи себе як складову єдиного українського народу, попри регіональні особливості.

Натомість терміни «русин» і «руський» мають архаїчний і багатозначний характер, що у сучасному академічному вжитку може зумовлювати термінологічну неоднозначність. У різних історичних і культурних контекстах вони могли позначати як галицьких українців, так і карпатських русинів (сучасну етнічну групу), або навіть належність до ширшого «руського міра» – староруського чи православного культурного простору. Використання усталеного етноніма «українець» у межах дисертаційного дослідження дозволяє уникнути хибних асоціацій із термінами, що сьогодні набули ідеологічно забарвленого трактування в межах російської імперської чи неоімперської парадигми.

Таким чином, під час написання дисертації використовувався комплекс сучасних методів, принципів і підходів до аналізу преси як історичного джерела. Зокрема, враховано функціональний, типологічний, жанрово-стильовий та лінгвістичний аспекти текстів. Застосування цього міждисциплінарного підходу дозволило здійснити всебічний аналіз текстового матеріалу часопису «Руслан», виявити особливості його організації та діяльності, а також розкрити специфіку висвітлення ключових подій і процесів досліджуваного періоду.

Висновки до першого розділу

Аналіз історіографії показав, що дослідження галицької періодичної преси кінця XIX – початку XX ст., зокрема діяльності часопису «Руслан», є важливою складовою вивчення національно-культурних процесів регіону. Проте комплексний підхід до висвітлення функцій та впливу видання залишається недостатньо реалізованим у сучасній історіографії. Виявлено, що значна увага приділялася загальним аспектам галицької журналістики, тоді як специфіка діяльності «Руслана» досліджувалася фрагментарно.

Джерельна основа роботи охоплює широкий спектр архівних матеріалів, першоджерел у вигляді публікацій часопису «Руслан», а також мемуарну літературу та додаткові періодичні видання кінця XIX – початку XX ст. Це дозволило відтворити соціокультурний контекст функціонування

видання, висвітлити його роль у формуванні суспільної думки, культурно-освітніх ініціатив та соціально-економічного життя регіону.

Дослідження базується на поєднанні загальнонаукових та спеціалізованих методів. Використання системно-структурного та функціонального підходів забезпечило розгляд часопису як цілісного явища, що інтегрує видавничі, редакторські та читацькі компоненти. Застосування історико-генетичного, історико-порівняльного, типологічного та мовностилістичного аналізів дозволило проаналізувати як внутрішню структуру видання, так і його вплив на суспільство. Особливу роль відіграв метод контент-аналізу, що дав змогу інтерпретувати кількісні характеристики публікацій у якісному вимірі.

Список використаних джерел до першого розділу

1. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914. З ілюстраціями. На підставі споминів і документів: Перша і друга частина. Львів, 1926. 736 с.
2. Франко І. Я. До М. І. Павлика. Львів, 14 травня 1894 р. *Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 49. С. 502.
3. Франко І. Нариси з історії української літератури в Галичині. *Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1980. Т. 27. С. 130–148.
4. Франко І. Я. До редакції газети «Діло». Львів 24 листопада 1904 р. *Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 50. С. 256–257.
5. Каталог дореволюційних газет, що виходили на Україні (1822–1916): публікація фондів ЦНБ АН УРСР / склали: О. М. Пузирьова, О. О. Дмитрієв, Ю. М. Довгаленко. К., 1971. С. 106.
6. Ігнатієнко В. А. Бібліографія української преси (1816–1916). Х.: Держлітвидав України, 1930. 288 с.
7. Ігнатієнко В. А. Українська преса (1816–1923): історико-бібліографічний етюд. К.: Б. в., 1926. 76 с.

8. Історія української дожовтневої журналістики. Львів: Вища школа, 1983. 511 с.
9. Дмитрук В. Т. Нариси історії української журналістики ХІХ ст. Львів: Видавництво Львівського університету, 1969. 145 с.
10. Животко А. Історія української преси. Мюнхен: Український Технічно-Господарський Інститут, 1989–90. 334 с.
11. Руслан. *Енциклопедія українознавства. Словникова частина* / [Під ред.. В. Кубійовича]. Париж – Нью-Йорк, 1973. Т. 7. С. 2649.
12. Наріжний С. П. Українська преса // С. П. Наріжний. Українська культура: Курс лекцій / За ред. проф. Д. Антоновича. – Регенсбург: Укр. техн-госп. і-т, 1947. С. 112–127.
13. Романюк М. М. Українське пресознавство на порозі ХХІ століття. Л., 2000. 110 с.
14. Сніцарчук Л. Газета «Руслан» (Львів, 1897–1914 рр.): змістово-тематична модель видання. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. Випуск 31. Львів, 2008. С. 241–250.
15. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. ХІХ ст. – 1914 р.). Львів, 1997. 36 с.
16. Лехнюк Р. Газета «Руслан» як джерело до вивчення середовища Католицького русько-народного союзу (1896–1901 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка Тернопіль, 2015. Вип. 1. Ч. 1, с. 156–157.
17. Лехнюк Р. Постать митрополита Андрея Шептицького у висвітленні газети «Руслан». *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2015. № 8. С. 67.
18. Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті ХХ століття. Львів: Літопис, 2019. 392 с.
19. Романюк С. До історії створення часопису «Руслан» (1897–1914 рр.) (за рукописною спадщиною О. Барвінського). *Збірник праць Науково-*

- дослідного центру періодики*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 50–57.
20. Романюк С. Олександр Барвінський – публіцист, редактор, видавець / відп. ред. Л. В. Сніцарчук. Л.: [ЛННБУ ім. В. Стефаника], 2009. 376 с.
21. Романюк Р. Осип Маковей і газета «Руслан»: тематико-проблемні особливості публіцистики. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2010. Вип. 2. С. 550–560.
22. Проскурняк В. Суспільно-політична та наукова діяльність Осипа Маковея: монографія [наук. ред. проф. Б. Якимович]. Чернівці: Технодрук, 2022. 327 с.
23. Кліш А. Б. Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: Монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 468 с.
24. Кліш А. Функціонування часопису «Руслан» у Львові наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: сучасна українська історіографія. *Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти: доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф. (Львів, 24–25 жовт. 2019 р.)* / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника. Львів, 2019. С. 58–61.
25. Кліш А. Б., Древницький Ю. Р., Прийдун С. В. Протидія російській пропаганді в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Фундаментальні ментально-ціннісні відмінності українців і росіян як підґрунтя їх цивілізаційного протистояння: колективна монографія*. Одеса: Олді+, 2023. С. 7–17
26. Klish A., Ihnatenko N. The newspaper «Ruslan» as a primary source for examining ukrainian emigration to Brazil from the late 19th to the early 20th century. *Сторінки історії*. 2024. Вип. 59. С. 104–118. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.59.2024.318869>
27. Древницький Ю., Прийдун С. Захист прав греко-католицького духовенства у парламентській діяльності галицьких українців наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія*

- «Техніка», Серія «Історія та археологія»). Випуск № 10(40) 2025. С. 732–745. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-732-745](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-732-745)
28. Васьків Н. А. Українсько-єврейські відносини у політиці християнських суспільників наприкінці XIX – початку XX ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць* / гол. ред. В. М. Вашкевич. К.: «Видавництво «Гілея», 2014. Вип. 91 (12). С. 40–47.
29. Шологон Л. І. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914 рр.). Монографія. Івано-Франківськ: Симфонія-форте, 2015. 460 с.
30. Макарчук О. Г. Політичний дискурс у християнській пресі (на прикладі часопису «Руслан» (1897–1914, Галичина в складі Австро-Угорщини)). *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2019. № 1. С. 39–46.
31. Макарчук О. Г. Преса українських політичних партій і рухів у інформаційно-комунікаційному просторі Галичини (1890–1914 рр.): монографія. Львів: СПОЛОМ, 2022. 524 с.
32. Ревера Б. Біографічна інформація в корпусі текстів часопису «Руслан» (Львів, 1897–1914 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2016. Вип. 6. С. 145–155;
33. Ревера Б. Добродійна діяльність української інтелігенції у Галичині (За матеріалами часопису «Руслан» (Львів, 1897–1914 рр.)). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2014. Вип. 4. С. 239–252.
34. Кочкодан В. Р. Преса як джерело вивчення діяльності жіночих товариств Галичини (1884–1939): дис. ... канд. іст. наук. Дрогобич, 2019. 309 с.
35. Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. Т. 1. 1848–1900 рр. Львів: Світ, 2001. 744 с.
36. Dobrzhanskyi O. Parliamentary activity of Mykola Vasyľko at the turn of the 19th–20th centuries (based on materials from the «Ruslan» newspaper). *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16520202>.

37. Dobrzanskyi O. Parliamentary Activity of Bukovinian Deputies in the Viennese Parliament at the Beginning of the 20th Century (Based on Materials from the «Ruslan» Newspaper). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 7(37) 2025. С. 1879–1894. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1889-1893](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1889-1893)
38. Добржанський О. «Між Галичиною і Буковиною»: інформаційний місток на сторінках «Руслана» *«Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 8(38) 2025. С. 767–780. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8\(38\)-767-780](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-767-780)
39. Мирош В., Трофимович В. Співпраця Богдана Барвінського із часописом «Руслан»: проблематика та рецепція. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*, 2025. (2(50)). С. 179–192. [https://doi.org/10.33782/eminak2025.2\(50\).794](https://doi.org/10.33782/eminak2025.2(50).794)
40. Криськов А., Полич М. Преса як джерело вивчення виборчих процесів у Галичині наприкінці ХІХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»*: журнал. 2025. № 9(39) 2025. С. 2006–2018. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9\(39\)-2006-2018](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9(39)-2006-2018)
41. Kryskov A., Polych M. The press as a source for studying the activities of Ukrainians in the Austrian Parliament at the beginning of the 20th century (based on materials from the «Ruslan» newspaper) *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»*. Випуск № 10(40) 2025. С. 639–652. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-639-652](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-639-652)
42. Хімяк О. М. Українська преса другої половини ХІХ - початку ХХ ст. як чинник формування національної свідомості українців Галичини: дис...

- канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний ун-т «Львівська політехніка». Л., 2006. 191 с.
43. Myśliński J. Prasa Galicji w dobie autonomicznej 1867–1918. *Prasa polska w latach 1864–1918*. Warszawa: Pracownia Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego, Instytut Badań Literackich PAN, 1976. S. 114–176.
44. Jarowiecki J. Prasa lwowska w latach 1864–1918. Bibliografia, Kraków 2002.
45. Jarowiecki J. Prasa ugrupowań politycznych we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej (1867–1918). *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*. T. 5 / pod red. Jerzego Jarowieckiego. Kraków, 2001. S. 395–426.
46. Jarowiecki J. Prasa ukraińska we Lwowie w okresie autonomii Galicji (1867–1918). *Gospodarka, Rynek, Edukacja*. 2012. Vol. 13. Nr 2. S. 5–15.
47. Binder H. Galizien in Wien: Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. 741 s.
48. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918 рр.: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 260 с.
49. Цьольнер Е. Історія Австрії / Пер. з нім. Р. Дубасевич та ін. Львів: Літопис, 2001. 712 с.
50. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / пер. з англ. Петро Тарашук. К.: «Основи», 2008. 1079 с.
51. Зашкільняк Л. О. Крикун М Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: Вид. ЛНУ, 2002. 752 с.
52. Klish A., Syrotiuk N. Promoting the establishment of Raiffeisen unions in Halychyna through the columns of the newspaper «Ruslan». *Український селянин*. 2023. Вип. 30. С. 71–76. doi: [10.31651/2413-8142-2023-30-Klish-Syrotiuk](https://doi.org/10.31651/2413-8142-2023-30-Klish-Syrotiuk).
53. Klish A., Syrotiuk N. Emigration of Galician Peasants to Canada at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Century (Based on the Materials of the

- Newspaper «Ruslan»). *Український селянин*. 2024. Вип. 31. С. 80–88. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2024-31-Klish-Syrotiuk>
54. Сиротюк Н., Зубрик М. Міжнародні контакти галицьких українців наприкінці XIX – на початку XX ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Історія та археологія», Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка»)*. 2025. Вип. 1(31). С. 1281–1292. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1\(31\)-1281-1292](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-1281-1292).
55. Сиротюк Н. Жіноче питання в Галичині на зламі XIX–XX ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал*. 2025. № 8(38) 2025. 2025. С. 2341–2351. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-2341-2351](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-2341-2351).
56. Kostyuk L., Syrotyuk N. Ukrainian Emigration to Bosnia and Herzegovina at the Beginning of the 20th Century (Based on the Materials of the Newspaper «Ruslan»). *Сторінки історії*. Вип. 60. 2025. С. 133–145 <https://doi.org/10.20535/2307-5244.60.2025.338317>.
57. Кліш А., Сиротюк Н. Релігійне життя українських емігрантів у Канаді на початку XX ст. на шпальтах часопису «Руслан». *Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 квітня 2024 р.)*. К.: ТОВ «Геопринт», 2024. С. 117–120.
58. Syrotiuk N. The issue of female education in Halychyna at the end of the 19th and the beginning of the 20th century (based on materials from the newspaper «Ruslan»). *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 травня 2024 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка*. Ред. кол.: Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.. Тернопіль: Осадца Ю. В. 2024. С. 175–179.

59. Syrotyuk N. The religious factor in the political processes of Halychyna (based on the materials of the newspaper «Ruslan»). *Дні науки – 2024: електрон. зб. матер. XIV Міжнар. наук. конф. студ., асп. та молод. вчен. (27 трав. 2024 р.)*. Київ: ВПЦ: «Київський університет», 2024. С. 34–36.
60. Казюк М., Сиротюк Н. Висвітлення парламентської діяльності А. Шептицького на шпальтах часопису «Руслан». *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрія Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 118–122.
61. Сиротюк Н. Буковинська проблематика на шпальтах часопису «Руслан» наприкінці XIX ст. *XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Тези доповідей, Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р. / наук. ред. проф. Олександр Добржанський. Чернівці: Технодрук, 2025. С. 164–166.*
62. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 1 (Стаття Білинського Стефана «Як найгарніше вшанувати можна століття уродин нашого незабутнього Кобзаря?»). 2 арк.
63. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 2 (Оповідання Бобикевича Константина: «Жертва панського весілля»). 3 арк.
64. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 3 (Стаття Вахнянина Анатолія «Історія Литви» та виписки до цієї статті). 20 арк.
65. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 4 (Оповідання Вербицького Михайла: «Про муку»). 14 арк.
66. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 5 (Доповідь про життя та літературну діяльність М. Шашкевича,

- прочитана проф.Іваном Верхратським на літературно-музичнім вечорі з м.Станіславі 17 березня 1887 р.). 23 арк.
- 67.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.6 (Стаття Гака Миколи «Організація»). 11 арк.
- 68.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.7 (Стаття Галянта Степана про історію написання та художні особливості вірша Т.Г.Шевченка «Вечір»). 7 арк.
- 69.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.8. (Літературні твори Данкевича Луки (псевд. Лука з Ракова) переписані в хронологічному порядку невстановленою особою). 196 арк.
- 70.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.9 (Трагедія Сільвіо Пелліко «Франческа з Ріміні» в перекладі на українську мову Держируки Володимира). 64 арк.
- 71.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.10 (Оповідання Дмитренка Івана «Тяжкі часи»). 15 арк.
- 72.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.11 (Літературний огляд Заячківської Марії праці Грушевського М. «Освіта на Русі від середини XI віку»). 15 арк.
- 73.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 12 (Праця Зубрицького Володимира про життя, творчість та значення Смотрицького Герасима Даниловича). 112 арк.
- 74.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.13 (Стаття Канія Мирослава «Тернопільська студентська громада в 60-х р.р.»). 31 арк.
- 75.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.14 (Оповідання Корейця О. «Під Твою милість»). 19 арк.
- 76.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.15 (Поезії Гейне в перекладі на українську мову Коніна). 3 арк.
- 77.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.16 (Вірші складені, Коніним). 3 арк.

- 78.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.17 (Стаття Колоніуса Дмитра «Лист з Російської України»). 2 арк.
- 79.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.18 (Стаття Ластовецького Миколи «Грамотичний розбір грамот із 14 століття виданих Головацьким Яковом у збірнику Галицько-руської матиці в. р.р. 1866–1867). 40 арк.
- 80.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.19 (Літературні твори Степана Лісовича). 33 арк.
- 81.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.20 (Стаття Майковського: «Ремунерація за науку релігії в школах» народних сільських). 4 арк.
- 82.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.21 (Стаття Мариняка «Аналогічні появи в розваю української та німецької літератури»). 27 арк.
- 83.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.22 (Фелетон Марийського Володимира: «Малий фел'етон»). 1 арк.
- 84.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.23 (Оповідання Мафтейкова Миколи «Таки послухав»). 9 арк.
- 85.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.24 (Стаття Мудрого Василя «Сліди масонських ідей в «Енеїді» Котляревського). 19 арк.
- 86.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.25 (Оповідання Мурина «Хлопська доля»). 11 арк.
- 87.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.26 (Стаття Негребелької Марії «Розвідка про історичну поему Т.Г.Шевченка «Гамалія»). 15арк.
- 88.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.27 (Оповідання Остапівни Ірми: «Бідна Таня»). 97 арк.
- 89.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.28 (Оповідання Остапівни Ірми «Дерева шуміли»). 8 арк.

- 90.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.29 (Уривок з комедії Берзона в перекладі на українську мову Сточаликом М). 2 арк.
- 91.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.30 (Стаття Пажувевича «Нервовість»). 4 арк.
- 92.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.31 (Вірші Пасічинського Ісидора). 18 арк.
- 93.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.32 (Стаття Проця Івана «Самбірська громада»). 24 арк.
- 94.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.33 (Праця Никифоряка Савки «Причини до історії становища студентської громади в 60 р.р.»). 118 арк.
- 95.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.34 (Песа Селюха «Віча»). 3 арк.
- 96.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.35 (Оповідання Соснинської Іди «При заході осіннього сонця»). 14 арк.
- 97.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.36 (Рецензія академіка Студинського Кирила на історичні поеми Руданського Степана). 35 арк.
- 98.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.37 (Стаття академіка Студинського Кирила «Полемічний твір Потія з р. 1603.»). 10 арк.
- 99.ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.38 (Стаття Хавлюка Михайла «Погляд народу» на військову службу). 16 арк.
100. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.39 (Оповідання Палячіо Вальде «Володар», «Незрушимі права», «Смерть», перекладені на українську мову Фацієвичем). 47 арк.

101. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.40 (Праця Чорняка Івана «Київські учені XVII ст.»). 36 арк.
102. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.41 (Стаття Ширба Льва «Україна в творах Словацького»). 12 арк.
103. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.42 (Оповідання Юлева Ярослава «Елекція»). 10 арк.
104. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.43 (Праця невстановленого автора «Герасим Данилович Смотрицький»). 145 арк.
105. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.44 (Стаття невстановленого автора «Найстарший руський літопис»). 9 арк.
106. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.45 (Стаття автора під псевдонімом «Русин» про відгуки в польській пресі відносно померлого кардинала Сембратовича). 4 арк.
107. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.46 (Стаття невстановленого автора «Рай заточенців на Мазурщині») 7 арк.
108. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.47 (Стаття невстановленого автора «Кілька слів о вихованню сільської дітвори»). 20 арк.
109. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.48 (Стаття невстановленого автора «Чи в сім корінь лиха?»). 5 арк.
110. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.49 (Стаття невстановленого автора «Учитель! Будімся! Будьмо клерикалами!»). 2 арк.
111. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.50 (Стаття невстановленого автора «Конечна потреба популярної християнської часописи для нашого народу»). 5 арк.

112. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.51 (П'єса «На радощах» та оповідання «Марта», написані автором під псевдонімом «Наталка Полтавка»). 17 арк.
113. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.52 (Оповідання Тургенева «Свидание» в перекладі на українську мову невстановленим автором). 19 арк.
114. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.53 (Оповідання Оскара Уайльда «Щасливий царевич» в перекладі на українську мову невстановленим автором). 19 арк.
115. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.54 (Оповідання невстановленого автора «Історія майже правдива»). 8 арк.
116. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.55 (Оповідання невідомого автора «Марево любови»). 15 арк.
117. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.56 (Оповідання «Сіль землі» та «Покуса» невстановленого автора). 7 арк.
118. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.57 (Оповідання невстановленого автора «На берегах Рубікона»). 4 арк.
119. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.58 (Оповідання невстановленого автора «Розкажу йому про все»). 5 арк.
120. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.59 (Вірші російських та німецьких поетів х перекладі на українську мову (Панасом Мирним). 8 арк.
121. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.60 (Вірш «Довго, довго у тумані я блукав...» невстановленого автора). 2 арк.

122. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.61 (Вірші «Мій жаль». «Самітня пісня», та інші невстановленого автора). 7 арк.
123. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.62 (Вірші «Дівчина Дністрянська», «Пісня», «Причуття», «Сонети» під псевдонімом «Ровінь» та «Марко Мурава»). 10 арк.
124. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 63 (Вірші німецьких поетів у перекладі на українську мову невстановленим автором). 8 арк.
125. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.64 (Рецензія невстановленого автора на статтю «Польська віра - папська віра, руська віра - хлопське віра» поміщену в журналі «Руслан» від 22 лютого 1914 року). 1 арк.
126. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 1. Бібліотека НТШ у Львові. Оп. 2. Спр. 57-а. (Показчик до часопису «Руслан» за 1897–1907). 141 арк.
127. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 1. Бібліотека НТШ у Львові. Оп. 2. Спр. 57-б. (Показчик до часопису «Руслан» за 1908–1912). 64 арк.
128. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 1. Бібліотека НТШ у Львові. Оп. 2. Спр. 57-в. (Показчик до часопису «Руслан» за 1912–1914). 41 арк.
129. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5178 / п. 325 (Білинський Стефан. Листи до редакції «Руслана»). 11 арк.
130. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5193 / п. 325. (Виноградський Володимир. Листи до редакції «Руслана»). 5 арк.
131. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5181 / п. 325. (Бодревич Данило, священик. Листи до редакції «Руслана»). 13 арк.
132. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5208 / п. 326 (Гробельський Іван, священик. Листи до редакції «Руслана»). 6 арк.
133. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5218 / п. 326 (Дродзікевич Давид, вчитель. Лист до редакції «Руслана»). 1 арк.

134. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5219 / п. 326 (Друкарня В. А. Шийковського у Львові. Лист до Барвінського Олександра Григоровича). 2 арк.
135. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5225 / п. 326 (Застирець М., священник. Листи до редакції газети «Руслан»). 10 арк.
136. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр, 1865–1944), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ. Оп. 1. Спр. 214 (Листи кореспондентів з прізвищами на літери «Барв–Бат» до Шептицького А.). 254 арк.
137. ЦДІАЛ України. Ф. 362. Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 3 (Автобіографія та список наукових праць з 1886–1940 рр.). 96 арк.
138. ЦДІАЛ України. Ф. 362. Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 130 (Список оповідань, наукових розвідок, промов, монографій і статей К. Студинського, Н. Вахнянина та інших, поміщених в г. «Руслан» за 1897–1898, 1900–1902 рр.). 84 арк.
139. ЦДІАЛ України. Ф. 362 Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 236 (Листи Барвінського Олександра). 71 арк.
140. ЦДІАЛ України. Ф. 362. Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 307 (Листи Катренка О.). 34 арк.
141. ЦДІАЛ України. Ф. 362. Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 334 (Листи Лепкого Богдана, том I.). 89 арк.
142. ЦДІАЛ України. Ф. 385. Ґорук Семен (1873–1920), військовий діяч, отаман Легіону УСС, начштабу Начальної Команди УГА, журналіст. Оп.

1. Спр. 10 (Поштові картки від Барвінських Василя і Олександра, Бачинського В., Басса Г., Бенька і Березовича Л.). 6 арк.
143. ЦДАЛ України. Ф. 386. Маковей Осип (1867–1925), письменник, літературний критик, журналіст, громадсько–культурний діяч. Оп. 1. Спр. 49 (Листи від осіб з прізвищами на букви «А–Д»). 87 арк.
144. ЦДАЛ України, ф. 312. Українське спортивне товариство «Сокіл-Батько», м. Львів. Оп. 1, спр. 3 (Статті про діяльність львівського «Сокола» за 1903 р. невстановленого автора, поміщені в газетах «Діло» та «Руслан» (січень-березень 1904 р.)). 6 арк.
145. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 37 «Спомини з мого життя».
146. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 38 «Спомини з мого життя».
147. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 39 «Спомини з мого життя».
148. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 40 «Спомини з мого життя».
149. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 41 «Спомини з мого життя».
150. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 42 «Спомини з мого життя».
151. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 43 «Спомини з мого життя».

152. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 44 «Спомини з мого життя».
153. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 45 «Спомини з мого життя».
154. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 46 «Спомини з мого життя».
155. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 47 «Спомини з мого життя».
156. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 48 «Спомини з мого життя».
157. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 49 «Спомини з мого життя».
158. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 50 «Спомини з мого життя».
159. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 51 «Спомини з мого життя».
160. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 714 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 21.10.1896).
161. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 722 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 09.11.1896).

162. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 736 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 09.12.1896).
163. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 747 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 18.01.1897).
164. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 757. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 28.03.1897).
165. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 759. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 31.03.1897).
166. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 785. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 20.05.1897).
167. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 799. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 13.08.1897).
168. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 873. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 25.03.1898).
169. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 874. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 26.03.1898)
170. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2144 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 25. I 1900 р.). 2 арк.
171. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2146 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 10. I 1901 р.). 1 арк.
172. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2149 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 2. II 1901 р.). 2 арк.

173. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2150 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 20. II 1901 р.). 2 арк.
174. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2155 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 22. VI 1901 р.). 2 арк.
175. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2156 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 23. VII 1901 р.). 2 арк.
176. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2157 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 7. VII 1901 р.). 2 арк.
177. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2158 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 10. XI 1901 р.). 2 арк.
178. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2159 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 19. XII 1901 р.). 2 арк.
179. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2160 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 7. II 1902 р.). 2 арк.
180. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2161. (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 11. I 1903 р.). 2 арк.
181. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2162 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 28. II 1903 р.). 2 арк.
182. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2163 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 2. III 1903 р.). 1 арк.
183. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2164. (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 12. III 1903 р.). 2 арк.
184. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2165 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 15. VII 1903 р.). 2 арк.
185. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2173 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 29. II 1904 р.). 1 арк.
186. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2177 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 25. IX 1904 р.). 2 арк.
187. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2179 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 21. XII 1904 р.). 2 арк.

188. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2181 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 23. II 1905 р.). 2 арк.
189. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2184 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 1. VI 1905 р.). 2 арк.
190. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2188 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 22. X 1906 р.). 2 арк.
191. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2191 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 24. I 1908 р.). 2 арк.
192. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2198 (К. Студинський. Лист-вірш до Маковея Осипа від 1. III 1911 р.). 2 арк.
193. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2202 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 29. VII 1912 р.). 2 арк.
194. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2203 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 2. III 1914 р.). 2 арк.
195. У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / Упоряд. О.В.Гайова, У.Я.Єдлінська, Г.І.Сварник. К.: Наукова думка, 1993. 768 с.
196. Курилишин К. Часопис «Галичанинъ» (Львів, 1893–1913 рр.): матеріали до біобібліографістики / Нац. акад. наук України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника, Ін-т франкознавства Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Дрогобич: Коло, 2013. 698, [1] с.
197. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Дрогобич: Коло, 2015. Т. 3: 1895–1899 рр. 2017. 711 с.
198. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Дрогобич: Коло, 2018. Т. 4: 1901–1904 рр. 2017. 824 с.
199. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В.

- Стефаніка. Дрогобич: Коло, 2015 . Т. 5: 1905–1909 рр. / [наук. ред. Л. В. Сніцарчук]. 2019. 766 с.
200. Житарюк М. Соціокультурна модель журналістики: традиції і новаторство / наук. консультант В. І. Шкляр. Львів: Простір–М, 2008. 416 с.
201. Михайлин І. Методологічні проблеми історії української журналістики. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ. 2002. Т. 8: липень–вересень. С. 22–34.
202. Історичне джерелознавство: підручник / авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
203. Макарчук С. А. Писемні джерела з історії України: курс лекцій. Львів: Світ, 1999. 352 с.
204. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007.
205. Старовойтенко І. Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2006. С. 6–13. URL: http://resource.history.org.ua/publ/sid_2006_13_1_6
206. Костенко Н., Іванов В. Досвід контент-аналізу: моделі та практики: Монографія. К.: Центр вільної преси, 2003. 44 с.
207. Вакульчук О. А. Багатотиражні газети України років як феномен радянської преси (1917–1941 рр.). Дис. на здобуття наук. ст. д.і.н. за спец. 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. Київ, 2022. 426 с.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ, ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА ТА РЕДАКЦІЙНА ЕВОЛЮЦІЯ

Історія української періодичної преси є важливим складником дослідження суспільно-політичних, культурних і національних процесів, що відбувалися в Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. У цьому контексті особливе місце займає часопис «Руслан», який став важливим інструментом формування громадської думки, національно-культурного відродження та соціального консолідування українців у регіоні.

Заснування часопису «Руслан» стало важливою віхою в розвитку української періодичної преси кінця XIX ст. Цей період характеризувався активізацією національного руху, соціально-економічними трансформаціями та посиленням боротьби за культурні й освітні права українського народу в Галичині. На тлі посилення польського впливу та консолідації української інтелігенції виникла потреба у створенні потужного інформаційного ресурсу, який би висвітлював актуальні суспільні питання, сприяв формуванню національної свідомості та захищав інтереси українців у багатонаціональному середовищі Галичини.

Попри численні виклики, з якими стикалося християнсько-суспільне середовище Галичини на початку XX ст., його представники усвідомлювали необхідність створення власного друкованого органу для систематичного поширення ідей і консолідації своїх прихильників. Ця мета була формально закріплена у статуті КРНС, що стало підґрунтям для заснування часопису «Руслан» – головного друкованого органу руху [1, с. 1–2]. Перший випуск видання побачив світ 1 січня 1897 р., а останній – 29 серпня 1914 р., коли редакційний колектив був мобілізований у зв'язку з початком Першої світової війни. На початковому етапі розглядалася можливість використання для потреб руху вже існуючого чернівецького часопису «Буковина». Однак у підсумку прийнято рішення про створення нового видання у Львові, що

зумовлювалося стратегічним значенням цього міста як культурного і політичного центру Галичини [2, арк. 3].

Наприкінці 1896 року, обговорюючи з однодумцями потребу створення друкованого органу Католицько-руського народного союзу, О. Барвінський запропонував назвати нове видання «Русланом» — на честь псевдоніма, який, за його словами, узяв собі «пок[ійний] Маркіян (Шашкевич), щоби трудитися для руського народу в Галичині» [3, арк. 589]. Визначаючи першочергові завдання часопису, він наголошував на необхідності публікації програмних матеріалів, покликаних сформувати у читачів чітке розуміння його мети, напрямів діяльності та суспільних функцій. Передбачалося, що ці статті пояснюватимуть потребу створення КРНС, розкриватимуть його статутні завдання та окреслюватимуть основні засади діяльності, що мало «промостити дорогу сего товариства в руській суспільності» [3, арк. 588].

Листи О. Барвінського до дружини містять важливі відомості, які дозволяють однозначно визначити його провідну роль у започаткуванні часопису «Руслан». Перебуваючи у Відні в жовтні 1896 року, він писав: «Тепер... мушу виробляти програму і плян організації, а до того підготувати організацію видавництва нового дневника політичного, з котрим треба буде виступити вже з початком грудня. Треба подискати сталих робітників у Львові і сталих кореспондентів на провінції, а головно, і се найтрудніше, головного редактора у Львові, а все на разі мушу сам зробити, потому може, як зорганізуєся, то перейде тягар вчаси на інших» [4, арк. 1зв, 2]. Цей лист засвідчує, що саме Барвінський здійснював практично всю організаційну підготовку до запуску видання — від формування концепції та програми до пошуку редакційного персоналу та кореспондентської мережі.

У «Споминах з мого життя» Олександр Барвінський окреслює провідну мету заснування часопису «Руслан» як інструменту національного пробудження та інтелектуального самоствердження української громади в Галичині. Він наголошує, що завданням видання було «будити й поглиблювати серед нашої суспільності національну свідомість, охоту до

народної організації і праці на всіх царинах нашого життя», а також забезпечувати суспільство «певними і докладними інформаціями про всякі справи», з метою протидії дезінформації та пропагандистським впливам «ворожих нашій українській ідеї часописів» [3, арк. 610]. Таким чином, «Руслан» розглядався не лише як інформаційне, а й як ідеологічне знаряддя, покликане зміцнити національну самосвідомість та мобілізувати українське суспільство до активної участі в політичному й культурному житті.

О. Барвінський рішуче виступав проти затвердженої комітетом дати виходу першого числа «Руслана» – 1 січня 1897 р., що відтермінувало початок видання, первісно запланованого на 1 грудня 1896 р. Своє невдоволення він аргументував у листі: «...тратимо якраз оден місяць, а наші противники будуть за той час воювати в «Галичаніне» і в «Ділі», в «Товаристві Ап[остола] Павла» і на соборчиках, а ми будемо вижидати безборонні» [3, арк. 593]. На початку грудня 1896 р., у листуванні з о. Чапельським, Барвінський повідомляв, що, сподіваючись на грудневий старт, вже підготував низку «вступних» статей, «бюджетних бесід», повідомлень і заміток. Він також заручився «інформаційною» підтримкою А. Вахнянина. Затримка виходу часопису, на його думку, не мала фінансових обґрунтувань, адже завдяки заздалегідь опублікованим анонсам у галицькій пресі значна кількість читачів вже вирішила передплатити видання.

Одним із ключових завдань на початковому етапі формування видання було визначення оптимального формату його подальшого функціонування. У межах редакційного обговорення розглядалися два концептуальні зразки, які могли слугувати орієнтирами для моделювання: з одного боку – чернівецька газета «Буковина», близька за тематичним спрямуванням та ідеологічною позицією до української періодики, з іншого – віденська «Neue Freie Presse», яка втілювала високі стандарти центральноєвропейської журналістики, зокрема в аспектах організаційної структури, аналітичної глибини та стилістичної вивіреності публікацій [5, арк. 4]. У підсумку обрано австрійську модель як таку, що відповідає прагненням до структурованості,

організаційної дисципліни та концептуальної цілісності. Водночас між «Русланом» і «Neue Freie Presse» існували суттєві відмінності, зумовлені як зовнішніми соціально-економічними чинниками, так і специфікою внутрішньої редакційної стратегії. Зокрема, на відміну від «Neue Freie Presse», яка виходила двічі на добу з обсягом до двадцяти сторінок на випуск, «Руслан» дотримувався щоденного формату обсягом чотири сторінки. Така редакційна політика була безпосередньо зумовлена обмеженими фінансовими ресурсами, що не дозволяли масштабувати видання без ризику втрати економічної стійкості [6, с. 172].

У 1911 р. газета «Руслан» набула нового підзаголовка – «християнсько-суспільний дневник», що відображало трансформацію її ідейно-політичної орієнтації у контексті змін у суспільно-політичному житті Галичини. Зазначене оновлення було безпосередньо пов'язане з формуванням на політичній арені нового партійного утворення – ХСП, створення якої ініціювали провідні діячі українського консервативного табору. Її постання стало реакцією на кризу організаційної та політичної активності КРНС, що на початку другого десятиліття ХХ ст. виявив ознаки занепаду. Ініціаторами реорганізаційних процесів виступили провідні представники суспільно-християнського руху, насамперед Олександр Барвінський, який прагнув модернізувати та ідеологічно оновити суспільно-релігійну платформу українського консерватизму. Згідно зі статутом, нове політичне формування отримало офіційну назву «Християнсько-суспільний Союз», що мало на меті поєднати засади соціальної доктрини католицизму з національно-громадськими інтересами українців Галичини.

У програмній заяві газети «Руслан» редакція чітко окреслила світоглядні й суспільні орієнтири видання, задекларувавши його як орган, покликаний до виконання відповідальної місії національного, культурно-просвітницького й соціального характеру. Редакція засвідчила усвідомлення вагомості обов'язку, який вона бере на себе «під призивом найвисших ідей культурного сьвіта» та «в ім'я високих ідей Христової науки, правди і

братолюб'я». Основною метою «Руслана» проголошено захист і розширення національних прав українського народу, популяризацію позитивної діяльності в усіх сферах суспільного життя, а також консолідацію інтелектуальних та соціальних сил задля досягнення цієї мети. Структура програми охоплює широке коло тем – від політики й економіки до літератури, мистецтва, освіти, релігійного життя та побутових питань, що свідчить про амбіцію часопису стати не лише інформативним, а й репрезентативним культурним явищем [7, с. 1]. Таким чином, уже на рівні редакційної декларації «Руслан» позиціонує себе як модерний інструмент суспільної мобілізації та виразник національного відродження на тлі складних політичних і соціальних трансформацій Галичини кінця XIX – початку XX ст.

Часопис «Руслан» поставав не лише як щоденне друковане видання, а як інституція, покликана відіграти провідну роль у консолідації українського суспільства в Галичині наприкінці XIX ст. Його редакційна декларація містила чітко артикульовану програму: поєднання оборони національних прав українців із послідовною роботою на полі культури, освіти, економіки, політики та громадського самоврядування. У центрі цієї програми – наголос на активній участі всіх верств суспільства у справі національного відродження, при чому особливе значення надавалося не гучним деклараціям, а системній «тихій, ревній і свідомій» праці. Заявлена мета видання – не просто інформаційне забезпечення громади, а формування національно свідомого модерного суспільства через щоденний аналітичний, культурно-освітній і політичний дискурс. З огляду на обсяг тематичного поля, охопленого в програмі «Руслана», можна говорити про його амбіції бути не лише пресовим партійним органом, а радше широкою інтелектуальною платформою для репрезентації та осмислення сучасного життя української спільноти у Галичині. Структура контенту, визначена редакцією, включала публікації з питань внутрішньої та міжнародної політики, економіки, освіти, культури, літератури, історії, церкви,

соціального життя, а також фейлетон, художню прозу й етнографічні матеріали. Участь у цьому проекті розглядалася як форма громадянського обов'язку, а саме видання – як засіб піднесення інтелектуального рівня народу [8, с. 3]. Тим самим «Руслан» прагнув поєднати функції інформаційного медіа, аналітичного часопису й культурного рупора доби, що робить його важливим джерелом для вивчення суспільної динаміки українського життя на зламі століть.

Прикметним є те, що часопис «Руслан» від початку свого існування послідовно застосовував фонетичний правопис, що було важливим нововведенням у видавничій практиці кінця XIX ст. Як свідчить С. Смаль-Стоцький, упровадження фонетичного правопису стало результатом тривалої та напруженої боротьби, яка розгорнулася в науково-освітньому середовищі та тривала до 1893 року. Автор наголошує, що процес подолання опору супротивників був складним і вимагав як значних інтелектуальних зусиль, так і суспільної підтримки. Вирішальну роль у цьому зіграли впливові діячі українського національного руху, зокрема Олександр Барвінський та Омелян Партицький. Особливо підкреслюється значення словника Євгена Желехівського, який став вагомим аргументом у дискусії та виконував роль авторитетного джерела для прихильників фонетичного правопису [9, с. 149].

У часописі «Руслан» послідовно підтримано фонетичний правопис, який розглядався редакцією як природний етап розвитку української літературної мови. Полеміка навколо окремих форм написання трактувалася як несуттєва та деструктивна, оскільки, на думку публіцистів видання, набагато актуальнішим завданням було очищення української мови від русизмів та полонізмів [10, с. 1–2]. У цьому контексті «Руслан» активно вів правописну дискусію з представниками москвофільського табору, виступаючи проти їх тяжіння до етимологічного правопису та російськомовних норм.

Редакція наголошувала на необхідності якнайшвидшого впровадження фонетичного принципу письма, аргументуючи це тим, що більшість носіїв

мови не володіє знаннями етимології, а отже, етимологічна орфографія є неприродною й штучною для українського мовного середовища [11–13]. Окрім того, у виданні підкреслювалося, що етимологічний правопис є чужим українській мовній традиції, а теза про існування «общерусского языка» рішуче відкидалася як ідеологічно вмотивована та науково безпідставна [14, с. 2].

Редакційна політика часопису неодноразово ставала предметом критики з боку окремих діячів, які, попри симпатії до москвофільського середовища, підтримували певні зв'язки з виданням «Руслан». Особливо показовим прикладом такого критичного сприйняття є лист К. Устияновича до К. Студинського, у якому автор звинувачував редакцію у надмірній полонізації та спотворенні мовних норм української мови. Устиянович, який на різних етапах своєї діяльності тяжів як до москвофільського, так і до народовського табору, наводив низку мовних прикладів, що, на його думку, свідчили про відхід видання від «русського языка» [15, с. 92]. Цей епізод ілюструє гостроту мовно-ідеологічних дискусій у галицькому інтелектуальному середовищі початку ХХ ст., де проблема мовної норми тісно перепліталася з питаннями національної ідентичності та культурної орієнтації.

Проблемно-тематичні напрями часопису «Руслан» формувалися відповідно до соціально-політичних орієнтирів і світоглядних засад його редакційного колективу, який об'єднував провідних інтелектуалів українського руху Галичини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Серед них – О. Барвінський, В. Коковський, І. Левицький, Л. Лопатинський, О. Маковей, І. Стешенко, К. Студинський, чия участь у творенні інформаційного простору видання суттєво позначилася на рівні його аналітичності та концептуальної глибини. Публіцистичний дискурс «Руслана» вирізнявся прагматичною спрямованістю та системністю у висвітленні ключових аспектів національного життя. У структурі видання поєднувалися аналітико-концептуальні матеріали, політичні коментарі, соціально-економічні огляди,

культурно-освітні статті, що відображали багатовимірність українського суспільного буття доби та його місце в загальноімперських процесах Австро-Угорщини. Газета систематично аналізувала діяльність політичних партій, громадських організацій, рухів, водночас надаючи значення тлумаченню суспільно-політичних подій у краєвому та загальнодержавному контекстах. Основними змістовими домінантами публіцистичного комплексу «Руслана» виступали ідеї національної єдності, громадянської активності та політичної відповідальності. Серед ключових тематичних блоків слід виокремити: утвердження української національної ідеї як морально-інтелектуальної основи суспільства; виборчу проблематику, що визначала характер політичної мобілізації українців; просвітницьку діяльність, спрямовану на ознайомлення населення з його правами та механізмами їх реалізації; аналіз депутатської роботи українських парламентарів у Державній раді; критику економічних недоліків галицького суспільства з наголосом на необхідності реформування аграрного сектору; еміграційно-захисний дискурс, який поєднував соціальні поради з національною рефлексією; пропагування ідеї культурної єдності з Україною; систематичний огляд національної преси та полеміку з ідеологічними опонентами, передусім москвофільськими виданнями. Вагоме місце посідали також теми освіти, церкви, держави, захисту української мови, молодіжного виховання, внутрішньодержавних і міжнародних відносин. Сукупність цих проблемно-тематичних блоків засвідчує, що «Руслан» функціонував як багатопрофільна інтелектуальна трибуна, орієнтована на комплексне осмислення національного життя та формування модерного українського світогляду в умовах суспільно-політичної трансформації Галичини [16, с. 242–243].

Газета «Руслан» швидко стала ключовою інституцією суспільно-християнського руху, забезпечуючи стабільну платформу для популяризації його ідей, формування громадської думки та підтримки соціально-культурних ініціатив у регіоні. За оцінкою О. Жерноклеєва, тираж «Руслана» налічував близько двох тисяч передплатників, що перевищувало показники

конкурентних видань. Так, газета «Діло» мала наклад 1,8 тисячі примірників, а «Галичанин» – 1,3 тисячі [17, с. 265]. Це свідчить про вагомий вплив і популярність «Руслана» в інформаційному просторі Галичини кінця XIX – початку XX ст.

Водночас наявні певні свідчення, які дають підстави припускати, що фінансова підтримка часопису «Руслан» здійснювалася з боку Міністерства закордонних справ Австро-Угорської монархії. Зокрема, у своїх мемуарах Кость Левицький згадує про зустріч із міністром закордонних справ Австрії графом Алоїзом фон Еренталем, який демонстрував обізнаність із українським національним питанням у Галичині та на теренах Російської імперії й запевняв, що австрійське зовнішньополітичне відомство надає матеріальну підтримку газеті «Руслан» [31, с. 606]. Це свідчення може бути інтерпретоване як відображення прагнення австрійських урядових кіл використати українську пресу як інструмент впливу в контексті імперської національної політики та інформаційного протистояння з російською пропагандою.

Фінансові чинники також позначалися на змісті часопису. Постійний дефіцит друкованого простору унеможлиблював повноцінне розміщення всіх запланованих матеріалів – передусім авторських колонок, аналітичних розвідок і художніх текстів, частина з яких відкладалася на наступні випуски. Це зумовлювало фрагментарність у подачі інформаційного контенту, що іноді ставало об'єктом критичних зауваг як із боку дописувачів, так і з боку читацької спільноти [6, с. 173–175].

Поширення періодичної преси в Галичині обмежувалося низкою структурних і соціально-економічних чинників. Серед них дослідник виокремлює фіскальні бар'єри – податок на публікацію оголошень та обов'язковий журналістський штампель (гербовий збір, чинний до 1900 р.), а також економічну відсталість регіону, зокрема відсутність потужних промислових центрів і домінування аграрного виробництва та дрібної торгівлі. Важливим стримувальним чинником була також низька грамотність

населення і нерозвинена система розповсюдження друкованої продукції, що часто здійснювалася поза межами ліцензованих торговельних пунктів [18, с. 93, 101].

Ключову роль у створенні та розвитку часопису «Руслан» відіграв Олександр Барвінський, який мав значний досвід у видавничій справі завдяки участі в підготовці таких народовських видань, як «Правда» та «Діло», а також у виданні «Руської історичної бібліотеки». Усвідомлення Барвінським важливості якісної преси для формування громадської свідомості та суспільного життя стало вагомим чинником успішного функціонування «Руслана» [19, с. 823].

На початковому етапі О. Барвінський співпрацював з Анатолем Вахнянином, а згодом почав самостійно керувати виданням. Він був автором більшості програмних статей, забезпечуючи газету змістовним аналітичним матеріалом та актуальними публікаціями. Часопис також виконував важливу суспільно-політичну функцію, публікуючи промови та законодавчі ініціативи депутатів, що підкреслювало його значення як інформаційного ресурсу для громадськості.

Згідно з підрахунками дослідниці Світлани Романюк, за 18 років існування «Руслана» Олександр Барвінський підготував понад три тисячі публікацій різного характеру. Цей показник є свідченням його активної участі у формуванні контенту часопису та визначальної ролі в його редакційній політиці [20, с. 55].

Аналіз історії функціонування часопису «Руслан» засвідчує наявність особливої організаційної моделі, що ґрунтувалася на добровільній та безоплатній участі як позаштатних кореспондентів, так і членів редакційної колегії. Ця структура стала одним із ключових чинників забезпечення життєздатності видання в умовах обмеженого фінансування.

Фінансові труднощі становили один із визначальних чинників, що ускладнювали функціонування часопису «Руслан» протягом перших років його існування, безпосередньо впливаючи як на ритмічність видання, так і на

реалізацію його стратегічних редакційних засад. Попри офіційні заяви Олександра Барвінського про нібито успішну передплатну кампанію, низький наклад та численні боргові зобов'язання редакції перед друкарнею, затримки виплат працівникам, часті зміни локації редакції засвідчують системну фінансову нестабільність і брак сталої матеріальної бази. До того ж ситуацію суттєво ускладнили зловживання з боку адміністратора Василя Тисовського, які спричинили додаткові витрати й поглибили фінансову кризу. Ці обставини яскраво демонструють уразливість національно зорієнтованих видавничих ініціатив в умовах політично маргіналізованого та економічно залежного галицького контексту кінця XIX ст.

Аналіз бюджетної документації редакції дозволяє реконструювати структуру витрат і доходів, що супроводжували функціонування часопису впродовж перших років. Так, уже в 1897 році витрати становили 3 829 золотих ринських 40 крейцерів при доходах у 3 883 зр. 39 кр., проте навіть за умови мінімального профіциту надходження були недостатніми для покриття основних витрат – від витрат на поштові марки й освітлення до оплати праці редакційного персоналу. До 1900 року фінансове навантаження істотно зросло: лише витрати на друк перевищили 6 000 зр., а загальний бюджет утримання редакції сягнув близько 9 000 зр. на рік. Хоча передбачалося, що головним джерелом доходів стане система передплати у поєднанні з пожертвами, такі внески були нерегулярними та епізодичними. Реальне функціонування редакції значною мірою залежало від особистих зв'язків Барвінського з політичними елітами Відня, через які вдалося залучити фінансову підтримку Галицького намісництва. Однак залежність від державного фінансування породжувала серед галицького суспільства підозри у політичній ангажованості часопису, що негативно впливало на його сприйняття як незалежного національного органу. Попри це, з початку XX ст. фінансове становище редакції частково стабілізувалося, що дозволило зміцнити її адміністративний потенціал, розширити мережу авторів і

утвердити «Руслан» як впливовий інтелектуально-публіцистичний чинник у суспільно-політичному житті Галичини [6, с. 174–176].

Показовим прикладом багатофункціональної участі у видавничій діяльності є постать о. Михайла Світенського, який, окрім виконання обов'язків священника, взяв на себе також технічне редагування щоденного випуску газети. Сам О. Барвінський, будучи ідейним натхненником і одним з провідних авторів «Руслана», не мав прямої матеріальної зацікавленості, проте активно долучався до його наповнення [20, с. 54]. У листі до своєї дружини Євгенії від 18 січня 1897 р. він повідомляв, що вже підготував і передав до редакції п'ять статей, а також продовжує роботу над новими текстами. Навіть перебуваючи у статусі посла до Державної ради у Відні, Барвінський демонстрував високий рівень особистої відповідальності й залученості, вважаючи, що завдання українського національного руху є достатньо чітко окресленими, а отже – зрозумілими кожному, «хто не засліплений» [22, арк. 1зв]. Такий підхід засвідчує поєднання національної посвяти, раціонального менеджменту та культурної самореалізації, що визначали унікальний характер «Руслана» як преси нового типу в межах галицького суспільства кінця XIX ст.

Необхідність суспільно-християнського часопису була відчутна й серед широких верств читачів, які асоціювали його заснування з активною роллю українського духовенства, яке, на їх думку, залишалося «головним чинником проводу народного життя». В умовах, коли на поліграфічному ринку вже існували часописи з радикальними, соціалістичними, схизматичними та псевдокристиянськими спрямуваннями, автор під псевдонімом «Один з многих» у своєму листі зазначав: «Є лише один доказ, що нам треба, і то неодмінно, правдиво християнський часопис» [23, арк. 5].

Вибір головного редактора, як і передбачав О. Барвінський, дійсно виявився складним завданням. Теофіл Барановський, рекомендований комітетом «Союзу», не впорався з покладеними на нього обов'язками: під його керівництвом у 1897 році вийшло лише 151 число часопису. Після нього

редакторську посаду обійняв С. Кульчицький, який згодом передав її Л. Лопатинському. Останній зміг ефективно управляти процесами підготовки й випуску видання, забезпечуючи регулярний вихід часопису та наповнення його змісту актуальними матеріалами.

Ці зміни у редакційному керівництві відображають труднощі, з якими стикалося видання на початкових етапах свого функціонування, а також важливість ролі О. Барвінського у вирішенні організаційних питань.

У процесі вирішення організаційних питань, пов'язаних із виданням газети «Руслан», О. Барвінський висловлював надію на полегшення своєї роботи після запуску проєкту: «Як машина буде в руху, стане [йому] легше, може й другі почнуть займатися більше справою сею» [24, арк. 1]. Проте підготовчий етап значно ускладнювався через високий рівень завантаженості Барвінського. У своїй кореспонденції він зазначав: «А я тут маю ще досить своїх повітових справ (виборців), кореспонденцію з комітетом Союзу католицького і в справі газети «Руслан», і в справі будучих виборів... При тім друкую XIX т. «Історичної» бібліотеки», мушу отже поправляти скрипт і вести коректу, а також читаю одну коректу «Історії біблійної», що тепер друкується для народних шкіл» [25, арк. 2–2зв.; 21, с. 142]. Ці свідчення підкреслюють його надзвичайну відданість не лише громадсько-політичній діяльності, але й важливій освітній і видавничій роботі, спрямованій на розвиток національної самосвідомості.

У своєму листуванні з о. Чапельським О. Барвінський пропонував підготувати для публікації в перших числах «Руслана» матеріал, присвячений діяльності Маркіяна Шашкевича на просвітницькій ниві. Особливу увагу він радив приділити тому, як Шашкевич «переводив сю задачу як католицький священик на основі українсько-руської народної ідеї» [3, арк. 589]. Такий підхід, за задумом Барвінського, мав стати вагомим аргументом у полеміці з опонентами, насамперед москвофілами та радикалами, які часто звинувачували українських католиків у зраді «народної ідеї». Публікація матеріалу про Шашкевича мала на меті продемонструвати відданість редакції

«Руслана» національним інтересам, підтверджуючи це прикладом історичної постаті, чия діяльність поєднувала просвітництво з релігійними засадами. Таким чином, Барвінський прагнув нейтралізувати критику і зміцнити авторитет часопису як видання, орієнтованого на збереження та розвиток української національної ідентичності.

Звернення редакції часопису «Руслан» після першого кварталу діяльності виступає аргументом, що репрезентує не лише редакційну саморефлексію, а й формує дискурс про роль друкованого слова у процесі національного пробудження. Концептуально воно консолідує ключові риси націєтворчої журналістики: визнання місії преси як морального провідника, інструменту просвітництва та каталізатора громадської активності. Акцент на християнських цінностях, ідеї народного єднання та необхідності «живої участі освіченої верстви» підкреслює важливість моральної та матеріальної кооперації для збереження і розвитку українського медіа-простору [26, с. 1].

У процесі створення часопису О. Барвінський приділяв значну увагу залученню висококваліфікованих авторів, здатних забезпечити тематичну різноманітність і відповідний ідейний рівень публікацій. До кола потенційних авторів увійшли відомі культурно-громадські діячі та літератори: Г. Цеглинський, П. Філяс, Д. Лепкий, С. Лепкий, А. Чайковський, О. Маковей, В. Масляк та інші. Для координації діяльності цих авторів він запропонував о. Чапельському організувати зустріч активістів товариства «Союз», метою якої було обговорення ключових аспектів редакційної політики, структури часопису та визначення тематичних пріоритетів. Зокрема, передбачено розподіл тематичних напрямів між авторами й розроблення місячного плану роботи, включно з підготовкою публікацій у форматі «фейлетонів».

Проблемним питанням залишалось визначення кандидатури адміністратора часопису. О. Барвінський запропонував на цю посаду касира КРНС Юрика, проте той відмовився через значне службове навантаження [3, с. 590]. Аналогічно, професор Бігай, який обіймав посаду першого

заступника голови комітету, також аргументував свою відмову завантаженістю основною діяльністю.

Адміністративні функції часопису тривалий час виконував Василь Тисовський. Проте його ім'я не фігурувало у випускних даних, що свідчить про прихований характер його адміністративної діяльності. Ці аспекти формування редакційного складу та організації роботи демонструють значний рівень складності та багатоаспектність управління часописом, що зумовлено як фінансовими, так і кадровими викликами.

З листа О. Катренка до К. Студинського, надісланого з Харкова 26 листопада 1899 р., стає відомо про політичну кампанію проти «Руслана», розгорнуту серед підросійських українців. У листі зазначається: ««Руслан» – це орган польський і мета його робити все, що на шкоду Руському народові. Ні, ми не віримо, але нічого й не знаємо, хоч і бачимо, що «Руслан» – це часопис український і його ведуть українські люди» [27, арк. 1–2]. Це засвідчує складність сприйняття та оцінки діяльності часопису в умовах політичних і національних протистоянь, а також підтверджує його значущість як джерела інформації для реконструкції суспільно-політичної та культурної ситуації кінця XIX ст.

Листи до О. Кулачковського, редактора видання «Des Ukrainischen Reichsgesetz Blätter, Wien», містять важливу інформацію про проблеми, пов'язані з публікацією окремих номерів часопису «Руслан». У листах також висловлюється прохання надати для газети «короткі звістки, характеристичні образки-помітки з парламенту і тамтешніх подій, ...короткі періодичні вісті» [21, с. 145–146].

Проблематика редакційної політики часопису «Руслан» привертала увагу як сучасників, так і пізніших дослідників, оскільки безпосередньо впливала на стабільність і ефективність функціонування видання. Іронічну, а подекуди й саркастичну оцінку редакційних обставин «Руслана» подав Осип Маковей – письменник, журналіст і критик, відомий своєю гострою публіцистичною манерою та схильністю до сатиричних узагальнень. У своїй

публікації він зокрема звертав увагу на кадрову нестабільність та відсутність професійної неперервності у редакційному менеджменті видання: «Часопись Руслан мала торік двох редакторів: спершу ним був священник-катехит, що в самий найкрасший час до роботи в редакції мусів учити дітей у школі. Потім... бувший директор руського театру в Галичині» [28]. Подібна оцінка, попри її гротескну форму, вказує на низку серйозних структурно-організаційних проблем, які супроводжували функціонування української періодики в умовах Австро-Угорської монархії. По-перше, часта зміна редакторів свідчила не лише про внутрішні конфлікти чи дефіцит кваліфікованих фахівців, але й про відсутність усталеної редакційної стратегії, що була б підтримувана на рівні інституційної безперервності. По-друге, такі «тимчасові» редакційні рішення (запрошення осіб, професійно далеких від публіцистики чи редакторської справи) демонстрували загальну вразливість українського друкованого слова до зовнішніх і внутрішніх обставин, зокрема політичного тиску, фінансової нестабільності та недостатньої підтримки з боку громадськості чи меценатських структур. Таким чином, іронія Маковея, зашифрована в описі майже анекдотичних змін у складі редакції, фактично викриває глибшу системну кризу організаційної моделі українських часописів доби. Вона виявляється у браку професійної журналістської школи, фрагментарності громадського фінансування та недостатньому усвідомленні інституційної ваги преси як інструмента націєтворення.

Цікаво, що у листі від 3 липня 1901 р. К. Студинський звернувся до Осипа Маковея з пропозицією тимчасово очолити редакцію газети «Руслан» у серпні того ж року. Незважаючи на офіційний характер звернення, лист витримано в особисто приязній тональності, що засвідчує наявність дружніх зв'язків між адресатом і адресантом. Пропозиція редакторства була чітко структурована: окрім щомісячної винагороди в розмірі 80 золотих ринських, кандидатові гарантувалося проживання в редакційних приміщеннях та мінімальне професійне навантаження – орієнтовно 2–3 години щоденної

праці. Необхідність пошуку заміни головному редакторові була зумовлена можливим переходом С. Лопатинського до керівництва Руським театром у Львові, що створювало загрозу для стабільного функціонування видання. У цьому контексті звернення до Маковея як до потенційного редактора відображає кадрову мобільність інтелектуального середовища та спробу зберегти безперервність редакційної діяльності в умовах кадрової нестабільності [29, арк. 1–2].

Після відмови О. Маковея до розгляду була залучена кандидатура Антона Крушельницького. Втім, ставлення К. Студинського до неї було вельми стриманим і критичним. Хоча він визнавав наявність у Крушельницького «здорового пера», проте висловлював занепокоєння його недостатньою сумлінністю та браком дисципліни, що в очах Студинського дискваліфікувало його як ефективного редактора. У листуванні також виразно фіксується негативна оцінка рішення С. Лопатинського залишити редакцію на користь театральної діяльності, що трактується не як продуманий професійний крок, а як наслідок особистісного впливу, зокрема з боку дружини [30, арк. 1–2].

Попри іронічне зауваження одного з провідних галицьких політиків Костя Левицького, який характеризував КРНС як «партію невидиму, але з видимим органом – «Русланом»» [31, с. 597], сам часопис зумів утвердитися як вагомий чинник у публічному просторі Галичини на межі XIX–XX ст. Його регулярна поява, тематична багатогранність і аналітичний рівень матеріалів свідчили про здатність видання не лише інформувати громадськість, а й формувати суспільно-політичний дискурс, репрезентуючи позиції українського інтелектуального середовища в умовах культурного та політичного тиску з боку домінуючих націй. Незважаючи на скептицизм, виявлений у словах Левицького, саме «Руслан» став видимим уособленням модерного українського національного руху, інституційним голосом, що артикулював програмні цілі, стратегії розвитку та ідеологічні настанови народовства. Редакційна політика часопису, орієнтована на просвітницьку й

організаційну функцію, поступово трансформувала його із суто партійного рупора у майданчик для ширших громадських ініціатив. Таким чином, «Руслан» виявився не лише «видимим органом» політичної формації, а й потужним фактором модернізації українського публічного життя в Австро-Угорщині.

Іван Франко, оцінюючи інтелектуально-політичний клімат Галичини кінця XIX ст., висловлював надзвичайно критичні судження щодо стану суспільної дискусії та рівня її представників. У листі до Михайла Павлика він зазначав: «Я тут читаю «Руслана», «Буковину» і «Kurier Lwowski» (...) і дивуюся безодні дурноті і злості, що нагромадилася в душах наших проводирів та булькоче в газетах. Йй-богу, покарав нас бог, що змусив бути членами народу, котрий по 1000-літній історії не міг здобути на іншу інтелігенцію» [32, с. 502]. Цей емоційно насичений вислів демонструє глибоке розчарування мислителя інтелектуальним станом тодішньої української еліти, а також вказує на сприйняття ним періодичної преси як дзеркала суспільних протиріч і моральних криз епохи. Напруженість у взаєминах між Франком та часописом «Руслан» проявилася також у контексті реакції останнього на появу «Літературно-наукового вісника». Відомо, що редакція «Руслана» негативно сприйняла вихід нового видання, опублікувавши в номерах від 30 січня та 4 лютого 1898 р. критичні матеріали, спрямовані проти його редакторського кола, зокрема самого Франка. У відповідь письменник висловив своє обурення, зауваживши: «(...) у осені 1897 на однім деканальнім соборчику зібрані духовні признали потрібним запротестувати проти видання, якого ще не було на світі (...)» [33, с. 132]. Цей епізод відображає не лише ідейні суперечності між народовецьким та радикально-демократичним таборами, а й внутрішню напругу в середовищі української інтелігенції, що шукала оптимальні форми поєднання культурницьких і політичних завдань.

Водночас, попри ідейні розбіжності, Іван Франко підтримував робочі контакти з редакцією «Руслана». Показовим є факт публікації на шпальтах

газети 24 листопада 1904 р. його відкритого листа «До редакції газети «Діло», у якому він пояснював причини розчарування діяльністю Української національно-демократичної партії та мотиви розриву з нею» [34, с. 256]. Ця публікація засвідчує готовність «Руслана» залишатися відкритим майданчиком для суспільних дискусій і підтверджує його помітну роль у формуванні політичного та ідеологічного ландшафту Галичини початку ХХ ст.

У 1904 році, внаслідок тривалого виснаження, спричиненого багаторічною редакторською працею й організаційними труднощами, Олександр Барвінський ухвалив рішення про завершення своєї участі у видавничій діяльності. У листі до К. Студинського він артикулював намір відмовитися від подальшого керування часописом [35, арк. 1]. Точні мотиви, які спонукали Олександра Барвінського залишитися у видавничій справі й продовжувати випуск «Руслана», незважаючи на раніше задеклароване рішення, залишаються до кінця не з'ясованими. Вірогідно, на це вплинуло поєднання особистих обставин, обов'язку перед суспільством та об'єктивної відсутності готових наступників, спроможних оперативно перебрати керівництво часописом [21, с. 146]. Незважаючи на внутрішню втому й постійну редакційну перенапругу, О. Барвінський, очевидно, усвідомлював роль «Руслана» як стабілізуючого чинника в суспільно-політичному житті галицького українства. Саме тому видання продовжувало виходити без перерв аж до початку Першої світової війни.

Аналіз редакційної політики часопису «Руслан» вимагає ретельного дослідження поглядів його провідних ідеологів, таких як О. Барвінський та О. Маковей, на принципи журналістської етики.

Зокрема, значущою для розуміння концептуальних засад видання є стаття О. Барвінського «Теперішня преса і дух часу», у якій автор розкриває ключові аспекти функціонування преси кінця ХІХ ст. Зокрема, він зазначив, що на рубежі століть європейська література, зокрема її белетристичний і науково-публіцистичний сегменти, зазнала надзвичайного піднесення,

ставши потужним інструментом впливу на суспільну свідомість. В українському контексті, зокрема в середовищі галицьких інтелектуалів, ця тенденція викликала як захоплення, так і занепокоєння. Автор підкреслив парадокс модерної епохи: з одного боку, значна активізація видавничої діяльності, популяризація знань, інтерес до новітніх літературних форм (роману, фейлетону, наукової розвідки); з іншого – зростання поверховості, комерціалізації друку, втрати глибини мислення. Симптоматичним є твердження про перетворення літератури на «паперову цивілізацію», що заливає читача масовими, часто беззмістовними текстами, позбавленими естетичної або пізнавальної цінності. Таке оцінювання виявляє не лише культурну тривогу, а й ознаки ранньої критики індустріалізації культурного продукту, що витісняв з обігу якісну, класичну, ґрунтовну наукову думку. Окреме місце в аналізі займає критика «духу часу», що уособлюється в диктаті публічної думки, втраті незалежності інтелекту та девальвації духовної автономії. Незалежне мислення, глибока віра, геніальність – усе це маргіналізувалося під тиском конформістських тенденцій. Особливе занепокоєння викликало засилля так званої «невірної науки», яка спрощувала уявлення про світ, підривала моральні та релігійні основи суспільства, спричиняючи духовну дезорієнтацію молоді [36, с. 1–2].

Особливою критикою охоплено три типи видавничої продукції: романів для кольпортера¹, неморальних або еротичних текстів і сенсаційних щоденників, які, на думку О. Барвінського, систематично підривали моральну основу суспільства, спричиняючи духовну анархію серед молоді. Така оцінка відображає кризу довіри до неконтрольованої друкованої продукції, яку часто не включали до бібліографічних каталогів і яка поширювалася неофіційними шляхами. О. Барвінський наголошував на небезпеці деградації культурних і релігійних цінностей, оскільки популярна література, зокрема пригодницька, розбійницька або псевдонаукова, подавала

¹ особа, що займалася розповсюдженням книжок, газет, журналів, релігійних чи освітніх видань серед населення, часто шляхом індивідуальної торгівлі або безкоштовного поширення.

злочин і аморальність у привабливій формі, легітимізуючи девіантну поведінку.

Не менш важливим аспектом критичного дискурсу є спроба протиставити моральну відповідальність католицького друку – як у вигляді часописів, так і белетристики – згубному впливу ліберальної або атеїстичної публіцистики. Автор закликав до створення системи ретельного контролю над дитячим та юнацьким читанням, вимагаючи повернення до релігійно зорієнтованих видавництв і християнської педагогіки читання. Водночас звучить заклик до мобілізації інтелігенції та духовенства у культурній боротьбі проти підривної «антикатолицької» преси, що, як стверджується, працює на ідеологічне розмивання суспільного ладу й підтримку соціалістичних або секулярних ідеологій [37, с. 1–2].

Цей дискурс відображає характерну для галицького інтелектуального середовища спробу зберегти баланс між відкритістю до європейських інтелектуальних процесів і захистом традиційних засад, що формували українську ідентичність у добу культурних випробувань.

Один випадок, проаналізований О. Барвінським, стосувався інциденту з учителем Яворовським, який емігрував до США. Спершу його представили як жертву переслідувань і матеріальних труднощів, що змусили його покинути Галичину. Проте згодом з'ясувалося, що він залишив дружину та семеро дітей у злиднях, утікши з коханкою. Барвінський зазначав, що цей інцидент підважив довіру до української журналістики, оскільки журналісти, не перевірявши фактів, створили міф про мученика, який згодом виявився хибним. Така емоційна та безвідповідальна публіцистика призводила до дискредитації українського руху в очах громадськості та послаблювала вплив преси на формування суспільної думки [38, с. 1–2].

Ще один випадок нездорової конкуренції у пресі стався у другій половині січня 1903 р., коли стан здоров'я митрополита Андрея Шептицького суттєво погіршився. На цьому тлі стався інцидент, який засвідчує рівень професійної недбалості або й свідомої провокації з боку

окремих представників редакційного середовища тогочасної української преси. Олександр Барвінський у своїх «Споминах» згадував, що 30 січня поширилася інформація про те, що митрополит начебто продиктував заповіт митратам Білецькому та Туркевичу. Хоча у тексті спогадів не вказано точного часу, з контексту випливає, що цього ж дня близько 17:30 до друкарні Владислава Шийковського, яка готувала до випуску черговий номер газети «Руслан», надійшло повідомлення про смерть Шептицького, надруковане у друкарні Ставропігії. Представник редакції «Руслана», прагнучи перевірити достовірність отриманої інформації, зателефонував до собору Святого Юра, де отримав підтвердження нібито від авторитетного члена НТШ про достовірність сумної звістки. На повідомленні, що його передано до друкарні, містилася примітка рукою тогочасного редактора газети «Діло» Євгена Левицького. Унаслідок цього надруковано кілька десятків примірників «Руслана» з некрологом митрополита, однак після остаточного з'ясування обставин друк встигли зупинити. Проте частина накладу вже була поширена у Львові та на периферії. Згодом з'ясувалося, що повідомлення про смерть Шептицького було містифікацією, яка мала характер зумисного «жарту», найімовірніше ініційованого особами, пов'язаними з редакцією «Діла». Барвінський прямо пов'язував цю провокацію з В'ячеславом Будзиновським – публіцистом, відомим своїми радикальними й антицерковними позиціями. Подобиці цього інциденту були оприлюднені редакцією «Руслана» в спеціальних публікаціях «Злочинна містифікація» та «Жартобливі редактори» [39, с. 244–258]. Цей епізод засвідчує не лише напруження навколо постаті Шептицького в умовах кризового моменту, а й наявність глибших ідеологічних конфліктів у середовищі галицької інтелігенції, зокрема в її журналістському крилі.

Новий пресовий закон, представлений у Державній раді, на думку одного з авторів часопису «Руслан», знаменував важливий крок уперед у справі свободи слова в Австро-Угорщині. Найсуттєвіше нововведення – скасування так званого «об'єктивного поступовання», яке дозволяло карати

редакцію незалежно від того, хто був справжнім автором статті. Тепер відповідальність за публікацію несла конкретна особа, а не абстрактна установа, що підвищувало рівень особистої відповідальності журналістів і зменшувало можливість переслідування преси. Водночас дозвіл на вуличне розповсюдження газет дозволив пресі стати ще доступнішою для читача, особливо в умовах зростаючого громадського інтересу до політичних і соціальних питань. Також значною зміною було оновлення положень про право на спростування. Раніше редакція зобов'язана була друкувати будь-яке спростування, навіть якщо мала докази правдивості надрукованого. Новий закон чітко регламентував обов'язки сторін: спростування було обов'язковим лише в разі безпідставного твердження, і лише тоді, коли редакція не могла обґрунтувати факти [40, с. 1–2].

Аналізуючи п'ятдесятиліття української журналістики, у часописі «Руслан» наголошено, що перші десятиліття публіцистичної діяльності стали етапом, коли часописи стали не лише рупором громадської думки, але й основним середовищем для появи літературних та наукових творів. Саме в газетах і журналах, часто у вигляді фейлетонів чи наукових розвідок, з'являлися найважливіші праці, які згодом, через відсутність традиції окремого перевидання, ставали практично недоступними для ширшого загалу. Дописувач звернув увагу на загрозу втрати значної частини літературного надбання та закликає до систематичної роботи з його збереження шляхом передруків, архівування та популяризації найцінніших матеріалів. Також акцентувалася увага на важливій проблемі – поширеній практиці публікації без підпису або під криптонімами й псевдонімами. Ця традиція, яка мала свої причини в певний історичний період, ускладнювала роботу істориків літератури й дослідників культури, спричиняючи численні помилки у встановленні авторства та оцінці інтелектуальної спадщини. Наведені приклади неправильного атрибутування праць у бібліографіях засвідчують нагальність проблеми. Водночас пропонувалося, щоб під час спеціалізованого з'їзду обговорено шляхи розв'язання питання: як зберегти

необхідну анонімність щодо авторства, але водночас забезпечити майбутніх дослідників точними даними про реальних творців публікацій [31, с. 1–2].

У часописі «Руслан» високо оцінено результати з'їзду слов'янських журналістів у Празі 1898 року. Резолюції, ухвалені на зібранні, засвідчили прагнення слов'янських народів до рівноправності, насамперед у площині мовної політики, участі в громадському житті та доступу до ресурсів політичної свободи, які часто залишалися недоступними в умовах домінування німецькомовних еліт. Особливий акцент зроблено на потребі фактичного, а не лише декларативного визнання рівності мов та участі у культурно-освітньому процесі. Резолюції свідчать про зростання усвідомлення економічної залежності слов'янських регіонів від іноземного капіталу. Учасники з'їзду задекларували підтримку ідеї охоронної економічної політики, зокрема захисту місцевих виробників через митну політику та пріоритет споживання слов'янських товарів. З'їзд також відзначив загрозу скуповування земель іноземцями, що потенційно могло підірвати традиційну основу слов'янського села, і закликав до збереження землі у власності місцевого населення – одна з перших чітко артикульованих програм земельного націоналізму в Центральній Європі.

З'їзд поставив також питання інформаційного суверенітету, закликавши до створення незалежної служби новин для слов'янських часописів і справедливішого висвітлення подій з огляду на мовну і культурну специфіку народів. Крім того, порушено важливу тему деформації топонімів і імен у німецькомовному дискурсі, що сприяло культурній асиміляції. Заклики до збереження автентичної слов'янської ономастики та створення географічного словника є свідченням боротьби за символічну видимість слов'янських народів у публічному просторі імперії. Таким чином, резолюції пражського з'їзду репрезентують не лише професійну солідарність журналістів, але й виразну спробу слов'янських еліт окреслити модерну програму національного самозахисту в умовах поліетнічної монархії [42, с. 2].

Еволюція редакційної політики часопису «Руслан» чітко простежується крізь призму публіцистичного циклу під назвою «Листи до людей доброї волі», що став своєрідним дзеркалом ідейних трансформацій і реакцією редакції на зміну соціально-політичного контексту доби. Ці статті, стилізовані як звернення до широкого загалу української інтелігенції та громадянства, дозволяють реконструювати концептуальні засади діяльності часопису, а також простежити поступову зміну акцентів – від переважно культурно-просвітницьких до виразно політичних, мобілізаційних і навіть полемічних. У межах цього циклу виявляється характерна для «Руслана» публіцистична стратегія: поєднання морально-етичної риторики, національно-інтегративного дискурсу та прагнення до формування активної громадянської позиції серед читачів.

Редакція часопису репрезентувала власну публіцистичну місію як тривалий і жертвний процес утвердження національних та релігійних ідеалів у складному суспільно-політичному контексті Галичини. Окреслено головні напрями діяльності видання – формування національної та громадянської свідомості, захист католицької традиції в її українському національному прочитанні, а також протистояння популізму, політичній емоційності й безвідповідальному публічному дискурсу. У дискурсивному просторі цього звернення наявна чітка межа між раціоналістською позицією «Руслана» – зваженою, поміркованою – та риторикою інших видань, які прагнули популярності шляхом емоційної маніпуляції й експлуатації «злобних і цинічних» настроїв масової аудиторії. Редакція позиціонувала себе як голос поміркованого, проте послідовного та ідейно вмотивованого національного католицизму, який, попри зовнішній тиск, залишався вірним обраному світоглядному вектору [43, с. 2]. Апелюючи до підтримки читачів, редакція сформулювала модель солідарної відповідальності між виданням і його аудиторією, що свідчить про намагання «Руслана» не лише інформувати, а й формувати спільноту ідейно згуртованих громадян, для яких релігія, нація та обов'язок становлять неподільну триєдність.

Редакція репрезентувала власну позицію щодо ідеологічних суперечок і полемік в українському публіцистичному просторі Галичини кінця XIX – початку XX ст. Основну увагу зосереджено на критичному осмисленні дискурсивної стратегії конкурентних видань – насамперед радикального «Громадського Голосу», соціалістичної «Доброї Новини» та національно-демократичного «Діла». У своїй аргументації редакція «Руслана» вдалася до чіткої ідеологічної диференціації, окреслюючи власну місію як оборону національних та католицьких засад від антирелігійної риторики соціалістичних органів, а також від «нещирої» позиції часописів, що прагнули примирити несумісні елементи – релігійно-консервативні та соціалістичні наративи. Значну увагу приділено аналізу девальвації моральних цінностей у публічному дискурсі, а також спробам певних політичних угруповань маніпулювати релігійними питаннями задля досягнення тимчасових політичних цілей. При цьому редакція «Руслана» апелювала до постійності й послідовності власної редакційної лінії, що базувалася на твердій ідеологічній основі – християнсько-національному світогляді [44, с. 1–2].

У третьому листі репрезентовано концептуальну позицію видання щодо діяльності українських парламентарів у Державній раді та Галицькому сеймі. Текст демонструє подвійне ставлення української громадськості до представницької влади: з одного боку, утверджується моральне зобов'язання підтримувати депутатів як легітимних носіїв національних інтересів у законодавчих органах Австро-Угорської монархії; з іншого – простежується критична дистанція, пов'язана з обмеженістю їх реального політичного впливу, зниженням довіри з боку суспільства та неоднозначністю окремих рішень. У цьому контексті «Руслан» позиціонував себе як «національне сумління» – пресовий осередок, покликаний артикулювати очікування громадськості, здійснювати контроль за політичною репрезентацією та, за потреби, відкрито її критикувати. Редакційна стратегія «Руслана» виявлялася в поєднанні підтримки ініціатив, які відповідали стратегічним національним

інтересам (зокрема, створення українського університету у Львові, виборча реформа, захист прав українців), із принциповою критикою тих представників, які, на думку редакції, компрометували українську політичну програму. В цьому контексті в листі з негативних міркувань згадувався В. Будзиновський – через зміну ідеологічних орієнтирів, публічну непослідовність і радикальну риторичку – та М. Петрицький, якому закидають співпрацю з польськими колонізаційними силами. Натомість позитивно відзначено діяльність Є. Олесницького та К. Левицького, які, на думку редакції, демонстрували виважене стратегічне мислення, політичну стриманість і моральну відповідальність [45, с. 1].

Четвертий лист із цього циклу публіцистичних звернень репрезентує концептуально значущу спробу формулювання ідеологічної платформи загальноукраїнської єдності на тлі поглибленої політичної та регіональної фрагментації українського народу на початку ХХ ст. У контексті імперських поділів між Австро-Угорщиною та Російською імперією, а також еміграційного розсіяння в Північній і Південній Америці, редакція висунула ідею культурно-національної солідарності як основного засобу збереження ідентичності. При цьому національна єдність трактувалася не як механічна політична уніфікація, а як глибинна ціннісна й символічна спільність, що мала переважати над кордонами державних утворень. У цьому ключі публікація постає як маніфест протистояння асиміляційним та дезінтеграційним тенденціям, властивим тогочасному українському простору. Особливий акцент зроблено на Буковині – як регіоні, що, попри внутрішні суперечності серед українських еліт, становить приклад потенційної національної самоорганізації. Автори «Руслана» визнавали наявність конфліктів між провідниками місцевого українського руху, однак наполягали на необхідності відновлення солідарності задля стратегічного збереження національного проєкту. Аналогічна інтенція простежується у зверненні до Наддніпрянської України, яка, незважаючи на утиски з боку російського самодержавства, трактується як історичний, духовний і

символічний центр української нації. У цьому контексті редакція виразно підкреслила вагу Києва, українського духовенства та інтелігенції як ключових носіїв і трансляторів національної ідеї.

Водночас тривожні ноти звучали щодо становища української діаспори у США та Канаді. У тексті фіксується низка загроз, серед яких – асиміляція в межах англомовного або німецькомовного середовища, роздроблення української громади за конфесійними, партійними й регіональними ознаками, а також недостатній рівень самоорганізації. У відповідь на ці виклики «Руслан» сформулював стратегію консолідації еміграційних структур через зміцнення ролі духовенства, залучення інтелектуальної еліти та формування загальнонаціонального дискурсу, здатного об'єднувати українців незалежно від географічного місця проживання [46, с. 1].

У «П'ятому листі до людей доброї волі» автор артикулював ідеологічну платформу суспільно-християнсько табору щодо загрози русофільства в суспільно-політичному житті Галичини початку ХХ ст., яке поставало як деструктивний феномен, що спирався на недостатню національну свідомість українського населення, а також на системну підтримку з боку російської імперської політики. Водночас воно розглядалося не лише як ідеологічний опонент, але й як пряма загроза цілісності української національної ідентичності, автономії ГКЦ та політичної безпеки краю в межах Австро-Угорщини. У цьому контексті «Руслан» виконував роль не лише партійного органу, а й ідеологічного форпосту захисту від російської експансії як носія геополітичного прозелітизму.

Особливу увагу приділено аналізу парадоксального альянсу між русофільськими та польськими політичними середовищами, який трактувався як загрозливий кон'юнктурний союз проти українського національного руху. Після 1908 року, за спостереженнями автора, русофільство остаточно трансформувалося з внутрішньої альтернативної ідеології в зовнішньо керовану агентуру імперського впливу. Це виявлялося у відкритому використанні риторики про «єдину російську мову»,

«православну віру» та необхідність приєднання Галичини до Російської імперії. Автор наголошував на матеріальній підтримці русофільських структур з боку російських дипломатичних і церковних інституцій – фінансуванні преси, шкіл, бурси, а також безпосередньому втручанні православного духовенства у справи Галичини [47, с. 1–2].

Загальна позиція редакторів «Руслана» щодо польського питання чітко артикульована у «Шостому листі до людей доброї волі», який становить важливе джерело для реконструкції ідеологічних засад поміркованої течії в українському русі кінця XIX – початку XX ст. У цьому тексті підкреслюється, що ставлення українців до поляків ґрунтується на ідеї рівноправного співіснування обох народів, що передбачає взаємну повагу, політичне партнерство та відмову від політики національного домінування. Зокрема, наголошується на неприйнятності дій тих польських середовищ, які, вдаючись до методів насильства або асиміляційної політики, прагнуть зупинити поступ українського народу на шляху до соціального, культурного та політичного самоствердження [48, с. 2].

Сьомий лист з цього циклу становить яскравий приклад формування концепції сакрально-національної єдності в ідеологічному дискурсі галицького українства початку XX ст. Центральною тезою виступає ідея нерозривного зв'язку між національною ідентичністю українців Галичини та ГКЦ, сконденсована у формулі: «наша Церква – то наш нарід». Ця декларація виконувала не лише публіцистичну, а й світоглядну функцію, протиставляючись тенденціям розділення національного і релігійного, характерним для польських католицьких кіл. У статті гостро критикувалася позиція польської преси, яка закликала до деполітизації Церкви, водночас толеруючи її використання в інтересах польської національної ідеї через латинський обряд. Натомість автор «Руслана» обґрунтував, що саме завдяки інституції ГКЦ український народ Галичини зумів зберегти мовну, культурну та історичну ідентичність в умовах багатовекторного асиміляційного тиску. Обрядова традиція, візантійська літургія, кирилична писемність і духовно-

освітня місія Церкви розглядаються як головні чинники тягlosti національного буття.

Особливого значення надається персоналіям духовенства, які відіграли ключову роль у формуванні української національної ідеї в ХІХ ст.: згадуються постаті М. Шашкевича, Гр. Яхимовича, І. Лозинського, К. Устияновича. Через їх приклад проілюстровано модель органічної єдності релігійної місії та національної відповідальності. Водночас у статті фіксується критика на адресу ліберальної української преси, яка демонструвала подвійні стандарти – атакуючи Церкву як «ретроградну інституцію», але водночас намагаючись скористатися її моральним авторитетом для політичних цілей [49, с. 2].

Восьмий лист із цього циклу публікацій відображає ідеологічну позицію частини українського політичного табору Галичини початку ХХ ст., яка послідовно декларувала лояльність до Габсбурзької монархії як чинника стабільності та гаранта обмежених, але реальних форм національного розвитку. У тексті простежується намагання сформувати позитивний образ українського народу як надійного і вірнопідданого елемента імперської структури – вірного монархії, патріотичного та готового відігравати роль «панцира» перед загрозою зі сходу, що асоціювалася з експансією Російської імперії. Такий риторичний прийом водночас виконував функцію інструменталізації лояльності: вона трактувалася як засіб досягнення політичних цілей – передусім здобуття рівноправного представництва у державних структурах та створення українського університету у Львові. На концептуальному рівні ця публікація артикулювала до проавстрійського вибору, згідно з яким українське представництво прагнуло інтегруватися в австрійську державність на правах лояльного, але активного національного суб'єкта. У цьому контексті лояльність до монархії позиціонувалася як тактична стратегія, покликана протистояти водночас двом загрозам – польському домінуванню в Галичині та російській деструктивній політиці на східних теренах. Водночас у тексті простежується певна ідеалізація

можливостей взаємодії з імперськими центрами влади, що вказує на обмежену політичну уяву щодо реальних меж австрійського парламентаризму та бюрократичної інерції [50, с. 1].

У дев'ятому листі здійснено спробу концептуалізації суспільно-політичної ролі українського вчительства в умовах національного пробудження початку ХХ ст. Центральною ідеєю публікації виступала за переосмислення статусу вчителя – від пасивного об'єкта партійної мобілізації до активного суб'єкта національного формування з власною ідеологічною і світоглядною позицією. Автор виразно протиставляв образ «дешевого збору» для радикально-ліберальних політичних сил і нову парадигму: суспільно-християнське орієнтоване вчительство, що формувалося як морально цілісна, ідейно вмотивована спільнота, котра виконувала роль медіатора між народом і політичним життям.

Особливої уваги заслуговує теза про зростаючий вплив суспільно-християнського руху серед учительської верстви. Цей процес інтерпретується не лише як політична тенденція, а як свідчення глибших трансформацій – світоглядного зламу, який відповідав духовним і культурним запитам українського селянства. Автор тексту наголошував, що нове покоління вчителів не шукало швидкого кар'єрного зиску, а, навпаки, нерідко зазнавало тиску за свою позицію з боку як колишніх соратників, так і представників ліберального табору. Цей елемент опору, морального стоїцизму, подавався як ознака зрілості та ідейної легітимності руху. Зв'язок учителя з суспільно-християнським табором став критерієм автентичності його служіння, а залучення до ХСС – не лише політичним актом, а й виявом моральної відповідальності за долю нації [51, с. 1–2].

Десятий лист із циклу публікацій у «Руслані» репрезентує концептуальний погляд на шляхи економічного самозбереження та зростання українського населення Галичини на початку ХХ ст. У центрі уваги – селянство, яке становило понад 80% українського соціуму, однак залишалося недостатньо інтегрованим у модернізаційні процеси та слабо захищеним в

умовах економічного тиску з боку польських землевласників, єврейських фінансових структур і дискримінаційної політики імперських інституцій. Автор листа критично оцінив неспроможність провідних українських політичних сил – передусім радикалів – запропонувати адекватну та реалістичну програму господарського відродження, наголошуючи на хибності спроб автоматичного перенесення міських соціалістичних гасел на селянське середовище.

Ключовим у статті є положення про необхідність творення української економічної бази через розвиток кооперативного руху, аграрної освіти, кредитно-ощадних інституцій та підвищення фахової підготовки. Особливе місце в аргументації займала боротьба з лихварством та, у ширшому сенсі, з «економічним визиском» єврейських і польських фінансових груп, що розглядалися як основна перешкода до матеріального самоствердження українського села. У цьому контексті сформульовано національно орієнтовану ідею формування «української земельної аристократії» – верстви, що володіла б землею, але водночас була б інтегрована в інтереси селянства й національного руху. Етнічна приналежність, за такою логікою, ставала критерієм не лише культурної, а й економічної легітимності землевласника [52, с. 1–2].

У публіцистичному дискурсі часопису «Руслан» простежується чітке семантичне та концептуальне розмежування між поняттями «жиди» – як етніма, що позначає євреїв як окремий народ із власною історією, культурою та релігійною традицією, – та «жидівство», яке використовувалося для окреслення певного світоглядного комплексу, сформованого під впливом єврейських філософських, економічних і політичних ідей. Під останнім терміном мається на увазі не стільки національно-етнічна спільнота, скільки соціокультурна та ідеологічна парадигма, яка, на думку авторів видання, справляла суттєвий вплив на європейське інтелектуальне та економічне життя. Таке розмежування дозволяло «Руслану» вести критичну полеміку з окремими соціальними або

культурними тенденціями, водночас декларуючи відмежування від расових чи етнічних упереджень [53, с. 1].

Дванадцятий лист циклу репрезентує критичну рефлексію щодо двох основних векторів української трудової міграції початку ХХ ст. – до Пруссії та США. У тексті відбувається свідоме переосмислення домінантної у тогочасному суспільстві установки, згідно з якою сезонна міграція до Пруссії вважалася допустимою й відносно безпечною, а еміграція до Америки – загрозовою та небажаною. Автор, спираючись на свідчення сучасників (зокрема на «Щоденник о. Садовського»), аргументовано доводить, що умови праці українських селян у Пруссії були принизливими: відсутність соціального та духовного захисту, системна експлуатація, дегуманізуюча праця та моральне виснаження ставлять під сумнів усталену думку про «безпечність» цього напрямку. У свою чергу, еміграцію до Америки автор трактував як чинник демографічного та культурного виснаження нації: вплив «енергійного елемента» призводив до асиміляції, соціального відчуження та маргіналізації української громади.

Проте замість заклику до повного ізоляціонізму, автор сформулював конструктивну пропозицію – створення державної або парадержавної системи бюро праці, яка мала б інституційно регулювати зовнішню трудову міграцію, забезпечувати українським мігрантам належні умови праці, житла та духовної опіки [54, с. 1–2]. Стаття таким чином виконує функцію програмного документа соціального християнства, пропонуючи не лише моральну оцінку, а й державницьку відповідь на міграційні виклики.

Тринадцятий лист циклу становить важливий зразок публіцистичної рефлексії консервативного середовища початку ХХ ст. щодо ролі української академічної молоді у суспільно-політичному та духовному житті. Автор публікації вибудовує амбівалентну позицію, поєднуючи глибоку повагу до ідеалізму, жертвовності та національної свідомості молодого покоління з водночас гострою критикою його політичної незрілості та моральної розпорошеності. Основною загрозою, на переконання автора, було

проникнення до студентського середовища ліберальних, антиклерикальних і соціалістичних ідей, що трактували як руйнівні щодо національного і релігійного фундаменту українського життя. Символом цього «ідеологічного відхилення» названо редакцію часопису «Шляхи», яка уособлювала крайні позиції безвір'я, матеріалізму та безвідповідального радикалізму.

На цьому тлі редакція «Руслана» артикулювала до альтернативної моделі молодого інтелігента – особи морально відповідальної, релігійно вкоріненої та орієнтованої на служіння національній ідеї через конструктивну, а не протестну діяльність. Автор закликав до «виховання характеру» як необхідної передумови зрілої громадянської участі, підкреслюючи пріоритет духовної цілісності над політичним максималізмом [55, с. 1–2].

Еволюція редакційної політики часопису «Руслан» чітко простежується крізь призму публіцистичного циклу під назвою «Листи до людей доброї волі», що став своєрідним дзеркалом ідейних трансформацій і реакцією редакції на зміну соціально-політичного контексту доби. Ці статті, стилізовані як звернення до широкого загалу української інтелігенції та громадянства, дозволяють реконструювати концептуальні засади діяльності часопису, а також простежити поступову зміну акцентів – від переважно культурно-просвітницьких до виразно політичних, мобілізаційних і навіть полемічних. У межах цього циклу виявляється характерна для «Руслана» публіцистична стратегія: поєднання морально-етичної риторики, національно-інтегративного дискурсу та прагнення до формування активної громадянської позиції серед читачів. Таким чином, «Листи до людей доброї волі» становлять не лише джерело для аналізу ідеологічного розвитку часопису, а й важливий компонент дискурсивного простору, в якому формувалася модерна українська національна свідомість на рубежі XIX–XX ст.

Висновки до другого розділу

Аналіз структурно-організаційних та змістових параметрів функціонування часопису «Руслан» дозволяє дійти низки важливих висновків, які виявляють як внутрішню динаміку розвитку видання, так і його вплив на соціокультурне середовище Галичини на межі ХІХ–ХХ ст. Насамперед, «Руслан» постав як результат прагнення до створення органу публічного висловлення суспільно-християнської ідеології, зорієнтованої на морально-етичне оновлення українського суспільства. Його організаційна модель, незважаючи на обмеженість ресурсів, демонструвала спробу поєднати західноєвропейські стандарти журналістики з національно-орієнтованим змістом, що відображалось як у виборі формату, так і в редколегійній структурі.

Редакційна політика «Руслана» зазнала еволюції: від переважно культурно-просвітницьких акцентів до виразно публіцистичного, мобілізаційного й аналітичного дискурсу, що включав соціально-економічну, конфесійно-релігійну, етнополітичну та освітню проблематику. Особливо показовим у цьому сенсі є цикл «Листів до людей доброї волі», який став інтелектуальним і моральним маніфестом видання. Через такі публікації «Руслан» формував активну громадянську позицію, пропонував моделі національного служіння, звертався до вчительства, духовенства, молоді, селянства та міграційного середовища з чіткими ідеологічними меседжами.

Суттєвим внеском часопису у націєтворчий процес стала критична рефлексія на соціальні й духовні виклики доби, включно з проблемами трудової міграції, моральної дезорієнтації молоді, занепаду культурних стандартів, а також міжнаціональних і конфесійних відносин.

Таким чином, часопис «Руслан» не лише виконував функції інформаційного медіатора, але й виступав активним учасником культурної мобілізації, артикулюючи ціннісні, світоглядні та стратегічні орієнтири для галицьких українців у добу інтенсивного суспільного зрушення. Його діяльність засвідчує прагнення до побудови морально згуртованого, соціально відповідального й інтелектуально автономного українського

середовища на засадах християнського націоналізму, що заслуговує на подальше вивчення в контексті модерного націєтворення.

Список використаних джерел до другого розділу

1. Статут політичного товариства під назвою «Католицкий руско-народний Союз». *Правда*. 1896. Ч. 41. 11 (23) жовтня.
2. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 4411 / п. 289.
3. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 33 «Спомини з мого життя».
4. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 714 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 21.10.1896).
5. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5337 / п. 330.
6. Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті ХХ століття. Львів: Літопис, 2019. 392 с.
7. Від Редакції. *Руслан*. Число на показ. 1897. С. 1.
8. Від Редакції! *Руслан*. Ч. 1. 1 (13) січня 1897. С. 3.
9. Смаль-Стоцький С. Правописні непорозуміння. *Історія українського правопису XVI–XX століття*. Хрестоматія. Київ: Наукова думка, 2004. С. 147–160.
- 10.Верхратский І. Не віднинішня заморока. *Руслан*. Ч. 65. 23 (10) марця 1913. С. 1–2.
- 11.Коцовський В. Етимольогія і фонетика. *Руслан*. Ч. 102. 7 (19) травня 1897. С. 2.
- 12.Коцовський В. Етимольогія і фонетика. *Руслан*. Ч. 105. 10 (22) травня 1897. С. 2.
- 13.Коцовський В. Етимольогія і фонетика. *Руслан*. Ч. 106. 11 (23) травня 1897. С. 2.
- 14.Наші ренегати. *Руслан*. Ч. 8. 12 (24) січня 1899. С. 2.

15. У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / Упоряд. О.В.Гайова, У.Я.Єдлінська, Г.І.Сварник. К.: Наукова думка, 1993. 768 с.
16. Сніцарчук Л. Газета «Руслан» (Львів, 1897–1914 рр.): змістово-тематична модель видання. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. Випуск 31. Львів, 2008. С. 241–250.
17. Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. 536 с.
18. Мацежинський В. Розвиток преси у Галичині в другій половині XIX – поч. XX ст. *Галичина*. 2004. №10. С. 93–102.
19. Романюк С. «Функціонуючий мозок суспільности»: думки Олександра Барвінського про українську пресу. *Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовт. 2003 р.* Львів, 2003. С. 822–827.
20. Романюк С. До історії створення часопису «Руслан» (1897–1914 рр.) (за рукописною спадщиною О. Барвінського). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 50–57.
21. Романюк С. Олександр Барвінський – публіцист, редактор, видавець / відп. ред. Л. В. Сніцарчук. Л.: [ЛННБУ ім. В. Стефаника], 2009. 376 с.
22. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 747 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 18.01.1897).
23. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.50 (Стаття невстановленого автора «Конечна потреба популярної християнської часописи для нашого народу»). 5 арк.
24. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 722 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 09.11.1896).
25. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) –

- український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 736 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 09.12.1896).
26. Від Редакції. *Руслан*. Ч. 79. 6 цвітня (18) 1897. С. 1.
27. ЦДІАЛ України. Ф. 362. Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 307 (Листи Катренка О.). 34 арк.
28. Маковей О. З життя і письменства. *Літературно-Науковий Вістник*. 1899. Т. 6. Кн. 4. С. 38–53.
29. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2156 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 23. VII 1901 р.). 2 арк.
30. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2157 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 7. VII 1901 р.). 2 арк.
31. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914. З ілюстраціями. На підставі споминів і документів: Перша і друга частина. Львів, 1926. 736 с.
32. Франко І. Я. До М. І. Павлика. Львів, 14 травня 1894 р. *Франко І. Я. Зібрання творів*: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 49. С. 502.
33. Франко І. Нариси з історії української літератури в Галичині. Франко І. Я. *Зібрання творів*: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 27. С. 130–148.
34. Франко І. Я. До редакції газети «Діло». Львів 24 листопада 1904 р. Франко І. Я. *Зібрання творів*: У 50 т. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 50. С. 256–257.
35. ЦДІАЛ України. Ф. 362 Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 236 (Листи Барвінського Олександра). 71 арк.
36. Теперішня праса і дух часу. *Руслан*. Ч. 79. 6 цвітня (18) 1897. С. 1–2.
37. Теперішня праса і дух часу. *Руслан*. Ч. 81. 9 цвітня (21) 1897. С. 1–2.
38. Чей отямлять ся! *Руслан*. Ч. 202 14. (27.) вересня 1906. С. 1–2.
39. Лехнюк Р. О. Постать митрополита Андрея Шептицького в неопублікованих фрагментах «Споминів з мого життя» Олександра

- Барвінського. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2023. Вип. 38. С. 244–258.
- 40.Новий прасовий закон. *Руслан*. Ч. 123. 2. (15.) червня 1902. С. 1–2.
- 41.П'ятидесятилітє руского часописьменьства. *Руслан*. Ч. 176. 5 (17) серпня 1897. С. 1–2.
- 42.Резолюції ухвалені з'їздом славянських дневникарів в Празі. *Руслан*. Ч. 128. 10 (22) червня 1898. С. 2.
- 43.Перший лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 274. 10 грудня (27 листопада) 1913. С. 2.
- 44.Другий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 275. 11 грудня (28 листопада) 1913. С. 1–2.
- 45.Третий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 276. 12. грудня (29. листопада) 1913. С. 1.
- 46.Четвертий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 277. 13 грудня (31 листопада) 1913. С. 1.
- 47.П'ятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 278. 14 (1) грудня 1913. С. 1–2.
- 48.Шестий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 279. 16 (3) грудня 1913. С. 2.
- 49.Семий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 280. 17 (4) грудня 1913. С. 2.
- 50.Осьмий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 281. 18 (5) грудня 1913. С. 1.
- 51.Дев'ятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 282. 19 (6) грудня 1913. С. 1–2.
- 52.Десятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 283. 21 (8) грудня 1913. С. 1–2.
- 53.Одинайцятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 284. 24 (11) грудня 1913. С. 1.

54. Дванадцятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 285. 25 (12) грудня 1913. С. 1–2.
55. Тринадцятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 286. 26 (13) грудня 1913. С. 1–2.

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ У ВИСВІТЛЕННІ ЧАСОПISУ «РУСЛАН»

3.1. Аграрне питання і економічна самоорганізація селян

На зламі XIX–XX ст. аграрне питання посідало одне з чільних місць у суспільно-політичному дискурсі Галичини, де українське селянство становило соціально найчисельнішу, проте економічно вразливу верству. У цій ситуації важливою інформаційно-аналітичною платформою, що системно порушувала проблематику соціально-економічного становища хліборобів та шукала шляхи їх самозахисту, виступав національно зорієнтований часопис «Руслан». На його сторінках аграрна тема розгорталась у кількох змістових площинах – як політико-економічна проблема, як моральне та ідеологічне завдання і як інструмент національної модернізації.

Аналіз матеріалів часопису «Руслан» дає змогу зрозуміти, як ідеї створення та підтримки сільськогосподарських кооперативів впливали на соціально-економічне життя Галичини та стали важливим чинником у процесах інтеграції українського населення в тогочасний економічний і культурний простір.

У матеріалах часопису «Руслан» на межі XIX–XX ст. центральне місце посідала проблематика економічної вразливості галицького селянства та пошук шляхів його соціально-економічної консолідації через розвиток кооперативного руху. Видання систематично акцентувало на необхідності інституційного оформлення аграрної самоорганізації шляхом створення Райфайзенівських кредитних спілок, сільськогосподарських і споживчих товариств як ключових інструментів зміцнення господарської незалежності українського села. У публіцистичному дискурсі «Руслана» концепт «народної роботи знизу» набував економічного змісту – через мобілізацію локальних ініціатив, спрямованих на підвищення продуктивності, розвиток підприємливості та формування нової, модерної культури господарювання. Водночас часопис наголошував на подвійній проблемі: державній байдужості до становища українського селянства й внутрішній інертності самої громади,

що гальмувала процеси модернізації. У цьому контексті «Руслан» наполягав на необхідності створення загальнонаціональної економічної репрезентації сільського господарства, здатної поєднати добровільні ініціативи з публічно-правовими механізмами впливу. З кінця XIX ст. у виданні особливо підкреслювалася доцільність обов'язкової економічної організації хліборобів як єдиного ефективного способу протидії домінуванню торговельно-фінансового капіталу. У відповідь на закиди щодо надмірного «примусу» до об'єднання, редакція аргументувала, що лише централізовані фахові спілки здатні забезпечити справедливе ціноутворення, правовий захист виробників і стабілізацію ринку [1–2]. Таким чином, підтримка обов'язкових аграрних спілок розглядалася як прояв модерного економічного мислення, яке поєднувало прагнення до соціальної справедливості, національної емансипації та господарської ефективності, утверджуючи українське селянство як структурно зрілу силу в суспільно-економічному просторі Галичини.

У публікаціях часопису «Руслан» простежується підтримка загальноєвропейського дискурсу про необхідність запровадження обов'язкової, публічно-правової організації сільськогосподарських працівників. Висвітлюючи ініціативи, запропоновані в Австро-Угорщині, Франції, Пруссії та Баварії, видання артикулювало ідею трансформації аграрного стану із фрагментованої, економічно вразливої верстви у суб'єкта з чітко визначеною інституційною структурою та репрезентаційними повноваженнями. Такий підхід виразно опонував як надмірному лібералізму з його ставкою на суто добровільні форми кооперації, так і централістському державному соціалізму, що усував місцеві ініціативи. Саме на тлі зростання впливу транснаціонального капіталу, здатного монополювати форми ціни на зерно та аграрну продукцію, пропонується модель публічно-правових аграрних корпорацій виглядала як єдино можливий спосіб захисту економічних і соціальних інтересів сільськогосподарських виробників [3, с. 1].

У часописі відстоювалася ідея впровадження галузевих обов'язкових спілок хліборобів як організаційно-правової форми не лише економічного, але й соціально-морального самозахисту аграрного стану. Видання аргументовано полемізувало з противниками такої ініціативи, зокрема щодо нібито примусового характеру участі в об'єднаннях, демонструючи, що запропонована модель передбачала не додаткове обтяження селянина, а раціональний механізм публічно-правного представництва та підтримки. Акцент ставився на необхідності чіткого розмежування між функціями економічних товариств, що діяли у сфері зарібкової діяльності, та обов'язкових заводових спілок, які мали здійснювати публічно-правові функції, включно з укладенням цін, організацією аграрного кредитування, освітніми ініціативами та соціальним забезпеченням. Така конструкція, на думку дописувачів «Руслана», уможлилювала подолання системної розпорошеності сільського виробництва, формування єдиної репрезентаційної вертикалі хліборобського стану, а також зміцнення морального обов'язку взаємної підтримки між селянами. Саме через цю призму організація аграрного стану трактувалася не лише як інструмент економічної модернізації, а й як вияв національної і соціальної відповідальності [4, с. 1]. У цьому контексті «Руслан» послідовно виступав за інституційне оформлення селянської корпорації як передумови для її участі в управлінні господарськими і суспільними процесами на регіональному та державному рівнях.

У часописі проаналізовано основні соціально-економічні чинники, що зумовили кризовий стан галицького хліборобства на межі XIX–XX ст. Серед ключових проблем автор виокремлює падіння закупівельних цін на збіжжя та їх штучне заниження внаслідок біржових спекуляцій, зростання боргової залежності селянських господарств, відсутність ефективної державної політики у сферах меліорації, регуляції водних ресурсів і транспортної логістики, зокрема надмірно високі залізничні тарифи. Ситуацію ускладнювали також надмірна роздрібненість земельних наділів, архаїчні

форми господарювання та нестача системної аграрної освіти, що перешкоджало запровадженню інноваційних технологій і підвищенню продуктивності праці. Як наслідок, українське селянство опинилося у стані глибокої економічної вразливості, фактично позбавлене засобів впливу на ринкові процеси. Вихід із цієї ситуації автор убачав у створенні сільськогосподарських спілок, здатних забезпечити селян інституційним захистом від кредиторів і торговельно-фінансового капіталу, а також сприяти формуванню економічної самодостатності. Посилаючись на позитивний досвід Франції, Німеччини, Англії та Італії, де кооперативні об'єднання хліборобів стали фундаментом аграрної модернізації, дописувач наголошував на відставанні Австро-Угорщини в цьому напрямі. Він критично оцінював пасивність галицьких селян, які через недовіру до державних ініціатив, зокрема проєктів Фалькенгайна та Ледебура, втратили нагоду для своєчасного реформування господарського життя, залишившись у залежності від посередницьких структур. Завершальна частина статті мала чітко виражений програмний характер: автор наполягав на обов'язковій участі кожного господаря в сільськогосподарських спілках, трактуючи це не як примус, а як необхідну форму колективного самозахисту та соціальної солідарності. Масова участь, на його думку, створила б підґрунтя для акумулювання кредитних ресурсів, організації збуту, залучення інвестицій і захисту від ринкових маніпуляцій. У ширшому контексті йшлося про формування організованого, економічно свідомого селянства як вагомого соціального та політичного чинника [5–6].

Наприкінці XIX століття серед галицьких українців посилювалося усвідомлення необхідності глибокого реформування системи кредитного забезпечення селянства, що перебувало у стані хронічної боргової залежності. Особливу активність у цьому напрямі виявив депутат Галицького крайового сейму та Віденського парламенту А. Вахнянин, який ґрунтовно проаналізував структурні причини економічної кризи. Він підкреслював, що багаторічний тиск позикових зобов'язань і зростання кредитного

навантаження не лише не полегшили становища українських селян, а, навпаки, поглибили їх економічну уразливість. За умов домінування банківського капіталу селяни фактично втратили економічну автономію, перетворившись на залежних боржників, що підривало мотивацію до продуктивної праці й руйнувало підвалини традиційного господарського устрою. У відповідь на цю проблему Вахнянин виступив із конкретною законодавчою ініціативою, запропонувавши створення мережі позичкових кас за системою Райфайзена, які мали забезпечити доступ до дрібного, дешевшого кредиту на засадах кооперації. Для реалізації проекту він передбачав виділення з крайового бюджету 100 000 золотих ринських, розподілених на чотири річні транші. Цінність ініціативи полягала не лише у фінансовому полегшенні для селян, але й у запровадженні моделі самоуправління, що спиралася на принципи солідарності, моральної відповідальності, взаємної довіри та самодисципліни. Райфайзенівські каси, як засвідчував досвід інших провінцій Австро-Угорщини, формували культуру економічної співпраці та підвищували соціальний капітал громад. Особлива роль у цьому процесі відводилася місцевій інтелігенції, яка мала ініціювати створення кас, здійснювати організаційно-правовий супровід і проводити просвітницьку роботу серед населення. Крайовий відділ, зі свого боку, забезпечував методичну, правову й початкову фінансову підтримку, що надавало проекту державницького виміру. Таким чином, ініціатива Вахнянина поєднувала елементи соціального патерналізму з ідеєю громадської відповідальності, відображаючи модерне європейське бачення економічної кооперації. На його думку, успішна реалізація програми могла не лише стабілізувати матеріальний стан українського селянства, а й стати основою морального, культурного та національного відродження, оскільки економічна самостійність розглядалася як ключова передумова політичної та духовної емансипації народу [7, с. 1].

Концептуальне осмислення аграрного питання у «Руслані» також тісно пов'язане з європейськими дебатами щодо правового статусу

сільськогосподарських виробників. Публікації на теми обов'язкових заводових спілок відображали спробу відповіді на виклики економічної маргіналізації селянина у контексті зростаючого впливу міжнародного капіталу. Водночас, часопис не обмежувався економічними міркуваннями, а розвивав ідею хліборобської корпорації як інституційної форми участі аграрної верстви у суспільному житті – на підвалинах християнської етики, соціальної відповідальності та правового представництва.

Спілки Райфайзена мали кілька ключових особливостей, що забезпечили їх успіх. По-перше, їх діяльність була обмежена двома сільськими громадами, що дозволяло приймати до спілки лише місцевих мешканців, забезпечуючи тісні соціальні зв'язки та обізнаність із матеріальним становищем кожного члена. Це сприяло відповідальності та моральним засадам. По-друге, сувора заборона фінансових махінацій захищала спілки від зловживань, що додавало їм довіри та доброї репутації. Такий підхід гарантував стабільність та успішне функціонування цих організацій у сільських громадах [8, с. 2].

У часописі «Руслан» висвітлювався передовий досвід європейських спілок, зокрема акцентувалася увага на діяльності Вільгельма Райфайзена, засновника кредитних установ. Відомий своєю релігійністю та ініціативністю, Райфайзен вважав, що моральний занепад селянства негативно впливав на їх матеріальне становище. Його ідея полягала в створенні селянських економічних спілок, заснованих на християнських моральних цінностях, солідарності та обов'язку багатших допомагати біднішим. Такий підхід поєднував економічну співпрацю з етичними принципами, сприяючи відродженню сільських громад.

У часописі «Руслан» часто проводилися порівняння між становищем німецьких і галицьких селян, наголошуючи на спільній проблемі лихварства в обох регіонах. Велика увага приділялася діяльності Вільгельма Райфайзена, зокрема його ініціативі створення спільних пекарень для зменшення економічної залежності селян. «Руслан» вважав ці кооперативи першою

успішною спробою об'єднання селян. Спілки, засновані Райфайзенем у 1849 році, витримали навіть воєнні труднощі, коли інші кредитні установи були зруйновані інфляцією [9, с. 2–3]. Незважаючи на передбачуване несприйняття кооперативних спілок у Галичині, видавці «Руслана» підкреслювали приклад Райфайзена, який, попри переслідування, продовжував свою діяльність. Це свідчить про їх переконаність у правильності кооперативного руху як шляху до економічного відродження.

Для вивчення досвіду аналогічних спілок, крайове управління відправило депутата Д. Савчака до Західної Австрії. Після ознайомлення з їх діяльністю був розроблений проєкт, який затвердив сейм. З метою популяризації спілок у повіті надсилалися листи з поясненням їх методів і правил роботи. У Львові створили бюро для контролю над регіональними осередками, яке надавало консультації та допомагало у правових питаннях. Спеціально зареєстровані спілки отримували фінансову допомогу та інвентар. Для підтримки спілок був створений позичковий фонд із початковим капіталом у 2 млн корон, який щороку поповнювався на 40 тис. корон. Успіх спілок залежав від зацікавленості селян, тому видавалися брошури та статuti для кожної спілки [9–10].

Автори «Руслана» вбачали в спілках Райфайзена ефективний захист селян Галичини від лихварства. А. Вахнянин активно використовував приклади успішної діяльності цих спілок у Німеччині та Західній Австрії, наголошуючи на їх здатності зміцнювати сільські громади. Він звертався до української інтелігенції із закликом підтримати створення таких спілок, вважаючи, що без цієї підтримки їх перспективи були б обмежені. Вахнянин підкреслював, що спілки Райфайзена мали не лише економічний, а й моральний потенціал для оздоровлення сільських громад.

А. Вахнянин у своїй діяльності наголошував на необхідності активної участі галицької інтелігенції у розбудові кредитних кас за системою Райфайзена, розглядаючи їх як ефективний інструмент соціально-економічної підтримки селянства. Залучення представників освічених верств

суспільства він трактував як важливий чинник консолідації різних соціальних груп навколо спільної мети – економічного самозабезпечення українського населення. У своїх виступах Вахнянин підкреслював, що ініціатива заснування кредитних спілок отримала схвалення сейму як форма допомоги не лише для селян, але й для духовенства та шкільних учителів, що свідчило про спробу створення всеохопної системи фінансової взаємопідтримки. Основою успішності таких інституцій, на думку депутата, мала стати християнська етична засада, яка передбачала допомогу слабшим і виключала фінансову експлуатацію, інтегруючи моральні принципи у господарську практику. Ключовою перевагою системи Райфайзена він вважав поєднання капіталу та праці, що забезпечувало розвиток співпраці, взаємної довіри та соціальної солідарності. Водночас особлива увага приділялася подоланню лихварства, яке призводило до економічного занепаду селянських господарств. У цьому контексті створення доступних кредитних установ розглядалося як засіб подолання фінансової залежності, стимулювання господарської активності та піднесення рівня добробуту сільського населення [11, с. 1].

А. Вахнянин у Галицькому сеймі закликав використовувати спілки системи Райфайзена для забезпечення селян доступними умовами дешевого кредиту. Наступного дня він запропонував негайно прийняти рішення про заснування позичкових кас, аргументуючи це зростанням заборгованості селян, що перешкоджала їх економічному розвитку. У 1898 році Вахнянин запропонував виділити 200 тис. корон з крайового фонду для організації таких спілок у Галичині, що підкреслювало його прагнення полегшити фінансовий тягар селян і сприяти їх господарському зростанню [12, с. 2].

Внутрішній устрій спілок Райфайзена був досить простим. Щорічні загальні збори учасників обирали управу, до складу якої входили голова, секретар та скарбник. Надзвірна рада контролювала роботу спілки, а скарбник звітував перед нею кожні три місяці. Члени спілки регулярно сплачували внески, що формували резервний фонд і покривали витрати на роботу

управи. Важливо, що касир, відповідальний за фінансові операції, не отримував прибутку, що знижувало ризики зловживань. Така структура забезпечувала ефективний контроль, дозволяючи управі та Надзірній раді впливати на отримувачів кредитів і реагувати у випадку порушень або нераціонального використання коштів [13, с. 1; 14].

Спілки Райфайзена не здобули широкої популярності в Галичині, де на 1900 рік діяло лише близько 70 осередків. Ці ініціативи зазвичай підтримували більш заможні селяни, як, наприклад, у Крилосі поблизу Галича, де 95 осіб стали членами з вагомим початковим капіталом [15, с. 3]. Часопис «Руслан» активно працював над залученням українського суспільства до створення таких спілок, проте їх поширення залишалося обмеженим [16, с. 1].

Причин непопулярності спілок Райфайзена в Галичині було кілька. «Діло» розпочало агітаційну кампанію проти «райфайзенок», стверджуючи, що їх створення непотрібне, оскільки вже існували сільські ощадні каси та господарські товариства, об'єднані в Кредитовий Союз. У відповідь «Руслан» підкреслював, що існуючі установи були ще занадто слабкими для боротьби з лихварством, тоді як спілки Райфайзена мали значні переваги як нова економічна система для селян. Газета також зазначала, що без підтримки інтелігенції селянам важко розібратися в нових фінансових структурах [17, с. 1–2].

У той же час, часопис «Руслан» критикував «Просвіту» за пасивність у поширенні і підтримці цієї ініціативи серед сільського населення, закликаючи її взяти активнішу роль у популяризації кас Райфайзена. Невдоволення також викликала байдужість української інтелігенції до заснування цих інституцій, що пояснювалося опором більшості народовців проти їх діяльності [17, с. 1–2].

Однією з перешкод у створенні спілок Райфайзена були юридичні формальності, через які суди відмовляли у їх реєстрації [18, с. 1–2].

Це позбавило українських селян Галичини можливості покращити своє економічне становище через ці спілки. «Руслан» наводив приклади успіху польських селян, які за підтримки інтелігенції створювали подібні об'єднання, і висловлював занепокоєння пасивністю української інтелігенції, яка не проявляла належної уваги до економічних проблем селян [17, с. 1].

У часописі «Руслан» яскраво простежується концепція економічного самозахисту українського селянства та міщанства в Галичині наприкінці XIX - на початку XX ст. через інституційну розбудову місцевого кредиту та правової допомоги. Автори критично оцінювали соціально-економічне становище українського населення, звертаючи увагу на вразливість селян через брак фахової правничої підтримки та доступного кредитування, що, в свою чергу, спричиняло масове зубожіння, втрату майна і потрапляння у залежність від лихварів та недобросовісних посередників. У одній із публікацій відзначено зусилля українських політиків, зокрема О. Барвінського та А. Вахнянина, які ініціювали в сеймі проекти законів щодо створення сільськогосподарських спілок і поширення кредитних кас системи Райффайзена. Водночас підкреслюється інституційна інертність: незважаючи на створення при Галицькому крайовому відділі бюро для нагляду за кредитними установами і виділення значних коштів, робота просувалася повільно – як через байдужість частини інтелігенції, так і через опозиційні маніпуляції, які гальмували ініціативу. Особливу увагу приділено нездійсненим обіцянкам українських адвокатів і нотаріусів щодо безкоштовної правової допомоги, яка мала б стати противагою зловживанням у виборчому процесі й захистом широких народних мас. У цьому контексті позитивним прикладом наводиться діяльність судді Кульчицького, котрий завдяки особистій енергії майже повністю викоринив лихварство у своєму повіті, на противагу «крикунам-патріотам», діяльність яких обмежувалася деклараціями [16, с. 1].

Аналіз історії пропагування заснування кас Райффайзена через сторінки часопису «Руслан» дозволяє зробити кілька важливих висновків. Часопис

відігравав ключову роль у поширенні ідей кредитно-кооперативного руху в Галичині, ставши платформою для популяризації спілок Райфайзена і їх переваг для сільських громад. «Руслан» не лише інформував, але й залучав читачів до активної взаємодії, адаптуючи кооперативні ідеї до потреб конкретних громад. Попри це, запропоновані християнськими суспільниками реформи не отримали широкого схвалення, а каси Райфайзена, хоча й сприяли об'єднанню громад, не змогли стати масовим явищем.

На зламі XIX–XX ст. серед української інтелігенції Галичини сформувався стійкий переконаний погляд: економічний добробут є фундаментом для культурного розвитку, політичного визволення і загального поступу народу. Ідея національного відродження тісно пов'язувалась із необхідністю економічної самодостатності, яку, у свою чергу, можна було досягти лише через кооперативну організацію зусиль. Особливу увагу у часописі приділено діяльності товариства «Сільський Господар», яке відіграло ключову роль у підвищенні рівня аграрної освіти та економічної грамотності селян. Ця організація проводила освітні лекції з питань народного господарства, залучаючи як духовенство, так і світську інтелігенцію. Окремо підкреслюється значення цих заходів для духовенства, яке мало стати взірцем для селян та сприяти їх економічному розвитку.

В умовах посиленої конкуренції на європейських економічних ринках, галицькі українці дедалі частіше звертали увагу на практику інших народів – німців, чехів, голландців, які довели на практиці: там, де індивідуальні сили надто слабкі, лише спільна організація забезпечує поступ і стійкість. У цьому контексті ініціатива створення товариства «Сільський Господар», яка була реалізована у 1899 р. в містечку Олесько, мала не лише економічне, а й чітко виражене ідеологічне значення. Вона стала черговим проявом усвідомленої економічної мобілізації українців Галичини. Часопис «Руслан» закликав якнайширші кола селянства та інтелігенції згуртуватися навколо нового осередку, що мав би стати джерелом практичного знання, прикладом

господарської ініціативи та фундаментом майбутнього господарського зростання [19, с. 1].

Заснування «Сільського Господаря» було спробою практичної відповіді на запити часу: економічна криза, зростання селянської заборгованості, відсутність доступу до кредиту й освіти у сфері аграрного господарювання потребували рішучих і системних заходів. Саме такими мала стати мережа товариств на зразок «Сільського Господаря», яка поєднувала б народну самоорганізацію, фахову просвіту та інституційне представництво інтересів українських хліборобів у владних структурах.

Один із дописувачів критикував українську інтелігенцію за недостатню увагу до економічних питань та нерозуміння важливості господарського розвитку. Попри певний прогрес у цій сфері, зазначається, що українці значно відставали від сусідніх народів у питаннях економічної самоорганізації. Наголошується на відсутності чіткої стратегії та організованого підходу до господарської діяльності. Закликалося не знеохочуватися труднощами, а продовжувати активну діяльність у сфері економічного піднесення. Наголошується, що економічний розвиток принесе не лише добробут, але й політичну силу та незалежність українського народу [20, с. 1].

У часописі порушувалася проблема економічної відсталості українців Галичини на початку ХХ ст., вказуючи на необхідність розвитку фінансових інституцій для національного самозабезпечення. Один із авторів проаналізував досвід чехів і словенців, які, завдяки активному економічному розвитку, змогли не лише фінансово зміцнити свої громади, а й здобути політичний вплив у межах Австро-Угорщини. Натомість українці залишалися економічно залежними від чужих капіталів, що значно обмежувало їх можливості для політичного розвитку. Центральною тезою є твердження, що без фінансової незалежності неможливо досягти справжньої національної автономії. Важливим моментом у дописі є критика внутрішніх проблем української громади, зокрема політиканства та схильності до

теоретизування, що заважало реалізації конкретних економічних ініціатив. Автор навів невдалі спроби створення фінансових інституцій. Проте він також визнав позитивні зміни – створення «Народної торгівлі», страхового товариства «Дністер» і кредитних спілок, які поступово розширювали економічну базу українців. Він запропонував переймати досвід у чехів, формувати власні фінансові кадри, які могли б розвивати економіку Галичини [21, с. 1–2].

У контексті суспільно-економічного дискурсу на сторінках часопису «Руслан» наприкінці XIX – на початку XX ст. особливої ваги набули статті, присвячені проблематиці сільськогосподарської реформи. Окремі автори вбачали джерело суспільної недуги не лише в індустріальній нерівності, а насамперед – у хибній організації відносин на селі, де концентрувалась основна маса українців. У часописі артикульовано ідею, що лише через економічне зміцнення селян можна досягти справжньої суспільної рівноваги та відвернути політичну дестабілізацію. Автор одного з дописів виводив основоположну роль сільського господарства у забезпеченні матеріального добробуту народу й закликав до глибокої аграрної трансформації, спираючись на концепцію природного права як універсального морального критерію [22, с. 1–2]. У цьому аспекті «Руслан» виконував функцію не лише інформативного органу, а й майданчика для формулювання стратегічних засад української аграрної політики, вкоріненої у морально-правовій традиції.

У «Руслані» наголошено на фундаментальному значенні землі як матеріального підґрунтя суспільного добробуту та основи публічного блага. Вказувалося на необхідності поєднання норм природного права з конкретними положеннями державного законодавства, з метою унормування відносин власності, соціального обов'язку землевласників та справедливого використання ресурсів. Показово, що земля розглядається не лише як об'єкт приватної власності, а як елемент суспільного організму, до якого повинні мати доступ усі члени громади відповідно до морального порядку. Через

призму природного права визначається, що приватна власність на землю легітимна лише тоді, коли вона служить загальному добру, а її утримувачі – виконують соціальну місію [23, с. 1–2]. Це відповідало загальній тенденції «Руслана» – формулювати ідеологічні орієнтири для модернізації українського суспільства в Галичині, де земельна проблема, тісно пов'язана з національною справою, трактувалася як одна з головних передумов успішного національного й соціального розвитку.

У часописі «Руслан» піднімається надзвичайно важливе питання про потребу активізації економічної діяльності серед української спільноти Галичини. Автор публікації зацентрував увагу на тому, що зосередження інтелігенції переважно на політичних питаннях, при нехтуванні економічною сферою, призвело до суттєвих структурних дисбалансів у національному розвитку. Економічна незалежність і добробут, як наголошується, були не лише самодостатньою ціллю, а й передумовою ефективної політичної боротьби та національного самоутвердження. Особливої уваги заслуговує теза про взаємозв'язок національно-політичних і господарських процесів, що простежується як у парламентській практиці (зокрема в діяльності Віденського парламенту), так і в повсякденному житті. На тлі загроз соціально-економічної маргіналізації, викликані еміграційними хвилями та посиленням конкурентного тиску інших національних груп, автор закликав до згуртування зусиль навколо інституцій типу «Дністер» чи «Кредитовий союз», які вже продемонстрували успішні практики. Поряд із цим, пропонується зміцнити інформаційно-аналітичний та освітній супровід економічного поступу – через публіцистику, популяризацію аграрно-кооперативної справи та перенесення «Сільського Господаря» до Львова як осередку координації національного господарського руху [24, с. 1].

Надзвичайно тривожним сигналом для українського суспільства наприкінці XIX – на початку XX ст. стала стрімка хвиля зростання заборгованості селянських господарств, що охопила всю Австро-Угорщину, але особливо болісно вдарила по українському населенню, позбавленому

розвиненої буржуазії, міщанства чи промислової підтримки. Село залишалося єдиною економічною й соціальною опорою нації, а його занепад означав загрозу не лише матеріальному добробуту, а й самому існуванню української спільноти в Галичині. Європейські правники й економісти вказували на системний характер кризи: надмірне залучення селян до боргових зобов'язань, непродуктивне використання кредитів, зростання конфіскацій і продажів господарств через несплату боргів. Для українців, які не мали потужних економічних верств, така тенденція означала ризик втрати етнокультурного субстрату, подібно до процесів, що раніше відбулися в Англії та Ірландії, де ліквідація селянства призвела до його соціального знеособлення. Усвідомлюючи цю небезпеку, українська інтелігенція, преса й політичні діячі, зокрема у публікаціях часопису «Руслан», закликали до негайних заходів для порятунку селянства, наголошуючи, що вирішення проблеми полягає не лише у фінансових реформах чи зниженні процентних ставок, а передусім у підвищенні продуктивності й рентабельності сільського господарства. У цьому контексті пропонувалися конкретні шляхи модернізації аграрного сектору – розвиток кооперації, меліорація, вдосконалення системи збуту продукції, поліпшення тваринництва, запровадження нових агротехнічних практик – що мало забезпечити стабільність, самодостатність і тривале виживання українського села [25, с. 1].

Проаналізувавши публікацію О. Барвінського варто відзначити її концептуальну цілісність і глибоку критичну спрямованість щодо внутрішніх структурних дисфункцій у сфері економічного самоорганізування українського суспільства Галичини. Автор виходив за межі декларативного заклику до дотримання принципу «свій до свого», пропонуючи системне бачення причин його обмеженої ефективності в реальній суспільно-економічній практиці. У своїй аргументації Барвінський демонструє високу аналітичну культуру, наголошуючи, що головними бар'єрами для розвитку українського господарського життя є не лише пасивність чи байдужість

населення до національного ремісництва, торгівлі та промисловості, але й дефіцит професійної компетентності, етичних засад підприємництва та взаємної довіри між суб'єктами господарювання. Особливої уваги заслуговує його теза про необхідність синтезу патріотичних і раціонально-економічних імпульсів: справжній економічний патріотизм, за Барвінським, не може ґрунтуватися лише на емоційному чиннику національної солідарності, а повинен спиратися на якість продукції, чесну конкуренцію, відповідальність перед споживачем і громадою. У цьому контексті економічна ініціатива розуміється як форма соціального діалогу між виробником і суспільством, заснована на взаємній відповідальності та довірі. Барвінський трактує економічну самоорганізацію як одну з найефективніших форм національного спротиву в умовах політичного підпорядкування та етнічної дискримінації, водночас – як шлях до поступової соціальної й культурної емансипації. Його критика має конструктивний характер, оскільки включає практичну програму дій: посилення внутрішньої дисципліни, запровадження системної економічної освіти, адаптацію успішних моделей господарської самоорганізації (зокрема чеського зразка) та координацію діяльності громадських інституцій у напрямі формування сталого національного економічного середовища [26, с. 1–2].

Таким чином, аналіз публікацій часопису «Руслан» засвідчує його визначальну роль у формуванні та популяризації комплексного бачення аграрного питання як феномена, що поєднує господарські, моральні, соціальні та національні виміри. У публіцистиці видання простежується прагнення інтегрувати західноєвропейські концепції сільськогосподарської кооперації, передусім модель Райфайзена, в соціально-економічний контекст галицького села, адаптуючи їх до реалій українського селянства. «Руслан» послідовно обґрунтовував тезу про те, що економічне зміцнення хліборобського стану є необхідною умовою політичної емансипації та національної консолідації українців Галичини, акцентуючи на потребі залучення інтелігенції до організаційного, освітнього й фінансового

забезпечення аграрних ініціатив. Видання виконувало роль комунікативного посередника між різними соціальними групами – селянством, духовенством, учительством, парламентаріями та кооператорами, формуючи спільний дискурс модернізації сільського господарства. Центральною в ідейній системі «Руслана» була концепція моральної реформації села через економічну самодостатність і соціальну солідарність: кредитні спілки трактувалися як інструмент не лише матеріального добробуту, а й морального оздоровлення громади, покликаний виховати активного, дисциплінованого та відповідального господаря. Водночас у публікаціях наголошувалося на потребі інституційного перетворення аграрного стану – від розпорошеної верстви до репрезентативної корпорації з публічно-правовим статусом, спроможної захищати власні інтереси в суспільно-політичному просторі. Така позиція узгоджувалася з актуальними європейськими соціально-економічними концепціями, проте набувала в «Руслані» виразно національного характеру, підпорядкованого ідеї культурного й духовного відродження. У підсумку аграрне питання постає у дискурсі часопису не як окремий економічний сюжет, а як інтегральна категорія модерного національного розвитку, покликана забезпечити формування нового типу українського громадянина – економічно самостійного, морально відповідального та національно свідомого.

3.2 Висвітлення еміграційних процесів українців

Наприкінці XIX – на початку XX ст. проблема еміграції посіла одне з провідних місць у суспільному дискурсі Галичини. Масовий виїзд українського населення за океан та до європейських країн став не лише соціально-економічним, але й культурним та політичним явищем, яке безпосередньо впливало на динаміку національного руху. В умовах малоземелля, високого рівня безробіття та обмежених економічних перспектив сільське населення Галичини дедалі частіше розглядало

еміграцію як єдиний шлях до поліпшення матеріального становища. Разом із тим, відтік працездатної частини громади створював нові виклики для розвитку краю, загострював соціальні проблеми та порушував питання збереження національної ідентичності в умовах діаспори.

Часопис «Руслан» став одним із найважливіших друкованих органів, який систематично відображав еміграційні процеси українців, надаючи їм суспільного резонансу. Видання не лише інформувало громадськість про масштаби та наслідки еміграції, але й формувало ставлення до цього явища в середовищі української інтелігенції та широких верств населення. Публікації в «Руслані» відзначалися прагненням до аналітичного підходу: вони розглядали економічні передумови еміграції, оцінювали її соціальні наслідки, а також акцентували на культурно-національних ризиках, зокрема можливості асиміляції та втрати етнокультурної ідентичності.

Водночас у дописах газети простежується прагнення надати читачам практичні знання про умови життя українських колоністів у різних країнах світу – від Боснії та Німеччини до Бразилії та США. Окрему увагу приділяли діяльності священнослужителів, громадських діячів та просвітніх товариств, які намагалися забезпечити новоприбулим емігрантам духовну, культурну й організаційну підтримку.

Особливу вагу мають публікації, у яких простежується взаємозв'язок між економічними факторами еміграції та політичними наслідками цього явища. Видання показувало, що заробіткова міграція ставала елементом ширших суспільно-політичних трансформацій, впливаючи як на становище українців у країнах поселення, так і на розвиток національної ідеї у самій Галичині. У такий спосіб «Руслан» виступав майданчиком для формування суспільного бачення еміграції як складного й багатогранного процесу, що виходить далеко за межі суто економічних реалій.

У публікаціях газети наголошувалося, що, попри численні патріотичні апеляції та моральні застереження, українська еміграція набувала незворотного характеру, що загрожувало демографічному, економічному та

культурному потенціалу краю. Автори вказували на системну відсутність як урядових, так і громадських механізмів супроводу та підтримки емігрантів – і на етапі виїзду, і вже після прибуття за океан. На сторінках видання стверджувалося, що еміграцію не можна вважати явищем ані тимчасовим, ані побічним – натомість її слід осмислити як постійну складову суспільного життя, яка потребує чіткого планування, соціальної адаптації та захисту інтересів трудових мігрантів [27, с. 1]. Такий підхід до еміграційної проблематики не лише відображав позицію редакції як виразника інтелектуального середовища, але й слугував спробою актуалізувати відповідальність політичних та церковних еліт за долю емігрантів як частини національного організму.

У суспільно-політичному дискурсі часопису *«Руслан»* питання еміграції постає не лише як демографічне явище, але й як глибоко національна проблема, що зачіпає фундаментальні аспекти самоідентифікації українського селянства Галичини. У публікаціях видання наголошується на трагічному характері спонтанної, неорганізованої еміграції, яка, позбавлена інституційної підтримки, призводить до моральної дезорієнтації емігрантів, втрати зв'язку з рідною громадою та асиміляції у новому соціальному середовищі. Відсутність належного супроводу – як у момент від'їзду, так і за кордоном – перетворює еміграцію на шлях «інтернаціонального робочого матеріалу», в якому затираються етнокультурні особливості. Видання критично оцінює домінування переселенської еміграції, що виснажує ресурси краю та сприяє демографічному занепаду, натомість висловлює підтримку тимчасовій, заробітчанській еміграції, яка може сприяти економічному зростанню села, набуттю нового досвіду та культурного збагачення [28, с. 1]. У цьому контексті *«Руслан»* не лише діагностував соціальну хворобу, але й пропонує конкретні механізми її лікування: впровадження організованих форм підтримки трудової міграції, створення дорадчих центрів та інформаційних мереж, здатних убезпечити емігрантів від експлуатації та сприяти збереженню національної ідентичності.

У дискурсі еміграційної проблематики, представленому на сторінках «Руслана», чітко артикульовано концепцію організованої заробітчанської еміграції як потенційного засобу соціально-економічного оздоровлення українського села. У публікаціях часопису наголошується на тому, що за умов відсутності фахової освіти, недостатнього розвитку дрібного промислу, промислових ініціатив та нерозвиненої ринкової інфраструктури, саме заробіткова еміграція могла би відіграти роль компенсаторного чинника для малоземельного і переобтяженого селянина. Вона подається не як національна втрата, а як важливий етап особистісного зростання, економічного підсилення родини й громади, а також як засіб здобуття досвіду і нового світогляду. У цьому контексті «Руслан» пропагує модель еміграції, що ґрунтується на свідомому виборі, матеріальній підготовці та моральному укоріненні в національній ідентичності, протиставляючи її хаотичному від'їзду без мети й організації. Зокрема, редакція закликає громади, батьків, священників і читальні формувати позитивне ставлення до трудової еміграції серед молоді, створюючи навколо неї ауру соціального обов'язку й національного служіння, а не сорому чи зречення [29, с. 1]. Таке трактування еміграції свідчить про прагнення інтелектуального середовища перетворити цей масовий феномен на чинник мобілізації, а не дезінтеграції українського народу.

У публікаціях часопису «Руслан» на межі XIX–XX ст. питання еміграції набуває стратегічного звучання, поступово перетворюючись із маргінального явища на предмет національного планування. Редакція перетлумачувала заробіткову еміграцію не як загрозу, а як потенційний інструмент модернізації української селянської верстви, що мала б принести користь не лише окремим особам, але й усьому народові. Зокрема, особливо актуалізується потреба переходу від стихійного, дезорганізованого виїзду до впорядкованої, фахової, підготовленої міграційної політики. У контексті зростання хвиль еміграції, спричинених страйковими рухами, економічним тиском, адміністративними репресіями та моральною втомою селян,

«Руслан» бачить у цих процесах не втрату, а шанс – шанс на утворення «американської України», де нові колонії могли б стати продовженням історичної нації. Часопис послідовно відстоював ідею створення інформаційної інфраструктури – посередницьких бюро, духовних місій, механізмів передачі знань і досвіду – для забезпечення гідного старту українським переселенцям у Канаді та США [30, с. 1]. Така позиція засвідчує не лише глибоке розуміння соціально-економічних трансформацій доби, а й намагання редакції бути не лише рупором суспільних настроїв, а й їх провідником та організатором.

На шпальтах часопису «Руслан» неодноразово порушувалося питання необхідності державного регулювання еміграційних процесів, які набули масового характеру в умовах соціально-економічної кризи кінця XIX – початку XX ст. Одним із вагомих документів, що засвідчує рівень суспільної зрілості цього питання, є оприлюднене у виданні колективне звернення з пропозиціями до уряду щодо впорядкування переселенської політики. У документі міститься шість пунктів, які охоплюють ключові напрями еміграційної реформи: від розроблення загальнодержавного закону про переселення, що поєднував би гарантії свободи з імперативними нормами безпеки, до створення спеціалізованої державної інституції з контролю та підтримки мігрантів, розширення консульської опіки за кордоном та статистичного моніторингу міграційних потоків. Автори звернення, виходячи з реалій доби, підкреслюють важливість не лише правового, але й економічного та морального захисту емігрантів, а також необхідність інституціоналізації зв'язків між виселенцями й батьківщиною. Особливу увагу приділено пропозиції спрямування потоку еміграції через порт Трієст та розвитку відповідної інфраструктури, включно з підтримкою транспортних компаній, що спеціалізувалися на перевезенні мігрантів [31, с. 1–2].

Часопис «Руслан» повідомляв про активний еміграційний рух серед селян Заліщицького повіту до Канади наприкінці XIX ст. Щомісяця родини з

сіл Синьків, Колодрібка, Блищанка, Щитовець та інших східних сіл виїжджали за океан, а у серпні-вересні 1899 року цей процес поширився на нові села, такі як Печарна, Жежава та Дзвиняч. В еміграції брали участь не лише бідніші верстви, а й господарі, які володіли більше 6 моргами поля, що виїжджали через незадоволення місцевими умовами життя та в пошуках кращих економічних можливостей [32, с. 2].

Часопис «Руслан» висвітлює масову еміграцію з Яворівського повіту, де за кілька тижнів понад тисячу людей виїхало до Канади та Румунії. Основною причиною цієї еміграції була зростаюча бідність, що загострилася після неврожаю, через що селяни змушені були закладати свої речі та голодувати [33, с. 3]. У статтях також наголошувалося на значній кількості українських емігрантів у Канаді, яка на початку ХХ ст. становила близько 20 000 осіб, і підкреслювалася важливість підтримки української преси для захисту інтересів громади за кордоном.

У статтях «Руслана» приділялася особлива увага викликам, з якими стикалися українські емігранти в Канаді, зокрема необхідності зберігати власну ідентичність, культуру та віру в новому середовищі. Підкреслювалася важливість не піддаватися впливу інших етнічних груп або релігійних конфесій для успішної адаптації [34, с. 1].

Також відзначалося створення нових поселень, особливо в Манітобі, яка мала значний потенціал для розвитку. Автори наголошували на великому попиті на робочу силу та можливостях заробітку для працьовитих людей, а також на доступності землі для поселення, попереджаючи про варіації в ціні залежно від розташування та інфраструктури.

Автор, розглядаючи еміграцію українців до провінції Альберта, підкреслював її переваги, такі як родюча земля та можливість оселитися, проте також зазначав недоліки, зокрема, суворий клімат і обмежені можливості працевлаштування. Він закликав до обережного підходу до еміграції, рекомендував добре підготуватися та розглянути всі альтернативи,

включно з роботою в Галичині, наголошуючи на важливості обдуманого рішення [35, с. 2].

У публікаціях часопису «Руслан» систематично порушувалися питання міжнаціональних відносин у середовищі українських емігрантів у Північній Америці, зокрема в Канаді. Відзначалося переважно мирне співіснування українців з місцевими автохтонними народами (індіанцями), натомість висловлювався скепсис щодо інтеграційної перспективи єврейського населення, що, зокрема, відображено в публіцистичних виступах Кирила Ґеника. Такі оцінки віддзеркалюють специфіку етнічних стереотипів та напружень, притаманних галицькому соціокультурному контексту кінця XIX – початку XX ст., які були перенесені у нове середовище разом із хвилею еміграції.

У своєму аналізі причин трудової еміграції галицького та буковинського селянства до Північної Америки К. Ґеник акцентував на соціально-економічних чинниках, зокрема на погіршенні умов життя малоземельних господарів [36, с. 1–2]. Він розглядав еміграцію як природну відповідь на відсутність можливостей для економічного поступу в межах Австро-Угорської монархії, наголошуючи на її універсальності серед багатьох європейських народів. Ґеник піддавав критиці представників інтелігенції, які трактували масову еміграцію як загрозу національному життю, звинувачуючи їх у соціальній відірваності й ігноруванні потреб селянського прошарку. Навіть попри труднощі адаптації у новому середовищі, автор стверджував, що українські переселенці мали більше шансів для економічного самозабезпечення за кордоном, аніж удома [37, с. 1–2]. Важливим елементом його дискурсу було також застереження проти ідеалізації еміграційного досвіду, зокрема у полеміці з о. Поливкою, якого Ґеник критикував за суб'єктивний і фрагментарний опис умов життя в Канаді. Він наголошував на потребі об'єктивного, неупередженого погляду на еміграцію, який би поєднував розуміння соціальних ризиків із визнанням

нових можливостей для національного розвитку за межами батьківщини [37, с. 1–2].

У своїх публікаціях К. Ґеник наголошував на географічному та аграрному різноманітті Канади, підкреслюючи, що ця країна, попри велику площу, включає як малоприсадатні для ведення сільського господарства території, так і регіони з високим сільськогосподарським потенціалом. Особливу увагу він звертав на Центральну Канаду, зокрема провінцію Манітобу, яку вважав придатною для сільськогосподарської колонізації. Ґеник окреслював історичну динаміку української еміграції, зазначаючи, що переселення селян з Галичини та Буковини активізувалося після прокладання залізничних сполучень до Манітоби. У цьому контексті він згадував і ранні випадки української присутності в Канаді, датовані ще початком ХІХ століття, що свідчило про глибші історичні корені української присутності на північноамериканському континенті.

Особливу увагу Ґеник приділяв діяльності еміграційних агентів, які, за його словами, відігравали ключову роль у стимулюванні переселенських процесів. Автор наголошував на економічній мотивації цих агентів, які діяли в межах комерційної системи посередництва, отримуючи винагороду від канадського уряду за кожного залученого переселенця. Така практика, на думку дописувача, призводила до того, що значна частина емігрантів вирушала до Канади без належного інформування про умови життя, адаптаційні труднощі та економічні ризики, пов'язані з освоєнням нових земель. Згодом, у відповідь на стрімке зростання кількості іммігрантів з Галичини, канадський уряд змінив політику стимулювання еміграції, скасувавши виплати агентам з метою обмеження подальшого переселення. Цей факт, на думку Ґеника, засвідчував як спонтанність, так і недостатню прорахованість еміграційної політики обох сторін – як канадської, так і австро-угорської [38, с. 1–2].

К. Ґеник окреслював низку структурних і соціально-економічних труднощів, з якими стикалися українські емігранти з Галичини після

прибуття до Канади. Зокрема, він звертав увагу на несприятливе співвідношення валют: канадський долар мав нижчу купівельну спроможність порівняно з австрійським гульденом, що створювало додаткові фінансові бар'єри для переселенців. Значна частина іммігрантів прибувала практично без матеріальних ресурсів, оскільки витрати на подорож та початкове облаштування були вкрай високими. Попри початкові зусилля канадського уряду щодо працевлаштування новоприбулих, швидке зростання еміграційного потоку зробило неможливою системну допомогу з боку держави. Унаслідок цього чимало переселенців опинилися в стані економічної маргіналізації, без стабільного доходу та доступу до засобів для існування, що ускладнювало процес адаптації [39, с. 2].

Особливої актуальності набувала земельна проблема, яка була критично важливою для селян-емігрантів, більшість із яких традиційно залежала від аграрного способу життя. Ґеник підкреслював, що у провінції Манітоба, яка була основним регіоном первинного поселення, придатні до обробітку земельні ресурси вже були майже повністю освоєні. Це ускладнювало процес отримання нових ділянок і змушувало емігрантів шукати альтернативні можливості, зокрема в провінції Альберта, де ще залишалися доступні незайняті землі. Водночас доступні території часто знаходилися у віддалених районах, позбавлених належної інфраструктури, що створювало логістичні та соціальні проблеми. Крім того, Ґеник акцентував на високому рівні витрат на проживання, матеріальне облаштування та господарську діяльність, які перевищували рівень середніх заробітків. Усе це вимагало від емігрантів виняткової витривалості, адаптивності та готовності до праці в умовах соціальної та економічної нестабільності [39, с. 2].

У публікаціях часопису «Руслан» окреслювалися ключові виклики, пов'язані з еміграційним рухом до Канади, зокрема зростання вартості переїзду, що стало наслідком змін у тарифній політиці транспортних компаній. Така ситуація суттєво ускладнювала процес міграції для

представників малозабезпечених верств населення і порушувала питання доцільності еміграції загалом. Автори наголошували на необхідності всебічного і раціонального аналізу потенційними емігрантами всіх аспектів переселення – від фінансових витрат і умов проживання до можливостей працевлаштування. У цьому контексті особлива увага приділялася категорії сімейних мігрантів, для яких ризики були значно вищими. У зв'язку з цим К. Генік рекомендував, щоб еміграцію на початковому етапі здійснювали переважно самотні особи, які могли б заробити кошти на новому місці, перш ніж перевозити свої родини. Такий підхід, на його думку, дозволяв мінімізувати соціальні й економічні втрати та знижував рівень еміграційного стресу [40, с. 2].

Окрім соціально-економічних чинників, Генік порушував і питання природно-кліматичних та політичних ризиків, що супроводжували процес адаптації українських селян у Канаді. Він наголошував, що аграрні перспективи в новому середовищі були залежні від кліматичних умов, які нерідко характеризувалися посухами та неврожайами, що, в свою чергу, негативно позначалося на добробуті переселенців. У політичному аспекті Генік здійснив критичний аналіз внутрішньоканадських партій – лібералів і консерваторів, підкреслюючи, що їх діяльність не відповідала інтересам широких соціальних груп, зокрема сільського населення [41]. Окреме занепокоєння в публікаціях викликала конфесійна напруга в середовищі українських емігрантів, зокрема антикатолицькі настрої, які посилювалися через випадки зловживань з боку римо-католицького духовенства та активну москвофільську пропаганду [39, с. 2]. Такий комплекс чинників свідчив про необхідність формування виваженої еміграційної політики, орієнтованої на захист культурної, релігійної та соціальної ідентичності українців за кордоном.

Масова еміграція галицького селянства до Канади наприкінці XIX – на початку XX ст. становила вагоме історичне явище, зумовлене низкою соціально-економічних, політичних і культурних чинників. Серед основних

причин еміграції дослідники виокремлюють аграрну кризу, низький рівень матеріального забезпечення, обмежені можливості для економічного розвитку та національно-етнічні утиски в межах Австро-Угорської монархії. Для широких верств сільського населення Канада уявлялася простором соціальних і економічних перспектив, що відкривав можливість поліпшення матеріального становища та забезпечення стабільнішого майбутнього для наступних поколінь.

Часопис широко висвітлював і проблему діяльності еміграційних агентів, котрі, використовуючи уразливість бідного селянства, стимулювали масовий відтік населення за океан, зокрема до Бразилії. Репрезентації еміграційного досвіду в матеріалах видання містили свідчення про складні умови праці та життя переселенців: відсутність належного інструментарію (плугів, робочої худоби), неможливість ефективного ведення сільського господарства, нестачу харчових ресурсів та проблеми з адаптацією в новому середовищі [42, с. 1–2].

Окрему увагу привертає аналіз методів роботи одного з найвпливовіших еміграційних агентів того часу – Нодарі, який застосовував різноманітні стратегії вербування селян: поширення друкованої продукції, адресні листи, пропагандистські повідомлення щодо «переваг» переселення. Такі практики ілюструють механізми маніпулятивного впливу агентів на свідомість потенційних емігрантів і розкривають специфіку формування міграційних потоків у досліджуваній період [43, с. 1–2].

Публікації «Руслану» також акцентували на складних випробуваннях українських мігрантів у Бразилії, серед яких – голод, недостатнє та низькоякісне житло, обмежений доступ до медичної допомоги, важка праця за мізерну винагороду. Умови праці на кавових плантаціях характеризувалися високим рівнем експлуатації, що призводило до фізичного виснаження, психологічних криз і соціальної дезінтеграції. Недостатність харчування, низький рівень гігієни та медичного обслуговування підвищували вразливість переселенців до захворювань, збільшуючи

смертність та спричиняючи розпад багатьох родин – через хвороби, зловживання алкоголем або розлучення [44, с. 1].

Часопис «Руслан» послідовно висвітлював спектр викликів, із якими зіштовхувалася українська еміграція до Бразилії, акцентуючи, зокрема, на зусиллях щодо збереження культурної та національної ідентичності. У низці публікацій наголошувалося на необхідності інституційної підтримки діаспори, яка мала б реалізовуватися шляхом скерування духовенства та поширення національної літератури, що сприяло б збереженню культурної спадщини та духовно-моральних засад громади. Поряд із цим відображалися конфлікти з польськими колоністами, які здійснювали асиміляційний тиск на українське населення [45, с. 1–2]. Такі матеріали демонструють здатність української діаспори протистояти зовнішнім асиміляційним впливам та підтверджують її відданість культурній самобутності.

Серія статей К. Студинського під назвою «З бразильського пекла», опублікована на шпальтах газети «Руслан», становить цінне джерело для дослідження соціально-економічних і культурних аспектів української еміграції до Латинської Америки наприкінці XIX ст. У цих публікаціях автор ґрунтовно аналізує феномен так званої «еміграційної лихоманки» 1895 року, що охопила село Кип'ячка поблизу Тернополя, розкриваючи механізми агітаційної діяльності агентів, які за допомогою маніпулятивних обіцянок і фальсифікованих відомостей спонукали селян до переселення в Бразилію. Студинський підкреслює роль місцевих авторитетів у легітимації таких дій, що сприяло формуванню ілюзорних уявлень про можливість швидкого економічного збагачення та соціального піднесення за океаном. На основі конкретних прикладів, зокрема історії родини Ковальських із Кип'ячки, публіцист детально відтворює драматичний досвід українських переселенців, які, потрапивши в умови плантаційної економіки Бразилії, зазнали економічної експлуатації, соціальної ізоляції та моральної дезорієнтації. Автор акцентує на контрасті між очікуваннями емігрантів і реальними умовами їхнього життя, позначеними виснажливою працею, борговою

залежністю, браком життєво необхідних ресурсів і неможливістю підтримувати релігійне та культурне життя громади. Статті Студинського не лише документують побутові й економічні реалії українських емігрантів у Бразилії, але й виконують важливу суспільно-просвітницьку функцію, застерігаючи потенційних переселенців від необдуманих кроків і формуючи критичне ставлення до діяльності еміграційних агентів [46, с. 1–2].

У публікаціях «Руслану» наголошувалося на високому рівні смертності серед мігрантів, включно з дітьми, що призводило до трагічних випадків зникнення цілих родин. Родина Ковальських, подібно до багатьох інших, прагнула повернення на батьківщину, однак здійснення цього наміру ускладнювалося борговими зобов'язаннями перед власниками плантацій. Система відпрацювання боргів фактично закріплювала мігрантів у стані залежності, роблячи процес повернення соціально та економічно обтяжливим [47, с. 1–2].

Часопис також відображає складну міжетнічну динаміку у Куритибі, де просторово-соціальна структура громади визначалася відмінностями між українцями й поляками: перші здебільшого концентрувалися на сільських околицях, тоді як другі мали сильні позиції в міському середовищі. У відповідь на асиміляційний тиск українці активно вибудовували власні інституції, серед яких церква та товариство «Просвіта», що стали інструментами консолідації громади та платформами для обговорення й розв'язання колективних проблем [48, с. 1].

Особливого значення в цьому контексті набули ініціативи отця С. Кизими, який у Прудентополісі заснував публічну школу з викладанням українською та польською мовами. Його діяльність поєднувала риси національно-культурного служіння та міжетнічного посередництва: священник пожертвував власне житло для потреб закладу та взяв на себе половину фінансових витрат. Такі кроки відображають прагнення не лише до збереження української освітньої та культурної традиції, а й до формування

основ міжетнічної співпраці в умовах багатокультурного середовища бразильських колоній [49–50].

Часопис «Руслан» акцентує увагу на організаційних стратегіях, спрямованих на духовний і культурний розвиток українських поселень у Бразилії. Важливим елементом цих стратегій була інституціоналізація церковної діяльності шляхом відрядження місій та призначення апостольських делегатів, які забезпечували координацію пасторальної роботи серед емігрантів. Особливу роль у цьому процесі відіграли отці-василіяни, відправлені до штату Парана з метою надання духовної опіки українській громаді, що сприяло збереженню релігійної ідентичності в умовах багатоконфесійного середовища [51, с. 1].

У серпні 1902 року під керівництвом Стефана Петрицького засновано першу українську організацію в Куритибі – товариство «Просвіта». Петрицький, представляючи «Комітет Парани», утворений у Львові в 1901 р., прибув до Бразилії з метою організації культурно-освітнього життя емігрантів, засновуючи школи та читальні, що мали стати осередками формування національної свідомості та підтримки освітніх ініціатив серед переселенців [49].

Водночас публікації у «Руслані» засвідчують численні труднощі, пов'язані з інституційною розбудовою громади. Зокрема, відзначається дефіцит кваліфікованих керівників, що негативно позначалося на ефективності громадських ініціатив. Прикладом є діяльність Стефана Петрицького, чия обмежена адміністративна підготовка та відсутність управлінського досвіду перешкождали успішному виконанню ним організаційних функцій. Цей випадок ілюструє структурні слабкості ранніх українських організацій у Бразилії, зумовлені браком фахових кадрів і недосконалістю механізмів управління [52, с. 2–3].

Часопис «Руслан» детально висвітлює соціально-економічні та правові труднощі української колонії в штаті Парана, зумовлені зловживаннями з боку бразильського комісара Гама та недостатнім рівнем підтримки з боку

австрійського консульства [53, с. 1–2]. Ситуація ускладнювалася фінансовою неспроможністю значної частини поселенців придбати земельні наділи, що зумовлювало їх економічну залежність і провокувало внутрішні конфлікти.

Бразильські урядові чиновники послідовно тиснули на українських переселенців, вимагаючи сплати коштів за землю, що змусило їх звернутися до австрійських дипломатичних представництв із проханням про правовий та політичний захист. Втім, консульство виявилось неспроможним ефективно захистити їх інтереси. Попри неодноразові апеляції громади та очевидні матеріальні труднощі, адміністративний тиск із боку місцевих посадовців тривав, що лише поглиблювало кризу [54, с. 1–2]. Лише після усунення комісара з посади рішенням губернатора ситуація частково стабілізувалася.

Публікації у «Руслані» також репрезентують складні умови побуту колоністів, які прибували з обмеженими фінансовими ресурсами. Українцям нерідко виділяли малопродуктивні земельні ділянки за завищеними цінами, що у поєднанні з нестабільністю зернового ринку призводило до суттєвих економічних втрат. Як наслідок, значна частина мігрантів була змушена шукати альтернативні джерела заробітку, зокрема на будівництві залізниць та інших інфраструктурних об'єктів. Проте й тут вони часто стикалися з системними проблемами – затримками виплат та випадками повної невивплати заробітної плати [55, с. 2].

Одним із найскладніших аспектів функціонування українських емігрантських громад у Бразилії наприкінці XIX – на початку XX ст. стала організація системи освіти як ключового інструменту збереження культурної та національної самобутності. Попри прагнення колоністів засновувати навчальні заклади й залучати освічених співвітчизників до викладання, їхні зусилля наштовхувалися на суттєві перешкоди, зумовлені браком фінансової підтримки з боку бразильської держави та відсутністю належної координації між вихідцями з різних регіонів Галичини. У результаті процес інституціоналізації освіти відбувався повільно, що негативно позначалося на можливості передавання мови, культурних цінностей і національних

традицій молодшому поколінню. Газета «Руслан» наголошувала, що саме релігійність і духовна консолідація громади виступали чинником, який частково компенсував брак освітніх структур, сприяючи збереженню моральних орієнтирів та етнокультурної ідентичності. Водночас публікації видання виявляють глибоке занепокоєння ризиком асиміляції української молоді в іншомовному середовищі, що підкреслювало необхідність поширення української преси, навчальних матеріалів і книжкових видань серед діаспори. Особливу увагу приділяли потребі в україномовних підручниках, зокрема букварях, а також у підтримці духовенства, діяльність якого забезпечувала морально-релігійний та освітній фундамент емігрантських спільнот. Важливим чинником національного самоутвердження українців у Бразилії стало звернення до галицьких культурно-освітніх інституцій – «Просвіти» та «Руслана», які забезпечували необхідні ресурси для підтримки культурної тяглості, обміну інформацією та консолідації громади за кордоном [56, с. 1–2].

Часопис «Руслан» послідовно акцентував на труднощах, із якими стикалися українські поселенці в Бразилії, підкреслюючи роль місіонерської діяльності у збереженні культурно-релігійної спадщини. Збереження традиційно-обрядової практики, тісно пов'язаної з греко-католицьким обрядом, розглядалося як ключовий чинник підтримання національної ідентичності в умовах еміграційного середовища [57, с. 2].

Фінансово-економічні обмеження істотно ускладнювали становище молодих колоністів, які через брак ресурсів не мали змоги придбати власні земельні ділянки й вимушено залишалися у батьківських господарствах. Така ситуація породжувала додаткові соціально-економічні проблеми всередині громади. Основним видом зайнятості залишалось сільське господарство, орієнтоване на вирощування кукурудзи, жита, квасолі, вівса та льону. Водночас поселенці зіштовхувалися з екологічними викликами, зокрема з нашествиям мурах, які завдавали значної шкоди врожаю та майну, що ускладнювало їх господарське й побутове облаштування [58, с. 2].

Еміграція українців до Бразилії наприкінці XIX – на початку XX ст. становить важливий етап у соціально-економічній та культурній історії українського народу, позначений формуванням перших українських колоній у Південній Америці. Часопис «Руслан» виконував ключову функцію в документуванні цього процесу, відображаючи не лише побутові й економічні аспекти життя переселенців, а й глибші соціокультурні та національні виміри еміграції. Як одне з провідних періодичних видань галицької доби, «Руслан» подавав аналітичні матеріали, які фіксували проблеми адаптації українських громад у новому середовищі, формування освітніх і релігійних інституцій, а також питання збереження національної ідентичності. Газета виступала своєрідним інтелектуальним посередником між метрополією та діаспорою, сприяючи формуванню колективної пам'яті про досвід трудової еміграції та збереженню національних традицій у віддалених регіонах світу.

Особливу увагу «Руслан» приділяв міжетнічним і конфесійним суперечностям, що виникали між українськими, польськими та іншими громадами в колоніях Бразилії та Аргентини. У публікаціях порушувалися питання дискримінаційної політики польського католицького духовенства й місцевої адміністрації, які перешкоджали будівництву українських церков і шкіл. Попри це, українські поселенці виявляли значну внутрішню згуртованість і релігійну стійкість, організовуючи громади та релігійні відправи навіть за відсутності офіційних дозволів. Показовим джерелом для розуміння становища українських емігрантів став репортаж польського священника Станіслава Циналевського, який, попри спроби автора «ополячити» вихідців зі Східної Галичини, засвідчив їхнє прагнення зберегти етнокультурну окремішність. Попри економічні труднощі, природні виклики та соціальну ізоляцію, українці демонстрували здатність до самоорганізації й духовного опору, що стало підґрунтям для подальшого розвитку національних інституцій української діаспори в Латинській Америці. [59–60].

Еміграція галицьких селян до Боснії і Герцеговини наприкінці XIX – на початку XX ст. спричинила формування в цьому регіоні значних українських

колоній. Серед найбільших поселень були Дубровіна (265 сімей), Дев'ятин (150 сімей), Дитляк (40 сімей), Кам'яниця (46 сімей), Козара (70 сімей), Гайова (36 сімей), Ціленець (28 сімей), Горішній Раковаць (60 сімей). Ці осередки ставали важливими центрами соціокультурного та громадського життя, демонструючи здатність переселенців до адаптації та водночас їх цілеспрямовані зусилля зі збереження національної ідентичності в новому середовищі [61, с. 1–2].

Одна з публікацій у часописі «Руслан» акцентує увагу на хвилях української міграції до Боснії і Герцеговини на початку ХХ ст., що стало важливим соціально-економічним феноменом доби. Масовий виїзд селян із Чортківського, Буцацького та низки інших повітів Галичини свідчив про глибину кризових процесів у сільській місцевості, зумовлених малоземеллям, низьким рівнем життя та браком економічних перспектив. Переселенці вирушали до нових земель у пошуках соціальної стабільності, можливості господарювання й працевлаштування, насамперед у лісовій галузі. Проте брак належної підготовки, обмежене знання місцевих мов і звичаїв, а також недостатня поінформованість про реальні умови життя створювали передумови для численних труднощів у процесі адаптації. У публікаціях наголошувалося на міжкультурних непорозуміннях і соціальній ізоляції переселенців, що нерідко призводило до їх економічної експлуатації з боку місцевих підприємців і посередників.

Особливий аналітичний наголос у статтях «Руслана» робився на соціально-економічних передумовах міграційного руху та необхідності його системного вивчення. Автори підкреслювали, що головною метою урядових і приватних структур, які сприяли переселенню, було залучення дешевої робочої сили для освоєння ресурсів, зокрема у сфері лісозаготівлі, якою здебільшого керували великі єврейські консорціуми. Останні використовували вразливість українських селян, які, через необізнаність і відсутність соціального захисту, ставали жертвами економічної експлуатації. У статтях також зазначалося, що неефективність державних механізмів

регулювання міграційних процесів та відсутність цілеспрямованої інформаційної політики лише поглиблювали проблему. Тому публіцисти «Руслана» наполягали на необхідності поширення достовірних відомостей про умови життя в країнах переселення, вироблення державної програми підтримки емігрантів і створення системи контролю за діяльністю приватних агентів, що мало б сприяти зменшенню масштабів стихійної еміграції та захисту соціальних прав українців [62, с. 1–2].

Окремий аналітичний сегмент присвячено діяльності католицького священика Чермінського серед української громади в Боснії і Герцеговині. Автор розглядає його місіонерську практику як чинник духовної консолідації спільноти, надаючи розгорнутий опис його служіння, що включало сповідь, катехизацію, організацію літургій та проведення обрядів хрещення. При цьому наголошується на міжетнічному вимірі його діяльності, оскільки Чермінський здійснював душпастирську опіку як над українським, так і над польським населенням, що сприяло формуванню атмосфери релігійного порозуміння та міжкультурного діалогу [63, с. 1–2].

Часопис «Руслан» також фіксує факти соціальної мобільності українців, які емігрували до Боснії і Герцеговини. Поряд із селянами, значна частина представників громади інтегрувалася в адміністративні та правові інституції регіону. У публікаціях відзначено кар'єрні здобутки окремих осіб, зокрема призначення С. Медведського головою окружного суду в Сараєві та М. Яворського радником верховного суду. Ці свідчення демонструють, що українська громада не лише забезпечувала власне економічне виживання, а й активно долучалася до формування місцевого управлінського апарату [64, с. 3]. Таким чином, аналізовані матеріали вказують на подвійний характер участі українців у суспільному житті Боснії і Герцеговини: з одного боку – боротьбу селян за соціально-економічне виживання в умовах недостатньої інституційної підтримки, з іншого – успішну інтеграцію частини української еліти в адміністративні та правові структури, що свідчить про здатність

громади до адаптації та активного внеску у розвиток багатокультурного середовища.

У часописі подано стислий аналіз візиту до Боснії і Герцеговини відомого громадсько-політичного діяча Галичини, депутата Віденського парламенту та Галицького сейму Олександра Барвінського [65, с. 3].

За результатами поїздки Барвінський представив митрополиту Андрею Шептицькому звіт про становище української громади в Боснії і Герцеговині. Цей факт засвідчує глибоку зацікавленість ГКЦ у збереженні духовних та культурних засад українців поза межами Галичини [66, с. 3]. Імовірно, саме на підставі цієї доповіді митрополит Шептицький здійснив особистий візит до Боснії і Герцеговини з метою оцінки релігійних потреб громади та підтримки її духовного життя.

У публікаціях часопису простежується критичне ставлення до еміграційного процесу в Боснії і Герцеговині. Автори відзначали, що, попри географічну близькість регіону та наявність української інтелігенції, у галицькому суспільстві існувала значна інформативна прогалина щодо становища місцевих українських поселенців. Її пояснювали відсутністю систематичних публікацій та досліджень, присвячених проблематиці української еміграції до цього регіону.

Критика була спрямована, насамперед, на політику асиміляції, яка, на думку дописувачів, становила безпосередню загрозу збереженню національної ідентичності українських поселенців. Висловлювалося занепокоєння, що в умовах активної асиміляційної політики українці ризикують інтегруватися в хорватське культурне середовище, втрачаючи власні етнокультурні особливості. Додатково наголошувалося на несприятливій економічній ситуації та браку належної організаційної підтримки з боку громадських і державних структур, що сприяло процесам дезінтеграції громади та загрожувало поступовим занепадом української культурної спадщини в Боснії і Герцеговині [67].

Українські іммігранти, які прибули до Боснії наприкінці XIX – на початку XX ст., здебільшого не мали достатніх фінансових ресурсів, покладаючи сподівання на державну підтримку, передусім у формі виділення земельних ділянок. Однак реальні умови їх господарювання виявилися вкрай складними: освоєння наданої землі потребувало значних трудових і матеріальних витрат, тоді як початкове облаштування поселень вимагало додаткових інвестицій. Брак належних сільськогосподарських засобів у поєднанні з важкими умовами праці призводив до того, що частина емігрантів була змушена повертатися до Галичини.

Відсутність належної підтримки як з боку місцевої адміністрації, так і з боку українських громадських організацій істотно ускладнювала процес адаптації поселенців. Недостатній рівень інфраструктурного розвитку – зокрема відсутність шкільних закладів, культурних осередків та економічних інституцій – створював значні перешкоди для їх соціально-економічного поступу. Брак інституційної допомоги уповільнював інтеграцію в нове середовище та водночас посилював ризики асиміляції й втрати етнокультурної ідентичності [68, с. 1].

Вагомим внеском у вивчення проблем української еміграції до Боснії стала публікація праці Ю. Гродського «Положене Русинів в Боснії» на сторінках часопису «Руслан». У передмові автор наголошував на недостатньому рівні поінформованості галицького суспільства про становище українців у Боснії, що зумовлювало поширення викривлених уявлень про умови їх життя. Це засвідчує ширший суспільний феномен – обмежене розуміння галицькою громадськістю специфічних викликів, з якими стикалися українці в діаспорних осередках [69, с. 1–2].

Рішення Й. Гродського опублікувати результати свого дослідження в часописі «Руслан» після невдалої спроби співпраці з товариством «Просвіта» підкреслює провідну роль періодичних видань як інструментів формування громадської думки та поширення знань серед широких суспільних верств. Газета виконувала функцію не лише інформаційного посередника, а й

важливого механізму суспільної мобілізації, спрямованої на обговорення та вирішення актуальних проблем українських емігрантів. У своїй праці Гродський системно розглянув соціально-економічні, релігійні та культурні аспекти життя українських переселенців у Боснії, визначаючи малоземелля та економічну скруту в Галичині як основні чинники еміграційного руху. Значну увагу дослідник приділив порівняльному аналізу еміграції до Північної Америки та до Боснії, зосереджуючись переважно на останній. Важливе місце у його роботі займає аналіз соціально-економічного контексту Боснії після завершення османського панування – демографічних змін, аграрних практик та культурно-побутових особливостей місцевого населення, що дозволяє глибше зрозуміти умови адаптації українських колоністів.

Дослідження Гродського вирізняється увагою до конкретних викликів, із якими стикалися українські переселенці: відсутності продовольчої безпеки, низької родючості ґрунтів, складних кліматичних умов і браку інфраструктури. Автор акцентував на залежності колоністів від місцевої адміністрації та духовної підтримки церкви, розглядаючи релігійні ініціативи як основу громадського життя. Особливе місце відведено постаті митрополита Андрея Шептицького, який, на думку Гродського, зробив значний внесок у культурно-релігійний розвиток колоній, зокрема через заснування Студитського монастиря в Кам'яниці. Однією з ключових тем дослідження є проблема асиміляції українців у багатоконфесійному середовищі, що поєднувала вплив православних традицій і брак власних освітніх інституцій. Окрім боснійського контексту, автор досліджував українські громади у Славонії, Хорватії та Бачці, наводячи статистичні дані про парафії та духовенство, що створює ширшу картину української присутності на Балканах. У підсумку Гродський наголошував, що вивчення української еміграції до Боснії має не лише історичне, а й методологічне значення, оскільки його праця формує базу для аналізу процесів культурної ідентичності, інтеграції та соціальної адаптації українців у діаспорі [67].

Важливим аспектом є висока оцінка діяльності о. Йосифа Гродського, представлена в одній із публікацій часопису. Автор підкреслював його вагомий внесок в організацію підтримки українських емігрантів у Боснії та Герцеговині. Закцентовано на структурних недоліках опіки над переселенцями, зокрема недостатній координації організаційних заходів і брак системної допомоги. Водночас саме завдяки ініціативам о. Гродського переселенці отримали необхідну підтримку, зокрема у створених ним центрах допомоги. Його активна участь у вирішенні соціальних проблем колоністів стала прикладом ефективної моделі громадсько-релігійного служіння, що поєднувала волонтерські практики із систематичною опікою в умовах міграції [70, с. 2].

Трудова еміграція українців із Галичини на початку ХХ ст. набула масового характеру, що зумовлено сукупністю економічних та політичних чинників. Високий рівень безробіття, структурна криза в аграрному секторі та низький рівень заробітної плати змушували галицьке селянство шукати альтернативні джерела доходу поза межами Австро-Угорської монархії. Найбільш привабливим напрямком виступала Німеччина, де внаслідок індустріалізації та відтоку робочої сили до колоній сформувався дефіцит працівників. Як засвідчують сучасні публікації, попри початкові адаптаційні труднощі, українські заробітчани швидко інтегрувалися в нові соціально-економічні умови, а позитивний досвід перших мігрантів сприяв інтенсивнішому розвитку цього явища. У дослідженнях підкреслюється системний характер трудової еміграції, яка потенційно могла стати стійким елементом економічної стратегії українських громад Галичини.

Разом із тим, заробіткова міграція не обмежувалася виключно економічним виміром, а набула відчутного політичного значення. Польські націоналістичні кола трактували її як потенційну загрозу, оскільки підвищення рівня добробуту, соціальної мобільності та фінансової незалежності українців зміцнювало позиції українського національного руху в Галичині. Водночас німецькі політичні середовища позитивно ставилися до

залучення українських робітників, розглядаючи їх як чинник протидії польському впливу, що знаходило відображення у німецькій періодиці [71, с. 1–2]. Таким чином, економічна еміграція українців виходила за рамки суто трудової мобільності, трансформуючись у складову міжнаціонального протистояння в регіоні, що мало довготривалі наслідки як для консолідації українського руху, так і для загальної політичної динаміки Центрально-Східної Європи.

Трудова еміграція українців до Німеччини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. поступово трансформувалася з явища виключно економічного характеру у важливий політичний чинник, що справляв безпосередній вплив на міжетнічні відносини у Східній Європі. Як зазначалося в публікаціях того часу, німецькі суспільно-політичні кола дедалі виразніше усвідомлювали потенційну загрозу, пов'язану зі зростанням чисельності польських емігрантів. Останні не лише осідали на території Німецької імперії, а й активно створювали власні інституції та організації, спрямовані на політичну консолідацію, що викликало занепокоєння серед німецької еліти через ризик зміни етнодемографічного балансу у східних провінціях держави. У цьому контексті українські трудові мігранти почали розглядатися як потенційний контрбаланс польському впливові, оскільки, на відміну від поляків, вони не висували вимог щодо автономних прав у межах імперського простору.

Дискусії навколо української еміграції мали подвійний вимір. З одного боку, українці й поляки конкурували між собою за доступ до робочих місць у промисловості та сільському господарстві Німеччини; з іншого – німецькі урядові та політичні структури прагнули використати міграційні процеси для реалізації власних національних інтересів. Економічний аспект цього питання був визначальним: стрімкий розвиток німецької промисловості та аграрного сектору зумовлював потребу у значних трудових ресурсах, і саме українці розглядалися як сила, здатна заповнити існуючий дефіцит. Проте побоювання щодо можливого масштабного зростання української присутності та її поступового політичного впливу спричиняли пошук

компромісних рішень з боку німецької адміністрації [72, с. 1–2]. Загалом, публікація в часописі «Руслан» демонструє, що трудова еміграція цього періоду виходила далеко за межі соціально-економічної мобільності, перетворюючись на складову геополітичних і національних стратегій у Центрально-Східній Європі.

Таким чином, аналіз публікацій часопису «Руслан», присвячених еміграційним процесам українців наприкінці XIX – на початку XX ст., дозволяє зробити низку узагальнень, важливих для розуміння суспільних, соціально-економічних та культурно-національних реалій галицького суспільства. «Руслан» виступив одним із провідних друкованих органів, який систематично інформував українську громадськість про масштаби, причини та наслідки еміграції. Газета не обмежувалася репортажним викладом фактів, а прагнула осмислити явище в ширшому соціально-економічному й політичному контексті, стаючи важливим чинником формування суспільної думки щодо еміграції та вироблення колективних стратегій її сприйняття. Значна увага у публікаціях приділялася проблематиці соціально-економічного становища емігрантів у країнах поселення (Боснія, Німеччина, Аргентина, США). Автори висвітлювали не лише матеріальні труднощі – відсутність інфраструктури, несприятливі кліматичні умови, ізоляцію колоній, – але й культурно-національні ризики, зокрема небезпеку асиміляції та втрати мовної й релігійної ідентичності. Особливий акцент робився на ролі інституцій – церкви, громадських організацій, культурно-освітніх товариств – у підтримці українських переселенців. Значення надавалося духовному проводу та ініціативам церковних діячів (зокрема митрополита Андрея Шептицького, отця Йосифа Гродського), які сприяли формуванню релігійної інфраструктури, збереженню національної ідентичності та організації допомоги громадам. У такий спосіб «Руслан» підкреслював необхідність інституційного підходу до проблеми еміграції.

Матеріали часопису демонструють, що еміграційні процеси виходили далеко за межі соціально-економічної мобільності, набуваючи політичного

змісту та стаючи елементом міжнародної боротьби в Центрально-Східній Європі, особливо в контексті польсько-українських відносин. У цьому сенсі «Руслан» розглядав еміграцію як фактор міжетнічного суперництва, що міг змінити етнополітичний баланс регіону. Важливою особливістю є прагнення видання подати українцям у Галичині реалістичний досвід співвітчизників за кордоном, що мало як інформативну, так і виховну функцію: з одного боку, сприяло подоланню ідеалізації «нового світу», а з іншого – утверджувало ідею організаційної єдності та взаємодопомоги у збереженні національної ідентичності. Таким чином, висвітлення еміграційної проблематики на сторінках «Руслану» не лише відображало актуальні соціально-економічні процеси, але й мало стратегічний вплив на формування національної свідомості галицького суспільства. Газета позиціонувала еміграцію як складний комплексний феномен, що поєднує матеріальні, культурно-національні та політичні виміри, і водночас виступала важливим чинником національної мобілізації кінця XIX – початку XX ст.

Висновки до третього розділу

Аналіз публікацій часопису «Руслан» засвідчив його ключову роль у формуванні та популяризації концептуального бачення аграрного питання як не лише господарської, але й глибоко моральної, соціальної та національної проблеми. У публіцистичних виступах видання простежується виразна спроба поєднати західноєвропейські теорії сільськогосподарської кооперації – зокрема модель Райфайзена – з локальними умовами галицького села, адаптуючи ці ідеї до потреб українського селянства.

«Руслан» послідовно відстоював думку про те, що економічне піднесення хліборобського стану є неодмінною передумовою для політичної емансипації та національної консолідації українців Галичини. Саме тому часопис не лише інформував про діяльність кредитних спілок, а й активно апелював до української інтелігенції з вимогою її залучення до організаційної, освітньої та фінансової підтримки аграрних ініціатив. У цьому контексті «Руслан» функціонував як комунікативний міст між різними

верствами – селянами, духовенством, учителями, депутатами та кооператорами.

У публікаціях чітко вирізняється ідея моральної реформації села через економічну самодостатність і соціальну солідарність. Високий акцент на християнських засадах, взаємодопомозі та відповідальності визначав не лише економічну, а й культурно-етичну парадигму аграрного руху, який пропагував «Руслан». Кредитні спілки розглядалися як засіб не тільки економічного виживання, а як інструмент морального оздоровлення громади, здатний сформувати нову модель селянської поведінки, позбавлену пасивності, недовіри та залежності.

Разом із тим, «Руслан» виразно артикулював потребу інституційної трансформації аграрного стану – від фрагментарного і вразливого прошарку до репрезентативної корпоративної одиниці з публічно-правовим статусом. У цьому контексті схвалювалася ідея обов'язкових заводових спілок, що мали б на собі обов'язок не лише економічного самозахисту, а й участі в управлінні суспільними процесами. Такий підхід перегукувався з європейськими соціальними концепціями того часу, проте був адаптований до українського середовища через призму національних інтересів і духовної традиції.

У концептуальному полі «Руслана» аграрне питання постає не як ізольована економічна проблема, а як багатовимірною соціальна, національна та етична категорія, що вимагала цілісної відповіді. Публіцистика видання репрезентує цінний зріз інтелектуального мислення доби, в якому аграризм сприймається як платформа для модернізації українського суспільства, створення його національних інституцій та формування нового типу громадянина – економічно самостійного, морально відповідального й національно свідомого.

Аналіз публікацій часопису «Руслан», присвячених еміграційним процесам українців наприкінці XIX – на початку XX ст., дозволяє зробити кілька узагальнень, важливих для розуміння суспільних, соціально-економічних та культурно-національних реалій галицького суспільства.

«Руслан» виступив одним із провідних друкованих органів, який систематично інформував українську громадськість про масштаби, причини та наслідки еміграції. Газета не обмежувалася репортажним викладом фактів, а намагалася осмислити явище в ширшому соціально-економічному й політичному контексті. Це робило видання важливим чинником у формуванні суспільної думки щодо еміграції та у виробленні колективних стратегій її сприйняття.

Значна увага у публікаціях приділялася проблематиці соціально-економічного становища емігрантів у країнах поселення (Боснія, Німеччина, Аргентина, США). Автори висвітлювали не лише матеріальні труднощі – відсутність інфраструктури, несприятливі кліматичні умови, ізоляцію колоній, – але й культурно-національні ризики, зокрема небезпеку асиміляції та втрати мовної й релігійної ідентичності. Таким чином, «Руслан» поєднував соціально-економічну аналітику з національно-культурною рефлексією.

У публікаціях простежується акцент на ролі інституцій – церкви, громадських організацій, культурно-освітніх товариств – у підтримці українських переселенців. Особливе значення надавалося духовному проводу та ініціативам церковних діячів (зокрема митрополита Андрія Шептицького, отця Йосифа Гродського), які сприяли формуванню релігійної інфраструктури, збереженню національної ідентичності та організації допомоги громадам. У такий спосіб «Руслан» підкреслював необхідність інституційного підходу до проблеми еміграції.

Матеріали часопису демонструють, що еміграційні процеси виходили далеко за межі соціально-економічної мобільності. Вони ставали важливим елементом політичної боротьби в Центрально-Східній Європі, особливо у контексті польсько-українських відносин. У цьому сенсі «Руслан» репрезентував еміграцію як фактор міжнаціонального суперництва, що могло змінювати етнополітичний баланс у регіоні.

Важливою особливістю є прагнення часопису показати українцям у Галичині реальний досвід їх співвітчизників за кордоном. Це виконувало як

інформативну, так і виховну функцію: з одного боку, зменшувало ідеалізацію «нового світу», з іншого – формувало розуміння необхідності організаційної єдності та взаємодопомоги у збереженні національної ідентичності.

Висвітлення еміграційної проблематики на сторінках «Руслану» не лише відображало актуальні соціально-економічні процеси, але й мало стратегічний вплив на формування національної свідомості галицького суспільства. Газета позиціонувала еміграцію як складний комплексний феномен, що поєднує матеріальні виклики із культурно-національними та політичними вимірами. У цьому полягає унікальність «Руслану» як джерела для дослідження не тільки історії української еміграції, але й ширших процесів національної мобілізації кінця XIX – початку XX ст.

Список використаних джерел до третього розділу

1. Потреба хліборобської організації і репрезентації. *Руслан*. Ч. 186. 19 (31) серпня 1897. С. 1.
2. Потреба хліборобської організації і репрезентації. *Руслан*. Ч. 187. 20 серпня (1 вересня) 1897. С. 1.
3. Потреба хліборобської організації і репрезентації. *Руслан*. Ч. 212. 19 вересня (1 жовтня) 1897. С. 1.
4. Потреба хліборобської організації і репрезентації. *Руслан*. Ч. 213. 20 вересня (2 жовтня) 1897. С. 1.
5. Жалів багато – помочи мало! *Руслан*. Ч. 67 22 марта (3 цвітня) 1897. С. 2.
6. Жалів багато – помочи мало! *Руслан*. Ч. 68 23 марта (4 цвітня) 1897. С. 1–2.
7. Буде робота реальна! *Руслан*. Ч. 286. 17 (31) грудня 1897. С. 1.
8. О сільських касах системи Райфайзена. *Руслан*. Ч. 57. 12 (24) марця 1899. С. 2.
9. Засади і організація сільських кас щадничих і позичок системи Райфайзена. *Руслан*. Ч. 58. 13 (25) марця 1899. С. 2–3.

- 10.Засади і організація сільських кас шадничих і позичок системи Райфайзена. *Руслан*. Ч. 59. 14 (26) марця 1899. С. 1–2.
- 11.Річ пос. Вахнянина виголошена в соймі 16. Марця в справі кредиту для селян. *Руслан*. Ч. 53. 7 (19) марця 1899. С. 1.
- 12.Річ пос. Вахнянина над предложенем банкової комісії, виголошена в соймі краєвим дня 18. Лютого. *Руслан*. Ч. 32. 11 (23) лютого 1898. С. 2.
- 13.В справі Райфайзенівських кас. *Руслан*. Ч. 154. 13 (25) липня 1899. С. 1.
- 14.Klish A., Syrotiuk N. Promoting the establishment of Raiffeisen unions in Halychyna through the columns of the newspaper «Ruslan». *Український селянин*. 2023. Вип. 30. С. 71–76. doi: 10.31651/2413-8142-2023-30-Klish-Syrotiuk
- 15.Новинки. *Руслан*. Ч. 82. 13 (26) цвітня 1900. С. 3.
- 16.Потреба охорони селянства. *Руслан*. Ч. 47. 27 лютого (11 марця) 1900. С. 1.
- 17.Райфайзенівські каси позичкові. *Руслан*. Ч. 155. 14 (26) липня 1899. С. 1–2.
- 18.В справі заснованя «Райфайзенок». *Руслан*. Ч. 117. 25 мая (7 червня) 1900. С. 1–2.
- 19.Берім ся спільно до економічної роботи! *Руслан*. Ч. 54. 9 (21) березня 1899. С. 1.
- 20.Народно-господарска робота. *Руслан*. Ч. 275. 15 (28) грудня 1906. С. 1.
- 21.Потреба видатнійшої економічної і фінансової діяльності для руского народу в Галичині. *Руслан*. Ч. 194. 30 серпня (12 вересня) 1905. С. 1–2.
- 22.Природне право і хліборобска політика. *Руслан*. Ч. 41. 22 лютого (6 марта) 1897. С. 1–2.
- 23.Природне право і хліборобска політика. *Руслан*. 1897. Ч. 43. 24 лютого (8 марта) 1897. С. 1–2.
- 24.Економічна робота – підвалина красної будуччини. *Руслан*. Ч. 52. 5 (18) марця 1904. С. 1.

- 25.Обдовжене нашого селянства. *Руслан*. Ч. 67. 25 марця (5 цвітня) 1904. С. 1.
- 26.Барвіньский О. Недомаганя і хиби наших економічних заходів. *Руслан*. Ч. 62. 17 (30) марця 1905. С. 1–2.
- 27.Справа еміграції. *Руслан*. Ч. 184. 18 (31) серпня 1902. С.1.
- 28.Справа еміграції. *Руслан*. Ч.185. 20 серпня (2 вересня) 1902. С. 1.
- 29.Справа еміграції. *Руслан*. Ч.186. 21 серпня (3 вересня) 1902. С. 1.
- 30.Справа еміграції. *Руслан*. Ч.190. 25 серпня (7 вересня) 1902. С. 1.
- 31.Еміграція. *Руслан*. Ч. 5. 8 (21.) січня 1903. С. 1–2.
- 32.Новинки. *Руслан*. Ч. 213. 21. вересня (4. жовтня) 1900. С. 2.
- 33.Новинки. *Руслан*. Ч. 134. 17 (29) червня 1898. С. 3.
- 34.Кілька слів про рускі кольонії в Канаді. *Руслан*. Ч. 185. 19 (31) серпня 1899. С. 2.
- 35.Кілька слів про рускі кольонії в Канаді. *Руслан*. Ч. 186. 20 серпня (1 вересня) 1899. С. 2.
- 36.Вісти з Канади. *Руслан*. Ч. 100. 4 (17) мая 1900. С. 1–2.
- 37.Вісти з Канади. *Руслан*. Ч. 101. 5 (18) мая 1900. С. 1–2.
- 38.Еміграція до Канади. *Руслан*. Ч. 158. 15. (28.) липня 1900. С. 1–2.
- 39.Еміграція до Канади. *Руслан*. Ч. 159. 16. (29.) липня 1900. С. 2.
- 40.Еміграція до Канади. *Руслан*. Ч. 160. 18. (31.) липня 1900. С. 2.
- 41.Klish A., Syrotiuk N. Emigration of Galician Peasants to Canada at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Century (Based on the Materials of the Newspaper «Ruslan»). *Український селянин*. 2024. Вип. 31. С. 80–88. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2024-31-Klish-Syrotiuk>
- 42.Бразилійській рай. *Руслан*. Ч. 103. 8 (20) мая 1897. С. 1–2
- 43.Способи Нодарі-ого. *Руслан* Ч. 167. 28 липня (9 серпня) 1899. С. 1–2.
- 44.Бразилійській рай. *Руслан* Ч. 108. 14 (26) мая 1897. С. 1.
- 45.Допись. Де-що про Русинів в Бразилії. *Руслан*. Ч. 114 21 мая (2 червня) 1897. С. 1–2
- 46.3 бразилійского пекла. *Руслан*. Ч. 14. 19 (31 січня) 1899. С. 1.

- 47.3 бразилійського пекла. *Руслан*. Ч. 15. 20 січня (1 лютого) 1899. С. 1–2.
- 48.3 бразилійської України. *Руслан*. Ч. 1. 1(14) січня 1903. С. 1.
49. Klish A., Ihnatenko N. The newspaper «*Ruslan*» as a primary source for examining ukrainian emigration to Brazil from the late 19th to the early 20th century. *Сторінки історії*. 2024. Вип. 59. С. 104–118. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.59.2024.318869>
50. Новинки. *Руслан*. Ч. 12. 16. (29.) січня 1901. С. 2.
51. Справа еміграції. *Руслан*. Ч. 185. 20. серпня (2. вересня) 1902. С. 1.
- 52.3 бразилійської України. *Руслан*. Ч. 200. 6. (19) вересня 1902. С. 2–3.
53. Річ посла Вахнянина виголошена в австрійській делегації при бюджеті міністерства заграничних справ 26. Мая. *Руслан*. Ч. 113. 20 мая (2 червня) 1900. С. 1–2.
- 54.3 бразилійської України. *Руслан*. Ч. 216. 26. вересня (9 жовтня) 1902. С. 1–2.
55. Доля бразилійських Русинів. *Руслан*. Ч. 214. 21. вересня (4. жовтня) 1903. С. 2.
56. Про Русинів в Бразилії. *Руслан*. Ч. 223. 3 (16.) жовтня 1904. С. 1–2.
- 57.3 бразилійської Русі. *Руслан*. Ч. 127. 8. (21.) червня 1905. С. 2.
- 58.3 бразилійської Русі. *Руслан*. Ч. 128. 9. (22.) червня 1905. С. 2.
59. Рускі емігранти в Аргентині. *Руслан*. Ч. 21. 27 січня (8 лютого) 1900. С. 2.
60. Рускі емігранти в Аргентині. *Руслан*. Ч. 22. 28 січня (9 лютого) 1900. С. 1–2.
61. Положене русинів в Боснії. *Руслан*, Ч. 238. 23. жовтня (5. листопада) 1909. С. 1–2.
62. Еміграція до Босни. *Руслан*. Ч. 75. 5. (18.) цвітня 1901. С. 1–2.
63. Наші переселенці в Боснії. *Руслан*. Ч. 166. 24 липня (6. серпня) 1901. С. 1–2.
64. Новинки. *Руслан*. Ч. 85. 16 (29) цвітня 1900. С. 3.
65. Новинки. *Руслан*. Ч. 172. 2. (15.) серпня 1902. С. 3.

- 66.Новинки. *Руслан*. Ч. 177. 9 (23.) серпня 1902. С. 3.
- 67.Kostyuk L., Syrotyuk N. Ukrainian Emigration to Bosnia and Herzegovina at the Beginning of the 20th Century (Based on the Materials of the Newspaper «Ruslan»). *Сторінки історії*. Вип. 60. 2025. С. 133–145
<https://doi.org/10.20535/2307-5244.60.2025.338317>
- 68.Доля виселенців в Боснії. *Руслан*. Ч. 96. 30. цвітня (13. мая) 1903. С. 1.
- 69.Положенє Русинів в Боснії. *Руслан*. Ч. 232. 16. (29). жовтня 1909. С. 1–2.
- 70.Апостол босанських русинів. *Руслан*. Ч. 35. 27. (14.) лютого 1910. С. 2.
- 71.Зарібкова еміграція а політика. *Руслан*. 1906. 168. 3. (16.) серпня 1906. С. 1–2.
- 72.Зарібкова еміграція а політика. *Руслан*. 1906. Ч. 169. 4. (17.) серпня 1906. С. 1–2.

РОЗДІЛ 4. ЧАСОПИС «РУСЛАН» У КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОМУ ТА РЕЛІГІЙНОМУ ЖИТТІ ГАЛИЧИНИ

4.1 Погляди видавців на розвиток української освіти

Кінець XIX – початок XX ст. став періодом активного становлення ідеї національної освіти як важливого чинника формування культурної ідентичності українського народу. У цей час розвиток освітніх ініціатив у Галичині супроводжувався значним суспільним і політичним резонансом, зокрема через прагнення українців протистояти асиміляційним впливам польської та австрійської влад. Часопис «Руслан» відіграв важливу роль у висвітленні освітніх проблем, зокрема у формуванні суспільної думки щодо необхідності створення національних навчальних закладів, підготовки педагогічних кадрів та збереження української мови у системі освіти.

Погляди видавців «Руслана» на розвиток освіти відображали прагнення до створення умов для виховання нової генерації інтелігенції, здатної активно впливати на соціокультурні процеси. Видавці наголошували на ключовій ролі освіти у відродженні національної самосвідомості, популяризації української мови і культури, а також у зміцненні позицій українців у суспільно-політичному житті регіону.

Аналізуючи стан української освіти в Галичині на межі XIX–XX ст., часопис «Руслан» подає складну, але показову картину поступу та суперечностей у цій сфері. З одного боку, наголошувалося на певних досягненнях – передусім на створенні кількох українських гімназій, зокрема у Львові, Перемишлі та Коломиї, а також на заснуванні 4-класових народних шкіл при учительських семінаріях, які стали першими системними спробами забезпечити навчання молоді рідною мовою. Водночас підкреслювалися значні перешкоди, що гальмували розвиток українськомовної освіти: у більшості народних шкіл питання мови викладання вирішували місцеві громади, контрольовані польськими радами, що фактично обмежувало

можливості українців у сфері початкової освіти. Відсутність належного українського представництва в державних органах, зокрема в освітніх радах, залишалася серйозною проблемою. Політичні чинники, зокрема внутрішня фрагментація українського руху та поява опозиційних голосів, які применшували значення розбудови українських шкіл, створювали враження пасивності суспільства й призводили до зриву важливих ініціатив, як-от відкриття гімназії в Коломиї. Попри ці труднощі, у публікаціях «Руслана» простежується зростання національної самосвідомості та розуміння освіти як фундаментального чинника національного виживання і розвитку. Вислів «чий школи, того й будучина» осмислювався як ідеологічна програма, що визначала подальші напрями діяльності – інституційне утвердження української мови в освітній системі, розширення мережі державних і громадських навчальних закладів, залучення громад до ініціатив на місцях і подолання внутрішньополітичних суперечностей задля консолідації національно-освітнього руху [1, с. 1].

У публікаціях часопису зосереджувалася увага на комплексному розумінні освіти, яка трактувалася не лише як академічний процес засвоєння знань, але й як засіб духовного, морального та патріотичного виховання молоді, покликаний підготувати її до активної участі в розбудові національної спільноти та держави. Освіта розглядалася як процес формування особистості, здатної поєднувати інтелектуальний розвиток із громадянською відповідальністю та готовністю до самопожертви задля суспільного добра. Автори наголошували, що здобуті знання мають служити не лише особистісному зростанню, а й потребам народу, який покладає на молоде покоління особливі надії. Важливе місце відводилося вихованню чесності, сили волі, характеру та любові до ближнього, адже моральна слабкість і брак духовних орієнтирів, на думку публіцистів, призводили до втрати національного потенціалу, коли здібні українці змушені були працювати на користь інших народів. Центральною у виховному процесі визнавалася роль релігії як джерела моральної стійкості, духовної орієнтації

та основи любові до рідного народу. Саме віра, як підкреслювалося, захищала молодь від впливу песимізму, егоїзму та руйнівних ідеологічних течій, тоді як її відсутність робила покоління вразливим до моральних і соціальних криз. Шкільна молодь розглядалася як майбутня інтелігенція – рушійна сила національного відродження, а тому її виховання мало бути цілеспрямованим і гармонійним, поєднуючи інтелектуальний, етичний і патріотичний виміри, що формували свідомих громадян, здатних забезпечити культурну тяглість і духовну єдність українського суспільства [2, с. 1].

Охарактеризовано роль вчителів у формуванні молодого покоління, зокрема в контексті українського освітнього середовища. Автор підкреслив, що праця вчителя є не лише професійною діяльністю, а й важливою місією, що вимагає самопожертви та патріотизму. У статті розглядаються труднощі, з якими стикалися українські педагоги, зокрема в умовах зростаючого тиску з боку державних структур та політичних обставин. Зазначається, що учитель ніс відповідальність за виховання і навчання молоді, що впливає на майбутнє нації, а його робота була складною через суспільні та політичні обставини, що ускладнювали освітній процес. Автор зауважував, що від учителів очікується не лише викладання предметів, але й виховання молоді у дусі національної самосвідомості. Педагоги мали формувати у молодого покоління любов до рідної мови та культури. Також у статті наголошувалося на проблемах педагогів. Зокрема, вчителі стикалися з бюрократичним тиском та недоліками освітньої системи, а зростаючий контроль з боку влади обмежував можливості виховного впливу. Автор наголошував на тому, що хороший учитель повинен не лише передавати знання, а й уміти мотивувати учнів до навчання. Окрім того, він мав враховувати соціальні обставини, у яких знаходиться молодь, і знаходити підходи до кожного учня. У часописі підкреслюється, що освітня діяльність була не лише професією, а й громадянським обов'язком, пов'язаним із боротьбою за національну ідентичність [3, с. 1].

У часописі «Руслан» акцентується увага на ролі вчителів у вихованні шкільної молоді, підкреслюється їх відповідальність не лише в навчальному процесі, а й у формуванні моральних і суспільних цінностей. Автор критично проаналізував випадки неналежного виконання педагогічних обов'язків, на прикладі ситуації в Тернопільській українській гімназії. У дописі зазначається, що учитель виконував не лише освітню, а й виховну функцію, формуючи майбутню інтелігенцію. Відповідальність вчителя не обмежувалася класною кімнатою – він мав слідкувати за поведінкою учнів і поза школою. Автор проаналізував ситуацію в Тернопільській гімназії, де учні старших класів вели розгульний спосіб життя. Викладачі, знаючи про це, обмежилися лише формальними зауваженнями, не вдаючись до реальних заходів впливу. Окремі вчителі вважали, що їх відповідальність закінчувалася у стінах школи, що суперечило ідеалу справжнього педагога. Автор наголошував, що вчителі мали знати, в яких умовах живуть учні, спілкуватися з їх батьками та опікунами. Відсутність контролю з боку педагогів сприяло моральному занепаду молоді. Підкреслюється, що важливо не лише карати учнів за проступки, а й шукати способи їх виправлення. Робота вчителя вимагала значних моральних і часових затрат. Українські вчителі повинні усвідомлювати свій патріотичний обов'язок у вихованні нового покоління. Суспільство мало право вимагати від учителів не лише якісного навчання, а й морального прикладу для молоді [4, с. 1].

Допис у часописі присвячений проблемі взаємодії між учителями, учнями та батьками, що є важливим аспектом формування ефективної освітньої моделі. Автор наголошував на тому, що успішний навчальний процес базувався не лише на передаванні знань, а й на створенні гармонійної атмосфери довіри та співпраці між учасниками освітнього процесу. Особливий акцент робився на ролі вчителя як морального наставника, що мав не лише навчати, але й впливати на формування характеру молоді. Допис також піднімав питання соціального статусу педагога, відзначаючи, що в європейських країнах, зокрема в Німеччині, професія вчителя користувалася

значною повагою, тоді як в українському суспільстві її значущість часто недооцінювалася. Автор підкреслював важливість особистісних якостей учителя, зокрема доброзичливості, терпіння та щирої турботи про учнів, що сприяє підвищенню авторитету педагогів та ефективності навчання. У статті також розглядалася необхідність тісної співпраці між школою та родиною як ключового чинника формування свідомого громадянина. Автор звертав увагу на позитивний досвід європейських країн, де проводилися регулярні зустрічі між учителями та батьками, що сприяло посиленню контролю за навчальним процесом і кращому розумінню потреб молоді. Водночас автор критикував бюрократичний підхід до викладання, який перешкоджав формуванню довіри між учителем та учнями, натомість пропонуючи концепцію «патріархальних відносин», що передбачав баланс між дисципліною та підтримкою. Допис також містить заклики до молоді усвідомити, що освіта була не лише особистим досягненням, а й суспільним обов'язком, оскільки знання та виховання нових поколінь визначали майбутнє нації [5, с. 1].

Публікації часопису «Руслан» присвячувалися аналізу завдань, обов'язків і викликів, що постали перед українською шкільною молоддю, наголошуючи на ролі освіти, виховання та наполегливої праці як ключових чинників особистісного й суспільного розвитку. Освітні інституції розглядалися не лише як осередки здобуття знань, але й як інструмент формування морально та національно свідомої особистості, здатної до відповідальної діяльності на благо народу. Школа мала забезпечити молоді не лише інтелектуальну підготовку, а й виховати патріотизм, любов до рідного краю та готовність до самопожертви в ім'я спільного добра. Особливий акцент робився на необхідності самостійного навчання, систематичної праці й подолання труднощів, що розглядалися як запорука духовного та інтелектуального вдосконалення; у цьому контексті прикладом для наслідування поставав Маркіян Шашкевич. Водночас видання застерігало молодь від передчасної політичної активності без належної моральної зрілості, адже це, на думку авторів, могло спричинити появу

«інтелігентного пролетаріату» – освіченого, але соціально безпорадного прошарку. У цьому зв'язку наголошувалося на необхідності гармонійного поєднання знань, досвіду та духовної стійкості, а також плеканні поваги до рідної культури й мови поряд із відкритістю до інших народів, що, як зазначав О. Барвінський, збагачувало інтелектуальний потенціал молоді. Часопис підкреслював провідну роль української громади у створенні сприятливих умов для освіти – як матеріальною підтримкою, так і моральним наставництвом – розглядаючи цю діяльність як стратегічну інвестицію в національне майбутнє. Водночас акцентувалася увага на недоліках освітньої системи, зокрема на браку бурс та інститутів, що спричиняло соціальну і моральну дезорієнтацію учнів, змушених мешкати на приватних квартирах без належного виховного контролю. Розширення мережі освітньо-виховних закладів і консолідація громади навколо цієї справи визначалися як необхідні умови для зміцнення духовного, культурного та інтелектуального потенціалу нації, а також для формування покоління, здатного реалізувати ідеали національного відродження [6, с. 1–2].

В одній із публікацій часопису значну увагу приділено питанням виховання молоді, підкреслюючи важливість морально-етичного, фізичного та інтелектуального розвитку як основних складників формування гармонійної особистості. Родина визнавалася базовим осередком, у якому закладалися основи моральності, релігійності та працьовитості, а виховання мало ґрунтуватися на принципах християнської любові, що сприяло формуванню морально відповідальних і свідомих членів суспільства. Окрема увага приділялася ролі жінки, від моральних якостей і способу життя якої залежало духовне здоров'я та моральний стан нації загалом. Наголошувалося, що школа, хоча й відігравала важливу роль у навчанні та вихованні, не могла ефективно реалізувати свої завдання без підтримки родини й громади. Освіта мала бути практичною, зорієнтованою на підготовку до реального життя, а гармонійний розвиток духовної сфери – поєднуватися з турботою про фізичне здоров'я дитини. У публікації

критикувалися надмірне розумове навантаження, погані санітарно-гігієнічні умови та брак ресурсів у школах, що негативно позначалося на розвитку учнів. Автори підкреслювали необхідність забезпечення освітніх закладів належними ресурсами, дотримання гігієнічних норм і адаптації навчальних методів до потреб часу, розглядаючи гармонійне виховання як поєднання морально-етичних, фізичних і освітніх чинників у тісній взаємодії сімейного та соціального середовища [7, с. 2–3].

На зламі XIX–XX ст. проблема соціального ліфту для української молоді в Галичині набувала особливої гостроти, з огляду на складну соціально-економічну ситуацію та обмеженість доступу до середньої й вищої освіти. У цьому контексті часопис «Руслан» послідовно піднімав питання необхідності розвитку руських бурс та інститутів як ефективного інструменту підтримки незаможної, але здібної молоді. На сторінках видання підкреслювалося, що недостатній рівень матеріального забезпечення є однією з головних перешкод для здобуття освіти сільськими дітьми, що нерідко змушені залишати навчання через брак коштів на проживання. Тому редакція «Руслана» виступала за розширення мережі учнівських бурс² як для хлопців, так і для дівчат, акцентуючи на особливому значенні жіночої освіти для національного відродження. Публікації наголошували на потребі не лише фінансової, а й натуральної допомоги: через пожертви у вигляді продуктів харчування, які могли б організовано збиратися сільськими громадами [8, с. 1].

Особливу увагу заслуговує позиція «Руслана» щодо ролі школи як одного з провідних чинників національного відродження. У публікаціях часопису школа розглядається не лише як інституція передачі знань, але

² Наприкінці XIX століття слово «бурса» в українському (а також польському й австрійському) контексті мало цілком конкретне значення – це був інтернат або гуртожиток для учнів чи студентів, переважно середніх і вищих навчальних закладів, який надавав проживання й утримання за знижену плату або безкоштовно. У багатьох містах Галичини та Буковини бурси засновувалися при гімназіях, учительських семінаріях або університетах. Їх часто утримували церковні громади (греко-католицька, православна, римокатолицька) чи національні товариства, щоб забезпечити навчання дітей із сільських або малозабезпечених родин. Бурси виконували не лише побутову, а й виховну та культурно-національну функцію: у них поширювали літературу, проводили культурні заходи, підтримували мову та традиції певної громади.

передусім – як морально-виховний інструмент формування національної свідомості, суспільної відповідальності та активної громадянської позиції. В умовах поступового поширення загальної освіти в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст., «Руслан» наполягав на необхідності утвердження шкільництва в руслі українського національного інтересу: із використанням рідної мови, врахуванням історичних традицій та національних ідеалів. Водночас на сторінках часопису наголошувалося, що лише формального визнання права на освіту замало – потрібно, щоб усі українці глибоко перейняли значення школи, поставили справу народного виховання на одне з чільних місць суспільного поступу. Редакція гостро критикувала явище масового неписьменства, яке сприймалося як «язва», що тримала українців у стані культурної приниженості, попри їх значні матеріальні жертви на користь шкільної системи [9, с. 1].

«Руслан» виступав не лише як медіа-платформа, а як ідеологічний провідник і стратегічний аналітик, що формулює довготривалу програму виходу з кризи освітнього відставання українців Галичини – через мобілізацію зусиль усієї громади та боротьбу за національну школу як інструмент збереження і розвитку нації. Автори часопису із позиції внутрішньої критики порушували важливе питання: наскільки самі українці стали причиною власного культурно-освітнього занепаду? Аналіз починається з оцінки байдужості частини українського суспільства до питань шкільництва, що виявлялось у невторчанні громадськості в освітні процеси, униканні обов'язків шкільного нагляду, передачі контролю над школами в руки місцевих польських панів чи духівництва, і як наслідок – поширенні польської мови викладання навіть у селах із українським населенням. Часопис відверто констатує: брак національної активності з боку української громади призвів до відчутного відставання у сфері просвіти. Зовнішні чинники також детально аналізуються: недостатність учительських кадрів, диспропорція між кількістю шкіл і наявними педагогами, перевага польських інституцій у підготовці вчителів, і – як результат – слабе забезпечення

українських шкіл фахівцями. Особливо підкреслюється негативна практика викладання дітям чужою мовою, що, на думку редакції, суперечило загально визнаним європейським освітнім стандартам і було одним із найнеефективніших інструментів денаціоналізації. Вихід, згідно з ідеями «Руслана», можливий лише через всенародне усвідомлення значення освіти, активну участь українських громад у шкільному самоврядуванні, тиск через своїх представників у соймі та радикальне збільшення мережі народних шкіл із викладанням українською мовою [10, с. 1–2].

У публікаціях часопису «Руслан» аналізувався взаємозв'язок між школою, церквою та державою, з особливим акцентом на їх вплив на освітній процес. Центральна теза полягала в тому, що шкільна освіта, попри спроби зовнішнього втручання, залишалася переважно під контролем учителя, який відігравав ключову роль у формуванні світогляду та вихованні учнів. Автори підкреслювали, що саме вчитель, а не церква чи держава, здійснював безпосередній вплив на молодь через повсякденну педагогічну діяльність. У матеріалах часопису наголошувалося, що держава, використовуючи монополію на відкриття шкіл, прагнула посилити контроль над освітнім процесом, що мало забезпечити її ідеологічний вплив. Водночас церква активно вимагала участі в управлінні освітніми закладами, обґрунтовуючи свої претензії історичною роллю у становленні освітніх інституцій. Ця взаємодія між інституціями породжувала дискусію про те, хто має визначальний вплив на освіту та її організацію. Зокрема, часопис висвітлював суперечності між прагненням держави до секуляризації освіти і бажанням церкви зберегти свою традиційну роль у вихованні молоді. У публікаціях акцентувалося на необхідності забезпечення автономії вчителів як професійних педагогів, здатних нейтралізувати тиск з боку зовнішніх інституцій і сприяти всебічному розвитку учнів [11, с. 1].

Акцентувалася увага на тому, що первинне право і обов'язок виховання дітей належали батькам, оскільки, згідно з християнським вченням, діти з моменту народження довірені їм Богом, а не державі. Держава, за цим

підходом, могла втручатися у виховний процес виключно з метою забезпечення базової освіти, необхідної для функціонування в суспільстві, однак не мала права на тотальний контроль над вихованням. Школа розглядалася як допоміжний інструмент для батьків, які через різні обставини не завжди могли забезпечити повноцінне виховання дітей самотужки. Водночас значна роль у формуванні моральних і духовних цінностей відводилася церкві, яка, згідно з християнською традицією, отримала місію навчати та сприяти духовному зростанню, особливо у сфері релігійного та морального виховання. Історично церква відігравала провідну роль у розвитку освіти, засновуючи школи та забезпечуючи доступ до знань через монастирські освітні установи. Автори публікацій наголошували, що система освіти, особливо у змішаних школах, часто не відповідала релігійно-моральним стандартам, що могло негативно впливати на віру молоді. Зокрема, це пояснювалося впливом учнів інших віросповідань, що іноді викликало духовні та ідеологічні суперечності. Підкреслювалася необхідність співпраці між державою та церквою для створення збалансованої освітньої системи, яка сприятиме гармонійному поєднанню інтелектуального та морального розвитку дітей. Це передбачало врахування інтересів усіх сторін, але з акцентом на вихованні молоді в релігійно-моральному дусі, що відповідало традиційним цінностям української громади [12, с. 1].

У контексті суспільно-виховної діяльності, яку активно висвітлював часопис «Руслан», промова цісарського радника В. Жизневського в Щирці була прикладом прикладної педагогіки в обставинах галицького села на зламі XIX–XX ст. Виступ містив глибоку рефлексію над роллю вчителя як морального провідника громади, котрий мусить не лише передавати знання, а й уміти «жити» – тобто знаходити шляхи співпраці з ключовими суспільними інституціями: насамперед із церквою та духовенством. У цьому контексті «Руслан» подавав образ учителя як не просто фахівця, а служителя суспільного добра, що вимагав жертвності, терпеливості та моральної

гідності. Особливу увагу приділено потребі гармонійної співпраці між вчителем і священиком – двома головними виховними силами громади. Публікація є цінним джерелом для аналізу виховної місії української інтелігенції в Галичині, яка усвідомлювала себе відповідальною не лише за шкільництво, але й за моральний і культурний поступ народу [13, с. 1–2].

У статті, присвяченій педагогічній діяльності в українському селі простежується цілісна концепція громадського покликання вчителя, який мав не лише навчати, а й бути моральним взірцем та будівничим локальної спільноти. Автор окреслив складну систему взаємин між учителем та духовенством, поміщиком, шкільною радою, громадою та дітьми, – вказуючи, що основою всіх цих зв'язків повинні бути тактовність, гідність, взаємоповага. У статті наголошується, що вчитель повинен уникати політичної поляризації в селі, натомість діяти як об'єднавча постать, злагоджуючи протиріччя і спрямовуючи спільноту до культурного й морального поступу. Ця публікація відображає ціннісну модель українського народного вчителя на зламі XIX–XX ст. – не як виконавця освітніх приписів, а як активного агента національного виховання та суспільного єднання, якого «Руслан» цілеспрямовано ставив у центр сільської модернізації [14, с. 1–2].

У часописі питання реформи учительських семінарій розглядається як ключова передумова піднесення рівня народного шкільництва в Галичині. Один із дописувачів наголошував, що започаткований 1906 р. у Відні конгрес учителів актуалізував проблему відповідності семінарійних програм реальним освітнім потребам, виявивши значні прогалини у підготовці кадрів. Серед основних вимог реформи вирізнялися: продовження терміну навчання з чотирьох до п'яти років, чіткіше розмежування між загальноосвітнім і фаховим рівнями підготовки та наголос на практичних навичках через збільшення годин педагогічної практики. Така перспектива, зауважував часопис, відповідала б зростаючим вимогам суспільства до ролі вчителя, що мав бути не лише носієм базових знань, а й вихователем, спроможним формувати духовний і культурний поступ громади. Водночас стаття акцентує

на труднощах, що стояли на перешкоді реформи. Однією з них була багатомовність семінарій (утраквістичний характер із паралельним викладанням польською, українською та німецькою мовами), що спричиняло перевантаження навчальних планів і обмежувало можливості повноцінного вивчення рідної мови. Особливо підкреслювалася потреба виділення більшої кількості годин на українську мову як основний інструмент шкільної освіти й національної ідентичності. Окрім того, проблемами залишалися переповнені класи, недостатня кількість семінарій (особливо жіночих), слабка практична підготовка учительок-приватисток. У цьому контексті «Руслан» підніс питання справедливішого розподілу навчальних годин, підготовки підручників і введення зрілостних іспитів, що мали б гарантувати якість майбутніх кадрів. Узагальнюючи, газета окреслювала реформу семінарій як нагальну і неминучу, підкреслюючи її значення не лише для професійного рівня учительства, а й для ширшого суспільного і національного розвитку. Розширення терміну навчання, акцент на практичному приготуванні, посилення мовної підготовки та збільшення кількості учительських закладів розглядались як основні кроки до усунення недоліків освітньої системи [15–17]. У такий спосіб «Руслан» виконував функцію рупора української інтелігенції, яка прагнула піднести якість народної школи і водночас закласти підвалини національного відродження через освітній простір.

Незважаючи на те, що газета «Руслан» мала виразно консервативний характер, питання жіночої освіти займало помітне місце на її сторінках. Зокрема, на сторінках газети пропонувалося виділення коштів на підтримку жіночої школи з викладанням українською мовою у Львові. Автором цієї ініціативи був Олександр Барвінський, який запропонував створити триступеневу школу виключно для жінок з викладанням українською мовою. Він запропонував приватну школу, засновану РПТ і фінансовану з регіонального бюджету [18, с. 3].

Газета висловлювала занепокоєння щодо стану української освіти у Львові, зокрема відсутністю жіночих шкіл. Відзначається, що українці не

мають жодної державної української жіночої вищої школи. Зазначалося, що навіть ті українські школи, які існували, мали недостатню кількість учениць. Це свідчить про те, що система освіти для українських жінок потребувала покращення та більшої уваги з боку влади та громадських організацій. Видано вже багато українських підручників для шкіл, але процес видання нових просувався повільно. Зазначається, що більш активна ініціатива та участь видатних діячів можуть прискорити цей процес і підвищити його ефективність [19, с. 1–2].

Зазначалося, що українські родини відчували потребу в закладі, де їх діти могли б продовжувати освіту рідною мовою після завершення чотирьох класів. Відповідна петиція про розширення українських жіночих шкіл у Львові була направлена до відповідних урядових органів. Це відображало занепокоєння українців розвитком освіти рідною мовою та підготовкою кваліфікованих вчителів. Відзначено нерівність у доступі до освіти між українською та польською громадами. Зокрема, у Львові існувало декілька польських шкіл, тоді як українці мали недостатньо можливостей отримувати освіту рідною мовою. Незважаючи на певні труднощі, такі як нестача підручників українською мовою та фінансові проблеми, газета виступала за позитивне вирішення цієї проблеми [20, с. 1–2]. Важливість мовної та культурної ідентичності для учнів та їх родин неодноразово підкреслювалася в газеті [21, с. 2].

Були проілюстровані етапи створення окремої школи. РТП та родини українських учнів направили петицію до регіональної шкільної ради та Міністерства освіти з проханням розширити українську школу до окремої. Згодом регіональна шкільна рада дозволила створити приватну українську школу під керівництвом директора Е. Харковича. В цьому контексті підкреслювалася значущість Руського педагогічного товариства, яке, незважаючи на обмежені фінансові ресурси, активно підтримувало створення української школи та залучало різні джерела фінансування для цієї мети.

Зазначалося, що ця школа мала успішний старт, але потребувала підтримки та фінансування для подальшого розвитку [22, с. 1].

З іншого боку, газета відображала стереотипи щодо ролі жінок у суспільстві та їх здатності виконувати певні професії. Зображено конфліктні погляди на роль жінок у суспільстві та їх місце в економіці. Автор статті підкреслював важливість надання жінкам можливостей для засобів до існування та наголошує на необхідності розвитку їх промислової діяльності, хоча й висловлює сумніви щодо їх потенціалу. Згадується такий стереотип, що чоловіки приймають рішення після аналізу та переконань, використовуючи розум, тоді як жінки керуються почуттями та емоціями [23, с. 1].

Газета також торкалася питання ролі жінок у сфері освіти та виховання. Автор висловлює думку, що жінки успішно демонструють себе в цих галузях, але стикаються з протидією з боку тих, хто вважає, що ця робота підриває індивідуальність і гармонію жінок. Відображено протилежні погляди на роль жінок у сфері освіти та виховання. Незважаючи на успіх у цих галузях, жінки на межі XIX–XX ст. зустрічалися з критикою, яка базувалася на стереотипних уявленнях про індивідуальність жінок [24, с. 1].

Одна з статей розглядає роботу Фрідріха Ніцше, відомого своїм цинізмом щодо традиційних морально-естетичних концепцій, а також щодо нових альтруїстичних та феміністичних прагнень. Ніцше, за словами автора, пропагував ідею «надлюдини» та розглядав жінок лише як інструменти для задоволення потреб чоловіків та відтворення. В цілому, його погляди становили певну небезпеку для суспільства, зокрема для розвитку культури та освіти [25, с. 2–3].

Увага зверталася на складну ситуацію жінок у суспільстві, особливо вдів та сиріт. Автор зазначив, що становище жінок, особливо з інтелігенції, було дуже важким. Велика кількість вдів та сиріт залишалася без належної фінансової підтримки, що ускладнювало їх життя та виховання дітей. Письменник висловив думку, що суспільство має моральний обов'язок

знайти шляхи для полегшення цієї ситуації. Крім того, автор вказав, що існували суперечливі погляди щодо емансипації жінок. Деякі противники цієї ідеї посилалися на історичні аргументи та відмінності в біологічних характеристиках між статями, але письменник спростовував ці твердження, наводячи приклади історичного прогресу та змін у суспільстві протягом століть.

Автор висловив негативне ставлення до традиційного підходу до виховання дівчат і хлопців. Він стверджував, що існувала значна нерівність у підходах до виховання та освіти дівчат і хлопців. По-перше, автор вказав на відмінності у знаннях та навичках, які здобували дівчата і хлопці. Хлопцям надавали можливості для вищої освіти та професійного розвитку, тоді як дівчатам приділяли менше уваги, особливо в плані професійної підготовки. Загалом автор наголосив на необхідності змінити підхід до виховання та освіти дівчат, щоб забезпечити рівні можливості для самореалізації та професійного зростання [26, с. 2–3].

Дописувач часопису запропонував створення жіночих гімназій для підготовки жінок до вищої освіти та кар'єрного зростання, а також для надання їм необхідних знань для успішного ведення домашнього господарства. Він закликав державу відкрити доступ жінкам до вищої освіти та професій, які раніше були для них закритими. Письменник вважав, що це сприятиме культурному розвитку суспільства та реалізації культурної місії жінок. Відсутність конкуренції між статями дозволила б сім'ям вільно розподіляти обов'язки та матеріальні ресурси, тим самим дозволяючи більше часу для відпочинку та задоволення вищих культурних потреб.

Особливий інтерес становить редакційне доповнення до цієї публікації, яке характеризується більшою консервативністю. Основна ідея полягає в тому, що жінка повинна мати можливість розвивати свою душу та виховувати дітей, а не лише досягати матеріального успіху [26, с. 2–4].

Газета «Руслан» відображала передовий європейський досвід у вирішенні питань гендерної рівності. Зокрема, обговорювалося рішення

Кантональної ради Цюріха щодо допуску жінок до юридичної професії. Цей крок відображає тенденцію до забезпечення рівних можливостей для жінок у професійній діяльності та є важливим кроком до досягнення гендерної рівності в суспільстві [27, с. 3].

У часописі неодноразово піднімалася проблема використання української мови у школах. Зокрема, батьки учнів кількох класів Бережанської гімназії звернулися до КШР з проханням запровадити викладання окремих навчальних предметів українською мовою поряд із польською. Це звернення базувалося на положеннях чинного законодавства, яке передбачало можливість організації навчального процесу мовами національних меншин за наявності відповідної кількості заяв від батьків учнів. У зверненні наголошувалося на наявності необхідних умов для реалізації такого навчання. Зокрема, вказувалося на присутність у Бережанах кваліфікованих педагогів, здатних викладати українською мовою, а також на можливість використання існуючих навчальних приміщень без потреби у значних модифікаціях. Особливий акцент робився на педагогічній і суспільній цінності викладання рідною мовою, яка сприяє не лише ефективнішому засвоєнню знань, але й збереженню національної ідентичності учнів. Запровадження українськомовних предметів розглядалося як важливий крок у розвитку освітньої політики, що враховує культурно-освітні потреби української громади в багатонаціональному середовищі [28, с. 1–2].

Часопис відображав боротьбу української громади Бережан за культурно-освітні права як невід'ємну складову ширшого національного руху, акцентуючи увагу на необхідності поєднання тактичних і стратегічних підходів, активного залучення громади до процесу реформ та врахування практичних аспектів для успішного впровадження освітніх ініціатив. Основною метою українців Бережан було створення окремої української гімназії, що слугувало б не лише задоволенню локальних потреб, але й сприяло б розвитку національної освіти в ширшому масштабі. Водночас

наголошувалося, що впровадження змішаних класів із паралельним викладанням українською та польською мовами слід розглядати як проміжний етап, а не як остаточну мету. Такий підхід визначався тактичним засобом, спрямованим на поступове досягнення більш амбітних завдань. Зволікання у створенні паралельних класів розглядалося як значна перешкода, що могла негативно вплинути на розвиток української освіти загалом, а також послабити мотивацію громади.

Особлива увага приділялася забезпеченню високої якості навчання для учнів змішаних класів, що вважалося ключовим фактором для підтримання довіри та ентузіазму з боку громади. Такий підхід мав запобігти демотивації серед батьків та учнів і підсилити прагнення до подальшого розвитку української освіти. Боротьба за освітні права в Бережанах демонструє силу локальних ініціатив і їх значення у контексті загальнонаціональних процесів. Цей досвід засвідчує важливість скоординованих дій на рівні громади та стратегічного планування для досягнення культурно-освітніх цілей українського народу [28, с. 1–2].

У публікаціях часопису «Руслан» тема народного шкільництва та пов'язаних із ним освітніх ініціатив – зокрема, додаткових сільськогосподарських курсів – посідала важливе місце в контексті суспільно-просвітницької діяльності українського громадянства Галичини кінця XIX – початку XX ст. Видання неодноразово наголошувало на недостатній обізнаності широких верств населення, включно з представниками інтелігенції та місцевого самоврядування, із реальною ситуацією у сфері початкової освіти, зокрема в сільській місцевості. Водночас у публіцистичних матеріалах проглядалася послідовна критика байдужості до питання освітнього забезпечення селянства, що трактувалося не лише як ознака загальної культурної відсталості, а й як чинник соціально-економічної нерівності. Часопис послідовно виступав за необхідність популяризації знань про систему народної освіти, зокрема через залучення преси до висвітлення потреб шкільництва, стимулювання участі українського

духовенства в педагогічному русі та активізацію діяльності РПТ. Особливий акцент робився на додаткових сільськогосподарських курсах як ефективному засобі практичної освіти для селянських верств, що мали поєднувати знання з аграрної справи з елементами господарської самоорганізації [29, с. 2].

Часопис «Руслан» послідовно порушував питання про доступність, якість і національну значущість народного шкільництва для українського селянства. Особливу увагу видання зосереджувало на проблемі недостатньої представленості українських педагогічних кадрів у школах, що сприяло занепаду викладання української мови в цих навчальних закладах. «Руслан» критикував практику, за якої навчання української мови доручалося неіспитованим учителям (осіб, які здійснювали педагогічну діяльність без проходження офіційних іспитів або без отримання державної кваліфікації вчителя) початкових класів, часто без відповідної мовно-фахової підготовки. У публікаціях наголошувалося, що така ситуація не лише шкодила мовній компетенції учнів, а й спричиняла цілеспрямовану асиміляцію через освітню політику. У цьому контексті позитивно оцінювалася ініціатива впровадження трирічних додаткових сільськогосподарських курсів, покликаних не лише доповнити початкову освіту практичними агрономічними знаннями, а й сприяти соціальному й національному піднесенню українського селянства. Проте часопис із занепокоєнням констатував, що ці курси організовувалися переважно при школах із польською мовою викладання, а отже – не відповідали мовно-культурним потребам українського населення. Відтак «Руслан» наполягав на необхідності створення принаймні двадцяти сільськогосподарських курсів із українською мовою викладання у Східній Галичині, аргументуючи це як практичною потребою, так і національною. Така позиція свідчить про стратегічне бачення редакції: освіта в її розумінні виступала не лише інструментом економічного вдосконалення, але й засобом зміцнення національної ідентичності та протистояння культурній експансії [30, с. 2–3].

На зламі XIX–XX ст. проблема розвитку промислової освіти в Галичині постала як одне з ключових питань соціально-економічної модернізації краю. Український суспільний і публіцистичний дискурс, зокрема на сторінках часопису «Руслан», акцентував увагу на кризовому стані ремісничо-промислової сфери серед українського населення. У публікаціях цього напрямку наголошувалося на структурних причинах економічної відсталості – обмеженості сировинних ресурсів, надлишковій демографічній щільності та відсутності розвиненої системи фахової підготовки. Висвітлюючи економічну реальність Галичини, редакція підкреслювала, що сільське господарство не могло забезпечити належного рівня життя значній частині населення, що зумовлювало потребу у прискореному розвитку промисловості. Саме професійна освіта, на думку редакторів, мала стати ключовим чинником модернізаційного прориву, забезпечуючи підготовку кваліфікованих кадрів для ремісничих і виробничих підприємств. Одним із провідних напрямів цього процесу визнавали створення промислових шкіл, покликаних професіоналізувати молодь у галузях ручної праці, обробки дерева, металу, шкіри, тканин тощо.

Особливий інтерес становить опублікований у часописі огляд мережі промислових і заводських шкіл, що діяли в Галичині на початку XX ст. Матеріал подає систематизовані відомості більш як про п'ятдесят навчальних закладів різних профілів – лозо- та деревообробних (Червона Воля, Рудки, Динів), гончарських і столярських (Коломия, Товсте), ткацьких, шкіряних, коронкарських, мотузкових тощо. Окремо згадуються спеціалізовані школи садівництва (Заліщики), молочарства (Ряшів), механічно-слюсарські курси (Тернопіль), навчальні заклади з виробництва іграшок (Яворів) і навіть гірничої школи в Бориславі. Висвітлюючи діяльність цих інституцій, «Руслан» відзначав, що їх освітня модель відповідала європейським стандартам – гармонійне поєднання теоретичної підготовки з практичним навчанням, робота у варстатах під керівництвом досвідчених майстрів, обов'язкове вивчення рідної мови, технічного рисунку та рахівництва. Такий підхід

забезпечував формування не лише професійних умінь, а й загальної культури праці та технічної грамотності [31, с. 2].

У публікаціях часопису простежується концепція модернізації українського суспільства через активне залучення молоді до системи промислового навчання, що мало не лише соціально-економічне, а й націєтворче значення. Значна увага приділялася розбудові мережі професійно-освітніх закладів у різних регіонах Галичини, які надавали спеціалізовану освіту молоді селянського й міщанського походження. У матеріалах детально описувалися інституційні моделі, навчальні програми, вимоги до вступників і матеріальне становище учнів. Зокрема, у колодійських варстатах у Грималові, Грибові та Камінці-Струмиловій здійснювалася трирічна підготовка до ремісничої діяльності, що охоплювала як практичні навички виготовлення сільськогосподарських знарядь (возів, борін, плугів), так і теоретичні дисципліни – технічний рисунок, діловодство, українську та німецьку мови. Особливу увагу приділяли інтеграції професійної освіти в економічний контекст регіону: кошикарські школи в Червоній Волі, Рудках і Джурові, гончарські – у Коломиї й Товстому, а також іграшкові майстерні в Яворові розташовувалися в місцевостях із відповідними традиціями ремесел, що забезпечувало практичну користь і сталість виробництва. Водночас видання констатувало вкрай низький рівень представленості українців серед випускників промислових шкіл – у 1902 році лише один із сотень випускників був українцем. Це зумовило дискусію щодо нерівного доступу до професійної освіти та стимулювало пропозиції спрямовувати дітей із багатодітних селянських родин до навчальних закладів промислів як засіб соціально-економічної мобільності та зменшення аграрного перенаселення [32, с. 2].

У цілому ця публіцистика «Руслана» не лише інформує про стан справ у галузі професійної освіти, але й пропагує ідею її активного впровадження серед українського населення. Зацікавлення ремеслом і промислом пропонується розглядати не як зниження соціального статусу, а як шлях до

економічного визволення й поступу. У цьому розумінні промислова школа постає як один із ключових елементів модернізації галицького суспільства, засіб національного самозбереження в умовах економічного тиску та міжнаціональної конкуренції.

У публікаціях часопису «Руслан» висвітлювалися актуальні питання політичної та суспільної активності української громади в Галичині, зокрема у сфері освіти. Автори наголошували, що успішна діяльність політичних угруповань мала ґрунтуватися на реальних інтересах громади та системному підході до вирішення ключових проблем. Натомість у багатьох випадках спостерігалось формальне ставлення до важливих питань, брак єдності та ефективних дій, що значно обмежувало можливості досягнення суттєвих змін. Особлива увага приділялася проблемі використання української мови у шкільній документації. Попри те, що школи з українською мовою навчання формально мали статус краєвих, а не державних, адміністративна мова в них часто ставала польською під впливом політики центральної влади. Таке становище суперечило інтересам українців та порушувало їх права. У публікаціях часопису зазначалося, що ця ситуація вимагала рішучих і послідовних дій з боку українських освітніх та політичних організацій. Однак автори критично оцінювали діяльність українських політичних інституцій, наголошуючи на їх недостатній організованості, розпорошеності зусиль та відсутності узгодженої стратегії. Ведення внутрішньої документації українською мовою в школах розглядалось як символ боротьби за національні права та як індикатор рівня активності української громади. Для виправлення цієї ситуації часопис закликав до більш активного використання правових інструментів, зокрема діяльності громадських організацій та парламентських інституцій. Автори наголошували на необхідності наполегливості у відстоюванні прав української громади, консолідації зусиль та розробці дієвих механізмів протидії дискримінаційній політиці [33, с. 1–2].

На початку ХХ ст. «Руслан» послідовно висвітлював прояви дискримінаційної політики в освітній сфері, зокрема щодо призначення українських учителів у галицьких школах. У публікації під назвою «Чи може дальше так бути?» редакція вказує на системне витіснення українських педагогів із учительських посад, особливо в міських та мішаних округах, де, попри формальну потребу в україномовному викладанні, реальні призначення переважно ігнорували мовну та національну належність кандидатів. Автор публікації наголошував, що на практиці пріоритет надавався не фаховій підготовці, кваліфікації чи педагогічному досвіду, а приналежності до польського середовища, навіть якщо відповідні особи не володіли українською мовою або мали сумнівну професійну підготовку. В особливо гострій формі критикувався вплив окружних шкільних рад, які, на відміну від краєвої, володіли визначальним правом призначення на тимчасові посади. Через переважну кількість у таких радах осіб, налаштованих упереджено або навіть відкрито ворожо до українців, загальне становище набувало ознак структурної дискримінації. У цьому контексті звучав заклик до консисторських представників греко-католицького обряду – бодай морально, у формі публічного протесту – виступити проти такої практики. Публікація завершується апеляцією до депутатів Галицького сейму та Державної ради з вимогою невідкладного парламентського розслідування та ліквідації інституційних перепон, що перешкоджають справедливому представництву українських учителів в освітній системі краю [34, с. 2].

Видання послідовно обстоювало право кожного народу на освіту рідною мовою, розглядаючи його як основоположну передумову національного поступу. У своїх публікаціях «Руслан» проводив паралелі між політикою пруської влади щодо польських шкіл і дискримінаційним ставленням до українців у Галичині, особливо у сфері заснування освітніх закладів. В одній із статей простежується гостра полеміка з польськими політичними діячами, яких звинувачували у використанні справи цешиньської гімназії як інструменту політичної агітації, а не щирої турботи

про освітні права. У цьому контексті «Руслан» позитивно оцінював виважену позицію депутата Міхейди, що закликав до конструктивного та реалістичного парламентарного поступу [35, с. 1]. Такий підхід засвідчував помірковану, але принципову позицію часопису, який наголошував на необхідності відстоювання українських культурних прав шляхом дипломатичної, правової та стратегічно обґрунтованої боротьби.

Публікації часопису «Руслан» присвячувалися аналізу завдань, обов'язків і викликів, що постали перед українською шкільною молоддю, наголошуючи на ролі освіти, виховання та наполегливої праці як ключових чинників особистісного й суспільного розвитку. Освітні інституції розглядалися не лише як осередки здобуття знань, але й як інструмент формування морально та національно свідомої особистості, здатної до відповідальної діяльності на благо народу. Школа мала забезпечити молоді не лише інтелектуальну підготовку, а й виховати патріотизм, любов до рідного краю та готовність до самопожертви в ім'я спільного добра. Особливий акцент робився на необхідності самостійного навчання, систематичної праці й подолання труднощів, що розглядалися як запорука духовного та інтелектуального вдосконалення; у цьому контексті прикладом для наслідування поставав Маркіян Шашкевич. Водночас видання застерігало молодь від передчасної політичної активності без належної моральної зрілості, адже це, на думку авторів, могло спричинити появу «інтелігентного пролетаріату» – освіченого, але соціально безпорадного прошарку. У цьому зв'язку наголошувалося на необхідності гармонійного поєднання знань, досвіду та духовної стійкості, а також плеканні поваги до рідної культури й мови поряд із відкритістю до інших народів, що, як зазначав О. Барвінський, збагачувало інтелектуальний потенціал молоді. Часопис підкреслював провідну роль української громади у створенні сприятливих умов для освіти – як матеріальною підтримкою, так і моральним наставництвом – розглядаючи цю діяльність як стратегічну інвестицію в національне майбутнє. Водночас акцентувалася увага на недоліках освітньої

системи, зокрема на браку бурс та інститутів, що спричиняло соціальну і моральну дезорієнтацію учнів, змушених мешкати на приватних квартирах без належного виховного контролю. Розширення мережі освітньо-виховних закладів і консолідація громади навколо цієї справи визначалися як необхідні умови для зміцнення духовного, культурного та інтелектуального потенціалу нації, а також для формування покоління, здатного реалізувати ідеали національного відродження [19, с. 1–2].

Поряд з розвитком початкової та середньої освіти у часописі піднімалося питання вищої освіти. Зокрема, представлено статистичні дані щодо кількісного складу студентів, їх національного розподілу та кадрового забезпечення Львівської політехніки. За наявною інформацією, загальна чисельність студентів закладу становила 1017 осіб. Найбільшу частку серед них склали поляки – 933 студенти (91,7%), що підтверджує домінування цієї етнічної групи в навчальному закладі. Українці були присутні у кількості 72 осіб (7,1%), що свідчить про їх значно менше представництво у складі студентства. Водночас аналіз включає дані про релігійну приналежність студентів, які вказують на наявність серед українців осіб інших віросповідань, зокрема юдаїзму [36, с. 2]. Ці статистичні дані є важливим свідченням соціально-етнічної структури вищої освіти в Галичині кінця XIX – початку XX ст. Вони дозволяють простежити, як національна ідентичність та релігійна належність впливали на доступність освіти для різних груп населення, а також дають підстави для подальшого вивчення взаємозв'язків між національними та соціальними факторами в системі вищої освіти регіону.

Однією з найгостріших ідейно-програмових дискусій, що розгорталися на сторінках «Руслана» наприкінці XIX - на початку XX ст., стала полеміка довкола проєкту створення окремого українсько університету. У відповідь на статті Михайла Лозинського, опубліковані у «Літературно-науковому віснику» та згодом у газеті «Діло», редакція «Руслана» подала серію розгорнутих міркувань, у яких обґрунтовувала альтернативну стратегію

досягнення цієї мети. На відміну від позиції М. Лозинського, який основний акцент робив на публічній боротьбі студентства та підтримці символічного протестного руху в академічному середовищі, автори «Руслана» наполягали на пріоритетності системної наукової праці та цілеспрямованої підготовки власного професорсько-викладацького складу, здатного забезпечити фахове функціонування майбутнього університету. В дискусії наводився порівняльний приклад із чеським досвідом: хоча чехи й досягли поділу Празького університету, цей успіх став можливим лише за умови наявності власних викладачів і достатньої національно-політичної сили. У випадку українців, на думку дописувача «Руслана», ситуація була значно складнішою через брак академічних кадрів та менший політичний вплив. Тому надмірне сподівання на протестну студентську енергію, без відповідної наукової бази, вважалось помилковим. Полеміка навколо університету, що велася у притаманному «Руслану» стилі раціонального аргументування, свідчить про глибоке усвідомлення необхідності культурно-інституційної автономії, а також про пошук реалістичних механізмів її поступового досягнення, уникаючи ілюзій та передчасних очікувань [37, с. 1–2]. Таким чином, часопис не лише фіксував ідейні розходження серед української інтелігенції, а й виступав самостійним суб'єктом освітньої стратегії національного відродження.

Особливу увагу «Руслан» приділяв запереченню тези про нібито «сервілістичний характер» наукової праці як способу досягнення академічного визнання. Редакція переконливо демонструвала, що навіть за наявності політичних перепон науковий авторитет і кваліфікація здатні прокласти шлях до викладання в університеті, як це сталося у випадках професорів С. Дністрянського, К. Студинського та М. Грушевського. При цьому зазначалося, що політичні мотиви й внутрішні інтриги – як з боку польського середовища, так і з боку окремих представників української інтелігенції – нерідко перешкоджали послідовній реалізації стратегічних завдань, зокрема формуванню єдиного наукового центру в рамках НТШ. У

цьому контексті редакція відкидала звинувачення в політичній покірності, наголошуючи, що боротьба за український університет мала вестися не лише через політичний тиск [38, с. 1–2].

Відкидаючи спрощене уявлення про можливість швидкого та «революційного» заснування університету дописувач наголошував на хибності ставлення до науки як до другорядного або сервілістичного засобу здобуття посад. Навпаки, підкреслювалась роль академічної роботи як єдиного сталого ресурсу у національному емансипаційному русі. Особливу критику викликало твердження М. Лозинського, згідно з яким фактичне блокування функціонування наявного університету у Львові могло б саме по собі створити передумови для заснування нового українського вишу. «Руслан» розглядав такі ідеї як «гарячкові фантазії», закликаючи натомість до поступового, але реалістичного нарощування наукового і політичного капіталу української громади. У цьому контексті публіцисти зверталися до прикладів чехів, словенців і навіть італійців, які, діючи через компроміси, дипломатію й структурну підготовку кадрів, змогли або частково реалізувати свої університетські проєкти, або створити передумови для їх реалізації в майбутньому [39, с. 1]. Таким чином, «Руслан» послідовно відстоював концепцію інституційного зростання українського руху через наукове самоствердження та розвиток політичної спроможності, а не шляхом руйнування чинної освітньої системи.

У публікаціях «Руслана» щодо справи заснування українського університету у Львові простежується чітко сформульована суспільна позиція, яка перетворює цю ініціативу на загальнонаціональне питання, підтримуване як інтелігенцією, так і широкими верствами народу. На шпальтах часопису підкреслюється не лише важливість навчання рідною мовою, але й глибока солідарність між селянством і культурною елітою, що проявляється, зокрема, у збиранні коштів на академічні фонди. Видання критично оцінює позицію польських викладачів, які апелювали до «польського характеру» львівського університету, і вказує на невідповідність таких тверджень як імперському

законодавству, так і реальним потребам населення краю. Водночас «Руслан» демонстрував виважений підхід: відстоює українські освітні права не через емоційні гасла, а через апеляцію до історичних фактів, правових норм і суспільної етики [40–45].

У дискурсі, що супроводжував змагання за заснування українського університету у Львові на зламі XIX–XX ст., часопис «Руслан» відіграв важливу роль як рупор історичної пам'яті, культурного спадкоємства і національного права на вищу освіту рідною мовою. Зокрема, в одному з дописів заперечено спроби польської преси знецінити історичне значення Львівської Ставропігійської школи – однієї з найдавніших українських освітніх інституцій. Апелюючи до наукової аргументації, підкреслюється, що заснована у 1586 р. школа, разом із братством та друкарнею, становила освітньо-культурний центр Галичини. Вказуючи на високий рівень викладання, відкритість до дітей усіх станів, вагомий вплив на освітні процеси у Києві, Вільні, Сербії та Болгарії, автори стверджували, що ця школа була справжнім прототипом української академії [46, с. 1].

Таким чином, аналіз змісту публікацій часопису «Руслан» засвідчує визначальну роль редакції у формуванні суспільного дискурсу щодо розвитку української освіти в Галичині кінця XIX – початку XX ст. Видавці системно обґрунтовували необхідність створення національної освітньої системи, зорієнтованої на збереження та розвиток української мови, культури й історичної пам'яті, розглядаючи освіту як ключовий чинник національного відродження та соціального поступу. На сторінках часопису послідовно порушувалися питання нерівноправного становища українців у системі освіти Австро-Угорщини, зокрема хронічного недофінансування українських шкіл, домінування польської та німецької мов у навчальному процесі та обмеженого доступу української молоді до середньої та вищої освіти. Особливу увагу приділено ідеї заснування українських гімназій, учительських семінарій і національного університету як інституційної основи формування інтелектуальної еліти, здатної забезпечити культурно-

національний поступ. Важливою складовою цього процесу визнавалася діяльність церкви та громадських організацій, покликаних об'єднати зусилля духовенства, педагогів і громадських діячів у справі розвитку освіти та боротьби за мовно-культурну рівноправність. Публікації «Руслана» відображають концептуальне усвідомлення освіти як інтегрального елементу національної політики, що спиралася на ідеї культурної самобутності, моральної відповідальності та соціальної справедливості. Часопис виконував функцію інтелектуального й інформаційного осередку, який не лише репрезентував, а й активно формував освітню парадигму українського національного руху в Галичині, створюючи ідейно-програмне підґрунтя для подальших реформ у галузі освіти.

4.2. Висвітлення ролі релігії та церкви у суспільному житті

На зламі XIX–XX ст. церква залишалася одним із ключових інститутів, що впливали на формування суспільної свідомості, національної ідентичності та соціокультурного розвитку українського населення Галичини. У складних умовах політичного та соціально-економічного тиску з боку австро-угорської влади та польських еліт, церква відігравала роль не лише духовного, а й суспільного провідника, об'єднуючи українське населення довкола ідей національного відродження, морального вдосконалення та соціальної солідарності.

Часопис «Руслан» систематично висвітлював питання ролі церкви у суспільному житті, зокрема її вплив на освіту, культуру, соціальну допомогу та політичну діяльність. Видання підкреслювало значення церкви як посередника між владою та народом, а також як захисника національних і духовних інтересів українців. У публікаціях часопису знаходять відображення як загальні принципи, так і конкретні приклади церковної діяльності, що охоплювала організацію благодійних заходів, підтримку національного шкільництва, сприяння розвитку кооперативного руху.

У часописі «Руслан» опубліковано статтю о. Миколи Герасимовича, присвячену необхідності організації українського духовенства в нових політичних та суспільних умовах початку ХХ ст. У своїй праці автор підкреслив ключову роль церкви як інституції, що має сприяти національному розвитку, зокрема через активну участь у політичному, економічному та освітньому житті громади. Герасимович акцентував увагу на викликах, що постали перед церквою та суспільством у період «загального, прямого, таємного голосування», яке відкривало нові можливості для суспільного прогресу, водночас накладаючи нові обов'язки. Автор наголошував, що духовенство повинно стати провідником національної єдності, сприяти вихованню громади та організації суспільної діяльності. Він стверджував, що без чіткої організації на політичному та економічному рівнях багато важливих ініціатив залишаються незавершеними. Серед прикладів таких занедбаних починань Герасимович виділяв створення кредитних та страхових установ, заснування навчальних закладів для підготовки сестер-служебниць, які могли б працювати з молоддю, та розвиток господарських структур.

У статті особливу увагу приділено ролі церкви у пожвавленні економічного життя громади, проте зазначено, що відсутність спеціалізованих організацій для підтримки священників у їх діяльності суттєво обмежувало ефективність. Герасимович також зазначав, що спроби організувати духовенство часто зазнавали критики з боку частини суспільства, яка сприймала такі ініціативи як «кастовість». Проте автор наводив приклади успішної діяльності професійних спілок учителів і чиновників, підкреслюючи, що подібна критика духовенства є необґрунтованою та гальмує суспільний розвиток [47, с. 2–3]. Ідеї Герасимовича є відображенням загальноєвропейських тенденцій модернізації релігійних структур на початку ХХ ст. Вони підкреслюють важливість церкви як провідника національних і соціальних перетворень.

У часописі розглядається важлива роль духовенства у соціальних і національних процесах, що відбувалися на початку ХХ ст. У ній наголошується на зверненні митрополита Андрея Шептицького до духовенства з метою активізації їх діяльності серед широких верств українського народу. Зазначається, що виборча реформа, яка готувалася в Державній раді, мала наділити селян і простих людей рівними політичними правами поряд із аристократією та впливовими класами. Це, своєю чергою, вимагало від духовенства більшої уваги до освітнього, морального та громадського виховання народу, що повинно було сприяти консолідації української громади та зміцненню позицій ГКЦ.

Окремо у статті розглядається загроза, яку становила соціал-демократія, що прагнула знівелювати національну ідентичність, використовуючи риторику класової боротьби. Автор статті закликав духовенство зайняти провідну роль у національно-громадському русі та очолити боротьбу за права українців, інтегруючи в церковну діяльність християнські соціальні ідеї. Пропонується згуртувати українське суспільство навколо церкви як єдиного на той час інституційного осередку, що міг ефективно протистояти політичним і соціальним викликам [48, с. 1].

У «Руслані» проаналізовано роль українського духовенства в суспільному житті, його авторитет серед народу, а також загрози, що виникали унаслідок соціально-політичних змін. Один із авторів наголошував, що навіть у найменш розвинених етносів простежувалася стійка традиція шанобливого ставлення до представників духовної еліти, яка виконувала функцію морального та світоглядного орієнтира спільноти. У більш розвинених, культурно організованих суспільствах духовенство, на його думку, поставало як системоутворювальний чинник, що забезпечував формування морально-етичних норм, збереження традицій і консолідацію національної самосвідомості. У цьому контексті наголошувалося на важливості збереження авторитету священників, оскільки їх вплив значною мірою формував світогляд простого народу. Особливо підкреслювалася

історична роль духовенства в житті українського народу, який, позбавлений світської еліти, звертався за підтримкою та порадою саме до церковних очільників [49, с. 1].

Зазначалося, що у європейській історії існувала тенденція до використання духовенства як стабілізуючого чинника, що допомагав зберігати порядок у суспільстві, проте в Галичині, на думку автора, ситуація розвивалася у протилежному напрямку: українське духовенство піддавалось дискредитації з боку польської преси та суспільства. Автор критикував зневажливе ставлення до українських священників, їх дискредитацію через образливі епітети, а також тенденцію польських еліт до ігнорування української мови та культури. Автор підкреслював, що польське суспільство добре обізнане з культурними процесами в Західній Європі, однак часто не знало навіть основ української мови чи прагнень української інтелігенції. Це, на його думку, було однією з причин численних упереджень, підозр та необґрунтованих звинувачень, зокрема щодо політичної нелояльності греко-католицького духовенства. У цьому контексті пропонувалася необхідність кращого взаєморозуміння між українців та поляками, зокрема через визнання української мови в офіційному вжитку та забезпечення рівних можливостей для представників обох народів [50, с. 1].

Наголошувалося на тому, що українська суспільність була однорідною порівняно з іншими націями, зокрема поляками, де існувала чітка стратифікація на класи. Священники, за словами автора, залишалися тими, хто підтримував зв'язок із народом, навіть попри впливи радикальних рухів, які намагалися віддалити українську інтелігенцію від національних традицій та церкви. Особливу увагу звернено на зростання національної самосвідомості серед простого народу, що проявилось під час останніх виборів, а також на прагнення селян долучатися до обговорення українського питання.

Разом із тим у статті піднімається проблема зневажливого ставлення державних установ до української мови та культури. Автор навів приклади

відмови чиновників вести ділове листування українською мовою, зокрема у судах та староствах, що свідчило про ігнорування навіть офіційних розпоряджень, які передбачали можливість використання української мови. Це ж стосувалося й освітніх установ, де шкільні інспектори, не знаючи української мови, намагалися контролювати навчальний процес в українських школах. У цьому контексті автор закликав до захисту мовних прав і більш рішучих дій щодо усунення дискримінаційних практик [51, с. 1].

Зазначалося, що, попри всі спроби священників виховувати народ і сприяти суспільному розвитку, вони стикалися з несправедливими звинуваченнями та репресіями. Особливу увагу приділено політичним переслідуванням духовенства. Вибірчі кампанії ставали приводом для звинувачень священників у підбурюванні селян, антикатолицьких та антидержавних настроях. Використовуючи саркастичний тон, автор показав, як навіть безпідставні звинувачення ставали підставою для арештів, допитів та приниження священнослужителів. Це відображало політичний тиск влади, яка, побоюючись національного пробудження українців, прагнула усунути впливове духовенство з політичного життя [52, с. 1].

Священик в українській громаді виконував не лише духовні, а й соціальні, освітні, адміністративні та навіть господарські функції. Водночас духовенство опинялося під постійним тиском і критикою: як від державних чиновників, які прагнули контролювати чи обмежувати його вплив, так і від радикальних політичних сил, що намагалися підірвати його авторитет у народі. Особливу увагу приділено фінансовому становищу священників, яке часто перебільшувалося урядовцями, хоча насправді їх доходи були вкрай скромними порівняно з іншими посадовцями.

Другий важливий аспект – значення священників у розбудові національного руху. Духовенство брало активну участь у створенні громадських організацій, просвітницьких і кооперативних рухів, що сприяло соціально-економічному піднесенню українського селянства. Проте така

діяльність нерідко викликала негативну реакцію польських адміністративних кіл і призводила до репресій [53, с. 1].

У часописі проаналізовано загрози, які автор вбачав у зростанні впливу соціалістичних і радикальних ідей серед українського суспільства на межі XIX–XX ст. Основна теза статті – протиставлення християнської суспільної моделі, що ґрунтувалася на релігійних цінностях, і соціалістичних рухів, які, на думку автора, прагнули зруйнувати цей порядок. У статті підкреслюється, що соціалісти використовували національні гасла й обіцянки соціального визволення, однак їх реальна мета – руйнування традиційних інститутів, передусім церкви, яка була основою стабільності суспільства.

Наголошувалося на небезпеці підриву авторитету духовенства, що, на його думку, було першочерговим завданням соціалістичних сил. Стверджувалося, що така стратегія була частиною загального плану відриву народу від християнської віри, а згодом – від національних традицій. Аналізуючи ситуацію, один із авторів вказував, що поширення антиклерикальних ідей, зокрема у виданнях «Воля» та «Громадський голос», було прямим свідченням загроз, які насувалися на українське суспільство.

Автор звертався до духовенства й інтелігенції із закликом не залишатися байдужими до поширення соціалістичних ідей. Він критикував пасивність церковних і громадських діячів, які, на його думку, не вживали дієвих заходів для протидії цим процесам. Він застерігав, що якщо не буде негайної реакції, руйнівні ідеї можуть набути ще більшого поширення і спричинити невідворотні наслідки для всього суспільства [54, с. 1].

Окрім того, дописувач закликав українське духовенство організовуватися за прикладом інших суспільних груп, зокрема вчителів, які змогли створити власні спілки для захисту своїх інтересів. Він наголошував, що священство мало не лише релігійні, але й соціальні обов'язки, які необхідно виконувати спільними зусиллями, а не лише на рівні окремих ініціатив. Важливою тезою був заклик до створення комітету, який би координував діяльність духовенства, займався організаційною роботою та

сприяв захисту Церкви і національних інтересів перед зростаючим впливом соціалістичних та радикальних ідей.

Водночас автор підкреслив, що така ініціатива не мала обмежуватися лише духовенством. Він зазначив, що радикальні рухи загрожували не лише релігійним інституціям, але й загалом традиційному суспільному устрою. Тому боротьба із цими викликами мала стати спільною справою як духовних, так і світських українців. Спільними зусиллями потрібно було формувати альтернативну, суспільно-християнську програму, яка б запропонувала конструктивні шляхи розвитку суспільства [55, с. 1].

Особливу увагу автор приділив проблемі освіти, наголошуючи на важливості віроісповідних шкіл, які мали виховувати молоде покоління у християнському дусі. Він засуджував тих, хто вважав релігійну освіту «застарілою формою» і закликав духовенство не лише брати активну участь у громадських організаціях, а й впливати на їх напрямок розвитку, не допускаючи переваги ліберальних чи антицерковних елементів [56, с. 1–2].

Окрім того, автор статті проаналізував москвофільську проблему. Він наголосив, що конфлікт між народовцями та москвофілами, який раніше розглядався як суперечка між двома політичними групами, перетворився на фундаментальне протистояння між двома національними ідентичностями. Український рух прагнув самостійного розвитку, тоді як москвофіли намагалися підпорядкувати місцеву українську громаду загальноімперському впливу. Автор підкреслив, що основна боротьба точилася за вплив на народ, особливо на селянство, і що духовенство відіграло тут ключову роль. Він закликав до активної участі українського духовенства у громадській діяльності та організації суспільного життя, наголошуючи на необхідності створення власних структур, які б захищали національні інтереси. Водночас він вказував на неможливість співпраці з священиками-москвофілами, оскільки їх цілі були кардинально протилежними [57, с. 1–2].

Автор запропонував створити систематичних соціальних конференцій, які б стали майданчиком для обговорення важливих суспільних питань, а

також проведення загального з'їзду духовенства для вироблення спільної стратегії протидії соціалістичним і радикальним течіям. Як приклад успішної організації, він наводить католицькі рухи в Австрії та Чехії, які змогли об'єднати суспільство навколо християнських цінностей. Автор закликав до наслідування таких ініціатив, оскільки вони сприяли розвитку національної свідомості та суспільного поступу. Водночас він засудив соціалістичну та радикальну пропаганду, яка, на його думку, спекулювала на невироблених політичних поглядах українців, намагаючись підірвати її традиційні засади [58, с. 1–2].

Відзначалося, що націонал-демократи і радикали критикували християнські суспільні рухи, називаючи їх консервативними та відсталими. Проте, на думку дописувача, саме ці рухи могли стати фундаментом для справедливого суспільного устрою. Програма християнських суспільників передбачала боротьбу з великим капіталом, особливо єврейським, а також підтримку працівників, учителів, ремісників і дрібних господарників. Пропонувалося створення механізмів соціального захисту, включно з пенсійним забезпеченням і медичним страхуванням. Важливим завданням було реформування системи освіти на засадах християнських цінностей. Програма передбачала національне виховання молоді, вивчення історії та культури, а також усунення зайвих навчальних дисциплін, які, на думку автора, лише обтяжували учнів. Політичною метою було збереження національних інтересів українського народу в межах Австро-Угорської монархії [58, с. 1–2].

Один із дописувачів виступив за реформування друкованих видань, вимагаючи «правдивої преси», яка б відповідала християнським принципам, а також посилення державного контролю над публікаціями, що, на їх думку, сприяли моральному занепаду суспільства [59, с. 1–2].

Окрему увагу приділено питанню приватної власності: підкреслено необхідність її чесного набуття та рівномірного розподілу, що мало б запобігти надмірній концентрації капіталу в руках обмеженого кола осіб.

Наголошено на загрозі великокапіталістичної системи, яка призводила до соціальної нерівності та економічної залежності менш забезпечених верств населення. Водночас пропонувалося запровадження прогресивного оподаткування, що дозволило б зменшити податковий тягар для бідніших верств населення та підвищити фінансову відповідальність багатших [61–62].

У часописі наголошувалося на необхідності рівного та загального виборчого права, організаційного об'єднання робітників і захисту їх політичних прав через участь у законодавчих органах. Важливим аспектом був акцент на праві громадян на політичну активність, що передбачало не лише можливість участі у виборах, але й обов'язок голосування, порушення якого мало каратися законом. Це свідчить про прагнення встановити чіткі демократичні механізми та підвищити рівень громадянської відповідальності. Окремо підкреслювалося значення свободи зборів, діяльності політичних товариств і коаліційного права як важливих засобів для формування свідомого громадянського суспільства. Політична організація, описана в статті, передбачала чітку структуру: від місцевих довірених осіб до загальнонаціональних зборів представників. Це свідчить про прагнення до централізованого управління та ефективної комунікації всередині робітничого руху. Також простежується намагання інтегрувати українських робітників у ширший християнсько-соціальний рух Австро-Угорщини, що мало на меті не лише вирішення економічних питань, а й збереження морально-релігійних цінностей у робітничому середовищі [63, с. 1–2].

Християнські політичні та робітничі організації розглядаються як альтернатива соціал-демократичному рухові, оскільки вони базувалися на релігійних цінностях, суспільній гармонії та законодавчих реформах [64, с.2].

У 1907 р. у часописі опубліковано статтю «*Testimonium paupertatis...*»³. Вона є цікавим прикладом критики на адресу духовенства у контексті

³ *Testimonium paupertatis* (лат). - буквально «свідчення про бідність»; визнання слабкості, неспроможності у чомусь; свідчення чийогось недоумкуватості.

соціально-економічних та культурних умов Галичини початку ХХ ст. Автор підняв важливі питання про роль священників у суспільному житті, однак стиль його листа та аргументація мають яскраво виражений полемічний характер. Його звинувачення духовенства в підтримці темряви й бідності, надання переваги особистим інтересам, а також у зневазі до інтелектуального й морального розвитку народу, звучать доволі однобічно.

Особливо примітним є те, що критика стосується як змісту проповідей, так і способу взаємодії духовенства з місцевими громадами. Автор підкреслив, що страх як інструмент впливу використовувався для утримання народу у покорі, натякаючи на те, що такий підхід суперечив прогресивним ідеям освіти та емансипації. З іншого боку, відповідь на ці закиди, що міститься у статті, також варта уваги, оскільки вона звертала увагу на позитивний вплив християнського вчення. Полеміка між цими двома позиціями демонструє ідеологічну напруженість між релігійними та світськими середовищами, а також різні підходи до вирішення соціальних і економічних проблем [66, с. 1–2].

Окрім того у статті продемонстровано конфлікт між різними політичними та ідеологічними групами в Галичині, зокрема між духовенством та радикалами. Автор засуджував радикалів за їх інвективи проти представників духовенства, особливо єпископа Григорія Хомишина, і вказував на фальшивість їх аргументів. Зокрема, підкреслюється несправедливість приниження єпископа Хомишина за його походження з селянського середовища, що вказувало на глибокі соціальні суперечності. Визначається дилема вибору між традиційними цінностями, представленими церквою, та радикальними ідеями, що, за словами автора, загрожують основам суспільства [67, с. 1–2]. Конфлікт між радикальними, націонал-демократичними та церковними силами, що загострився у контексті виборчих процесів та суспільно-політичних змін у Галичині. Цей конфлікт мав як ідеологічне, так і соціальне підґрунтя, де священники сприймалися критиками як сила, що перебувала в опозиції до національного поступу.

Особливий акцент зроблено на ролі єпископа Хомишина, якого радикали та частина націонал-демократів сприймали як захисника консервативних, клерикальних позицій. Це демонструє розкол у галицькому суспільстві того часу: між консервативними і прогресивними силами, між релігійними і секулярними ідеологіями [65, с. 1]. Подібні конфлікти свідчать не лише про боротьбу за політичний вплив, але й про ширші соціокультурні зрушення. Згадка про вплив «закордонних діячів», зокрема, російських радикалів, ілюструє складний геополітичний контекст, у якому перебувала Галичина.

Таким чином, допис відображає напруженість між різними ідеологічними силами, зокрема радикалами та духовенством, та їх уявленнями про суспільний розвиток. У тексті чітко проявляється конфлікт між секулярними ідеями модернізації та традиційними цінностями, які підтримувало духовенство. Емоційність та полемічний характер статті вказують на її належність до публіцистики, покликаної впливати на громадську думку. Автор активно використовував негативні характеристики щодо опонентів: звинувачення радикалів у некультурності та руйнівній діяльності, що загрожували основам суспільства. Водночас захист єпископа Хомишина, підкреслення його походження та ролі духовенства в житті громади демонструють спробу акцентувати на важливості традиційних інституцій.

Окрім політичних аспектів, допис торкається соціальних розмежувань у галицькому суспільстві. Критика єпископа через його селянське походження ілюструвало нерівність та упередження, які мали місце у тодішній соціальній структурі. Радикали ж, в свою чергу, використовували такі аргументи для підриву авторитету церковних діячів, що відображало не лише ідеологічну боротьбу, але й спробу змінити соціальний статус-кво.

Також висвітлюється багатогранна діяльність духовенства, яке одночасно відіграло релігійну, освітню та культурну роль. Організація культурних заходів, освітня робота з молоддю та підтримка національної свідомості були прикладами внеску священників у розвиток громади. Це

підтверджує, що боротьба між радикалами та церквою була не лише боротьбою ідей, але й суперництвом за вплив на суспільство [67, с. 1–2].

Часопис «Руслан» систематично порушував питання релігійного життя української діаспори, особливо акцентуючи увагу на загрозах денаціоналізації іммігрантів у новому соціокультурному середовищі. У публікаціях наголошувалося на гострих духовних і культурних викликах, які постали перед українськими громадами в Канаді, зокрема в контексті зростання антикатолицьких настроїв. Ці настрої, як вказували дописувачі, були зумовлені, з одного боку, зловживаннями з боку окремих представників римо-католицького духовництва, а з іншого – активною пропагандистською діяльністю москвофільських кіл, що прагнули послабити позиції українського греко-католицького духовенства в еміграції.

Особливе занепокоєння редакції викликала ситуація духовної ізоляції, в якій опинилися численні українські поселенці, розсіяні по обширних територіях Канади. У публікаціях «Руслана» наголошувалося на труднощах, пов'язаних із нестачею духовенства, що унеможливлювало регулярне здійснення богослужінь, обрядів та душпастирського супроводу. Цей вакуум, за оцінками авторів, став причиною втрати частиною переселенців зв'язку з національно-релігійною традицією [69, с. 2]. Водночас редакція акцентувала на необхідності збереження конфесійної ідентичності як одного з чинників успішної інтеграції в нове середовище без втрати етнокультурного ґрунту. Серед зазначених загроз називалося й прибуття місіонерів інших конфесій, зокрема православних та духоборів, що спричинило дестабілізацію внутрішньої релігійної єдності української громади [70, с. 2].

У публіцистичних текстах простежується чітке усвідомлення духовного вакууму як простору, що заповнювався альтернативними впливами – від конфесійної пропаганди до секуляризованих практик [71, с. 1–2]. Особливої уваги й надано явищу т. зв. «канадської схизми», коли понад 80 греко-католицьких родин і кілька римо-католицьких перейшли до православного обряду, що редакція оцінювала як критичний симптом

відсутності ефективної пасторальної опіки. Таким чином, «Руслан» не лише інформував про стан справ у середовищі української еміграції, а й виступав аналітичним і мобілізаційним майданчиком, формуючи національно-конфесійну солідарність та вказуючи на потребу централізованої стратегії духовної підтримки для українців у діаспорі.

Факт заснування окремих церков українськими емігрантами в Канаді та відмова визнавати юрисдикцію французького єпископа яскраво засвідчують наявність глибоких внутрішніх суперечностей, конфесійної напруги й кризи довіри в еміграційному середовищі. Рішення окремих громад передати храм у користування православним структурам замість прийняття пастирської опіки єпископа латинського обряду розглядалося як вимушений, але принциповий крок, спрямований на збереження національно-релігійної ідентичності [71, с. 1–2]. Така позиція демонструє не лише прагнення до автокефального устрою, а й опір асиміляційним впливам з боку інших конфесій, які сприймалися як чужі культурно та мовно.

У матеріалах «Руслана» простежується системна критика ситуації розколу серед українських громад, зумовленого релігійним плюралізмом, внутрішньою дезорієнтацією та впливом сторонніх акторів. Особливої уваги набуває діяльність о. Василя Жолдака – візитатора для українських емігрантів у Канаді, який здійснював душпастирську опіку, спрямовану на збереження релігійної та культурної цілісності громади. У своїх виступах він неодноразово наголошував на загрозі втрати національної ідентичності серед молодшого покоління, що дедалі більше піддавалося асиміляційним впливам у новому соціокультурному середовищі [72, с. 3].

Редакція часопису також висвітлювала напруження між представниками різних релігійних груп, зокрема між греко-католиками та православними, що іноді призводило до серйозних міжконфесійних конфліктів, навіть із необхідністю втручання поліцейних органів. Згадувано також про випадки маніпулятивного використання релігійної риторики в політичних цілях, що ще більше дестабілізувало громади та ускладнювало

процеси консолідації української еміграції [73, с. 1–2]. Загалом, представлені у «*Руслані*» публікації засвідчують складність релігійного і соціального ландшафту в середовищі української діаспори та підкреслюють актуальність інституційної підтримки з боку Церкви для зміцнення духовної єдності й національної свідомості в умовах культурної адаптації.

Однією з ключових проблем, які висвітлювалися на сторінках «*Руслана*», була нестача релігійної інфраструктури серед українських емігрантів у Канаді, що ускладнювало не лише повноцінне релігійне життя, а й збереження традиційної обрядовості, національно-культурної ідентичності та морального укладу громади. У публікаціях підкреслювалося, що фінансово скрутне становище новоприбулих переселенців значно обмежувало можливості будівництва нових церковних споруд. Відсутність постійної духовної опіки спричиняла духовну дезорієнтацію, породжувала ризики релігійної асиміляції та викликала тривожні настрої щодо втрати духовно-культурної тяглості поколінь [74, с. 1–2].

На сторінках часопису артикулювалася гостра потреба в організації національно зорієнтованого духовного проводу, який мав би бути незалежним від латинського духовенства. Висловлювалося невдоволення щодо процесів латинізації, а також надмірного втручання Римської курії у внутрішні справи українського духовенства, що розцінювалося як перешкода для розвитку української церковної автономії в умовах еміграції. У цьому контексті особливого значення набували ініціативи митрополита Андрея Шептицького, який, усвідомлюючи критичність ситуації, скерував до Канади спеціальну церковну місію. Її метою було зміцнення духовних структур, координація пастирської діяльності, а також інтеграція української емігрантської громади в єдине церковно-національне середовище [75, с. 1–2].

На шпальтах «*Руслана*» також пролунала конкретна пропозиція – створити релігійно-організаційний центр у Вінніпезі як символічну та функціональну опору для духовного життя українців Канади. Планувалося зведення великої соборної церкви в цьому місті, що мала б стати духовною

столицею громади, а також відкриття її філій у навколишніх поселеннях [76, с. 1–2]. Таким чином, концепт духовного центру розглядався не лише як архітектурний проєкт, а як інструмент культурної консолідації, релігійного оновлення та соціального згуртування української діаспори в новому середовищі.

У публікаціях часопису «Руслан» місійна діяльність українського духовенства в Канаді та США посідає важливе місце в дискурсі про релігійне, соціальне та культурне самозбереження українських емігрантських громад. Автори підкреслювали ключову роль місіонерів у становленні парафіяльної інфраструктури, заснуванні храмів, а також у наданні пастирської та просвітницької допомоги переселенцям. Особлива увага приділялася соціальній адаптації іммігрантів у новому середовищі, де місіонери виконували функції не лише релігійних наставників, а й культурних посередників, що сприяли інтеграції українців у багатоконфесійний північноамериканський контекст. Завдяки їх зусиллям іммігранти отримували не лише духовну підтримку, але й практичну допомогу у збереженні національної ідентичності, мови, традицій та моральних орієнтирів [77, с. 1].

Аналізуючи матеріали «Руслана», можна констатувати, що релігійний чинник виступав не лише компонентом духовного життя громади, але й вагомим елементом соціального укладу та механізмом культурного самозахисту. Українське духовенство відіграло активну роль у збереженні етноконфесійної ідентичності та забезпеченні морально-етичної єдності громади. Місіонери слугували провідниками християнських ідеалів, формуючи в емігрантському середовищі систему цінностей, що була покликана забезпечити моральну стійкість та опір денаціоналізаційним впливам. Водночас у часописі відображено і складнощі, що супроводжували релігійне життя переселенців, зокрема – відсутність належної мережі українських храмів, дефіцит національного духовенства, а також тиск з боку інших християнських конфесій, які домінували в північноамериканському

релігійному просторі. Наявність міжконфесійної конкуренції, а подекуди й відкритих конфліктів, засвідчує напруженість, із якою українська громада намагалася зберегти свою конфесійну самобутність у новому культурному та релігійному середовищі.

У цьому контексті особливого значення набувала роль ГКЦ, яка розглядалася як основний інституційний гарант збереження національно-релігійної ідентичності емігрантів. У 1897 р. до Бразилії прибули василіянські місіонери з Галичини, заснувавши резиденцію у Прудентополісі – найбільшому осередку української громади. Цей крок започаткував процес інтенсивного церковного будівництва, що супроводжувався створенням василіянського монастиря [78, с. 1–2]. Згадані інституційні ініціативи стали важливим чинником консолідації громади, сприяли її духовній опіці та утвердженню культурної тяглості українських мігрантів у новому середовищі.

У середовищі українських емігрантів у Бразилії спостерігалися внутрішні конфлікти, зокрема навколо діяльності Української читальні в Куритибі, яка мала на меті поширення освіти, літератури та захист національних інтересів громади. Незважаючи на її культурно-просвітницьку функцію, певна частина духовенства прагнула створити альтернативні освітні інституції, що призводило до напруженості та дезінтеграційних тенденцій у громаді. Розвиток українських освітніх товариств ускладнювався також політичним контекстом Бразилії кінця XIX – початку XX ст., що характеризувався консервативною орієнтацією уряду та соціальним домінуванням традиційних португальських еліт [79, с. 1–2].

На сторінках «Руслану» фіксувалося занепокоєння української громади щодо можливого впливу польських місіонерів, які прагнули змінити обрядову практику українців і запровадити латинський обряд. Такі процеси розглядалися як загроза культурно-релігійній ідентичності, адже передбачали не лише трансформацію традиційних церковних звичаїв, але й фактичне обмеження використання української мови в літургії. Побоювання українців

стосувалися також можливого формування стереотипів про їх «неповноцінність» у разі відмови від латинського обряду. У зв'язку з цим дописувачі закликали провід ГКЦ активно захищати права й традиції української громади в Бразилії як запоруку збереження її культурної та релігійної самобутності [80, с. 1–2].

Показовим у цьому контексті був приклад діяльності польського священика Броніковського, який поширював дискримінаційні стереотипи про українців та закликав польську громаду до солідарності проти них. Попри значно меншу чисельність поляків (близько 60 родин проти приблизно 600 українських), він наполягав на їх «праві» на ширші привілеї, а також висував вимогу переходу українців на римо-католицький обряд. Такі дії сприймалися українською громадою як порушення релігійної та культурної автономії, форма асиміляційного тиску і приниження власних обрядових традицій [81, с. 2].

Через редакцію часопису українські переселенці в Бразилії неодноразово зверталися до керівництва ГКЦ з проханням захистити їх релігійну традицію та культурну самобутність від асиміляційного впливу польського духовенства. Публікації у «Руслані» виконували функцію комунікативного посередника між діаспорою та духовними й національними лідерами, актуалізуючи проблеми, що постали перед українською громадою у процесі адаптації до нових соціокультурних умов. Еміграція з Галичини до Бразилії, яка супроводжувалася високими очікуваннями на економічне й соціальне піднесення, на практиці виявилася пов'язаною з численними викликами, серед яких особливо відчутними були релігійно-культурна дезорієнтація та ризик втрати конфесійної ідентичності. Дописувачі наголошували на небезпеці ерозії релігійної спадщини українців унаслідок діяльності польських місіонерів, що викликало серед громади глибоке занепокоєння й протестні настрої [81, с. 2].

У межах публікацій на тему трудової міграції редакція часопису «Руслан» особливо підкреслювала значення активної участі духовенства у

супроводі й опіці над емігрантами, розглядаючи це як складову загальнонаціональної відповідальності. На шпальтах видання неодноразово наголошувалося, що попри критику на адресу священства з боку радикальних середовищ, саме духовенство залишалося однією з небагатьох суспільних сил, здатних організовано впливати на еміграційний рух, інформувати парафіян щодо правових, моральних і побутових аспектів праці за кордоном та запобігати зловживанням з боку посередників-агентів. Важливу роль у цьому контексті відіграла ініціатива окремих священників, зокрема о. Ганицького, а також церковний пресовий орган «Нива», який надавав заробітковій еміграції не лише моральну, але й політичну інтерпретацію, закликаючи до організованого спротиву асиміляційним і соціалістичним впливам на чужині. Водночас критика, що лунала з боку «Руслана» щодо пасивності значної частини духовенства, виявляє напругу між очікуваннями суспільства й реальною залученістю душпастирів до вирішення еміграційного питання. У публікаціях подавався цілий комплекс практичних інструкцій щодо умов працевлаштування, легального перетину кордону, транспортної логістики, необхідних документів та можливостей зниження витрат на подорож, що робить ці матеріали цінним джерелом для дослідження побутового виміру еміграції та форм соціальної мобілізації галицького селянства [82, с. 2–3].

У часописі висвітлюється проблема організації духовно-шкільних справ у Галичині кінця XIX – початку XX ст., акцентуючи увагу на недоліках управління та відсутності реформ у цій сфері. Автор одного із дописів розкритикував відсутність компетентності та зацікавленості з боку керівництва у питаннях розвитку шкільництва. Наявність протекціонізму, орієнтованого на підтримку «своїх», без належної уваги до кваліфікації кандидатів на посади катехитів, суттєво шкодила якості освіти. Недостатнє знання шкільних справ, відсутність систематичного підходу до їх вирішення та застарілі методи роботи призводили до відставання українського шкільництва. Наголошується на проблемі політизації шкільної системи, що

негативно впливала на греко-католицький обряд та шкільництво. Автор звернув увагу на політичні мотиви, які визначали кадрову політику, і на бюрократичні перешкоди, що створювали штучні труднощі, ігнорування українських релігійних свят у шкільній програмі та акцент на латинських традиціях, що підривало національну ідентичність серед молоді [83, с. 2].

У часописі висвітлюються напружені міжконфесійні відносини між греко-католицьким і римо-католицьким духовенством у Галичині, що мали як релігійний, так і політичний контекст. Центральною фігурою був Станіславівський єпископ Григорій Хомишин, який критикувався як з боку польських, так і москвофільських сил за свою принципову позицію щодо захисту інтересів ГКЦ та українців. Особливо критикували його відмову співпрацювати з латинським духовенством на певних відпустах, що розцінювалося польською стороною як «неповага». Польські газети використовували інформаційну кампанію для дискредитації владики. Цікаво, що конфлікт мав і національний вимір: польська сторона, підтримана частиною латинського духовенства, прагнула асимілювати греко-католиків, сприяючи переходу на латинський обряд. Це викликало занепокоєння українців, які бачили в таких діях загрозу своїй національній ідентичності. Хомишин, захищаючи греко-католицьку церкву, відмовлявся брати участь у латинських богослужіннях і дотримувався тактовної, але непохитної позиції, яка слугувала прикладом для українського духовенства. У цьому контексті його діяльність сприймалася як важливий крок у зміцненні національної свідомості українців. У часописі також підкреслювалася готовність греко-католицького духовенства виступати на захист свого єпископа від нападів і чітко заявляло про намір оприлюднити інтриги та несправедливі дії супротивників у разі продовження кампанії дискредитації [84, с. 1].

Проблема фінансового забезпечення вдів і сиріт священників у Галичині наприкінці XIX ст. була однією з ключових соціальних питань, які українське представництво намагалося вирішити у Віденському парламенті. Міністр фінансів Білінський, відповідаючи на запит депутата А. Вахнянина,

виправдовував відсутність відповідної субвенції в бюджеті 1898 року затримкою з боку міністерства освіти та віросповідань. Це вказує на бюрократичні перепони, що гальмували ухвалення важливих соціальних рішень, а також на необхідність активнішого залучення церковних структур до лобювання своїх інтересів перед урядом.

Особливу увагу звернено на роль ординаріатів епархій, які мали надсилати офіційні звернення до міністерства, аби прискорити процес виділення державної допомоги. Львівська епархія вже зробила відповідне представлення, тоді як щодо інших епархій інформація була відсутня. Це підкреслює проблему недостатньої координації між церковними структурами, що могла послаблювати ефективність їх політичних і соціальних ініціатив [85, с. 3].

Проблема регуляції конгруї, тобто державного фінансового забезпечення священиків, була важливим соціальним питанням у Галичині наприкінці XIX ст. У одному з дописів у часописі «Руслан» йдеться про засідання субкомітету бюджетної комісії, який розглядав питання справедливого визначення рівня зарплат для священиків у різних регіонах Австро-Угорської монархії. Особливо піднімалося питання про те, що галицьке духовенство отримувало значно нижчі виплати, ніж священики в інших частинах монархії, таких як Чехія, Моравія чи Верхня Австрія. Ця нерівність стала предметом дискусій, оскільки держава мала визначити, кого саме можна вважати «самостійним душпастирем» і хто мав право на відповідну дотацію. Зокрема, субкомітет пропонував встановити для священиків Галичини вищий рівень конгруї, прирівнявши їх доходи до духовенства в інших регіонах монархії, таких як Істрія чи Трієст. Проте уряд опирався цим змінам, аргументуючи це тим, що в Галичині **дешевший** рівень життя. Це свідчить про дискримінацію духовенства східних провінцій монархії та намагання зекономити на його утриманні. Водночас ця ситуація підкреслює нерівномірний розподіл фінансових ресурсів у Австро-Угорщині та необхідність політичного тиску на уряд, щоб домогтися справедливих

умов для галицького духовенства. Вирішення цього питання мало велике значення не лише для матеріального становища духовенства, але й для загального соціального клімату в регіоні, оскільки церква відігравала важливу роль у збереженні національної ідентичності українців у складі монархії [86, с. 2].

У публікаціях часопису «Руслан» системно висвітлювались аспекти австрійського військового законодавства щодо семінаристів українського походження, зокрема стосовно механізмів їх залучення до військової служби. Акцентувалося на тому, що, незважаючи на надані духовенству окремі пільги та послаблення, чинна нормативно-правова база не гарантувала семінаристам повного звільнення від військового обов'язку. Закон передбачав, радше, тимчасові форми звільнення, серед яких – переведення до резерву, що, однак, не означало остаточного звільнення, а передбачало щорічне проходження бюрократичних процедур підтвердження статусу та подання прохань про продовження відстрочки.

Часопис послідовно окреслював структурну недосконалість законодавства, яке, з одного боку, декларувало підтримку духовного стану, а з іншого – фактично створювало для богословів перешкоди, пов'язані з постійною правовою невизначеністю. Статус «тимчасово звільненого» спричинював низку юридичних і практичних труднощів: ускладнював вступ до семінарій, вимагав систематичного підтвердження духовного покликання та поглиблював залежність від адміністративної волі органів влади. У матеріалах часопису також аналізувалися конкретні випадки скасування відстрочок із формальних або процедурних причин, що безпосередньо впливало на освітній процес і становище семінаристів [87, с. 1]. Навіть звернення на найвищому державному рівні, зокрема до імператора, не завжди мало бажаний результат. У підсумку автори публікацій обґрунтовано виступали за необхідність реформування військового законодавства в частині регулювання правового статусу духовенства, яке обирало шлях церковного служіння [88, с. 1].

У «Руслані» простежується яскраве ідеологічне обґрунтування необхідності гармонійного співіснування двох інституцій суспільного життя – школи та церкви. Підкреслюється, що школа, відірвана від релігійного контексту, ризикувала втратити морально-етичну спрямованість, яка, з погляду католицької традиції, була необхідною передумовою для формування свідомої, відповідальної особистості. Релігія трактувалася не як приватна справа, а як чинник, що мав суспільне значення і виконував функцію «морального цементу» національної єдності.

Зокрема, критиці піддавалася концепція «вільної школи», яка передбачала усунення релігійної складової з навчального процесу. Подібна позиція, на думку дописувача часопису, була не лише загрозою для духовної цілісності дитини, а й могла сприяти процесам національної асиміляції, оскільки уроки релігії, які проводив священник-катехит, часто ставали для українських дітей першим дотиком до рідної мови та ідентичності. Таким чином, релігія поставала не лише як засіб духовного виховання, а й як інструмент національної самоідентифікації. Окрім того, зверталася увага на статистичні дані, які мали на меті довести, що формальна грамотність (уміння читати й писати) ще не були гарантією морального поступу. Аналіз кримінальної статистики в Австро-Угорщині засвідчував, що навіть серед освічених верств фіксувався високий рівень злочинності, що дозволяло авторові поставити під сумнів ефективність секуляризованої моделі освіти. Як альтернатива, пропонувалася інтеграція релігійного навчання як внутрішнього, духовного рушія, що формує моральну відповідальність особи не лише перед законом, а й перед Богом.

Ідеологічна позиція автора виявляється особливо гострою у зверненні до західноєвропейських ліберальних педагогічних теорій, а також до моделі секулярної культури (зменшення релігійного впливу на суспільство). У їх діяльності автор убачав загрозу як релігійній традиції, так і національній ідентичності українського народу. Саме тому постулат захисту релігії в школі трактувався як складова частина ширшої боротьби за збереження

національного обличчя в умовах інтенсивної культурної та мовної асиміляції [89, с. 1]. Таким чином, «Руслан», не лише віддзеркалював суспільні дебати свого часу, а й розкривав механізми, через які консервативно-католицьке крило українців прагнуло об'єднати духовне, освітнє та національне відродження в одне цілісне світоглядне поле, здатне протистояти як секуляризму, так і національній дезінтеграції.

Реформа греко-католицької духовної семінарії у Львові, ініційована новим ректором, спричинила неоднозначну реакцію в суспільстві, зокрема через створення «кружка русскіх студентоф багасловскаво факультета», який, за твердженням авторів публікації, мав виразне проросійське спрямування. Оскільки семінарія покликана була готувати священнослужителів для українського народу, що мали здійснювати пастирське служіння рідною мовою, будь-які москвофільські тенденції серед семінаристів розцінювалися як загроза національно-релігійній ідентичності. Автор статті наголошував, що подібні процеси сприяють поширенню імперських впливів Росії, яка прагне асимілювати українців через церковно-культурні механізми, і застерігав, що історичні приклади – зокрема діяльність М. Попеля, Я. Головацького та І. Наумовича – вже засвідчили небезпеку політичного москвофільства, що часто завершувалося відступництвом від Греко-католицької церкви та переходом до російського православ'я. У цьому контексті реформа тлумачилася як спроба системного підриву української церковної автономії. Автор висловлював сподівання, що митрополит не підтримує цих тенденцій і не допустить подальшого поширення проросійських ідей серед семінаристів. Стаття відображає гостру суспільну дискусію довкола проблеми збереження української духовної та національної ідентичності під впливом російської пропаганди, закликаючи до чіткої позиції у вихованні майбутніх священників і підкреслюючи, що всі, хто не поділяє ідеї національної вірності, мають шукати місце «у своєму Суздалі», тобто поза українським духовним простором [90, с. 1].

Теодор Біленький зацентрував увагу на визначній ролі різдвяних традицій та звичаїв у формуванні моральних і національних цінностей молодого покоління. Автор підкреслює, що Різдво, разом із супутніми обрядами, виступає потужним чинником соціального й духовного виховання, який сприяє консолідації родинних, громадських і національних зв'язків.

Особливий наголос зроблено на історичній практиці використання вертепів і різдвяних драм у педагогічній діяльності, що бере початок у XVI–XVIII ст. Ці театралізовані вистави, які відзначалися значним виховним потенціалом, не лише слугували засобом релігійного виховання, а й сприяли розвитку літературних і театральних традицій, а також збереженню національної культури.

Біленький зазначив, що різдвяні звичаї є не лише частиною культурної спадщини, але й потужним інструментом для зміцнення соціальних зв'язків, формування патріотичних почуттів і збереження національної ідентичності. У цьому контексті автор наголошує на важливій ролі церкви, школи та родини як ключових соціальних інститутів, які здатні ефективно використовувати ці традиції для всебічного виховання молодого покоління [91, с. 2].

Стаття «Релігія не є річчю приватною» є критичним аналізом соціалістичної ідеології, зокрема її позиції щодо релігії. Автор статті аргументував, що соціалістичні рухи використовували гасло «релігія – це приватна справа» як тактичний прийом, приховуючи справжню мету – повне викорінення релігії зі суспільного життя. На підтвердження цієї тези подано посилання на рішення соціалістичного конгресу 1890 року, де була обговорена стратегія боротьби з релігією. Автор наголошував, що релігія була основою суспільного порядку, впливала на моральні норми, державні інститути та сімейні цінності. Критика соціалізму у статті базується на тезі, що ця ідеологія не тільки заперечувала приватну власність, а й прагнула зруйнувати традиційний суспільний лад, у якому релігія відіграла визначальну роль. Соціалістичне бачення людини, як вказував автор,

зводилося до матеріального існування, що суперечило уявленням про безсмертну душу і моральну відповідальність [92, с. 1].

У часописі зазначається на загрозах для ГКЦ з боку як православного впливу, так і секуляризаційних процесів. Автор одного із дописів висловив сподівання, що митрополит А. Шептицький зможе захистити унійні традиції та зберегти релігійну ідентичність Галичини [93, с. 1].

Поляки критикували митрополита Андрея Шептицького у зв'язку з його діяльністю у Відні та підтримкою української академічної молоді, що відображало загальну тенденцію до обмеження прав українців в Галичині. Польська преса намагалася дискредитувати митрополита, звинувачуючи його у підтримці студентської сецесії зі Львівського університету, а також у прагненні зміцнити національні та релігійні позиції українців в Австро-Угорщині. Водночас ці звинувачення базувалися на перекручуванні його справжніх намірів і дій, що свідчить про політичне маніпулювання фактами.

Основним об'єктом нападів стала діяльність митрополита, скерована на створення нових кафедр у Львівському університеті та забезпечення можливості повернення українських студентів до навчання у Львові. Поляки намагалися представити це як підтримку студентського протесту та загрозу існуючому порядку. Однак, насправді Шептицький діяв у межах своєї місії як духовний лідер, який прагнув захистити права української громади та сприяти її культурному й освітньому розвитку. Реакція часопису «Руслан» на ці напади засвідчує, зміцнення солідарності української інтелігенції навколо митрополита, який став символом боротьби за національні права [94, с. 1].

Критика греко-католицького єпископату, зокрема митрополита Андрея Шептицького, відображають глибоку політичну боротьбу в Галичині, де радикали та москвофіли намагалися дискредитувати роль духовенства в суспільному житті. Особливо показовим був випадок із газетою «Діло», де було вкрай агресивно розкритиковано митрополита за його куренду до духовенства. Однак ця критика не мала реальних підстав, адже документ, який викликав обурення радикалів, лише закликав до збереження авторитету

місцевих парохів і забезпечення дисципліни серед священників. Це викривлювання фактів демонструє політичні мотиви таких атак та їх спрямованість на ослаблення позицій ГКЦ.

Противники митрополита намагалися звинуватити його в обмеженні суспільної активності духовенства, хоча його численні пастирські послання, такі як «Християнська робота», «До руської інтелігенції» та «О виборах до парламенту», чітко засвідчували підтримку освітньої та національної діяльності. Водночас митрополит застерігав, що патріотизм і громадська робота мають базуватися на християнських засадах, а не на анархічних методах боротьби. Радикали сили, в особі таких діячів, як Лозинський та Цегельський, намагалися представити це як спробу обмежити роль духовенства у національному русі, що ще раз підкреслює політичне підґрунтя цієї конфронтації [95, с. 1].

Окрім того у часописі «Руслана» відображено конфлікт між українцями та польськими націоналістами, які намагалися нав'язати польську ідентичність українській молоді. Основною причиною нападу польської преси на митрополита Андрея Шептицького стала справа викладання релігії в гімназії Франца-Йосифа у Львові. Поляки вимагали, щоб уроки релігії для греко-католиків велися польською мовою, аргументуючи це тим, що більшість учнів відвідувала польські гімназії. Однак автор статті спростував ці твердження, наголошуючи, що лише незначна частина греко-католиків визнавала себе поляками, тоді як більшість залишалася вірними своїй українській національності.

Газета «Руслан» справедливо вказувала на подвійні стандарти польської політики: з одного боку, польські націоналісти обурювалися примусовою германізацією та русифікацією польської молоді в Пруссії та Росії, а з іншого – намагалися самі застосовувати аналогічні методи щодо українців у Галичині. Це підкреслювало загарбницьку ідеологію польських народних демократів, які, прикриваючись гаслами свободи та рівності, фактично прагнули асимілювати українське населення. В цьому контексті

«Руслан» підтримував митрополита Шептицького, який не лише залишався вірним своєму українському походженню, а й відстоював право греко-католицької молоді навчатися рідною мовою, протистоячи спробам полонізації [96, с. 1].

Польські націоналістичні кола, замість аналізу причин конфлікту в університеті, намагалися перекласти відповідальність на митрополита Андрея Шептицького, використовуючи звичні звинувачення в «українській інтризі». Польська преса подавала його дії як підбурювання української молоді, ігноруючи справжню причину загострення ситуації – призначення на посаду ректора університету польського священика Фіялка з очевидними антиукраїнськими мотивами. Висловлюючи занепокоєння цим рішенням, Шептицький, на думку польської преси, став ініціатором заворушень, хоча насправді він лише намагався застерегти від конфронтації.

Польські видання навіть не розглядали питання провокаційного характеру призначення Фялка. Їх аргументація демонструє класичний шовіністичний підхід: винними були не ті, хто насильно просував антиукраїнські рішення, а ті, хто намагався цьому запобігти. Водночас митрополитові приписували наміри дестабілізації ситуації у Галичині, хоча його реальні дії, навпаки, скеровувалися на пошук компромісу та захист української громади від польської асиміляційної політики [97, с. 2].

У часописі розглядається діяльність єпископа Григорія Хомишина у Станіславівській єпархії та його політична позиція щодо виборів. Дописувач наголосив на несправедливих звинуваченнях з боку опонентів, зокрема москвофільської преси, яка закидала єпископу підтримку радикальних кандидатів. Проте сам Хомишин позиціонував свою діяльність як захист інтересів ГКЦ та її вірян. У статті простежується аргументація на користь того, що духовенство мало право висловлювати свою думку щодо політичних процесів, якщо вони впливають на Церкву та її становище в суспільстві.

Водночас звинувачення Хомишина у співпраці з радикалами могло бути наслідком загальної політичної боротьби, де будь-яка активність духовенства трактувалася як заангажованість на користь однієї зі сторін. Це підкреслює складність позиції єпископа, який намагався балансувати між релігійними і національними інтересами українців у Галичині [98, с. 1].

У часописі «Руслан» піднімалося питання використання «народної» мови (української літературної мови на фонетичній основі) в церковній практиці. Водночас критично описується тогочасну ситуацію, коли церковне керівництво ще подекуди користувалося гібридною, «макаронічною» мовною формою – сумішшю церковнослов'янської, російської, польської та української мов. Особливої уваги заслуговує факт схвалення фонетичної правописної норми та україномовної молитви самим митрополитом Андреем Шептицьким, що символізувало поворот церкви обличчям до народу та його мови. Видання книжечки «Святий Рік» стало переломним моментом: воно засвідчило, що українська літературна мова могла не лише служити в освітньому чи культурному житті, але й гідно функціонувати як мова сакральна [99, с. 2].

Таким чином, висвітлення церковної проблематики на сторінках часопису «Руслан» засвідчує, що на зламі XIX–XX ст. ГКЦ залишалася провідним інститутом українського національного життя в Галичині. У контексті політичного та соціально-економічного тиску з боку австро-угорської адміністрації та польських еліт видання послідовно позиціонувало Церкву як духовного, культурного й національного провідника українського суспільства, наголошуючи на потребі активної участі духовенства не лише у сфері релігійного служіння, а й у політичному, освітньому та кооперативному житті, що розглядалося як чинник соціальної солідарності та національної консолідації. На шпальтах порушувалися питання законодавчого захисту духовенства, зокрема необхідності реформування військового законодавства для забезпечення належного правового статусу семінаристів і священників, що свідчило про прагнення інтегрувати церковні

інтереси в державну правову систему. Ідейна позиція «Руслану» характеризувалася чітким протистоянням секулярним і соціалістичним ідеям, які трактувалися як загроза моральним основам суспільства та національній традиції; у дусі католицького консерватизму видання відстоювало публічний і державотворчий характер релігії, наголошуючи на її ролі як морального регулятора суспільного розвитку. Газета виступала проти полонізаційних і москвофільських впливів, ототожнюючи збереження греко-католицької віри з охороною української національної ідентичності, а також критикувала формальний підхід до освіти, відірваної від релігійно-моральних засад, наголошуючи на потребі інтеграції релігійного навчання у шкільну систему як засобу виховання громадянської свідомості. Значне місце у публікаціях займали матеріали про духовне життя українських емігрантів у Канаді, Бразилії та США, зокрема явище «канадської схизми», що розглядалося як наслідок браку пасторальної опіки; у цьому контексті видання підтримувало ініціативи митрополита Андрея Шептицького щодо створення національно зорієнтованих релігійних структур у Вінніпезі. У підсумку «Руслан» постає як ідейний центр консервативно-католицької думки, який формував суспільний дискурс, у межах якого релігія осмислювалася як невіддільний елемент національної політики, освіти та соціально-економічного розвитку, а ГКЦ – як потужний соціальний капітал і духовна опора українців Галичини в умовах модернізаційних та асиміляційних викликів.

4.3. Популяризація національної культури

Одним із ключових завдань часопису «Руслан» було сприяння формуванню та зміцненню національної свідомості галицьких українців через популяризацію культурної спадщини. На зламі XIX–XX ст., у період активного національного відродження, культура виступала не лише засобом самовираження, але й потужним інструментом у боротьбі за збереження

ідентичності та утвердження української присутності в суспільно-політичному просторі Галичини.

Часопис «Руслан» систематично висвітлював різноманітні аспекти національної культури, зокрема літературу, театр, народне мистецтво, традиції та звичаї, акцентуючи увагу на їх значенні для консолідації громади. Особливе місце в цьому процесі займала публікація матеріалів про діяльність видатних митців, письменників і просвітян, які своєю творчістю й ініціативами сприяли збереженню та розвитку національної культури.

У цьому контексті часопис виконував функцію не лише інформаційного ресурсу, але й платформи для формування цінностей, ідей і культурних пріоритетів. Статті, присвячені культурним подіям, репрезентували національну культуру не як статичну категорію, а як динамічний феномен, що здатний адаптуватися до сучасних викликів. Аналіз матеріалів часопису дозволяє простежити, як популяризація національної культури стала важливим чинником у процесі національної інтеграції, сприяючи не лише збереженню духовної спадщини, але й мобілізації галицького суспільства на шляху до реалізації своїх політичних і соціальних прагнень.

Культуроформувальна функція часопису «Руслан», хоч і мала супровідний характер щодо основного комунікативно-ідеологічного завдання видання, відіграла помітну роль у розбудові інтелектуального, просвітницького та духовно-естетичного простору галицького суспільства. Через публікації художнього, науково-популярного, мистецького й освітнього змісту видання виконувало важливу посередницьку місію між національною елітою та широкою читацькою аудиторією, забезпечуючи доступ до знань і культурних надбань. Значне місце у змістовій структурі газети займали матеріали, присвячені відомим українським діячам – В. Барвінському, М. Лисенку, Ю. Федьковичу, І. Шараневичу, М. Шашкевичу, – що сприяло формуванню історичної пам'яті та культурної тяглості. Особливо вагомими були публікації серії «Материяли до національно-політичного і

культурного життя Русинів», серед яких – «Переписка Д. Танячкевича з львівською «Громадою» 1868 р.» та документ М. Грушевського «До історії консолідації», що засвідчували зусилля народовців у вибудові національної ідеології. Саме цей корпус текстів дослідники, зокрема А. Животко, вважали одним із найцінніших джерел для вивчення політичного й культурного розвитку українців Галичини [100, с. 125].

Поряд із культурно-просвітницьким сегментом, «Руслан» активно розвивав інформаційно-аналітичний напрям, що наближав його до типу універсального періодичного видання. У рубриках «Телеграми», «Політичний огляд», «Наука, умілість і письменство» редакція оперативно відображала щоденний політичний, економічний і культурний пульс доби. Рубрика «Новинки» виконувала функцію комунікативного майданчика, де висвітлювалися місцеві події, плани громадських товариств, а також публікувалися листи читачів, що реагували на актуальні матеріали. Значний вплив на формування естетичних орієнтирів мала рубрика «Огляд книжок і часописий», у якій рецензувалися нові українські видання та порушувалися актуальні питання літературного процесу. Водночас «Руслан» активно друкував белетристику – твори Б. Лепкого, К. Устияновича, А. Крушельницького, В. Щурата, О. Маковея, С. Яричевського та ін., які поєднували соціальну проблематику з художнім пошуком. Співпраця з провідними письменниками, науковцями, педагогами та громадськими діячами – В. Пачовським, А. Крушельницьким, К. Студинським – сприяла зміцненню культурного авторитету видання. Водночас редакція ініціювала ідею проведення з'їзду українських письменників, що мало стати кроком до інституціалізації літературного життя та розв'язання соціально-економічних проблем митців. Таким чином, «Руслан» виконував медіаційну, освітню й культуротворчу функції, стаючи одним із ключових чинників модернізації українського культурного простору Галичини на зламі XIX–XX ст. [101, с. 245–247].

У вересні 1897 року в Люблянці відбулося Всеслов'янське віче, яке стало важливим етапом розвитку слов'янської інтеграції в Австро-Угорській монархії. Участь у цьому заході взяли представники різних слов'янських народів, зокрема галицькі українці, яких репрезентував Олександр Барвінський. Часопис «Руслан» детально висвітлював хід зборів, підкреслюючи їх значущість у контексті національно-політичного відродження слов'ян.

Часопис «Руслан» запропонував критичний аналіз відмінностей у суспільно-політичних умовах розвитку слов'янських народів у межах Австро-Угорської монархії та Російської імперії наприкінці XIX ст. У виданні підкреслювалося, що слов'янські народи Австро-Угорщини, зокрема українці, чехи, поляки, словаки, словенці, хорвати та серби, користувалися можливостями для розвитку національної культури, літератури, науки та політичної активності, що забезпечувалося конституційними свободами. Натомість Російська імперія представлена як держава, яка систематично обмежувала національний розвиток, запроваджувала жорстку цензуру та використовувала централізовану політику для уніфікації та підпорядкування націй [102, с. 1]. Таким чином, порівняння двох імперій у текстах «Руслана» акцентував на прогресивності конституційного ладу Австро-Угорщини у порівнянні з репресивним характером російського абсолютизму.

Олександр Барвінський у своїй промові акцентував на історичному, культурному та духовному зв'язку між слов'янськими народами, що, за його словами, мали стати основою для їх політичної консолідації. Він назвав цю зустріч «пальцем Божого провидіння», вбачаючи у ній символічний початок нової епохи для слов'янських народів в умовах багатонаціональної монархії. Барвінський також наголосив на необхідності створення СХНС, який мав об'єднати слов'янські парламентські групи – українців, словенців і хорватів, а також сприяти співпраці з чехами та поляками.

Ключовим аспектом його виступу стало підкреслення ролі спільної культурної спадщини, зокрема традицій Кирила і Мефодія, яка, на думку

Барвінського, заклала основи духовної та культурної єдності слов'ян. Утім, він також визнав історичні розбіжності, які призвели до політичної та культурної розрізненості народів [103, с. 1–2].

Промова Барвінського відображає інтеграціоністську ідеологію, що базується на спільних духовних і культурних цінностях слов'янських народів. Вона була спрямована на формування міжнаціонального співробітництва та утвердження прав слов'ян в умовах багатонаціональної монархії. Барвінський акцентував на важливості солідарності у вирішенні політичних і культурних питань, підкреслюючи роль християнства як об'єднавчого чинника.

Висока репутація зборів, підтверджена понад 150 привітальними телеграмами та листами, свідчила про їх значущість і підтримку з боку різних кіл національної еліти. Це також демонструє тісний зв'язок між інтелігенцією, політичними діячами та засобами масової інформації, зокрема редакцією часопису «Руслан». Активна підтримка подібних ініціатив підкреслює прагнення галицьких українців до консолідації у боротьбі за свої культурні та політичні права [104, с. 1–2].

Часопис «Руслан» висвітлював перебіг наради слов'янських журналістів у Празі, яка була присвячена обговоренню проблем розвитку преси серед слов'янських народів Австро-Угорської монархії. Особливу увагу приділено виступам делегатів і обговоренню резолюцій, спрямованих на зміцнення взаємодопомоги та рівноправності між слов'янськими народами, а також на протидію загрозам з боку інших політичних і культурних впливів, зокрема централістської політики Російської імперії.

Українське представництво було забезпечене виступом Купчанка, чия доповідь мала бібліографічний характер. Проте у звіті зазначено певні недоліки виступу, зокрема пропуск важливих аспектів, таких як репресивна політика Російської імперії щодо української преси. Водночас виступ Анатолія Вахнянина відзначався акцентом на ідеї слов'янської консолідації, заснованій на принципах рівноправності, автономії та взаємодопомоги.

Обговорення резолюцій на нараді виявило значні внутрішні ідеологічні суперечності між делегатами, зокрема між українофілами та москвофілами. Ці розбіжності відображали глибокі ідеологічні та політичні відмінності, що ускладнювали формування єдиної платформи для слов'янських народів у межах Австро-Угорської монархії [105, с. 1–2].

Нарада слов'янських журналістів у Празі відображає складний політичний і соціокультурний контекст Австро-Угорщини кінця XIX ст., коли журналістика виконувала функції не лише інформаційного посередника, але й важливого інструменту національно-політичної боротьби. Подія засвідчила необхідність вироблення спільної платформи для слов'янських народів, що мала на меті збереження національних ідентичностей, забезпечення політичних прав і взаємодопомоги в умовах багатонаціональної монархії. Водночас вона підкреслила труднощі досягнення консенсусу через внутрішні суперечності й вплив зовнішніх політичних чинників.

Виступ Олександра Барвінського на слов'янському з'їзді в Празі став визначною подією, що висвітлювала ключові аспекти національного самовизначення та взаємодії слов'янських народів у контексті історичних, культурних і політичних викликів. У своїй промові Барвінський наголосив на значенні історичної пам'яті як основи для відродження національної самобутності. Зокрема, він провів паралель між відродженням чеського народу завдяки діяльності Франтішека Палацького та боротьбою за національне відродження українців, підкреслюючи роль Палацького як символу національної свідомості, який надихнув чеський народ і став прикладом для всіх слов'ян.

Однією з центральних тез виступу Барвінського був принцип національної індивідуальності, сформульований Палацьким. Доповідач наголосив, що кожен слов'янський народ повинен зберігати свою самобутність і автономію, уникаючи централізму, який пригнічує національну ідентичність. Барвінський різко засудив німецький централізм у межах Австро-Угорщини, а також будь-які спроби впровадження

централізму серед слов'янських народів. Він закликав до рівноправного розвитку всіх слов'янських націй, застерігаючи від домінування одних над іншими.

Промова також містила потужний заклик до солідарності та співпраці слов'янських народів. Барвінський наголосив, що взаємна підтримка є необхідною умовою для збереження національної ідентичності та забезпечення політичного й культурного процвітання. Він акцентував на важливості багатогранного підходу до культурного та політичного розвитку як основи для консолідації слов'янських народів [106, с. 2].

Промова Анатолія Вахнянина стала маніфестом слов'янської солідарності, побудованої на засадах рівноправності, взаємоповаги та категоричного заперечення будь-яких форм національної чи політичної домінації. У своїй доповіді Вахнянин наголосив на важливості збереження національної ідентичності кожного слов'янського народу, а також історичної пам'яті як основи для їх консолідації. Він закликав до об'єднання на основі спільних культурних і моральних цінностей, які знайшли своє відображення у творчій спадщині видатних діячів, таких як Тарас Шевченко та Франтішек Палацький.

Промовець підкреслив активну роль українців у слов'янському русі, що свідчить про їх готовність бути повноправним учасником спільної боротьби за справедливість і свободу для всіх слов'янських народів. Зокрема, Вахнянин акцентував на історичних зв'язках між українцями та чехами, відзначаючи участь українських воїнів під проводом Корибута у битвах чеського народу під час боротьби проти Жигмонта Люксембурзького. Він також згадав присутність українців на ключових подіях чеської історії, таких як Празький конгрес 1848 року, відкриття Народного театру, а також їх внесок у розвиток культурних і політичних ініціатив у Чехії.

Окрему увагу у промові приділено засудженню ідеї національної централізації. Вахнянин рішуче протестував проти будь-яких спроб домінування одного слов'янського народу над іншими, наголошуючи, що

єдність слов'ян повинна ґрунтуватися на принципах взаємоповаги, добровільності та спільного прагнення до загального добробуту. Він підкреслив, що примус чи централізація є неприйнятними для досягнення справжньої солідарності [107, с. 1].

Часопис «Руслан» детально висвітлював розкол у народовському середовищі Галичини кінця XIX ст., що проявився в контексті протесту щодо вшанування пам'яті Франтішека Палацького. Замість підтримки ідей культурної єдності та сприяння науковому прогресу, частина інтелігенції демонструвала політичну заангажованість і радикалізм, які перешкождали конструктивному діалогу та міжнародній співпраці.

Протест, організований групою народовців-консолідаторів, став символом вузькопартійного підходу до подій, які мали загальнонаціональне та культурне значення. У публікаціях «Руслана» акцентується на необхідності розмежування науково-культурних ініціатив і політичної боротьби, а також засуджується шовіністична позиція протестувальників. Видання закликає до повернення до загальнонародних основ, які базуються на взаємоповазі, солідарності та спільних цінностях.

Палацький у текстах часопису представлений як символ наукової та культурної єдності слов'янських народів. Його постать стала втіленням ідеї консолідації через культурну й інтелектуальну співпрацю. Участь у заході широкого кола представників академічної спільноти, включаючи науковців різних слов'янських народів, підкреслює його загальнолюдський, а не суто політичний характер [108, с. 1–2].

У часописі пропагувався розвиток української культури, зокрема будівництва театру у Львові. Заснування «Товариства будови русько-народного театру імені Івана Котляревського» у Львові 1898 р. стало важливим етапом у процесі інституційного оформлення українського театрального руху в Галичині. Аналіз статутних засад, організаційної структури та діяльності товариства свідчить про високий рівень громадської ініціативи та прагнення української інтелігенції до створення сталої

культурної інфраструктури. Формалізація діяльності через офіційно затверджений статут і формування керівних органів – від комітету засновників до обраного віділу – забезпечили юридичну легітимність і визначили стратегічні завдання, зокрема акумулювання коштів на будівництво національного театру, розширення культурно-просвітніх функцій та координацію з іншими українськими інституціями («Просвіта», «Руська Бесіда», комітет зі збору пожертв). Важливою ознакою діяльності товариства було залучення до управління провідних діячів української науки й культури (М. Грушевський, І. Огоновський, Є. Озаркевич), що підкреслювало його статус як репрезентативного центру українського громадського життя. Розширення статуту 1899 р., зокрема доповнення завдань товариства функціями мистецького керівництва театром, створення драматичної бібліотеки та організацією лялькових вистав, свідчить про прагнення вийти за межі виключно будівельного проєкту і перетворити інституцію на багатофункційний осередок українського сценічного мистецтва. Збільшення членських внесків і перерозподіл фінансових надходжень (70 % – у «залізний фонд» будівництва, 30 % – на інші потреби) засвідчують намагання забезпечити стабільне фінансування. Особливу увагу віділ приділяв придбанню земельної ділянки під театр та організації благодійних культурних заходів для поповнення бюджету [109, с. 1–2].

У статті Лева Лопатинського «Як будувати нам театр?» порушено одну з ключових проблем культурно-освітнього життя галицьких українців кінця XIX – початку XX ст. – питання створення стаціонарного українського театру у Львові. Автор наголосив на тому, що хоча ініціатива театрального будівництва викликала значне громадське піднесення, вона довгий час залишалася поза широкою публічною дискусією. Лопатинський вважав необхідним не лише підтримувати саму ідею зведення театру, а й критично аналізувати фінансові та організаційні аспекти цього проєкту. Вказуючи на хронічний дефіцит коштів, залежність від пожертв і неможливість сподіватися на кредитування, він пропонував більш прагматичну

альтернативу – будівництво концертно-театральної зали як складової «Дому Просвіти». Таким чином, у публікації поєднано культурно-естетичний і соціально-економічний дискурс, що підкреслює прагнення української інтелігенції створити власну сценічну інституцію без надмірного фінансового ризику. У статті відображено характерну для «Руслана» настанову поєднувати культурний поступ із матеріальною доцільністю та суспільною користю. Лопатинський продемонстрував обізнаність із фінансовими механізмами функціонування культурних інституцій та пропонує модель, що могла б стати більш життєздатною в умовах обмежених ресурсів галицького суспільства. Показовим є те, що автор акцентував увагу на органічному поєднанні театральної діяльності з іншими освітньо-просвітницькими ініціативами, вбачаючи в цьому гарантію стабільності та економічної доцільності [110–112].

Наприкінці XIX – на початку XX ст. галицькі українці та словенці стикалися зі схожими проблемами доступу до вищої освіти в умовах багатонаціональної Австро-Угорської монархії. Обидві національні групи перебували в ситуації мовної та культурної дискримінації, адже система освіти була значною мірою орієнтована на домінуючі народи, зокрема німців та угорців. Українці й словенці мали обмежений доступ до навчання рідною мовою, що ставило їх у нерівні умови порівняно з іншими народами монархії. Крім того, значним викликом було недостатнє фінансування освітніх закладів, які сприяли розвитку національних культур. Наприклад, українці зосереджували зусилля на заснуванні університету у Львові, тоді як словенці боролися за відкриття університету у Любляні. В обох випадках значну роль у подоланні цих труднощів відігравали громадські організації, які лобіювали права своїх народів, підтримували студентів і сприяли зміцненню культурної ідентичності через освіту.

2 грудня 1901 р. на слов'янських зборах у Празі розглядалося питання відкриття словенського університету, у яких взяли участь українські депутати М. Король та Є. Пігуляк. У своїй промові М. Король звернувся до

представників братніх слов'янських народів із закликом підтримати зусилля українців щодо заснування національного університету у Львові. Він наголосив на тому, що українці, усвідомлюючи себе частиною єдиної слов'янської спільноти, завжди підтримували прагнення інших народів, таких як чехи та словенці, до здобуття культурних і освітніх прав. Король акцентував увагу на тому, що українці є одним із найбільш пригноблених народів Австро-Угорщини, якому відмовляють у фундаментальних правах на освіту рідною мовою. Порівняння з поляками, які у Галичині мали два університети, а чисельніший український народ жодного, демонструвало глибоку нерівність у доступі до освіти. Основною метою українців, за словами доповідача, було заснування українського університету у Львові, який мав би стати важливим чинником розвитку інтелігенції, національної культури та суспільного життя [113, с. 1–2].

У часописі «Руслан» значну увагу приділено аналізу значення рідної мови як основного засобу культурного і національного розвитку. Один із дописувачів підкреслив, що новітня епоха характеризувалася прагненням до загальної освіти на основі національних мов, що протистояли середньовічним обмеженням, коли освіта була доступна лише вузькому колу людей. Він наголошував, що тільки рідна мова здатна найефективніше донести освітній і культурний зміст до народних мас, формуючи їх національну самосвідомість. Водночас підкреслюється необхідність сприяння розвитку мови з боку державних інституцій, церкви, судів і законодавства, без чого неможливо досягти повноцінного функціонування мови у суспільному житті.

Особливу увагу приділялося поступовому поширенню української мови серед українців, починаючи з кінця XVIII ст. Він простежив її впровадження в літературу, освіту, судочинство, церкву та законодавство, що, на його думку, було запорукою зміцнення національної ідентичності. Разом із тим, автор засуджував намагання москвофілів запровадити російську мову як основну серед українців, розглядаючи це як загрозу національному

розвитку. На його думку, перешкоджання розвитку національних мов, зокрема в Австро-Угорщині, суперечило загальній тенденції часу, що була орієнтована на освіту й культурний розвиток народів на власних мовних засадах [114, с. 1].

У часописі піднімалося болюче питання нехтування правами українців у Галичині, незважаючи на їх формальне закріплення в австрійських законах і розпорядженнях. Зверталася увага на систематичне ігнорування української мови в офіційному листуванні та у державних установах. Як приклад, наводиться ситуація, коли греко-католицький ординаріат відповідав німецькою мовою на запит, надісланий українською мовою, що свідчить про відсутність належної поваги навіть з боку власних релігійних інституцій. Такий підхід не лише порушував законодавство, але й створював атмосферу неповаги до української мови та культури.

Однією з ключових проблем, на думку автора часопису, була пасивність самих українців у відстоюванні своїх прав. Навіть українські інтелігенти часто ігнорували використання рідної мови, віддаючи перевагу польській чи німецькій. Така поведінка підривала позиції українського народу, адже якщо самі українці нехтували своїми правами, вони не могли очікувати поваги від інших. Яскравим прикладом цієї байдужості було те, що протягом 10 років на пошті в Дрогобичі не було запиту на безплатні українські «кореспондентки», які мали б використовуватися для офіційного листування громадами та парафіями.

Автор закликав українців не лише боротися з зовнішньою дискримінацією, але й докорінно змінювати власне ставлення до своїх прав. Він наголосив на необхідності активного користування закріпленими у законодавстві можливостями, адже лише систематична та наполеглива діяльність могла забезпечити повагу до української національної ідентичності й зміцнити політичні позиції народу в Австро-Угорській монархії [115, с. 2].

У циклі статей «Потреба живійшої і ревнійшої роботи» порушується низка гострих питань соціально-політичного та національного характеру, зокрема щодо ідентичності українських римо-католиків (т. зв. русинів-латинників) в Східній Галичині. Автор намагається спростувати поширену серед польських політичних еліт тезу, згідно з якою приналежність до римо-католицького обряду автоматично означало польську національну ідентичність. У публікації обґрунтовується, що вирішальними критеріями національної приналежності є не стільки конфесійна належність, скільки мова, культурні практики, побутові звичаї та національна самосвідомість. Наводячи конкретні приклади – як із побуту, так і зі статистики Австро-Угорської монархії – автор доводив, що чимало римо-католиків у Східній Галичині зберігали українську мову, традиційну пісенну спадщину, національний стрій, а в деяких випадках відкрито визнавали себе українцями навіть у конфліктних ситуаціях із польською адміністрацією чи освітніми структурами [116, с. 1–2]. Цей дискурс яскраво ілюструє складну етноконфесійну мозаїку Галичини та спротив асиміляційним процесам, що мали місце в рамках польської політичної гегемонії в регіоні.

Полеміка стосувалася позиції польського політика В.Ґневоша, який публічно виступав за необхідність «національного пробудження» польського селянства, зокрема через плекання польської мови у побуті. Проте українські дописувачі бачили у цій позиції приховану (а часом і відверту) стратегію асиміляції – тобто навернення українських латинників до польськості шляхом мовного, культурного й релігійного тиску. Застерігалось, що така політика, прикрита риторикою «освідомлення», фактично вела до етноциду, оскільки заперечувала існування українців римо-католицького обряду як самобутньої групи з власною мовою, традицією й національною свідомістю. Наголошувалося на небезпеці маніпуляції мовним питанням у системі освіти та церкви. Показовим був приклад, коли викладання релігії у гімназіях для греко-католиків здійснювалося польською мовою навіть тоді, коли учні не володіли нею, що розцінювалося як частина асиміляторської політики. Автор

відстоював право українців – навіть тих, що з різних причин належали до римо-католицького обряду – на збереження своєї мови та ідентичності. Протиставляючи польську національну мобілізацію і штучну полонізацію, «Руслан» закликає до стриманості, взаємної поваги та припинення насильницьких методів, наголошуючи на загрозі посилення міжетнічних конфліктів [117, с. 1–2].

Стаття «Учімося від наших сусідів» висвітлює активну діяльність польської громади щодо збереження та поширення своєї мови та культури, що мало слугувати прикладом для українців Галичини. Зокрема, йдеться про організацію масових зібрань, ухвалення рішень щодо використання польської мови, створення дитячих захоронок⁴ та культурно-просвітницьких осередків. Польська інтелігенція, розуміючи важливість національної єдності, свідомо працювала над консолідацією суспільства через мову, освіту та культуру. Автор публікації наголосив, що такі заходи скеровувалися на зміцнення польської ідентичності та мали б стати взірцем для українців у їх боротьбі за власні національні права.

Основна ідея статті полягає у заклику до української громади наслідувати цей досвід та активізувати свою просвітницьку діяльність. Автор звернув увагу на пасивність багатьох українських читальних товариств, які часто існували лише формально або мали обмежений вплив. Натомість пропонувалося організувати регулярні збори представників різних сільських громад, які б сприяли обміну досвідом та виробленню спільних стратегій культурно-освітньої роботи. Особливо наголошувалося на необхідності залучення не лише чоловіків, а й жінок, адже саме через сім'ю та виховання дітей формувалася національна свідомість наступних поколінь.

Окрім культурного розвитку, підкреслюється важливість економічного самоутвердження, створення фінансових кооперативів (Райфайзенек), поширення знань про господарювання та самопоміч. Автор статті

⁴ Захоронка — назва дитячих навчально-виховних установ у Галичині, на Буковині, Закарпатті.

підсумував, що боротьба за українську мову, освіту та культурний простір були не лише справою інтелігенції, а й спільною відповідальністю всіх верств суспільства, яка мала на меті загальне піднесення української нації [118, с. 1].

У часописі критикуються спроби представників соціал-демократичного руху, зокрема А. Коса, використати Шевченкові роковини для пропагування матеріалістичних ідей, що суперечили традиційним релігійним та моральним засадам українського суспільства. Один із дописувачів підкреслив, що вшанування пам'яті Тараса Шевченка завжди було приводом для єднання української громади навколо національних ідей, культури та освіти, а не місцем для пропаганди, яка могла розкладати моральні основи суспільства. Використання непристойних оповідань і підрив релігійних переконань у цьому контексті розглядалися як акт неповаги до самого Шевченка та традиційних цінностей українського народу. Особливу увагу автор звернув на суперечність між діями та заявами А. Коса. Спочатку він отримав підтримку духовенства, запевняючи у своїй вірності Церкві, однак згодом виступив із промовою, що підривала релігійні основи суспільства. Це викликало питання щодо щирості політиків, які змінюють свою позицію залежно від обставин. Така поведінка розглядалася як загрозна для української громади, оскільки руйнувала довіру до лідерів і може мати дестабілізуючий вплив на суспільні відносини [119, с. 1].

На зламі XIX–XX ст. у полі публічного дискурсу Галичини активізувалося обговорення проблеми української культури в контексті міжнаціональних польсько-українських відносин. У публікаціях «Руслана» простежується рішуча реакція на спроби польських політиків, публіцистів та педагогів применшити культурну вагу українського народу, характеризуючи його як етнографічну масу, що нібито не досягла рівня цивілізаційного розвитку балканських або західнослов'янських народів. Симптоматичним прикладом такого зіткнення інтерпретацій стала участь українського посла Олександра Барвінського в дискусії на засіданні Слов'янського клубу в

Кракові, де він виголосив промову у відповідь на критичні зауваги, оприлюднені польськими публіцистами, зокрема редактором д-ром Бопре. У своєму виступі Барвінський не лише заперечив твердження про «некультурність» Русі, а й навів низку історичних і культурних аргументів, які засвідчують тяглість та оригінальність української традиції: від «Повісті временних літ» і Галицько-Волинського літопису до Києво-Могилянської академії, братських шкіл та впливу руської культурної моделі в Литві за часів Вітовта. Він акцентував увагу на тому, що культурна спадщина Русі не лише існувала, а й зазнала глибоких трансформацій через зовнішні агресії, зокрема татарські навали та політику централізації Російської імперії, однак не зникла остаточно, а зберіглася в народній пам'яті та в селянському середовищі, яке стало носієм національної ідентичності. У цій дискусії простежується типова для «Руслана» риторична стратегія поєднання захисту національної гідності з історико-культурним аналізом, спрямованим на відтворення безперервності української культурної традиції [120, с. 1]. Такий підхід відігравав важливу роль у формуванні модерного національного нарративу, покликаного спростувати колоніальні й асиміляційні трактування історії українського народу.

О. Барвінський аргументовано відповів на приниження української культури з боку частини польських публіцистів і академічних кіл. У своїй доповіді Барвінський обґрунтував культурну спроможність українського народу, спираючись як на історичні джерела (літописи, пам'ятки давньої Русі, спадщину Києво-Могилянської академії), так і на здобутки нового часу – передусім багатющу народну поезію, яка визнана європейськими критиками за одну з найвиразніших серед слов'янських народів. Особливий наголос зроблено на ролі Тараса Шевченка як поета національного масштабу, твори якого читають і сприймають мільйони, що, на думку Барвінського, є свідченням не лише літературної геніальності, а й глибоко вкоріненої культурної традиції. Поруч із цим він звертає увагу на винятково складні умови розвитку української культури під російською владою, зокрема на

Валуєвський циркуляр і Емський указ 1876 року, які обмежували використання української мови навіть у нотних текстах. Попри це, як доводить Барвінський, українське письменство розвивалося – завдяки перекладам античної й європейської класики, діяльності українських інтелектуалів у Галичині й подвигницькій праці окремих постатей. Важливим аргументом на користь культурної зрілості українського народу також слугували здобутки в галузі декоративно-ужиткового мистецтва: українська орнаментика, вишивка та мереживо отримували високі оцінки на міжнародних виставках, що засвідчувало наявність естетичного чуття та мистецької традиції серед широких верств населення. Водночас Барвінський акцентував на хибності тверджень про нібито відсутність національної свідомості серед українців Наддніпрянщини, підкреслюючи, що реальна ситуація, зокрема підпільні громадські ініціативи та Шевченківські святкування, свідчать про глибоке коріння української ідеї [121, с. 1]. Таким чином, публічне слово Барвінського стало не лише відповіддю на інтелектуальні виклики часу, а й чіткою програмою культурної емансипації українського народу, що цілком відповідала національно-ідеологічній лінії, яку послідовно підтримував «Руслан».

Промова Олександра Барвінського викликала жваву дискусію серед представників польського академічного і політичного середовища та стала важливим моментом публічної артикуляції українсько-руської культурної самобутності. Після викладу Барвінського обговорення продовжили знані польські інтелектуали: К. Моравський, Здєховський, К. Конечний та інші. В їх виступах порушувалися питання культурної рецептивності, історичного спадку, місця Русі в європейській цивілізації та перспективи українсько-польського порозуміння. Особливо характерною була позиція професора Моравського, який підкреслював, що поділ народів на «культурні» й «некультурні» є методологічно хибним, натомість слід оцінювати ступінь відкритості народу до культури – й у цьому аспекті українці-русини виявляють високу рецептивність, що підтверджується їх народною поезією.

Водночас, інші доповідачі (зокрема Конечний) звертали увагу на історичні непорозуміння між двома народами, часто зумовлені різними інтерпретаціями подій і постатей, як-от фігури Богдана Хмельницького або козацтва загалом. У доповіді Барвінського та в обговоренні простежується не лише апологетика української культури, а й заклик до подолання міжетнічних стереотипів шляхом глибшого ознайомлення з історією, мовою та культурними надбаннями один одного. Така публічна дискусія, висвітлена і підтримана «Русланом», демонструє активну участь української інтелігенції в міжнаціональному інтелектуальному діалозі, утвердження рівноправної культурної присутності та прагнення до порозуміння на основі взаємоповаги, а не ієрархії [122, с. 1]. У такий спосіб часопис сприяв формуванню модерної культурної самосвідомості українського суспільства в умовах багатонаціональної монархії.

Часопис «Руслан» порушував одну з найгостріших соціальних проблем галицького суспільства кінця XIX – початку XX ст. – алкоголізм, який розглядався не як індивідуальна моральна вада, а як комплексне соціально-економічне та культурне явище, що мало системний характер. Автор одного із дописів інтерпретував поширення пияцтва як інструмент економічного визиску, духовного занепаду та етнокультурної асиміляції українського населення, акцентуючи на тому, що алкогольна залежність підривала основи національного самозбереження та соціальної мобілізації. Особливу увагу приділено діяльності українського духовенства, яке ще у 1880–1890-х рр. започаткувало рух тверезості, спрямований на моральне відродження народу. Водночас зазначено, що ці ініціативи зустрічали опір польських середовищ, котрі намагалися раціоналізувати споживання алкоголю з позицій псевдонаукового утилітаризму, а також ігнорували соціальні причини деградації села, перекладаючи відповідальність за бідність і відсталість на самих селян. Розкривався етнополітичний вимір проблеми, демонструючи, що зневажливе ставлення польської інтелігенції до українського селянства мало не лише соціальний, а й ідеологічний підтекст, спрямований на

збереження колоніальної ієрархії у Галичині. Симптоматично, що лише антиєврейські заворушення на Мазурщині, які виявили кризовий стан польського суспільства та його власну алкогольну залежність, змусили польську громадськість усвідомити масштаби проблеми пияцтва як суспільного феномена. У цьому контексті «Руслан» сформулював концепцію системної боротьби з алкоголізмом, яка мала спиратися на державну політику, світське законодавство та морально-просвітницьку діяльність церкви. Зокрема, газета пропагувала ідею державної монополії на алкоголь, ліквідації «корчемної культури» як осередку соціальної деградації та піднесення рівня морального виховання, що мало б сприяти оздоровленню суспільного організму і зміцненню духовно-національних засад українського народу [123, с. 1–2].

У другій половині XIX – на початку XX ст. добродійна діяльність української інтелігенції в Галичині стала важливим чинником культурного поступу нації. В умовах політичних обмежень та браку державної підтримки саме ініціативи освічених верств – письменників, журналістів, педагогів, адвокатів, священників – забезпечували розвиток освіти, книгодрукування, театру й мистецтва. Важливим джерелом для вивчення цієї діяльності є матеріали часопису «Руслан», який не лише інформував про добродійні акції, але й формував суспільну думку, заохочував українську громаду до підтримки культурних починань. На сторінках видання відображено як індивідуальні приклади благодійності, так і колективні ініціативи, спрямовані на збереження та зміцнення національної ідентичності через культуру.

Значний внесок у формування добродійного руху в Галичині на початку XX ст. здійснив митрополит Андрей Шептицький, чия діяльність виходила далеко за межі суто духовного служіння. Його меценатські ініціативи охоплювали фінансову підтримку культурних, освітніх та соціальних проектів, спрямованих на піднесення українського суспільства. Заснування у 1905 р. у Львові церковного музею (згодом – Національний

музей імені митрополита Шептицького), підтримка художньої школи Олексі Новаківського, систематичне фінансування товариств «Просвіта» та «Рідна Школа» засвідчували глибоке розуміння Шептицьким значення культури й освіти для національного розвитку. Важливими були й його харитативні акції: матеріальне забезпечення студентської молоді через бурсу, передача земельної ділянки під літні табори «Пласту», а також значні пожертви на спорудження храмів, серед яких українська церква в Сторожинці на Буковині. Створення у 1904 р. фундації імені митрополита з капіталом у 30 тис. крон, відсотки з якого спрямовувалися на потреби капітули, бібліотеки та придбання наукової літератури, засвідчувало інституційний характер його доброчинності.

Водночас до культурно-благодійної діяльності активно долучалися й інші представники греко-католицького духовенства та інтелігенції. О. Іван Чапельський, о. Володимир Кальба, о. Андрій Качала, о. Іван Гробельський та інші священники спрямовували власні кошти на розвиток парафіяльного життя, підтримку «Просвіти» та фінансування стипендійних фондів для здібної молоді з селянських родин. Поряд із ними яскравим прикладом меценатської діяльності виступав педагог Степан Дубравський, який заповів своє майно на створення стипендійного фонду та заснування бібліотеки у Стрию. Завдяки таким ініціативам доброчинність ставала невід'ємною частиною національного руху, забезпечуючи матеріальне підґрунтя для поширення освіти, культури й формування української суспільної еліти [124].

Таким чином, «Руслан» послідовно виконував важливу культуроформувальну та ідентифікаційну функцію у суспільному житті Галичини кінця XIX – початку XX ст., виступаючи не лише як інформаційний майданчик, а й як інтелектуальний осередок національного відродження, що сприяв поширенню знань із галузі літератури, мистецтва, історії та освіти. Через публікації про життя і творчість провідних українських діячів, популяризацію національного мистецтва, критичні огляди культурних подій та літературних новинок «Руслан» утверджував ідею

цілісного українського культурного простору. У контексті галицького суспільства доби модернізації часопис виконував роль медіатора між елітарною та народною культурами, забезпечуючи комунікативний зв'язок між інтелігенцією та широкими суспільними верствами. Популяризація національної культури в межах публіцистичного дискурсу видання була невіддільною від його просвітницької та політичної місії, формуючи підґрунтя для консолідації української нації та збереження її культурної самобутності в умовах політичного і соціального підпорядкування.

Висновки до четвертого розділу

Аналіз змісту публікацій часопису «Руслан» засвідчує визначальну роль редакції у формуванні суспільного дискурсу щодо розвитку української освіти в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. Видання послідовно обґрунтовувало необхідність створення національної системи освіти, зорієнтованої на збереження та розвиток української мови, культури й історичної пам'яті, підкреслюючи її значення як чинника національного відродження та соціального поступу. На шпальтах часопису наголошувалося на системних проблемах – нерівноправному становищі українців у шкільній політиці Австро-Угорщини, недофінансуванні українських шкіл і домінуванні польської та німецької мов у навчанні. Значне місце відводилося ідеї створення українських гімназій, учительських семінарій та університету як інституційної бази формування інтелектуальної еліти нації. Редакція підкреслювала важливість співпраці церкви, педагогів і громадських організацій у розбудові національної освіти та забезпеченні мовно-культурної рівноправності. У підсумку «Руслан» постає не лише як відображення освітніх процесів, а як активний інтелектуальний центр, що формував ідейно-програмні засади українського національного руху в галузі освіти.

Аналіз висвітлення церковної проблематики на сторінках часопису «Руслан» дає підстави стверджувати, що на зламі XIX–XX ст. Греко-католицька церква залишалася провідним інституційним та світоглядним

чинником українського національного життя в Галичині. У контексті політичного, соціально-економічного та культурного тиску з боку австро-угорської адміністрації й польських еліт видання системно позиціонувало Церкву як духовного, культурного й національного провідника українського суспільства, акцентуючи на потребі її активної участі не лише у сфері душпастирства, а й у політичному, освітньому та кооперативному житті. Таке залучення духовенства розглядалося як чинник консолідації суспільства, формування громадянської відповідальності та соціальної солідарності. У публікаціях систематично порушувалися питання правового статусу духовенства, зокрема необхідність реформування військового законодавства для захисту семінаристів і священнослужителів, що відображало прагнення інтегрувати церковно-національні інтереси в державну правову систему. Ідейна позиція «Руслану» була виразно конфесійно-консервативною: видання протиставлялося секулярним і соціалістичним течіям, розглядаючи їх як загрозу моральним засадам суспільства та національній традиції, й водночас утверджувало публічний характер релігії як морального регулятора суспільного розвитку. Послідовна критика полонізаційних і москвофільських впливів поєднувалася з утвердженням ідеї релігії як опори національної ідентичності та з вимогою інтеграції релігійно-моральних засад у систему освіти. Значне місце у публіцистиці відводилося проблемам духовного життя української діаспори, зокрема феномену «канадської схизми», що розглядався як наслідок дефіциту пасторальної опіки; у цьому контексті видання підтримувало ініціативи митрополита Андрея Шептицького щодо створення національно зорієнтованих релігійних структур у Північній Америці. У підсумку «Руслан» постає як провідний інтелектуально-ідеологічний осередок консервативно-католицької думки, який формував суспільний дискурс, у межах якого релігія інтерпретувалася як інтегральний елемент національної політики, освіти та соціально-економічного розвитку, а Греко-католицька

церква – як стратегічний ресурс націєтворення та духовна опора українців Галичини в умовах модернізаційних і асиміляційних викликів.

Видання послідовно виконувало важливу культуроформувальну та ідентифікаційну функцію у суспільному житті Галичини кінця XIX – початку XX ст. Газета виступала не лише як інформаційний майданчик, а й як інтелектуальний осередок національного відродження, сприяючи поширенню знань із галузі літератури, мистецтва, історії та освіти. Через публікації про життя і творчість провідних українських діячів, популяризацію національного мистецтва, критичні огляди культурних подій та літературних новинок «Руслан» утверджував ідею цілісного українського культурного простору.

У контексті галицького суспільства доби модернізації «Руслан» виконував роль медіатора між елітарною та народною культурами, забезпечуючи комунікативний зв'язок між інтелігенцією та широкими суспільними верствами. Популяризація національної культури в межах публіцистичного дискурсу видання була невіддільною від його просвітницької та політичної місії, формуючи підґрунтя для консолідації української нації та збереження її культурної самобутності в умовах політичного і соціального підпорядкування.

Список використаних джерел до четвертого розділу

1. Рускі школи в Галичині. *Руслан*. Ч. 158. 15 (27) липня 1897. С. 1.
2. Задачі рускої шкільної молодіжи. *Руслан*. Ч. 184. 18. (31) серпня 1905. С. 1.
3. Рускі учителі а шкільна молодіж. *Руслан*. Ч. 164. 29 липня (11 серпня) 1906. С. 1.
4. Задачі руских учителів супроти молодіжи й суспільности. *Руслан*. Ч. 165. 30 липня (12 серпня) 1906. С. 1.
5. Задачі руского учительства супроти молодіжи і народа. *Руслан*. Ч. 183. 17 (30) серпня 1905. С. 1.

6. Задачі рускої суспільности супроти молодіжи. *Руслан*. Ч. 188. 23. серпня (5. вересня) 1905. С. 1–2.
7. Гадки про вихованє. *Руслан*. Ч. 192. 27. серпня (9. вересня) 1905. С. 2–3.
8. Рускі бурси й інститути для незаможної молодіжи шкільної. *Руслан*. Ч. 128. 9 (22) червня 1904. С. 1.
9. Руска суспільність а школа. *Руслан*. 11 (24) грудня 1903. Ч. 279. С. 1.
10. Руска суспільність а школа. *Руслан*. 12 (25) грудня 1903. Ч. 280. С. 1–2.
11. Школа, церква і держава. Ч. 92. 25 цвітня (7 мая) 1897. С. 1.
12. Школа, церква і держава. *Руслан*. Ч. 93. 26 квітня (8 травня) 1897. С. 1.
13. Школа а церков. *Руслан*. Ч. 70. 26 марця (8 цвітня) 1905. С. 1–2.
14. Школа а церков. *Руслан*. Ч. 71. 29 марця (11 цвітня). 1905. С. 1–2.
15. Реформа учительских семінарій. *Руслан*. Ч. 27. 4. (17.) лютого 1907. С. 1.
16. Реформа учительских семінарій. *Руслан*. Ч. 28. 6. (19.) лютого 1907. С. 1.
17. Реформа учительских семінарій. *Руслан*. Ч. 29. 7. (20.) лютого 1907. С. 1.
18. Справозданє комісії шкільної в справі внесеня посла Барвіньського о украєвленє рускої женьської школи виділової у Львові. *Руслан*. Ч. 60. 16 (28) марця 1899. С. 3.
19. Кілька наших домагань в справах шкільних. *Руслан*. Ч. 88. 20 цвітня (2 мая) 1897. С. 1–2.
20. Руска школа женьска у Львові. *Руслан*. Ч. 111. 17 (29) мая 1897. С. 1–2.
21. Чотироклясова женьска школа вправ з руским язиком викладовим. *Руслан* Ч. 147. 2 (14) липня 1897. С. 2.
22. Руска школа ім. Шевченка (виділова) у Львові. *Руслан*. Ч. 133. 14. (27.) червня 1900. С. 1.
23. До розвязки жіночого питаня. *Руслан*. Ч. 215. 23. вересня (6. жовтня) 1900. С. 1.
24. До розвязки жіночого питаня. *Руслан*. Ч. 216. 24. вересня (7. жовтня) 1900. С. 1.
25. Про конечність середної і вищої осьвіти жіноцтва і інтелігенції. *Руслан*. Ч. 146. 3 (16.) липня 1902. С. 2–3.

26. Про конечність середньої і вищої освіти жіноцтва і інтелігенції. *Руслан*. Ч. 147. 4. (17.) липня 1902. С. 2–4.
27. Новинки. *Руслан*. Ч. 20. 25 січня (6 лютого) 1897. С. 3.
28. Допись. *Руслан*. Ч. 209. 18 вересня (1 жовтня) 1905. С. 1–2.
29. Шкільництво народне і доповнюючі курси рільничі. *Руслан*. Ч. 281. 16(28) грудня 1898. С. 2.
30. Шкільництво народне і доповнюючі курси рільничі. *Руслан*. Ч. 282. 17(29) грудня 1898. С. 2–3.
31. Промислові школи Галичини. *Руслан*. Ч. 42. 22 лютого (7 марця) 1905. С. 2.
32. Промислові школи Галичини. *Руслан*. Ч. 43. 23 лютого (8 марця) 1905. С. 2.
33. Кілька наших домагань в справах шкільних. *Руслан*. 19 цвітня (1 мая) 1897. Ч. 87. С. 1–2.
34. Чи може дальше так бути? *Руслан*. Ч. 283. 24. грудня 1906. (6. січня 1907.). С. 2.
35. Чого можуть Поляки і Русини навчити ся із справи цешинської гімназії. *Руслан*. Ч. 69. 25 березня (7 квітня) 1901. С. 1.
36. Новинки. *Руслан*. Ч. 221. 2. (15. жовтня) 1905. С. 2–3.
37. В справі українсько-руського університету. *Руслан*. Ч. 277. 17. (30.) грудня 1906. С. 1–2.
38. В справі українсько-руського університету. *Руслан*. Ч. 278. 19. грудня 1906. (1. січня 1907.). С. 1–2.
39. В справі українсько-руського університету. *Руслан*. Ч. 279. 20. грудня 1906. (2. січня 1907.). С. 1.
40. Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 48. 1 (14) марця 1907. С. 1–2.
41. Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 49. 2 (15) марця 1907. С. 1.

- 42.Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 50. 3 (16) марця 1907. С. 1.
- 43.Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 51. 4 (17) марця 1907. С. 1–2.
- 44.Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 52. 6 (19) марця 1907. С. 1–2.
- 45.Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 53. 7 (20) марця 1907. С. 1–2.
- 46.Ще деякі замітки до університетської справи! *Руслан*. Ч. 66. 22 марця (4 цвітня) 1907. С. 1.
- 47.Потреба організації духовенства для народної і церковної діяльності. Ч. 287. 25. грудня 1905 (7. січня 1906). С. 2–3.
- 48.Найблизші задачі руского духовенства. *Руслан*. Ч. 282. 20. грудня 1905 (2. січня 1906). С. 1.
- 49.Становище руского священника в суспільности. *Руслан*. Ч. 120. 29 травня (10 червня) 1897. С. 1.
- 50.Становище руского священника в суспільности. *Руслан*. Ч. 121. 30 травня (11 червня) 1897. С. 1.
- 51.Становище руского священника в суспільности. *Руслан*. Ч. 122. 31 травня (12 червня) 1897. С. 1.
- 52.Становище руского священника в суспільности. *Руслан*. Ч. 123. 1 (13) червня 1897. С. 1;
- 53.Становище руского священника в суспільности. *Руслан*. Ч. 124. 3 (16) червня 1897. С. 1.
- 54.Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 183. 15 (28) серпня 1907. С. 1.
- 55.Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 185. 18 (31) серпня 1907. С. 1.
- 56.Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 186. 19 серпня (1 вересня) 1907. С. 1–2.

57. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 187. 21 серпня (3 вересня) 1907. С. 1–2.
58. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 190. 24 серпня (6 вересня) 1907. С. 1–2.
59. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 191. 25 серпня (7 вересня) 1907. С. 1–2.
60. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 192. 26 серпня (8 вересня) 1907. С. 2–3.
61. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 193. 28 серпня (10 вересня) 1907. С. 2.
62. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 195. 30 серпня (12 вересня) 1907. С. 2–3.
63. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 196. 31 серпня (13 вересня) 1907. С. 1–2.
64. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 198. 2 (15) вересня 1907. С. 2.
65. Testimonium paupertatis... *Руслан*. Ч. 8. 11 (24) січня 1907. С. 1.
66. Testimonium paupertatis... *Руслан*. Ч. 9. 12 (25) січня 1907. С. 1–2
67. Testimonium paupertatis... *Руслан*. Ч. 10. 13 (26) січня 1907. С. 1–2
68. Testimonium paupertatis... *Руслан*. Ч. 11. 14 (27) січня 1907. С. 1.
69. Кілька слів про рускі кольонії в *Канаді*. *Руслан*. Ч. 185. 19 (31) серпня 1899. С. 2.
70. Руска місія для Канади. *Руслан*. Ч. 190. 25 серпня (6 вересня) 1899. С. 2.
71. Церковні справи в Канаді. *Руслан*. Ч. 197. 31 серпня (13 вересня) 1901. С. 1–2.
72. О. Василь Жолдак. *Руслан*. Ч. 156. 14 (27) липня 1902. С. 3.
73. Церковні справи в Канаді. *Руслан*. Ч. 198. 1(14) вересня) 1901. С. 1–2.
74. Церковні справи в Канаді. *Руслан*. Ч. 199. 2(15) вересня) 1901. С. 1–2.
75. Для канадійскої України. *Руслан*. Ч. 180. 13 (26) серпня 1902. С. 1–2.
76. Для канадійскої України. *Руслан*. Ч. 182. 15 (28) серпня 1902. С. 1–2.

- 77.Для канадійської України. *Руслан*. Ч. 257. 1р5 (28.) падолиста 1902. С. 1.
- 78.Справа рускої церкви в Бразилії 1898. *Руслан*. Ч. 89. 23 цвітня (5 мая) 1898. С. 1–2.
- 79.Вісти з Бразилії. *Руслан*. Ч. 107. 12 (25) мая 1900. С. 1–2.
- 80.3 Бразилії. *Руслан*. Ч. 156. 13(26) липня 1900. С. 2
- 81.Борба за церков. (Допись з Бразилії). *Руслан*. Ч. 157. 14 (27) липня 1900. С. 2.
- 82.Зарібкова еміграція а духовенство. *Руслан*. Ч. 85. 23. цвітня (6. мая) 1906. С. 2–3.
- 83.Духовно-шкільні справи. (Статя з кругів духовенства). *Руслан*. Ч. 40. 19. лютого (4. марця) 1902. С. 2.
- 84.Нагінка на руского владику. *Руслан*. Ч. 96. 30 квітня (12 травня) 1905. С. 1.
- 85.Справа вдів і сиріт сьвященичих. *Руслан*. Ч. 224. 3 (15) жовтня 1897. С. 3.
- 86.В справі регуляції Конгруї. *Руслан*. Ч. 5. 8(20) січня 1897. С. 2.
- 87.Духовенство а войскова служба в Австрії. *Руслан*. Ч. 95. 29 цвітня (11 мая) 1897. С. 1.
88. Духовенство а войскова служба в Австрії. *Руслан*. Ч. 96. 30 цвітня (12 мая) 1897. С. 1.
- 89.Релігія і школа. *Руслан*. Ч. 230. 14 (27) жовтня 1909. С. 1.
- 90.Кого і для кого має виховувати Львівська духовна семінарія? *Руслан*. Ч. 227. 9 (22.) жовтня 1902. С. 1.
- 91.Педагогічне значіне Різдяних звичаїв і вертепу. *Руслан*. Ч. 287. 25. грудня 1905 (7. січня 1906). С. 2.
- 92.Релігія не є річю приватною. *Руслан*. Ч. 61. 15 (27) березня 1897. С. 1.
- 93.1700–1900. *Руслан*. Ч. 222. 1 (14) жовтня 1900.
- 94.Напасть на ВПреосвященого Митрополита. *Руслан*. Ч. 6. 8 (21) січня 1902. С. 1.
- 95.Напастноване руско-католицкого єпископату. *Руслан*. Ч. 180. 9 (22) серпня 1908. С. 1;

96. Всепольска напасть на Впр. Митрополита. *Руслан*. Ч. 39. 18 лютого (3 березня) 1906. С. 1;
97. Шукають виновника. *Руслан*. Ч. 228. 8 (21) жовтня 1903. С. 2
98. Напасть на Станиславівського Владику. *Руслан*. Ч. 60. 15. (28.) марця 1907. С. 1.
99. Народний язык з церкви. *Руслан*. Ч. 108. 15. (28.) мая 1901. С. 2.
100. Животко А. Історія української преси. Мюнхен: Український Технічно-Господарський Інститут, 1989–90. 334 с.
101. Сніцарчук Л. Газета «Руслан» (Львів, 1897–1914 рр.): змістово-тематична модель видання. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. Випуск 31. Львів, 2008. С. 241–250.
102. Вольне австрійске Славянство. *Руслан*. Ч. 133. 16 (28) червня 1898. С. 1.
103. Всесловенські і істрийско-хорватські збори в Люблянї. *Руслан*. Ч. 202. 6 (18) вересня 1897. С. 1–2.
104. Всесловенські і істрийско-хорватські збори в Люблянї. *Руслан*. Ч. 203. 7 (19) вересня 1897. С. 1–2.
105. Народи славянських дневникарів в Празі. *Руслан*. Ч. 132. 14 (26) червня 1898. С. 1–2.
106. Бесіда п. Барвіньского на славянськїм з'їзді в Празі. *Руслан*. Ч. 132. 14 (26) червня 1898. С. 2.
107. Річ пос. Вахнянина виголошена 20. червня на міській «Radnici» в Празі на зборах славянських гостей. *Руслан*. Ч. 133. 16 (28) червня 1898. С. 1.
108. Протест народовских консолідаційників в сьвітлі фактичних обставин. *Руслан*. Ч. 134. 17 (29) червня 1898. С. 1–2.
109. Краєві бюджети. *Руслан*. Ч. 76. 4 (16) цвітня 1899. С. 1–2.
110. Як будувати нам театр? *Руслан*. Ч. 287. 25. грудня 1905 (7. січня 1906). С. 3–4.
111. Як будувати нам театр? *Руслан*. Ч. 288. 29. грудня 1905 (11. січня 1906). С. 1–2.

112. Як будувати нам театр? *Руслан*. Ч. 289. 30. грудня 1905 (12. січня 1906). С. 1–2.
113. Борба за руский університет. *Руслан*. Ч. 266. 25 падолиста (8. грудня) 1901. С. 1–2.
114. Значіне рідної мови. *Руслан*. Ч. 28. 5 (17) лютого 1897. С. 1.
115. Занедбування і нехтованє наших народних прав. *Руслан*. Ч. 164. 22 липня (3 серпня) 1897. С. 2.
116. Потреба живійшої і ревнійшої роботи. *Руслан*. Ч. 37. 17 лютого (1 марця) 1904. С. 1–2.
117. Потреба живійшої і ревнійшої роботи. *Руслан*. Ч. 39. 19 лютого (3 марця) 1904. С. 1–2.
118. Учім ся від наших сусідів. *Руслан*. Ч. 125. 6 (19.) червня 1902. С. 1.
119. Нова «поступова» наука. *Руслан*. Ч. 51. 4. (17.) марця 1901. С. 1.
120. О руску культуру. *Руслан*. Ч. 19. 24. січня (6. лютого) 1906. С. 1.
121. О руску культуру. *Руслан*. Ч. 20. 25. січня (7. лютого) 1906. С. 1.
122. О руску культуру. *Руслан*. Ч. 21. 26. січня (8. лютого) 1906. С. 1.
123. Сьвята корчма. *Руслан*. Ч. 191. 27 серпня (8 вересня) 1898. С. 1–2.
124. Ревера Б. Доброчинна діяльність української інтелігенції у Галичині (За матеріалами часопису «Руслан» (Львів, 1897–1914 рр.) *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2014. Вип. 4. С. 239–252.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що часопис «Руслан» посів вагоме місце в суспільному, соціально-економічному та культурно-освітньому житті Галичини кінця XIX – початку XX століття, ставши важливим інтелектуальним і комунікативним осередком українського національного руху. Його діяльність виходила далеко за межі суто публіцистичної функції – видання виконувало роль аналітичної платформи, що формувала ідеологічні орієнтири, сприяла громадському самоусвідомленню та консолідації українського суспільства в умовах політичної, економічної та культурної залежності. Завдяки системному висвітленню проблем аграрного розвитку, еміграції, освіти, кооперації, національної ідентичності та морального відродження, «Руслан» не лише відображав соціальні процеси доби, а й активно впливав на їх спрямування, поєднуючи інтелектуальний аналіз із практичною просвітницькою місією.

Аналіз історіографії показав, що дослідження галицької періодичної преси кінця XIX – початку XX ст., зокрема діяльності часопису «Руслан», є важливою складовою вивчення національно-культурних процесів регіону. Проте комплексний підхід до висвітлення функцій та впливу видання залишається недостатньо реалізованим у сучасній історіографії. Виявлено, що значна увага приділялася загальним аспектам розвитку галицької журналістики, тоді як специфіка діяльності «Руслана» досліджувалася фрагментарно й переважно в контексті історії народовецького руху, без глибокого аналізу його суспільної, культурно-освітньої та економічної ролі.

Джерельна основа роботи охоплює широкий спектр архівних матеріалів, першоджерел у вигляді публікацій часопису «Руслан», а також мемуарну літературу та додаткові періодичні видання кінця XIX – початку XX ст. Це дозволило відтворити соціокультурний контекст функціонування видання, висвітлити його роль у формуванні суспільної думки, культурно-освітніх ініціатив і соціально-економічного життя регіону.

Дослідження базується на поєднанні загальнонаукових та спеціалізованих методів. Використання системно-структурного та функціонального підходів забезпечило розгляд часопису як цілісного явища, що інтегрує видавничі, редакторські та читацькі компоненти. Застосування історико-генетичного, історико-порівняльного, типологічного та мовностилістичного аналізів дозволило простежити внутрішню динаміку розвитку видання, визначити його жанрову структуру, редакційну політику та тематичні пріоритети. Особливу роль відіграв метод контент-аналізу, що дав змогу інтерпретувати кількісні характеристики публікацій у якісному вимірі та визначити еволюцію суспільно-політичних акцентів «Руслана».

Аналіз структурно-організаційних та змістових параметрів функціонування часопису «Руслан» дозволяє сформулювати низку важливих висновків, що відображають як внутрішню динаміку розвитку видання, так і його вплив на соціокультурне середовище Галичини на межі XIX–XX ст.

Насамперед, «Руслан» постає як результат прагнення галицької української інтелігенції створити власний орган публічного висловлення суспільно-християнської ідеології, спрямованої на морально-етичне оновлення нації. Газета стала платформою для формування нового типу публічного дискурсу – поєднання християнського гуманізму, національного самоствердження та європейської модернізаційної думки. Її організаційна модель, незважаючи на обмежені фінансові та кадрові ресурси, демонструвала спробу інтегрувати західноєвропейські стандарти журналістики з українським національно зорієнтованим змістом. Це проявлялося у системній структурі редакційного колективу, жанровому розмаїтті матеріалів, тематичній продуманості рубрик і гнучкості у виборі форматів подачі інформації.

Редакційна політика «Руслана» зазнала помітної еволюції – від переважно культурно-просвітницьких акцентів до виразно публіцистичного, мобілізаційного й аналітичного дискурсу. У змісті видання все чіткіше простежувалися соціально-економічна, конфесійно-релігійна, етнополітична

та освітня проблематика. Важливим елементом цієї трансформації став цикл «Листів до людей доброї волі», який виконував функцію морально-ідеологічного маніфесту часопису. Через такі тексти «Руслан» не лише інформував, а й виховував, формуючи у своїх читачів активну громадянську позицію, пропонуючи взірці морального служіння, суспільної відповідальності та національної солідарності. Видання цілеспрямовано зверталось до вчительства, духовенства, молоді, селянства, жіноцтва та емігрантів, вибудовуючи з ними комунікацію на основі спільних цінностей і християнського гуманізму.

Суттєвим внеском «Руслана» у процес націєтворення стала його здатність до критичної рефлексії на соціальні, культурні й духовні виклики доби. Газета порушувала питання трудової міграції, моральної дезорієнтації молоді, занепаду культурних стандартів, міжконфесійних напружень і проблеми суспільної апатії. Такий широкий аналітичний спектр засвідчує, що редакція усвідомлювала свою роль не лише як комунікатора фактів, а як інтелектуального провідника і морального авторитета українського громадянства.

Часопис «Руслан» відіграв роль важливого інструмента суспільної комунікації, просвітництва та культурної мобілізації, формуючи ціннісні, світоглядні та стратегічні орієнтири галицького українства в умовах бездержавності. Його діяльність засвідчує прагнення української інтелігенції до створення морально згуртованого, соціально відповідального та інтелектуально автономного середовища, заснованого на засадах християнського націоналізму й духовного самопізнання. У цьому контексті «Руслан» слід розглядати не лише як пресовий орган, а як феномен української суспільної думки, що істотно вплинув на формування модерної національної ідентичності.

Аналіз публікацій часопису «Руслан» засвідчує його провідну роль у формуванні та поширенні цілісного концептуального підходу до аграрного питання, яке осмислювалося не лише як економічна, а передусім як

моральна, соціальна та національна проблема. У публіцистичному дискурсі видання простежується прагнення інтегрувати західноєвропейські моделі сільськогосподарської кооперації, зокрема систему Райфайзена, у соціально-економічну структуру галицького села, пристосовуючи їх до потреб і можливостей українського хліборобства. Часопис послідовно обґрунтовував тезу про те, що економічне піднесення аграрного стану становить необхідну передумову політичної емансипації та національної консолідації українців Галичини. Відповідно, «Руслан» не обмежувався інформуванням про діяльність кредитних кооперативів, а послідовно закликав українську інтелігенцію до активної участі в організаційному, просвітницькому та фінансовому забезпеченні аграрних ініціатив.

Видання функціонувало як комунікативна платформа між основними соціальними групами – селянством, духовенством, учительством, депутатами та кооператорами, – сприяючи формуванню інтегрованого суспільного дискурсу навколо модернізації сільського господарства. У публікаціях чітко простежується ідея моральної реформації села шляхом утвердження принципів економічної самодостатності, християнської етики праці, соціальної солідарності та взаємодопомоги. Кредитні спілки репрезентувалися не лише як інструмент фінансової стабілізації, але й як засіб морального відродження сільської громади, покликаний формувати новий тип господаря – активного, дисциплінованого та відповідального.

Поряд із цим, у концептуальній площині «Руслана» артикулювалася необхідність інституційної модернізації аграрного стану – його трансформації з розпорошеної, вразливої соціальної групи у репрезентативну корпоративну структуру з публічно-правовими функціями. Висувалася ідея створення обов'язкових господарських спілок, покликаних забезпечити не лише економічний самозахист, а й організаційне представництво аграріїв у системі суспільного управління. Такий підхід узгоджувався з домінантними європейськими соціально-економічними доктринами того часу, проте в

«Руслані» набував виразного національного змісту, осмислюючись крізь призму української духовної традиції та культурної самобутності.

У світоглядній парадигмі часопису аграрне питання постає як багатовимірною соціально-економічною, національною та етичною категорією, що вимагала системного й інтегративного підходу. Публіцистика «Руслана» відображає високий рівень інтелектуальної рефлексії доби, у межах якої аграризм розглядався як стратегічна основа національної модернізації, розбудови інституцій громадянського суспільства та формування нового типу українського громадянина – економічно незалежного, морально відповідального й національно свідомого.

Аналіз публікацій часопису «Руслан», присвячених еміграційним процесам українського населення наприкінці XIX – на початку XX ст., дає підстави для низки узагальнень, що мають важливе значення для розуміння суспільно-економічних, політичних та культурно-національних реалій галицького соціуму досліджуваного періоду. Видання виступило одним із провідних друкованих органів, яке систематично здійснювало аналітичне та інформаційне висвітлення масштабів, причин і наслідків еміграційних процесів, виходячи за межі суто фактографічного опису. Публіцистика «Руслана» характеризується прагненням до комплексного осмислення еміграції в контексті соціально-економічних трансформацій, демографічних тенденцій та політичної динаміки Галичини.

Значна увага приділялася аналізу становища українських емігрантів у країнах поселення – насамперед у Боснії, Німеччині, Аргентині та Сполучених Штатах Америки. Автори публікацій акцентували на проблемах матеріального виживання, зокрема відсутності належної інфраструктури, несприятливих природно-кліматичних умов, економічної ізоляції колоній, а також на ризиках культурно-національної дезінтеграції, зумовлених асиміляційними процесами та втратою мовно-релігійної ідентичності. Таким чином, «Руслан» поєднував соціально-економічний аналіз із культурно-

цивілізаційною рефлексією, надаючи явищу еміграції цілісного, багатовимірного трактування.

Окремий аспект становить увага видання до інституційних форм підтримки українських переселенців. У публікаціях наголошувалося на важливій ролі церкви, громадських організацій та культурно-освітніх товариств у забезпеченні духовного, організаційного та соціального супроводу еміграційного руху. Особливе місце відводилося діяльності церковних лідерів, зокрема митрополита Андрея Шептицького та отця Йосифа Гродського, які ініціювали створення релігійних структур, підтримували зв'язки з громадами за океаном та сприяли збереженню національно-культурної тяглості. У такий спосіб «Руслан» формував інституційний підхід до проблеми еміграції, розглядаючи її як сферу суспільного управління, а не стихійного процесу.

Публікації також відображали політичний вимір еміграції, трактуючи її як фактор міжнаціональної конкуренції в Центрально-Східній Європі, зокрема у площині польсько-українських відносин. Еміграційна динаміка, за оцінками авторів, потенційно впливала на етнодемографічний баланс регіону, що надавало проблемі виразного політичного звучання.

Водночас «Руслан» виконував важливу просвітницьку функцію, пропонуючи галицьким українцям реалістичне бачення умов життя співвітчизників за кордоном. Такий підхід сприяв подоланню ідеалізованих уявлень про «новий світ» та водночас утверджував ідею національної єдності, самоорганізації й взаємодопомоги як ключових чинників збереження культурної тяглості в еміграційному середовищі.

Висвітлення еміграційної проблематики на сторінках «Руслана» мало не лише інформативний, але й концептуальний характер, формуючи суспільне бачення еміграції як комплексного соціокультурного феномену. Газета позиціонувала еміграцію як багатовимірний процес, у якому поєднувалися економічні, морально-етичні, національні та політичні аспекти. У цьому контексті публіцистика «Руслана» становить цінне джерело для

дослідження не лише історії української еміграції, а й ширших процесів національної мобілізації та соціальної модернізації українського суспільства кінця XIX – початку XX ст.

Аналіз змісту публікацій часопису «Руслан» засвідчує визначальну роль редакції у формуванні суспільного дискурсу щодо розвитку української освіти в Галичині кінця XIX – початку XX ст. Видавці системно обґрунтовували необхідність створення національної освітньої системи, зорієнтованої на збереження та розвиток української мови, культури й історичної пам'яті, розглядаючи освіту як ключовий чинник національного відродження та соціального поступу. На сторінках часопису послідовно порушувалися питання нерівноправного становища українців у системі освіти Австро-Угорщини, зокрема хронічного недофінансування українських шкіл, домінування польської та німецької мов у навчальному процесі, обмеженого доступу української молоді до середньої й вищої освіти, а також дискримінаційної політики щодо українського викладацького складу.

Особливу увагу видання приділяло ідеї створення повноцінної української шкільної вертикалі – від народної школи до університету – як передумови виховання освіченої національно свідомої еліти, здатної взяти на себе культурне, політичне та економічне лідерство. У цьому контексті «Руслан» активно підтримував ініціативи щодо заснування українських гімназій, учительських семінарій, професійно-технічних шкіл, а також ідею відкриття українського університету у Львові, який мав стати символом інтелектуальної самостійності нації. Значне місце у публікаціях займала критика освітньої політики австрійських і польських адміністративних кіл, котрі через бюрократичні перепони, мовні обмеження та фінансову залежність шкільних закладів намагалися стримувати процес формування українського освітнього простору.

Важливою складовою освітнього руху, за концепцією «Руслану», визнавалася діяльність церкви, культурно-просвітницьких товариств («Просвіта», «Руська школа»), кооперативних об'єднань і політичних

структур, що формували єдине середовище національного виховання. Газета наголошувала на необхідності поєднання морально-християнських засад виховання з модерними педагогічними підходами, вбачаючи у цьому шлях до гармонійного поєднання духовного й інтелектуального розвитку нації. Публікації часопису відображають глибоке розуміння освіти як інтегрального елементу національної політики, що спиралася на ідеї культурної самобутності, громадянської активності та соціальної справедливості.

«Руслан» виступав не лише як пресовий орган, що інформував громадськість про стан і потреби української освіти, а як активний ідеологічний чинник, який формував стратегічне бачення освітньої політики в контексті націєтворення. У системі галицької публіцистики він виконував роль інтелектуального центру, який поєднував аналітику, просвітницький дискурс і громадську ініціативу, створюючи ідейно-програмне підґрунтя для подальших реформ у галузі освіти та культурного розвитку українського суспільства.

Висвітлення церковної проблематики на сторінках часопису «Руслан» засвідчує, що на зламі XIX–XX ст. ГКЦ залишалася центральним інститутом українського національного життя в Галичині. У контексті політичного та соціально-економічного тиску з боку австро-угорської адміністрації та польських еліт видання послідовно позиціонувало Церкву як духовного, культурного й національного провідника українського суспільства. Особливий наголос робився на необхідності активної участі духовенства не лише у сфері релігійного служіння, а й у політичному, освітньому та кооперативному житті, що розглядалося як основа соціальної солідарності та засіб національної консолідації. Водночас на шпальтах часопису порушувалися питання законодавчого захисту духовенства, зокрема реформування військового законодавства з метою гарантування правового статусу семінаристів і священників, що відображало прагнення інтегрувати церковні інтереси у загальнодержавну правову систему.

Ідейна позиція «Руслану» відзначалася чітким протистоянням секулярним і соціалістичним ідеям, які трактувалися як загроза моральним основам суспільства та національній традиції. У дусі католицького консерватизму видання відстоювало тезу про публічний і державотворчий характер релігії, підкреслюючи її значення як морального регулятора суспільного розвитку. Газета послідовно виступала проти полонізаційних впливів, що поширювалися через латинське духовенство, і водночас засуджувала москвофільські тенденції, ототожнюючи збереження греко-католицької віри з охороною української національної ідентичності. У публіцистичному дискурсі видання особливе місце посідала критика формального підходу до освіти, відірваної від релігійно-моральних засад, що, на думку редакції, могло призвести до моральної деградації суспільства. У цьому контексті «Руслан» послідовно відстоював необхідність інтеграції релігійного навчання у шкільну систему як інструменту виховання громадянської свідомості та духовної стійкості.

Вагоме місце у змісті газети займали матеріали, присвячені проблемам духовного життя українських іммігрантів у Канаді та США. Явище так званої «канадської схизми» трактувалося як наслідок браку пасторальної опіки та ознака духовної ідентифікаційної кризи серед емігрантів. У цьому контексті «Руслан» активно підтримував ініціативи митрополита Андрея Шептицького, спрямовані на створення національно зорієнтованих релігійних структур у Вінніпезі, розглядаючи їх як важливий чинник збереження духовної єдності українців за кордоном. У цілому, газета виступала як ідейний центр консервативно-католицької думки, що формувала суспільний дискурс, у якому релігія розглядалася як невіддільний елемент національної політики, освіти й соціально-економічного розвитку. Аналіз змісту публікацій свідчить, що у «Руслані» ГКЦ постає не лише духовною інституцією, а й потужним соціальним капіталом, який забезпечував духовну стабільність та національну тяглість українців Галичини в умовах модернізаційних і асиміляційних викликів.

«Руслан» послідовно виконував важливу культуроформувальну та ідентифікаційну функцію у суспільному житті Галичини кінця XIX – початку XX ст., виступаючи не лише як інформаційний майданчик, а й як інтелектуальний осередок національного відродження, що сприяв поширенню знань із галузей літератури, мистецтва, історії, освіти та філософії. Видання систематично репрезентувало провідні здобутки української культури, актуалізуючи питання національної пам'яті, духовності та тяглості культурних традицій. Через публікації про життя і творчість провідних українських діячів, огляди літературних новинок, театральних і музичних подій, а також аналіз суспільно-естетичних процесів часопис формував у читачів уявлення про українську культуру як цілісну систему духовних цінностей, інтегровану у загальноєвропейський культурний контекст.

Особливе місце у концепції «Руслану» посідала ідея національної культури як чинника суспільного поступу, здатного не лише зберігати традиції, а й стимулювати модернізаційні процеси. Газета послідовно відстоювала право українського народу на самостійний культурний розвиток, полемізуючи з польськими та москвофільськими виданнями, які заперечували існування самобутньої української культурної традиції. Публіцистика «Руслану» вирізнялася прагненням гармонізувати релігійно-моральні, мистецькі та освітні складові національного життя, утверджуючи синтез духовного й світського начал у процесі формування модерної української ідентичності.

У контексті галицького суспільства доби модернізації часопис виконував роль медіатора між елітарною та народною культурами, забезпечуючи комунікативний зв'язок між інтелігенцією, духовенством і широкими суспільними верствами. Завдяки доступній, але водночас аналітичній манері викладу матеріалів, «Руслан» сприяв культурній емансипації селянства та формуванню інтелектуального прошарку, здатного до участі у національному русі. Популяризація національної культури в

межах публіцистичного дискурсу видання була невіддільною від його просвітницької, морально-виховної та політичної місії, адже саме через культуру редакція прагнула досягти національної єдності, морального оновлення та суспільного прогресу. Таким чином, «Руслан» постає не лише як пресовий орган, а як потужний культурно-інтелектуальний центр, що відігравав ключову роль у процесі консолідації української нації та збереженні її культурної самобутності в умовах політичного, соціального й духовного підпорядкування.

Отже, узагальнення результатів дослідження дозволяє констатувати, що часопис «Руслан» посів вагоме місце в суспільному, соціально-економічному та культурно-освітньому житті Галичини кінця XIX – початку XX ст., виступаючи не лише як орган християнсько-суспільного напрямку, а й як потужний чинник національного самоусвідомлення українців. Його діяльність сприяла формуванню модерного українського світогляду, розвитку громадянських ідей, консолідації духовно-інтелектуальних еліт навколо цінностей освіти, праці, моралі та віри. Видавці та дописувачі «Руслану» зуміли поєднати просвітницьку, культуротворчу й політичну місії, перетворивши газету на впливовий інструмент формування суспільної думки та національної комунікації. У цьому сенсі «Руслан» став не лише відображенням складних процесів становлення українського руху в Галичині, але й активним учасником модернізаційних і націєтворчих трансформацій, залишивши глибокий слід у розвитку української преси та духовного життя означеного періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 1700–1900. *Руслан*. Ч. 222. 1 (14) жовтня 1900. С. 1.
2. Антошевський Т. До історії християнсько-суспільного руху в Галичині (80-ті рр. XIX ст. – 1914 р.). Львів, 1997. 36 с.
3. Апостол босанських русинів. *Руслан*. Ч. 35. 27. (14.) лютого 1910. С. 2.
4. Барвіньский О. Недомаганя і хиби наших економічних заходів. *Руслан*. Ч. 62. 17 (30) марця 1905. С. 1–2.
5. Берім ся спільно до економічної роботи! *Руслан*. Ч. 54. 9 (21) березня 1899. С. 1.
6. Бесіда п. Барвіньского на славянськiм з'їзді в Празі. *Руслан*. Ч. 132. 14 (26) червня 1898. С. 2.
7. Борба за руский університет. *Руслан*. Ч. 266. 25 падолиста (8. грудня) 1901. С. 1–2.
8. Борба за церков. (Допись з Бразилії). *Руслан*. Ч. 157. 14 (27) липня 1900. С. 2.
9. Бразилійській рай. *Руслан* Ч. 108. 14 (26) мая 1897. С. 1.
10. Бразилійській рай. *Руслан*. Ч. 103. 8 (20) мая 1897. С. 1–2
11. Буде робота реальна! *Руслан*. Ч. 286. 17 (31) грудня 1897. С. 1.
12. В справі заснованя «Райфайзенок». *Руслан*. Ч. 117. 25 мая (7 червня) 1900. С. 1–2.
13. В справі Райфайзенівських кас. *Руслан*. Ч. 154. 13 (25) липня 1899. С. 1.
14. В справі регуляції Конгруї. *Руслан*. Ч. 5. 8(20) січня 1897. С. 2.
15. В справі українсько-русского університету. *Руслан*. Ч. 277. 17. (30.) грудня 1906. С. 1–2.
16. В справі українсько-русского університету. *Руслан*. Ч. 278. 19. грудня 1906. (1. січня 1907.). С. 1–2.
17. В справі українсько-русского університету. *Руслан*. Ч. 279. 20. грудня 1906. (2. січня 1907.). С. 1.
18. Вакульчук О. А. Багатотиражні газети України років як феномен радянської преси (1917–1941 рр.). Дис. на здобуття наук. ст. д.і.н. за спец.

- 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. Київ, 2022. 426 с.
19. Васьків Н. А. Українсько-єврейські відносини у політиці християнських суспільників наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Гілея: науковий вісник: збірник наукових праць* / гол. ред. В. М. Вашкевич. К.: «Видавництво «Гілея», 2014. Вип. 91 (12). С. 40–47.
20. Верхратский І. Не віднинішня заморока. *Руслан*. Ч. 65. 23 (10) марця 1913. С. 1–2.
21. Від Редакції. *Руслан*. Ч. 79. 6 цвітня (18) 1897. С. 1.
22. Від Редакції. *Руслан*. Число на показ. 1897. С. 1.
23. Від Редакції! *Руслан*. Ч. 1. 1 (13) січня 1897. С. 3.
24. Вісти з Бразилії. *Руслан*. Ч. 107. 12 (25) мая 1900. С. 1–2.
25. Вісти з Канади. *Руслан*. Ч. 100. 4 (17) мая 1900. С. 1–2.
26. Вісти з Канади. *Руслан*. Ч. 101. 5 (18) мая 1900. С. 1–2.
27. Вольне австрійске Славянство. *Руслан*. Ч. 133. 16 (28) червня 1898. С. 1.
28. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 1. Бібліотека НТШ у Львові. Оп. 2. Спр. 57-а. (Показчик до часопису «Руслан» за 1897–1907). 141 арк.
29. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 1. Бібліотека НТШ у Львові. Оп. 2. Спр. 57-б. (Показчик до часопису «Руслан» за 1908–1912). 64 арк.
30. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 1. Бібліотека НТШ у Львові. Оп. 2. Спр. 57-в. (Показчик до часопису «Руслан» за 1912–1914). 41 арк.
31. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 4411 / п. 289.
32. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5178 / п. 325 (Білинський Стефан. Листи до редакції «Руслана»). 11 арк.
33. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5181 / п. 325. (Бодревич Данило, священник. Листи до редакції «Руслана»). 13 арк.
34. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5193 / п. 325. (Виноградський Володимир. Листи до редакції «Руслана»). 5 арк.
35. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5208 / п. 326 (Гробельський Іван, священник. Листи до редакції «Руслана»). 6 арк.

36. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5218 / п. 326
(Дродзікевич Давид, вчитель. Лист до редакції «Руслана»). 1 арк.
37. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5219 / п. 326
(Друкарня В. А. Шийковського у Львові. Лист до Барвінського
Олександра Григоровича). 2 арк.
38. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5225 / п. 326
(Застирець М., священник. Листи до редакції газети «Руслан»). 10 арк.
39. ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. Ф. 11. Барвінські. Оп. 1. Спр. 5337 / п. 330.
40. Всепольська напасть на Впр. Митрополита. *Руслан*. Ч. 39. 18 лютого (3
березня) 1906. С. 1;
41. Всесловенські і істрийско-хорватські збори в Люблянні. *Руслан*. Ч. 202. 6
(18) вересня 1897. С. 1–2.
42. Всесловенські і істрийско-хорватські збори в Люблянні. *Руслан*. Ч. 203. 7
(19) вересня 1897. С. 1–2.
43. Гадки про вихованє. *Руслан*. Ч. 192. 27. серпня (9. вересня) 1905. С. 2–3.
44. Дванайцятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 285. 25 (12) грудня
1913. С. 1–2.
45. Дев'ятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 282. 19 (6) грудня 1913. С.
1–2.
46. Дейвіс Норман. Боже ігрище: історія Польщі / пер. з англ. Петро Таращук.
К.: «Основи», 2008. 1079 с.
47. Десятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 283. 21 (8) грудня 1913. С.
1–2.
48. Для канадійскої України. *Руслан*. Ч. 180. 13 (26) серпня 1902. С. 1–2.
49. Для канадійскої України. *Руслан*. Ч. 182. 15 (28) серпня 1902. С. 1–2.
50. Для канадійскої України. *Руслан*. Ч. 257. 15 (28.) падолиста 1902. С. 1.
51. Дмитрук В. Т. Нариси історії української журналістики ХІХ ст. Львів:
Видавництво Львівського університету, 1969. 145 с.
52. До розв'язки жіночого питання. *Руслан*. Ч. 215. 23. вересня (6. жовтня)
1900. С. 1.

53. До розв'язки жіночого питання. *Руслан*. Ч. 216. 24. вересня (7. жовтня) 1900. С. 1.
54. Добржанський О. «Між Галичиною і Буковиною»: інформаційний місток на сторінках «Руслана» «Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2025. № 8(38) 2025. С. 767–780. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8\(38\)-767-780](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-8(38)-767-780)
55. Доля бразилійських Русинів. *Руслан*. Ч. 214. 21. вересня (4. жовтня) 1903. С. 2.
56. Доля виселенців в Боснії. *Руслан*. Ч. 96. 30. цвітня (13. мая) 1903. С. 1.
57. Допись. Де-що про Русинів в Бразилії. *Руслан*. Ч. 114 21 мая (2 червня) 1897. С. 1–2
58. Допись. *Руслан*. Ч. 209. 18 вересня (1 жовтня) 1905. С. 1–2.
59. Древницький Ю., Прийдун С. Захист прав греко-католицького духовенства у парламентській діяльності галицьких українців наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та археологія»)*. Випуск № 10(40) 2025. С. 732–745. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-732-745](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-732-745)
60. Другий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 275. 11 грудня (28 листопада) 1913. С. 1–2.
61. Духовенство а войскова служба в Австрії. *Руслан*. Ч. 95. 29 цвітня (11 мая) 1897. С. 1.
62. Духовенство а войскова служба в Австрії. *Руслан*. Ч. 96. 30 цвітня (12 мая) 1897. С. 1.
63. Духовно-шкільні справи. (Статя з кругів духовенства). *Руслан*. Ч. 40. 19. лютого (4. марця) 1902. С. 2.

- 64.Економічна робота – підвалина красної будуччини. *Руслан*. Ч. 52. 5 (18) марця 1904. С. 1.
- 65.Еміграція до Босни. *Руслан*. Ч. 75. 5. (18.) цвітня 1901. С. 1–2.
- 66.Еміграція до Канади. *Руслан*. Ч. 158. 15. (28.) липня 1900. С. 1–2.
- 67.Еміграція до Канади. *Руслан*. Ч. 159. 16. (29.) липня 1900. С. 2.
- 68.Еміграція до Канади. *Руслан*. Ч. 160. 18. (31.) липня 1900. С. 2.
- 69.Еміграція. *Руслан*. Ч. 5. 8 (21.) січня 1903. С. 1–2.
- 70.Жалів багато – помочи мало! *Руслан*. Ч. 67 22 марта (3 цвітня) 1897. С. 2.
- 71.Жалів багато – помочи мало! *Руслан*. Ч. 68 23 марта (4 цвітня) 1897. С. 1–2.
- 72.Жерноклеєв О. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890–1918 рр.). Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ, 2006. 536 с.
- 73.Животко А. Історія української преси. Мюнхен: Український Технічно-Господарський Інститут, 1989–90. 334 с.
- 74.Житарюк М. Соціокультурна модель журналістики: традиції і новаторство / наук. консультант В. І. Шкляр. Львів: Простір–М, 2008. 416 с.
- 75.3 Бразилії. *Руслан*. Ч. 156. 13(26) липня 1900. С. 2
- 76.3 бразилійського пекла. *Руслан*. Ч. 14. 19 (31 січня) 1899. С. 1.
- 77.3 бразилійського пекла. *Руслан*. Ч. 15. 20 січня (1 лютого) 1899. С. 1–2.
- 78.3 бразилійської Руси. *Руслан*. Ч. 127. 8. (21.) червня 1905. С. 2.
- 79.3 бразилійської Руси. *Руслан*. Ч. 128. 9. (22.) червня 1905. С. 2.
- 80.3 бразилійської України. *Руслан*. Ч. 200. 6. (19) вересня 1902. С. 2–3.
- 81.3 бразилійської України. *Руслан*. Ч. 216. 26. вересня (9 жовтня) 1902. С. 1–2.
- 82.3 бразилійської України. *Руслан*. Ч. 1. 1(14) січня 1903. С. 1.
- 83.Задачі руских учителів супроти молодіжи й суспільности. *Руслан*. Ч. 165. 30 липня (12 серпня) 1906. С. 1.

84. Задачі руского учительства супроти молодіжи і народа. *Руслан*. Ч. 183. 17 (30) серпня 1905. С. 1.
85. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 183. 15 (28) серпня 1907. С. 1.
86. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 185. 18 (31) серпня 1907. С. 1.
87. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 186. 19 серпня (1 вересня) 1907. С. 1–2.
88. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 187. 21 серпня (3 вересня) 1907. С. 1–2.
89. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 190. 24 серпня (6 вересня) 1907. С. 1–2.
90. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 191. 25 серпня (7 вересня) 1907. С. 1–2.
91. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 192. 26 серпня (8 вересня) 1907. С. 2–3.
92. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 193. 28 серпня (10 вересня) 1907. С. 2.
93. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 195. 30 серпня (12 вересня) 1907. С. 2–3.
94. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 196. 31 серпня (13 вересня) 1907. С. 1–2.
95. Задачі рускої інтелігенції а передовсім духовенства. *Руслан*. Ч. 198. 2 (15) вересня 1907. С. 2.
96. Задачі рускої суспільности супроти молодіжи. *Руслан*. Ч. 188. 23. серпня (5. вересня) 1905. С. 1–2.
97. Задачі рускої шкільної молодіжи. *Руслан*. Ч. 184. 18. (31) серпня 1905. С. 1.
98. Занедбування і нехтованє наших народних прав. *Руслан*. Ч. 164. 22 липня (3 серпня) 1897. С. 2.

99. Зарібкова еміграція а духовенство. *Руслан*. Ч. 85. 23. цвѣтня (6. мая) 1906. С. 2–3.
100. Зарібкова еміграція а політика. *Руслан*. 1906. 168. 3. (16.) серпня 1906. С. 1–2.
101. Зарібкова еміграція а політика. *Руслан*. 1906. Ч. 169. 4. (17.) серпня 1906. С. 1–2.
102. Засади і організація сільских кас щадничих і позичок системи Райфайзена. *Руслан*. Ч. 58. 13 (25) марця 1899. С. 2–3.
103. Засади і організація сільских кас щадничих і позичок системи Райфайзена. *Руслан*. Ч. 59. 14 (26) марця 1899. С. 1–2.
104. Зашкільняк Л. О. Крикун М Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: Вид. ЛНУ, 2002. 752 с.
105. Значіне рідної мови. *Руслан*. Ч. 28. 5 (17) лютого 1897. С. 1.
106. Ігнатієнко В. А. Бібліографія української преси (1816–1916). Х.: Держлітвидав України, 1930. 288 с.
107. Ігнатієнко В. А. Українська преса (1816–1923): історико-бібліографічний етюд. К.: Б. в., 1926. 76 с.
108. Іл. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 37 «Спомини з мого життя».
109. Іл. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 38 «Спомини з мого життя».
110. Іл. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 39 «Спомини з мого життя».
111. Іл. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 40 «Спомини з мого життя».
112. Іл. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) –

- український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 41 «Спомини з мого життя».
113. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 42 «Спомини з мого життя».
114. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 43 «Спомини з мого життя».
115. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 44 «Спомини з мого життя».
116. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 45 «Спомини з мого життя».
117. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 46 «Спомини з мого життя».
118. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 47 «Спомини з мого життя».
119. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 48 «Спомини з мого життя».
120. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 49 «Спомини з мого життя».
121. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 50 «Спомини з мого життя».
122. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) –

- український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 51 «Спомини з мого життя».
123. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 714 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 21.10.1896).
124. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 722 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 09.11.1896).
125. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 736 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 09.12.1896).
126. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 747 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 18.01.1897).
127. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 757. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 28.03.1897).
128. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 759. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 31.03.1897).
129. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 785. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 20.05.1897).
130. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 799. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 13.08.1897).
131. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 873. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 25.03.1898).
132. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) –

- український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 874. (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 26.03.1898)
133. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 33 «Спомини з мого життя».
134. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 714 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 21.10.1896).
135. ІЛ. ВР. Ф. 135. Барвінський Олександр Григорович (1847–1926) – український історик літератури, педагог, громадський діяч. Оп. 1. Од. зб. 747 (О. Барвінський. Лист до Є. Барвінської. 18.01.1897).
136. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2164. (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 12. III 1903 р.). 2 арк.
137. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2165 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 15. VII 1903 р.). 2 арк.
138. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2173 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 29. II 1904 р.). 1 арк.
139. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2177 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 25. IX 1904 р.). 2 арк.
140. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2179 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 21. XII 1904 р.). 2 арк.
141. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2181 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 23. II 1905 р.). 2 арк.
142. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2184 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 1. VI 1905 р.). 2 арк.
143. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2188 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 22. X 1906 р.). 2 арк.
144. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2191 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 24. I 1908 р.). 2 арк.
145. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2198 (К. Студинський. Лист-вірш

- до Маковея Осипа від 1. III 1911 р.). 2 арк.
146. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2202 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 29. VII 1912 р.). 2 арк.
147. ІЛ. ВР. Ф. 59. Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2203 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 2. III 1914 р.). 2 арк.
148. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2144 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 25. I 1900 р.). 2 арк.
149. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2146 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 10. I 1901 р.). 1 арк.
150. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2149 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 2. II 1901 р.). 2 арк.
151. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2150 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 20. II 1901 р.). 2 арк.
152. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2155 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 22. VI 1901 р.). 2 арк.
153. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2156 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 23. VII 1901 р.). 2 арк.
154. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2157 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 7. VII 1901 р.). 2 арк.
155. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2158 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 10. XI 1901 р.). 2 арк.
156. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2159 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 19. XII 1901 р.). 2 арк.
157. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2160 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 7. II 1902 р.). 2 арк.
158. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2161. (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 11. I 1903 р.). 2 арк.
159. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2162 (К. Студинський. Лист до Маковея Осипа від 28. II 1903 р.). 2 арк.
160. ІЛ. ВР. Ф. 59. Осип Маковей. Оп. 1. Од. зб. 2163 (К. Студинський. Лист

- до Маковея Осипа від 2. III 1903 р.). 1 арк.
161. Історичне джерелознавство: підручник / авт.: Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко, Б. І. Корольов, М. Г. Палієнко. Київ: Либідь, 2002. 488 с.
162. Історія української дожовтневої журналістики. Львів: Вища школа, 1983. 511 с.
163. Казюк М., Сиротюк Н. Висвітлення парламентської діяльності А. Шептицького на шпальтах часопису «Руслан». *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрія Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 118–122. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/36564>.
164. Каталог дореволюційних газет, що виходили на Україні (1822–1916): публікація фондів ЦНБ АН УРСР / склали: О. М. Пузирьова, О. О. Дмитрієв, Ю. М. Довгаленко. К., 1971. С. 106.
165. Кілька наших домагань в справах шкільних. *Руслан*. 19 цвітня (1 мая) 1897. Ч. 87. С. 1–2.
166. Кілька наших домагань в справах шкільних. *Руслан*. Ч. 88. 20 цвітня (2 мая) 1897. С. 1–2.
167. Кілька слів про рускі кольонії в Канаді. *Руслан*. Ч. 185. 19 (31) серпня 1899. С. 2.
168. Кілька слів про рускі кольонії в Канаді. *Руслан*. Ч. 186. 20 серпня (1 вересня) 1899. С. 2.
169. Кліш А. Б. Між політикою та релігією: суспільно-християнський рух у Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст.: Монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2018. 468 с.
170. Кліш А. Б., Древницький Ю. Р., Прийдун С. В. Протидія російській пропаганді в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. (за

- матеріалами часопису «Руслан»). *Фундаментальні ментально-ціннісні відмінності українців і росіян як підґрунтя їх цивілізаційного протистояння: колективна монографія*. Одеса: Олді+, 2023. С. 7–17
171. Кліш А. Функціонування часопису «Руслан» у Львові наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: сучасна українська історіографія. *Видавничий рух в Україні: середовища, артефакти: доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф. (Львів, 24–25 жовт. 2019 р.)* / НАН України, ЛННБ України ім. В. Стефаника. Львів, 2019. С. 58–61.
172. Кліш А., Сиротюк Н. Релігійне життя українських емігрантів у Канаді на початку ХХ ст. на шпальтах часопису «Руслан». *Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 квітня 2024 р.)*. К.: ТОВ «Геопринт», 2024. С. 117–120. https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2024/05/zakordonne-ukrayinstvo_konferencziya_26_04_2024.pdf;
173. Кого і для кого має виховувати Львівська духовна семінарія? *Руслан*. Ч. 227. 9 (22.) жовтня 1902. С. 1.
174. Костенко Н., Іванов В. Досвід контент-аналізу: моделі та практики: Монографія. К.: Центр вільної преси, 2003. 44 с.
175. Коцовський В. Етимольогія і фонетика. *Руслан*. Ч. 102. 7 (19) травня 1897. С. 2.
176. Коцовський В. Етимольогія і фонетика. *Руслан*. Ч. 105. 10 (22) травня 1897. С. 2.
177. Коцовський В. Етимольогія і фонетика. *Руслан*. Ч. 106. 11 (23) травня 1897. С. 2.
178. Кочкодан В. Р. Преса як джерело вивчення діяльності жіночих товариств Галичини (1884–1939): дис. ... канд. іст. наук. Дрогобич, 2019. 309 с.
179. Краєві бюджети. *Руслан*. Ч. 76. 4 (16) цвітня 1899. С. 1–2.

180. Криськов А., Полич М. Преса як джерело вивчення виборчих процесів у Галичині наприкінці ХІХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал.* 2025. № 9(39) 2025. С. 2006–2018. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9\(39\)-2006-2018](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9(39)-2006-2018)
181. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника. Дрогобич: Коло, 2015 . Т. 5: 1905–1909 рр. / [наук. ред. Л. В. Сніцарчук]. 2019. 766 с.
182. Курилишин К. Часопис «Галичанинъ» (Львів, 1893–1913 рр.): матеріали до біобібліографістики / Нац. акад. наук України, Львів. нац. наук. б-ка України ім. В. Стефаника, Ін-т франкознавства Дрогоб. держ. пед. ун-ту ім. Івана Франка. Дрогобич: Коло, 2013. 698, [1] с.
183. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Дрогобич: Коло, 2015. Т. 3: 1895–1899 рр. 2017. 711 с.
184. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Дрогобич: Коло, 2018. Т. 4: 1901–1904 рр. 2017. 824 с.
185. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914. З ілюстраціями. На підставі споминів і документів: Перша і друга частина. Львів, 1926. 736 с.
186. Лехнюк Р. Газета «Руслан» як джерело до вивчення середовища Католицького русько-народного союзу (1896–1901 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія.* / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка Тернопіль, 2015. Вип. 1. Ч. 1, с. 156–157.

187. Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті ХХ століття. Львів: Літопис, 2019. 392 с.
188. Лехнюк Р. О. Постать митрополита Андрея Шептицького в неопублікованих фрагментах «Споминів з мого життя» Олександра Барвінського. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2023. Вип. 38. С. 244–258.
189. Макарчук О. Г. Політичний дискурс у християнській пресі (на прикладі часопису «Руслан» (1897–1914, Галичина в складі Австро-Угорщини)). Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2019. № 1. С. 39–46.
190. Макарчук О. Г. Преса українських політичних партій і рухів у інформаційно-комунікаційному просторі Галичини (1890–1914 рр.): монографія. Львів: СПОЛОМ, 2022. 524 с.
191. Макарчук С. А. Писемні джерела з історії України: курс лекцій. Львів: Світ, 1999. 352 с.
192. Маковей О. З життя і письменства. *Літературно-Науковий Вістник*. 1899. Т. 6. Кн. 4. С. 38–53.
193. Мацежинський В. Розвиток преси у Галичині в другій половині ХІХ – поч. ХХ ст. *Галичина*. 2004. №10. С. 93–102.
194. Мирош В., Трофимович В. Співпраця Богдана Барвінського із часописом «Руслан»: проблематика та рецепція. *Eminak: Scientific Quarterly Journal*. (2(50)). 2025. С. 179–192. [https://doi.org/10.33782/eminak2025.2\(50\).794](https://doi.org/10.33782/eminak2025.2(50).794)
195. Михайлин І. Методологічні проблеми історії української журналістики. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ. 2002. Т. 8: липень–вересень. С. 22–34.
196. Нагінка на руского владику. *Руслан*. Ч. 96. 30 квітня (12 травня) 1905. С. 1.
197. Найблизші задачі руского духовенства. *Руслан*. Ч. 282. 20. грудня 1905 (2. січня 1906). С. 1.

198. Напастьованє руско-католицкого єпископату. *Руслан*. Ч. 180. 9 (22) серпня 1908. С. 1;
199. Напасть на ВПреосвященого Митрополита. *Руслан*. Ч. 6. 8 (21) січня 1902. С. 1.
200. Напасть на Станиславівського Владику. *Руслан*. Ч. 60. 15. (28.) марця 1907. С. 1.
201. Народи славянських дневникарів в Празі. *Руслан*. Ч. 132. 14 (26) червня 1898. С. 1–2.
202. Наріжний С. П. Українська преса // С. П. Наріжний. Українська культура: Курс лекцій / За ред. проф. Д. Антоновича. – Регенсбург: Укр. техн-госп. і-т, 1947. С. 112–127.
203. Народний язык з церкви. *Руслан*. Ч. 108. 15. (28.) мая 1901. С. 2.
204. Народно-господарська робота. *Руслан*. Ч. 275. 15 (28) грудня 1906. С. 1.
205. Наші переселенці в Босні. *Руслан*. Ч. 166. 24 липня (6. серпня) 1901. С. 1–2.
206. Наші ренегати. *Руслан*. Ч. 8. 12 (24) січня 1899. С. 2.
207. Нова «поступова» наука. *Руслан*. Ч. 51. 4. (17.) марця 1901. С. 1.
208. Новий прасовий закон. *Руслан*. Ч. 123. 2. (15.) червня 1902. С. 1–2.
209. Новинки. *Руслан*. Ч. 12. 16. (29.) січня 1901. С. 2.
210. Новинки. *Руслан*. Ч. 134. 17 (29) червня 1898. С. 3.
211. Новинки. *Руслан*. Ч. 172. 2. (15.) серпня 1902. С. 3.
212. Новинки. *Руслан*. Ч. 20. 25 січня (6 лютого) 1897. С. 3.
213. Новинки. *Руслан*. Ч. 213. 21. вересня (4. жовтня) 1900. С. 2.
214. Новинки. *Руслан*. Ч. 221. 2. (15. жовтня) 1905. С. 2–3.
215. Новинки. *Руслан*. Ч. 82. 13 (26) цвітня 1900. С. 3.
216. Новинки. *Руслан*. Ч. 85. 16 (29) цвітня 1900. С. 3.
217. Новинки. *Руслан*. Ч. 177. 9 (23.) серпня 1902. С. 3.
218. О руску культуру. *Руслан*. Ч. 19. 24. січня (6. лютого) 1906. С. 1.
219. О руску культуру. *Руслан*. Ч. 20. 25. січня (7. лютого) 1906. С. 1.
220. О руску культуру. *Руслан*. Ч. 21. 26. січня (8. лютого) 1906. С. 1.

221. О сільських касах системи Райфайзена. *Руслан*. Ч. 57. 12 (24) марця 1899. С. 2.
222. О. Василь Жолдак. *Руслан*. Ч. 156. 14 (27) липня 1902. С. 3.
223. Обдовжене нашого селянства. *Руслан*. Ч. 67. 25 марця (5 цвітня) 1904. С. 1.
224. Одинайцятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 284. 24 (11) грудня 1913. С. 1.
225. Осьмий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 281. 18 (5) грудня 1913. С. 1.
226. Педагогічне значінє Різдвяних звичаїв і вертепу. *Руслан*. Ч. 287. 25. грудня 1905 (7. січня 1906). С. 2.
227. Перший лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 274. 10 грудня (27 листопада) 1913. С. 2.
228. Положенє русинів в Босні. *Руслан*, Ч. 238. 23. жовтня (5. листопада) 1909. С. 1–2.
229. Положенє Русинів в Босні. *Руслан*. Ч. 232. 16. (29). жовтня 1909. С. 1–2.
230. Потреба видатнійшої економічної і фінансової діяльності для руского народу в Галичині. *Руслан*. Ч. 194. 30 серпня (12 вересня) 1905. С. 1–2.
231. Потреба живійшої і ревнійшої роботи. *Руслан*. Ч. 37. 17 лютого (1 марця) 1904. С. 1–2.
232. Потреба живійшої і ревнійшої роботи. *Руслан*. Ч. 39. 19 лютого (3 марця) 1904. С. 1–2.
233. Потреба організації духовенства для народної і церковної діяльності. Ч. 287. 25. грудня 1905 (7. січня 1906). С. 2–3.
234. Потреба охорони селянства. *Руслан*. Ч. 47. 27 лютого (11 марця) 1900. С. 1.
235. Потреба хліборобської організації і репрезентації. *Руслан*. Ч. 186. 19 (31) серпня 1897. С. 1.
236. Потреба хліборобської організації і репрезентації. *Руслан*. Ч. 187. 20 серпня (1 вересня) 1897. С. 1.

237. Потреба хліборобської організації і репрезентації. *Руслан*. Ч. 212. 19 вересня (1 жовтня) 1897. С. 1.
238. Потреба хліборобської організації і репрезентації. *Руслан*. Ч. 213. 20 вересня (2 жовтня) 1897. С. 1.
239. Природне право і хліборобська політика. *Руслан*. 1897. Ч. 43. 24 лютого (8 марта) 1897. С. 1–2.
240. Природне право і хліборобська політика. *Руслан*. Ч. 41. 22 лютого (6 марта) 1897. С. 1–2.
241. Про конечність середньої і вищої освіти жіноцтва і інтелігенції. *Руслан*. Ч. 146. 3 (16.) липня 1902. С. 2–3.
242. Про конечність середньої і вищої освіти жіноцтва і інтелігенції. *Руслан*. Ч. 147. 4. (17.) липня 1902. С. 2–4.
243. Про Русинів в Бразилії. *Руслан*. Ч. 223. 3 (16.) жовтня 1904. С. 1–2.
244. Промислові школи Галичини. *Руслан*. Ч. 42. 22 лютого (7 марця) 1905. С. 2.
245. Промислові школи Галичини. *Руслан*. Ч. 43. 23 лютого (8 марця) 1905. С. 2.
246. Проскурняк В. Суспільно-політична та наукова діяльність Осипа Маковея: монографія [наук. ред. проф. Б. Якимович]. Чернівці: Технодрук, 2022. 327 с.
247. Протест народовских консолідаційників в сьвітлі фактичних обставин. *Руслан*. Ч. 134. 17 (29) червня 1898. С. 1–2.
248. П'ятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 278. 14 (1) грудня 1913. С. 1–2.
249. П'ятидесятилітє руского часописьменьства. *Руслан*. Ч. 176. 5 (17) серпня 1897. С. 1–2.
250. Райфайзенівські каси позичкові. *Руслан*. Ч. 155. 14 (26) липня 1899. С. 1–2.

251. Ревера Б. Біографічна інформація в корпусі текстів часопису «Руслан» (Львів, 1897–1914 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2016. Вип. 6. С. 145–155;
252. Ревера Б. Добродійна діяльність української інтелігенції у Галичині (За матеріалами часопису «Руслан» (Львів, 1897–1914 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2014. Вип. 4. С. 239–252.
253. Резолюції ухвалені з'їздом славянських дневникарів в Празі. *Руслан*. Ч. 128. 10 (22) червня 1898. С. 2.
254. Релігія і школа. *Руслан*. Ч. 230. 14 (27) жовтня 1909. С. 1.
255. Релігія не є річчю приватною. *Руслан*. Ч. 61. 15 (27) березня 1897. С. 1.
256. Реформа учительських семінарий. *Руслан*. Ч. 27. 4. (17.) лютого 1907. С. 1.
257. Реформа учительських семінарий. *Руслан*. Ч. 28. 6. (19.) лютого 1907. С. 1.
258. Реформа учительських семінарий. *Руслан*. Ч. 29. 7. (20.) лютого 1907. С. 1.
259. Річ пос. Вахнянина виголошена 20. червня на міській «Radnici» в Празі на зборах славянських гостей. *Руслан*. Ч. 133. 16 (28) червня 1898. С. 1.
260. Річ пос. Вахнянина виголошена в соймі 16. Марця в справі кредиту для селян. *Руслан*. Ч. 53. 7 (19) марця 1899. С. 1.
261. Річ пос. Вахнянина над пропозицією банкової комісії, виголошена в соймі краєвм дня 18. Лютого. *Руслан*. Ч. 32. 11 (23) лютого 1898. С. 2.
262. Річ посла Вахнянина виголошена в австрійській делегації при бюджеті міністерства заграничних справ 26. Мая. *Руслан*. Ч. 113. 20 мая (2 червня) 1900. С. 1–2.
263. Романюк М. М. Українське пресознавство на порозі ХХІ століття. Л., 2000. 110 с.
264. Романюк М. М., Галушко М. В. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: історико-бібліографічне дослідження: У 3 т. Т. 1. 1848–1900 рр. Львів: Світ, 2001. 744 с.

265. Романюк Р. Осип Маковей і газета «Руслан»: тематико-проблемні особливості публіцистики. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. 2010. Вип. 2. С. 550–560.
266. Романюк С. «Функціонуючий мозок суспільности»: думки Олександра Барвінського про українську пресу. *Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовт. 2003 р.* Львів, 2003. С. 822–827.
267. Романюк С. До історії створення часопису «Руслан» (1897–1914 рр.) (за рукописною спадщиною О. Барвінського). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2004. Вип. 12. С. 50–57.
268. Романюк С. Олександр Барвінський – публіцист, редактор, видавець / відп. ред. Л. В. Сніцарчук. Л.: [ЛННБУ ім. В. Стефаника], 2009. 376 с.
269. Руска місія для Канади. *Руслан*. Ч. 190. 25 серпня (6 вересня) 1899. С. 2.
270. Руска суспільність а школа. *Руслан*. 11 (24) грудня 1903. Ч. 279. С. 1.
271. Руска суспільність а школа. *Руслан*. 12 (25) грудня 1903. Ч. 280. С. 1–2.
272. Руска школа женьська у Львові. *Руслан*. Ч. 111. 17 (29) мая 1897. С. 1–2.
273. Руска школа ім. Шевченка (виділова) у Львові. *Руслан*. Ч. 133. 14. (27.) червня 1900. С. 1.
274. Рускі бурси й інститути для незаможної молодіжи шкільної. *Руслан*. Ч. 128. 9 (22) червня 1904. С. 1.
275. Рускі емігранти в Аргентині. *Руслан*. Ч.21. 27 січня (8 лютого) 1900. С.2.
276. Рускі емігранти в Аргентині. *Руслан*. Ч.22. 28 січня (9 лютого) 1900. С. 1–2.
277. Рускі учителі а шкільна молодіж. *Руслан*. Ч. 164. 29 липня (11 серпня) 1906. С. 1.
278. Рускі школи в Галичині. *Руслан*. Ч. 158. 15 (27) липня 1897. С. 1.
279. *Руслан*. *Енциклопедія українознавства. Словникова частина* / [Під ред. В. Кубійовича]. Париж – Нью-Йорк, 1973. Т. 7. С. 2649.

280. Семей лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 280. 17 (4) грудня 1913. С. 2.
281. Сиротюк Н. Буковинська проблематика на шпальтах часопису «Руслан» наприкінці XIX ст. XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р.)
282. Сиротюк Н. Жіноче питання в Галичині на зламі XIX–XX ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № 8(38) 2025. С. 2341–2351. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-2341-2351](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-2341-2351).
283. Сиротюк Н., Зубрик М. Міжнародні контакти галицьких українців наприкінці XIX – на початку XX ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Історія та археологія», Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка»)*. 2025. Вип. 1(31). С. 1281–1292. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1\(31\)-1281-1292](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-1281-1292).
284. Смаль-Стоцький С. Правописні непорозуміння. *Історія українського правопису XVI–XX століття*. Хрестоматія. Київ: Наукова думка, 2004. С. 147–160.
285. Сніцарчук Л. Газета «Руслан» (Львів, 1897–1914 рр.): змістово-тематична модель видання. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. Випуск 31. Львів, 2008. С. 241–250.
286. Способи Нодарі-ого. *Руслан* Ч. 167. 28 липня (9 серпня) 1899. С. 1–2.
287. Справа вдів і сиріт сьвященичих. *Руслан*. Ч. 224. 3 (15) жовтня 1897. С. 3.
288. Справа еміграції. *Руслан*. Ч. 184. 18 (31) серпня 1902. С.1.
289. Справа еміграції. *Руслан*. Ч. 185. 20. серпня (2. вересня) 1902. С. 1.

290. Справа еміграції. *Руслан*. Ч.186. 21 серпня (3 вересня) 1902. С. 1.
291. Справа еміграції. *Руслан*. Ч.190. 25 серпня (7 вересня) 1902. С. 1.
292. Справа рускої церкви в Бразилії 1898. *Руслан*. Ч. 89. 23 цвітня (5 мая) 1898. С. 1–2.
293. Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 48. 1 (14) марця 1907. С. 1–2.
294. Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 49. 2 (15) марця 1907. С. 1.
295. Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 50. 3 (16) марця 1907. С. 1.
296. Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 51. 4 (17) марця 1907. С. 1–2.
297. Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 52. 6 (19) марця 1907. С. 1–2.
298. Справа українсько-руського університету у Львові. *Руслан*. Ч. 53. 7 (20) марця 1907. С. 1–2.
299. Справоздане комісії шкільної в справі внесення посла Барвіньського о украслене рускої женьської школи виділової у Львові. *Руслан*. Ч. 60. 16 (28) марця 1899. С. 3.
300. Становище руского священника в суспільности. *Руслан*. Ч. 120. 29 травня (10 червня) 1897. С. 1.
301. Становище руского священника в суспільности. *Руслан*. Ч. 121. 30 травня (11 червня) 1897. С. 1.
302. Становище руского священника в суспільности. *Руслан*. Ч. 122. 31 травня (12 червня) 1897. С. 1.
303. Становище руского священника в суспільности. *Руслан*. Ч. 123. 1 (13) червня 1897. С. 1;
304. Становище руского священника в суспільности. *Руслан*. Ч. 124. 3 (16) червня 1897. С. 1.

305. Старовойтенко І. Просопографія: підходи до трактування змісту наукової дисципліни в історіографії. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2006. С. 6–13. URL: http://resource.history.org.ua/publ/sid_2006_13_1_6
306. Статут політичного товариства під назвою «Католицький руско-народний Союз». *Правда*. 1896. Ч. 41. 11 (23) жовтня.
307. Сьвята корчма. *Руслан*. Ч. 191. 27 серпня (8 вересня) 1898. С. 1–2.
308. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918 рр.: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 260 с.
309. Теперішня праса і дух часу. *Руслан*. Ч. 79. 6 цвітня (18) 1897. С. 1–2.
310. Теперішня праса і дух часу. *Руслан*. Ч. 81. 9 цвітня (21) 1897. С. 1–2.
311. Третій лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 276. 12. грудня (29. листопада) 1913. С. 1.
312. Тринадцятий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 286. 26 (13) грудня 1913. С. 1–2.
313. У півстолітніх змаганнях. Вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / Упоряд. О.В.Гайова, У.Я.Єдлінська, Г.І.Сварник. К.: Наукова думка, 1993. 768 с.
314. Учім ся від наших сусідів. *Руслан*. Ч. 125. 6 (19.) червня 1902. С. 1.
315. Франко І. Нариси з історії української літератури в Галичині. *Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1980. Т. 27. С. 130–148.
316. Франко І. Я. До М. І. Павлика. Львів, 14 травня 1894 р. *Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 49. С. 502.
317. Франко І.Я. До редакції газети «Діло». Львів 24 листопада 1904 р. *Франко І.Я. Зібрання творів: У 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 50. С. 256–257.
318. Хімяк О. М. Українська преса другої половини ХІХ - початку ХХ ст. як чинник формування національної свідомості українців Галичини: дис...

канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний ун-т «Львівська політехніка». Л., 2006. 191 с.

319. ЦДІАЛ України, ф. 312. Українське спортивне товариство «Сокіл-Батько», м. Львів. Оп. 1, спр. 3 (Статті про діяльність львівського «Сокола» за 1903 р. невстановленого автора, поміщені в газетах «Діло» та «Руслан» (січень-березень 1904 р.)). 6 арк.
320. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 1 (Стаття Білинського Стефана «Як найгарніше вшанувати можна століття уродин нашого незабутнього Кобзаря?»). 2 арк.
321. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 2 (Оповідання Бобикевича Константина: «Жертва панського весілля»). 3 арк.
322. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.3 (Стаття Вахнянина Анатолія «Історія Литви» та виписки до цієї статті). 20 арк.
323. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.4 (Оповідання Вербицького Михайла: «Про муку»). 14 арк.
324. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.5 (Доповідь про життя та літературну діяльність М.Шашкевича, прочитана проф.Іваном Верхратським на літературно-музичнім вечорі з м.Станіславі 17 березня 1887 р.). 23 арк.
325. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.6 (Стаття Гака Миколи «Організація»). 11 арк.
326. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.7 (Стаття Галянта Степана про історію написання та художні особливості вірша Т.Г.Шевченка «Вечір»). 7 арк.
327. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.8. (Літературні твори Данкевича Луки (псевд. Лука з Ракова) переписані в хронологічному порядку невстановленою особою). 196 арк.

328. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.9 (Трагедія Сільвіо Пелліко «Франческа з Ріміні» в перекладі на українську мову Держируки Володимира). 64 арк.
329. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.10 (Оповідання Дмитренка Івана «Тяжкі часи»). 15 арк.
330. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.11 (Літературний огляд Заячківської Марії праці Грушевського М. «Освіта на Русі від середини XI віку»). 15 арк.
331. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 12 (Праця Зубрицького Володимира про життя, творчість та значення Смотрицького Герасима Даниловича). 112 арк.
332. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.13 (Стаття Канія Мирослава «Тернопільська студентська громада в 60-х р.р.»). 31 арк.
333. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.14 (Оповідання Корейця О. «Під Твою милість»). 19 арк.
334. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.15 (Поезії Гейне в перекладі на українську мову Коніна). 3 арк.
335. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.16 (Вірші складені, Коніним). 3 арк.
336. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.17 (Стаття Колоніуса Дмитра «Лист з Російської України»). 2 арк.
337. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.18 (Стаття Ластовецького Миколи «Грамотичний розбір грамот із 14 століття виданих Головацьким Яковом у збірнику Галицько-руської матиці в. р.р. 1866–1867). 40 арк.
338. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.19 (Літературні твори Степана Лісовича). 33 арк.

339. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.20 (Стаття Майковського: «Ремунерація за науку релігії в школах» народних сільських). 4 арк.
340. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.21 (Стаття Мариняка «Аналогічні появи в розваю української та німецької літератури»). 27 арк.
341. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.22 (Фелетон Марийського Володимира: «Малий фел'єтон»). 1 арк.
342. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.23 (Оповідання Мафтейкова Миколи «Таки послухав»). 9 арк.
343. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.24 (Стаття Мудрого Василя «Сліди масонських ідей в «Енеїді» Котляревського). 19 арк.
344. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.25 (Оповідання Мурина «Хлопська доля»). 11 арк.
345. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.26 (Стаття Негребелької Марії «Розвідка про історичну поему Т.Г.Шевченка «Гамалія»). 15 арк.
346. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.27 (Оповідання Остапівни Ірми: «Бідна Таня»). 97 арк.
347. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.28 (Оповідання Остапівни Ірми «Дерева шуміли»). 8 арк.
348. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.29 (Уривок з комедії Берзона в перекладі на українську мову Сточаликом М). 2 арк.
349. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.30 (Стаття Пажувевича «Нервовість»). 4 арк.
350. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.31 (Вірші Пасічинського Ісидора). 18 арк.

351. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.32 (Стаття Проця Івана «Самбірська громада»). 24 арк.
352. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.33 (Праця Никифоряка Савки «Причини до історії становища студентської громади в 60 р.р.»). 118 арк.
353. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.34 (Песа Селюха «Віча»). 3 арк.
354. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.35 (Оповідання Соснинської Іди «При заході осіннього сонця»). 14 арк.
355. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.36 (Рецензія академіка Студинського Кирила на історичні поеми Руданського Степана). 35 арк.
356. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.37 (Стаття академіка Студинського Кирила «Полемічний твір Потія з р. 1603.»). 10 арк.
357. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.38 (Стаття Хавлюка Михайла «Погляд народу» на військову службу). 16 арк.
358. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.39 (Оповідання Палячію Вальде «Володар», «Незрушимі права», «Смерть», перекладені на українську мову Фацієвичем). 47 арк.
359. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.40 (Праця Чорняка Івана «Київські учені XVII ст.»). 36 арк.
360. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.41 (Стаття Ширба Льва «Україна в творах Словацького»). 12 арк.
361. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.42 (Оповідання Юлева Ярослава «Елекція»). 10 арк.

362. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.43 (Праця невстановленого автора «Герасим Данилович Смотрицький»). 145 арк.
363. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.44 (Стаття невстановленого автора «Найстарший руський літопис»). 9 арк.
364. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.45 (Стаття автора під псевдонімом «Русин» про відгуки в польській пресі відносно померлого кардинала Сембратовича). 4 арк.
365. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.46 (Стаття невстановленого автора «Рай заточенців на Мазуршині») 7 арк.
366. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.47 (Стаття невстановленого автора «Кілька слів о вихованню сільської дітвори»). 20 арк.
367. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.48 (Стаття невстановленого автора «Чи в сім корінь лиха?»). 5 арк.
368. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.49 (Стаття невстановленого автора «Учитель! Будімся! Будьмо клерикалами!»). 2 арк.
369. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.50 (Стаття невстановленого автора «Конечна потреба популярної християнської часописи для нашого народу»). 5 арк.
370. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.51 (П'єса «На radoщах» та оповідання «Марта», написані автором під псевдонімом «Наталка Полтавка»). 17 арк.
371. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.52 (Оповідання Тургенева «Свиданіє» в перекладі на українську мову невстановленим автором). 19 арк.

372. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.53 (Оповідання Оскара Уайльда «Щасливий царевич» в перекладі на українську мову невстановленим автором). 19 арк.
373. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.54 (Оповідання невстановленого автора «Історія майже правдива»). 8 арк.
374. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.55 (Оповідання невідомого автора «Марево любови»). 15 арк.
375. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.56 (Оповідання «Сіль землі» та «Покуса» невстановленого автора). 7 арк.
376. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.57 (Оповідання невстановленого автора «На берегах Рубікона»). 4 арк.
377. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.58 (Оповідання невстановленого автора «Розкажу йому про все»). 5 арк.
378. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.59 (Вірші російських та німецьких поетів х перекладі на українську мову (Панасом Мирним). 8 арк.
379. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.60 (Вірш «Довго, довго у тумані я блукав...» невстановленого автора). 2 арк.
380. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.61 (Вірші «Мій жаль». «Самітня пісня», та інші невстановленого автора). 7 арк.
381. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр.62 (Вірші «Дівчина Дністрянська», «Пісня», «Причуття», «Сонети» під псевдонімом «Ровінь» та «Марко Мурава»). 10 арк.

382. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 63 (Вірші німецьких поетів у перекладі на українську мову невстановленим автором). 8 арк.
383. ЦДІАЛ України. Ф. 314. Редакція журналу «Руслан», м. Львів. Оп. 1. Спр. 64 (Рецензія невстановленого автора на статтю «Польська віра - папська віра, руська віра - хлопське віра» поміщену в журналі «Руслан» від 22 лютого 1914 року). 1 арк.
384. ЦДІАЛ України. Ф. 358. Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр, 1865–1944), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ. Оп. 1. Спр. 214 (Листи кореспондентів з прізвищами на літери «Барв-Бат» до Шептицького А.). 254 арк.
385. ЦДІАЛ України. Ф. 362. Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 236 (Листи Барвінського Олександра). 71 арк.
386. ЦДІАЛ України. Ф. 362. Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 3 (Автобіографія та список наукових праць з 1886–1940 рр.). 96 арк.
387. ЦДІАЛ України. Ф. 362. Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 130 (Список оповідань, наукових розвідок, промов, монографій і статей К. Студинського, Н. Вахнянина та інших, поміщених в г. «Руслан» за 1897–1898, 1900–1902 рр.). 84 арк.
388. ЦДІАЛ України. Ф. 362. Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 307 (Листи Катренка О.). 34 арк.
389. ЦДІАЛ України. Ф. 362. Студинський Кирило (1868–1941), історик мови і літератури, голова НТШ, академік ВУАН. Оп. 1. Спр. 334 (Листи Лепкого Богдана, том I.). 89 арк.

390. ЦДІАЛ України. Ф. 385. Горук Семен (1873–1920), військовий діяч, отаман Легіону УСС, начштабу Начальної Команди УГА, журналіст. Оп. 1. Спр. 10 (Поштові картки від Барвінських Василя і Олександра, Бачинського В., Басса Г., Бенька і Березовича Л.). 6 арк.
391. ЦДІАЛ України. Ф. 386. Маковей Осип (1867–1925), письменник, літературний критик, журналіст, громадсько–культурний діяч. Оп. 1. Спр. 49 (Листи від осіб з прізвищами на букви «А–Д»). 87 арк.
392. Церковні справи в Канаді. *Руслан*. Ч. 197. 31 серпня (13 вересня) 1901. С. 1–2.
393. Церковні справи в Канаді. *Руслан*. Ч. 198. 1(14) вересня 1901. С. 1–2.
394. Церковні справи в Канаді. *Руслан*. Ч. 199. 2(15) вересня 1901. С. 1–2.
395. Цьольнер Е. Історія Австрії / Пер. з нім. Р. Дубасевич та ін. Львів: Літопис, 2001. 712 с.
396. Чей отямлять ся! *Руслан*. Ч. 202 14. (27.) вересня 1906. С. 1–2.
397. Четвертий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 277. 13 грудня (31 листопада) 1913. С. 1.
398. Чи може далше так бути? *Руслан*. Ч. 283. 24. грудня 1906. (6. січня 1907.). С. 2.
399. Чого можуть Поляки і Русини навчити ся із справи цешинської гімназії. *Руслан*. Ч. 69. 25 березня (7 квітня) 1901. С. 1.
400. Чотироклясова женьска школа вправ з руским язиком викладовим. *Руслан* Ч. 147. 2 (14) липня 1897. С. 2.
401. Шестий лист до людей доброї волі. *Руслан*. Ч. 279. 16 (3) грудня 1913. С. 2.
402. Шкільництво народне і доповнюючі курси рільничі. *Руслан*. Ч. 281. 16(28) грудня 1898. С. 2.
403. Шкільництво народне і доповнюючі курси рільничі. *Руслан*. Ч. 282. 17(29) грудня 1898. С. 2–3.
404. Школа а церков. *Руслан*. Ч. 70. 26 марця (8 цвѣтня) 1905. С. 1–2.
405. Школа а церков. *Руслан*. Ч. 71. 29 марця (11 цвѣтня). 1905. С. 1–2.

406. Школа, церква і держава. *Руслан*. Ч. 93. 26 квітня (8 травня) 1897. С. 1.
407. Школа, церква і держава. Ч. 92. 25 цвітня (7 мая) 1897. С. 1.
408. Шологон Л. І. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848–1914 рр.). Монографія. Івано-Франківськ: Симфонія-форте, 2015. 460 с.
409. Шукають винувника. *Руслан*. Ч. 228. 8 (21) жовтня 1903. С. 2
410. Ще деякі замітки до університетської справи! *Руслан*. Ч. 66. 22 марця (4 цвітня) 1907. С. 1.
411. Як будувати нам театр? *Руслан*. Ч. 287. 25. грудня 1905 (7. січня 1906). С. 3–4.
412. Як будувати нам театр? *Руслан*. Ч. 288. 29. грудня 1905 (11. січня 1906). С. 1–2.
413. Як будувати нам театр? *Руслан*. Ч. 289. 30. грудня 1905 (12. січня 1906). С. 1–2.
414. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ: Критика, 2007.
415. Binder H. Galizien in Wien: Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005. 741 s.
416. Dobrzanskyi O. Parliamentary Activity of Bukovinian Deputies in the Viennese Parliament at the Beginning of the 20th Century (Based on Materials from the «*Ruslan*» Newspaper). «*Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»): журнал*. 2025. № 7(37) 2025. С. 1879–1894. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7\(37\)-1889-1893](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-1889-1893);
417. Dobrzanskyi O. Parliamentary activity of Mykola Vasyľko at the turn of the 19th – 20th centuries (based on materials from the «*Ruslan*» newspaper). *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16520202>.

418. Jarowiecki J. Prasa lwowska w latach 1864–1918. Bibliografia, Kraków 2002.
419. Jarowiecki J. Prasa ugrupowań politycznych we Lwowie w okresie autonomii galicyjskiej (1867–1918). *Kraków – Lwów: książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*. T. 5 / pod red. Jerzego Jarowieckiego. Kraków, 2001. S. 395–426.
420. Jarowiecki J. Prasa ukraińska we Lwowie w okresie autonomii Galicji (1867–1918). *Gospodarka, Rynek, Edukacja*. 2012. Vol. 13. Nr 2. S. 5–15.
421. Klish A., Syrotiuk N. Promoting the establishment of Raiffeisen unions in Halychyna through the columns of the newspaper «Ruslan». *Український селянин*. 2023. Вип. 30. С. 71–76. doi: [10.31651/2413-8142-2023-30-Klish-Syrotiuk](https://doi.org/10.31651/2413-8142-2023-30-Klish-Syrotiuk).
422. Klish A., Syrotiuk, N. Emigration of Galician Peasants to Canada at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Century (Based on the Materials of the Newspaper «Ruslan»). *Український селянин*. 2024. Вип. 31. С. 80–88. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2024-31-Klish-Syrotiuk>
423. Klish A., Ihnatenko N. The newspaper «Ruslan» as a primary source for examining ukrainian emigration to Brazil from the late 19th to the early 20th century. *Сторінки історії*. 2024. Вип. 59. С. 104–118. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.59.2024.318869>
424. Kostyuk L., Syrotyuk N. Ukrainian Emigration to Bosnia and Herzegovina at the Beginning of the 20th Century (Based on the Materials of the Newspaper «Ruslan»). *Сторінки історії*. Вип. 60. 2025. С. 133–145 <https://doi.org/10.20535/2307-5244.60.2025.338317>
425. Kryskov A., Polych M. The press as a source for studying the activities of Ukrainians in the Austrian Parliament at the beginning of the 20th century (based on materials from the «Ruslan» newspaper) *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка», Серія «Історія та*

археологія»). Випуск № 10(40) 2025. С. 639–652.
[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10\(40\)-639-652](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-10(40)-639-652)

426. Myśliński J. Prasa Galicji w dobie autonomicznej 1867–1918. *Prasa polska w latach 1864–1918*. Warszawa: Pracownia Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego, Instytut Badań Literackich PAN, 1976. S. 114–176.
427. Syrotiuk N. The issue of female education in Halychyna at the end of the 19th and the beginning of the 20th century (based on materials from the newspaper «Ruslan»). *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 травня 2024 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.. Тернопіль: Осадца Ю. В. 2024. С. 175–179.*
<http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/33655>
428. Syrotiuk N. The religious factor in the political processes of Halychyna (based on the materials of the newspaper «Ruslan»). *Дні науки – 2024: електрон. зб. матер. XIV Міжнар. наук. конф. студ., асп. та молод. вчен. (27 трав. 2024 р.)*. Київ: ВПЦ: «Київський університет», 2024. С. 34–36.
http://www.history.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2024/10/Dni_nauky-2024_zbirnyk_materialiv.pdf
429. Testimonium paupertatis... *Руслан*. Ч. 10. 13 (26) січня 1907. С. 1–2
430. Testimonium paupertatis... *Руслан*. Ч. 11. 14 (27) січня 1907. С. 1.
431. Testimonium paupertatis... *Руслан*. Ч. 8. 11 (24) січня 1907. С. 1.
432. Testimonium paupertatis... *Руслан*. Ч. 9. 12 (25) січня 1907. С. 1–2.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дослідження

1. Klish A., Syrotyuk N. Promoting the establishment of Raiffeisen unions in Halychyna through the columns of the newspaper «Ruslan». *Український селянин*. 2023. Вип. 30. С. 71–76. doi: 10.31651/2413-8142-2023-30-Klish-Syrotyuk
2. Klish A., Syrotyuk N. Emigration of Galician Peasants to Canada at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Century (Based on the Materials of the Newspaper «Ruslan»). *Український селянин*. 2024. Вип. 31. С. 80–88. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2024-31-Klish-Syrotyuk>
3. Сиротюк Н., Зубрик М. Міжнародні контакти галицьких українців наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Актуальні питання у сучасній науці (Серія «Історія та археологія», Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Державне управління», Серія «Техніка»)*. 2025. Вип. 1(31). С. 1281–1292. [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1\(31\)-1281-1292](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-1(31)-1281-1292)
4. Сиротюк Н. Жіноче питання в Галичині на зламі ХІХ–ХХ ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал*. 2025. № 8(38) 2025. С. 2341–2351. [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-2341-2351](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-2341-2351)
5. Kostyuk L., Syrotyuk N. Ukrainian Emigration to Bosnia and Herzegovina at the Beginning of the 20th Century (Based on the Materials of the Newspaper «Ruslan»). *Сторінки історії*. Вип. 60. 2025. С. 133–145 <https://doi.org/10.20535/2307-5244.60.2025.338317>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

6. Сиротюк Н. Політичний чинник у релігійному процесі Галичини (на матеріалах газети «Руслан»). *Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи*: Матеріали наукової конференції. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. С. 98–101. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/35385>
7. Кліш А., Сиротюк Н. Релігійне життя українських емігрантів у Канаді на початку ХХ ст. на шпальтах часопису «Руслан». *Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 26 квітня 2024 р.)*. К.:ТОВ «Геопринт», 2024. С. 117–120. https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2024/05/zakordonne-ukrayinstvo_konferencziya_26_04_2024.pdf
8. Syrotiuk N. The issue of female education in Halychyna at the end of the 19th and the beginning of the 20th century (based on materials from the newspaper «Ruslan»). *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 травня 2024 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н. Л., Литвин Л. М., Поперечна Г. А.. Тернопіль: Осадца Ю. В. 2024. С. 175–179. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/33655>*
9. Syrotiuk N. The religious factor in the political processes of Halychyna (based on the materials of the newspaper «Ruslan»). *Дні науки – 2024: електрон. зб. матер. XIV Міжнар. наук. конф. студ., асп. та молод. вчен. (27 трав. 2024 р.)*. Київ: ВПЦ: «Київський університет», 2024. С. 34–36. http://www.history.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2024/10/Dni_nauky-2024_zbirnyk_materialiv.pdf
10. Кліш А., Сиротюк Н. Галицька преса напередодні Великої війни. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м.Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2024. С. 296–298. <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/34866>

11. Сиротюк Н. Сезонна еміграція галицьких селян до Німеччини наприкінці XIX – на початку XX ст. (за матеріалами часопису «Руслан»). *Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали ІХ Краєзнавчої конференції (16 травня 2025 р.)*. Львів, 2025. С. 120–122. <https://clio.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2014/11/Materialy-IKH-kraieznavchoi-konferentsii-Istorychni-ramiatky-Halychyny-Lviv-2025.pdf>
12. Казюк М., Сиротюк Н. Висвітлення парламентської діяльності А. Шептицького на шпальтах часопису «Руслан». *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, приуроченої 160-й річниці з дня народження Митрополита Андрія Шептицького «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (м. Тернопіль, 22–23 травня 2025 р.)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2025. С. 118–122. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/36564>
13. Сиротюк Н. Буковинська проблематика на шпальтах часопису «Руслан» наприкінці XIX ст. *XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Тези доповідей, Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р.* / наук. ред. проф. Олександр Добржанський. Чернівці: Технодрук, 2025. С. 164–166.

Апробація результатів дисертації

Основні положення роботи викладено та обговорено на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях.

Міжнародні науково-практичні конференції

Міжнародна науково-практична конференція «Закордонне українство: від дослідження історії до прогнозу розвитку» (Київ, 26 квітня 2024 р., форма участі – публікація)

VI Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід (Тернопіль, 17–18 травня 2024 року, форма участі – публікація);

XIV Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 27 травня 2024 р., форма участі – публікація)

Міжнародна науково-практичної конференція, приурочена 110-й річниці початку Першої світової війни «Велика війна в історії людства» (м. Тернопіль, 16–17 жовтня 2024 р., форма участі – публікація).

Міжнародна науково-практична конференція «Митрополит Андрей Шептицький: духовна велич, культурна спадщина та суспільно-політична місія» (22–23 травня 2025 р., форма участі – публікація).

XV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція, присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, 17–18 жовтня 2025 р., форма участі – публікація)

Всеукраїнські науково-практичні конференції

Всеукраїнська конференція «Блаженний священномученик Миколай Чарнецький – дорога праведника за утвердження української державності та відродження УГКЦ» (19 серпня 2024 р., форма участі – доповідь),

Всеукраїнська науково-практична конференція Восьмі Геретівські читання (Тернопіль, 27 вересня 2024 р., форма участі – доповідь)

IX краєзнавча конференція «Історичні пам'ятки Галичини» (Львів, 16 травня 2025 р., форма участі – публікація)

II Всеукраїнська наукова конференція, присвячена пам'яті Володимира Брославського «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (Тернопіль, 23 жовтня 2025 р., форма участі – доповідь)

Регіональні науково-практичні конференції

Наукова конференція «Історична наука у XXI столітті: виклики та перспективи» (Тернопіль, ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023, форма участі – публікація)